

ใจคน ชุมชน
การเปลี่ยนแปลง

บทเรียนการนำร่วม
จากผู้จับเคลื่อนสังคม

ใจคน ชุมชน การเปลี่ยนแปลง บทเรียนการนำร่วมจากผู้ขับเคลื่อนสังคม

ผู้เขียน

กิตติ คงตุก/ชลิตา เหล่าจุมพล/
วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์/ฐิติกาญจน์ อัครตระกูล

ที่ปรึกษา

รศ.ดร.อนุชาติ พวงสำลี/ ผศ. นพ. ธนา นิลชัยโกวิทย์/
ดร.อดิสร จันทรสฤษ

บรรณาธิการวิชาการ

กานน คุ่มพ์ประพันธ์

บรรณาธิการเล่มและพิสูจน์อักษร

เพ็ญศิริ จันทรประทีปฉาย

ออกแบบรูปเล่ม

บุญส่ง สามารถ

ออกแบบปก

อัครา เมธาสุข

ประสานงานการผลิต

กานน คุ่มพ์ประพันธ์/ ปัทมา จันทรอร่าม

พิมพ์ที่ : บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กรกฎาคม 2560 จำนวน 1,000 เล่ม

ราคา : 220 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

กิตติ คงตุก, ชลิตา เหล่าจุมพล, วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์, ฐิติกาญจน์ อัครตระกูล.

ใจคน ชุมชน การเปลี่ยนแปลง : บทเรียนการนำร่วมจากผู้ขับเคลื่อนสังคม.

--นครปฐม : โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการวิจัยและศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560.

312 หน้า.

1. ภาวะผู้นำ. I. ชื่อเรื่อง.

658.4092

ISBN 978-974-466-992-6

ผู้นำแห่งอนาคต
Leadership for the Future
Ethical • Collective • Transformative

ลลล
สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัยระดับสูง

จัดพิมพ์โดย

โครงการผู้นำแห่งอนาคต
คณะวิทยาการวิจัยและศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
999 อาคารประชาสังคมอุดมพัฒนาฯ ชั้น 4
ศาลายา พุทธมณฑล นครปฐม 73170
โทรศัพท์ : 0-244 1-5222
โทรสาร : 0-244 1-5223
อีเมล : collectivelff@gmail.com
เว็บไซต์ : <http://leadershipforfuture.com>
เฟซบุ๊ก : โครงการผู้นำแห่งอนาคต Leadership for the Future

© สงวนลิขสิทธิ์โดยโครงการผู้นำแห่งอนาคต

หนังสือเล่มนี้ใช้หมึกพิมพ์ด้วยพลังงานการใช้หมึกที่มีส่วนผสมของปิโตรเลียม
เพื่อลดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม

คำนำผู้จัดพิมพ์

“โครงการผู้นำแห่งอนาคต” เป็นโครงการภายใต้การดำเนินงานของคณะ
วิทยาการเรี ยนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยได้รับการ
สนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ เครือข่ายการเรียนรู้ และการสื่อสาร
สาธารณะเกี่ยวกับ “ผู้นำและภาวะการนำกระบวนทัศน์ใหม่” เพื่อรับมือกับ
วิกฤติความเปลี่ยนแปลงและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง
และเป็นพลังร่วมนำพาสังคมให้ฟื้นตัวกลับสู่ความปกติสุขอย่าง
รวดเร็วและมั่นคง

หนังสือ *ใจคน ชุมชน การเปลี่ยนแปลง : บทเรียนการนำร่วมจากผู้ขับเคลื่อนสังคม* เป็นผลผลิตจากโครงการวิจัย “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” อันเป็นส่วนหนึ่งในพันธกิจของโครงการผู้นำแห่งอนาคตในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิชาการเข้ากับการทำงานของผู้นำในพื้นที่จริง ผ่านการศึกษา ถอดบทเรียน และสังเคราะห์องค์ความรู้กระบวนการทำงานและสร้างความเข้มแข็ง รวมทั้งเป็นกัลยาณมิตร เพื่อนร่วมคุย ร่วมคิด ร่วมศึกษากับผู้นำในการดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ พื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการประกอบด้วย มูลนิธิบ้านครูน้ำ จังหวัดเชียงราย ซึ่งทำงานช่วยเหลือกลุ่มคนที่มีความเปราะบางสูงในพื้นที่ชายแดน (เขตรอยต่อระหว่างประเทศพม่ากับประเทศลาว), เครือข่ายแกนนำสถาบันไทยเบ็งโกสสูงเพื่อการพัฒนา จังหวัดลพบุรี ที่ใช้งานด้านวัฒนธรรมมาสร้าง ความเข้มแข็งและความเป็นพลเมืองแก่คนในพื้นที่

และทราเวลล์ กลุ่มคนรุ่นใหม่ซึ่งพยายามสร้างเมืองมีชีวิตโดยเริ่มต้นทำงานกับชุมชนย่านเมืองเก่าเขตพระนครในกรุงเทพฯ

การนำเสนอเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้เริ่มด้วยการทบทวนองค์ความรู้ด้านแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ “ภาวะการนำร่วม” แล้วจึงสำรวจ “ภาวะการนำร่วม” ที่เกิดขึ้นในบริบทแตกต่างกัน และการใช้การนำร่วมในการทำงานสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน โดยมีการอธิบายประวัติความเป็นมาของการทำงานในแต่ละพื้นที่ บริบทแวดล้อมทั้งระดับพื้นที่และระดับประเทศที่ส่งผลต่อการทำงานของผู้นำ แนวทางการทำงานและการรับมือกับปัญหาอุปสรรคต่างๆ รวมถึงการเติบโตและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้นำและชุมชน ผู้เขียนถ่ายทอดเรื่องราวด้วยวิธีการเขียนเชิงเรื่องเล่าทำให้ผู้อ่านสามารถสังเกตเห็นมุมมอง การเรียนรู้ และความเปลี่ยนแปลงของนักวิจัยอันเป็นผลจากการเข้าไปร่วมเรียนกับผู้นำทั้งสามพื้นที่ หนังสือเล่มนี้จึงเต็มไปด้วยเรื่องราวและบทเรียนทรงคุณค่าที่น่าจะทำให้เห็นมิติต่างๆ เกี่ยวกับการนำร่วมอย่างลุ่มลึกรอบด้าน โครงการฯ หวังว่าเรื่องราวการนำร่วมในหนังสือเล่มนี้จะทำให้ผู้อ่านได้มุมมองใหม่ที่สามารถนำไปปรับใช้กับการสร้างสรรค์สังคมในพื้นที่การทำงานของตนเองต่อไป

โครงการผู้นำแห่งอนาคต

คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำคณะผู้วิจัย

ใจคน ชุมชน การเปลี่ยนแปลง : บทเรียนการนำร่วมจากผู้ขับเคลื่อนสังคม เป็นหนังสือรวบรวมบทความวิจัยซึ่งเกิดจากการเดินทางเข้าไปเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานขับเคลื่อนชุมชนในพื้นที่ 3 แห่ง คือ มูลนิธิบ้านครูน้ำ จังหวัดเชียงราย, ชุมชนโคกสูง จังหวัดลพบุรี, กลุ่มทราเวลล์และชุมชนรอบข้างในเขตพระนคร กรุงเทพฯ ภายใต้โครงการวิจัย “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” โครงการนี้ตระหนักถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิชาการเข้ากับแนวทางปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมทั้งในเชิงกายภาพและวิถีการดำรงชีวิตแตกต่างกัน ด้วยเชื่อว่าข้อค้นพบที่ได้รับผ่านการถอดบทเรียนภาวะการนำร่วมจากผู้นำแต่ละคนจะเป็นตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมของกระบวนการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้คนในสังคมได้อย่างหลากหลาย สิ่งทีคณะผู้วิจัยให้ความสำคัญในการถอดบทเรียนครั้งนี้คือการศึกษากายะภายในที่ทำให้ผู้นำและทีมงานลงมือสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนข้อมูลองค์ความรู้จนก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนมากยิ่งขึ้น และหาคำตอบว่าเครือข่ายเหล่านั้นมีบทบาทหรือดำรงอยู่ได้อย่างไรในปัจจุบัน ซึ่งบทเรียนเหล่านี้ถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการวางรากฐานพัฒนาบ้านเมืองอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการวิจัยจนกระทั่งเข้าสู่กระบวนการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ คณะผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากกัลยาณมิตรทั้งในพื้นที่มูลนิธิ บ้านครูน้ำ ชุมชนโคกสูง กลุ่มทราเวลล์ และโครงการผู้นำแห่งอนาคต ภายใต้การดำเนินงานของคณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่คอยส่งเสริมการทำงานตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยขอขอบคุณกัลยาณมิตรทั้งหลาย รวมถึง รศ. ดร. ลือชัย ศรีเงินยวง และ ผศ. ดร. ภัทรียา กิจเจริญ ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินรายงานวิจัยที่ให้ข้อเสนอแนะอันมีคุณค่าต่อการพัฒนางานชิ้นนี้ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น สุดท้ายขอขอบคุณคุณกานน คุณพีระพันธ์ ผู้ประสานงานวิชาการโครงการ ผู้นำแห่งอนาคต ผู้คอยช่วยเหลือประสานงานต่างๆ จนโครงการสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

คณะผู้วิจัย

คำนิยม โดย ลือชัย ศรีเงินยวง

ผมอ่านต้นฉบับงานวิจัยชิ้นนี้ด้วยความสนใจและชื่นชม ทั้งในแง่การเป็นบันทึกเรื่องราวทางสังคมที่มีประโยชน์และคุณค่าเชิงวิชาการ และเป็นประจักษ์พยานถึงเส้นทางพัฒนาการของนักวิชาการรุ่นใหม่ ข้อเขียนในหนังสือเล่มนี้เป็นบันทึกในกิจกรรมการถอดบทเรียนซึ่งทีมนักวิชาการ 4 คน จากคณะวิทยาการเรีนนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับมอบหมายให้ไปสำรวจ รวบรวม และบันทึกเรื่องราวการทำงานเพื่อสังคม และชุมชนในพื้นที่ 3 แห่ง ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ จังหวัดเชียงราย, ชุมชนโคกสลุง จังหวัดลพบุรี และทราเวลล์ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ทำธุรกิจเพื่อสังคมในกรุงเทพมหานคร

การนำเสนอเรื่องราวคนเล็กๆ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ที่ทำงานยากและย้อนทางโลกกระแสหลักเป็นการเปิดพื้นที่ให้งานและคนทำงานเพื่อสังคม ซึ่งแม้จะเล็กในเชิงขนาด แต่สำคัญและมีความหมายในเชิงคุณค่า ได้เป็นที่ประจักษ์ในสังคมวงกว้าง งานเขียนง่ายๆ สไตล์เรื่องเล่านี้ แม้จะมีกลิ่นอายความเป็นวิชาการ แต่การร้อยเรียงเนื้อหาจากความจริงที่ผู้เขียนไปรับรู้ด้วยตา หู และใจ แทรกด้วยการสะท้อนคิดแบบใคร่ครวญเป็นระยะๆ ทำให้เรื่องราวครูน้ำและทีมครูข้างถนน พ่อมีดและชาวชุมชนโคกสลุง ศาสนนทร์และกลุ่มทราเวลล์ มีมิติลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ทั้งมิติแห่งความดี ความงาม ปัญญา อุดมคติ และความกล้าหาญทางจริยธรรมที่ขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่ม

คนธรรมดาๆ เหล่านี้ นำไปสู่การเปิดประตูให้ผู้อ่านได้สัมผัสกับจินตนาการ ความหวัง และแรงบันดาลใจ อันอาจเป็นเชื้อไฟผลักดันให้มีคนกล้าลุกขึ้นมาทำสิ่งดีงามมีคุณค่าให้สังคมและโลกใบนี้มากขึ้น

ผมเชื่อว่านี่คือเป้าหมายเชิงเนื้อหาที่งานเขียนชิ้นนี้ต้องการ คือสร้างเงื่อนไขการเรียนรู้ที่จะทำให้เมล็ดพันธุ์แห่งความดีงามและศักยภาพในตัวผู้อ่านและผู้คนในสังคมเกิดการแตกหน่อผลิบาน เริ่มจากภายในตน แล้วสานต่อเชื่อมโยงสร้างสรรค์สิ่งดีๆ ที่เป็นประโยชน์ออกไปสู่ผู้อื่น เพื่อช่วยกันพาสังคมนี้ออกจากปัญหาและวิกฤติโดยไม่ต้องรอให้ใครมาชี้หน้า อันหมายถึงการสร้างสภาวะแห่งการนำร่วม ฐานคิดหลักที่เป็นต้นกำเนิดงานวิจัยชิ้นนี้ให้เป็นที่ล้าสมัยที่สุดใหม่แผ่ซ่านไปในสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง ผลงานชิ้นนี้คือรูปธรรมที่แสดงถึงเส้นทางการเติบโตทางวิชาการของคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ในรั้วมหาวิทยาลัย การพาตัวเองออกจากห้องสี่เหลี่ยมเพื่อไปคลุกคลีสัมผัสกับชีวิตผู้คนจริง ๆ ในพื้นที่ชายขอบห่างไกลหรือในซอกหลืบเล็ก ๆ กลางเมืองหลวงเป็นทั้งหน้าที่ในอุดมคติและเป็นกระบวนการหล่อหลอมคนทำงานวิชาการในมหาวิทยาลัย เพื่อให้วิชาการเป็นสิ่งที่ติดดิน เชื่อมโยงอยู่กับความร้อนหนาวของสังคม อันเป็นคุณูปการที่สังคมคาดหวังจากมหาวิทยาลัย

งานเขียนนี้เป็นผลงานภาคสนามชิ้นแรกๆ ของพวกเขา อาจจะมี

หลายประเด็นในเชิงวิวิธวิทยาและรูปแบบการนำเสนอที่วงวิชาการด้านการวิจัยทางมานุษยวิทยาหรือการวิจัยเชิงคุณภาพมองว่าขาดความสมบูรณ์ แต่เมื่อมองไปยังตัวคนวิจัย (the knower) ผมเชื่อว่าบทเรียนการทำงานภาคสนามครั้งนี้ได้ทำให้หน่ออ่อนของการเป็นคณาวิชาการที่ควรมีศีลธรรมความดี ความเคารพในคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความรักและเมตตาผู้อื่น และการลดละอัตตาในตน ฯลฯ เป็นพื้นฐาน ได้ผลิดอกออกใบและเติบโตขึ้นในจิตวิญญาณ ดังปรากฏชัดในตัวอักษรที่ผู้เขียนได้จดจารึกไว้ในหนังสือแต่ละหน้า

ลือชัย ศรีเงินยวง

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล

สารบัญ

ปฐมบทแห่งเส้นทางกรรนำ.....	12
สถานีที่ 1 มุลนิธิบ้านครูหน้า.....	38
สถานีที่ 2 โคกสลุง.....	110
สถานีที่ 3 ทราเวลล์.....	174
บทสังเคราะห์.....	230
จุดเริ่มต้นของสิ่งที่ไม่มีความสิ้นสุด.....	282

ประชุมบท
แห่งเส้นทาง
การนำ

จิตติกาญจน์ อัครกุล

จุดเริ่มต้นการเดินทาง

งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดเริ่มต้นเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2559 ซึ่งผู้เขียนและ อ.ดร. วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์ เพิ่งเริ่มทำงานในคณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขณะที่ อ.ดร. กิตติ คงตุก และ อ.ชลิตา เหล่าจุมพล ก็ดูเหมือนจะเป็นอาจารย์หน้าใหม่ของคณะนี้เช่นกัน เนื่องจากเพิ่งเริ่มปฏิบัติงานได้เพียง 1 เดือน

ในเวลานั้นผู้เขียนแทบไม่เคยได้ยินชื่อ “โครงการผู้นำแห่งอนาคต” มาก่อน อีกทั้งพวกเราทั้งสี่คนก็มีความแตกต่างกันทั้งสาขาวิชาที่เรียนจบมาและประเด็นเนื้อหาที่สนใจ กล่าวคือ อ.ดร. กิตติจบสาขาดนตรีศึกษา และสาขาวัฒนธรรมศึกษา (มานุษยวิทยาการดนตรี) สนใจเรื่องมานุษยวิทยาการดนตรี อ.ชลิตาจบสาขาบรรพชีวินวิทยา สนใจเรื่องไดโนเสาร์ อ.ดร. วาสนาจบสาขาศิลปศึกษา สนใจด้านการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์

ส่วนผู้เขียนจบสาขาประชากรศาสตร์ สนใจเรื่องสังคมสูงวัย พวกเราจึงรู้สึก
ค่อนข้างประหลาดใจเมื่อ รศ. ดร. อนุชาติ พวงสำลี คณบดีคณะวิทยาการ
เรียนรู้และศึกษาศาสตร์ ผู้อำนวยการโครงการผู้นำแห่งอนาคต เชิญชวนให้
มาทำงานวิจัยชิ้นนี้ร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ความสงสัยและประหลาดใจนี้ค่อย ๆ คลี่คลายใน
ระหว่างการเดินทาง ผ่านงานเขียนของแต่ละคนในแต่ละบทของหนังสือ
เล่มนี้ คำเชิญชวนในครั้งนั้นเปรียบเสมือนตัวสำหรับการเดินทางครั้งใหม่ที่
พวกเราไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะมีเรื่องราวให้เรียนรู้ผ่านบุคคลและ
ประสบการณ์ตรงมากมายอันไม่มีวันสิ้นสุด

โจทย์ใหญ่ที่พวกเราได้รับจากโครงการผู้นำแห่งอนาคตคือการเชื่อมโยง
องค์ความรู้ทางวิชาการสู่การปฏิบัติงานจริงในพื้นที่ ผ่านการถอดบทเรียน
การทำงาน จัดระเบียบองค์ความรู้ และหนุนเสริมศักยภาพทางวิชาการ
และองค์ความรู้แก่พื้นที่เครือข่ายโครงการผู้นำแห่งอนาคตอย่างมีส่วนร่วม
จากการดำเนินงานในช่วงปีที่ผ่านมา (มิถุนายน พ.ศ. 2559-พฤษภาคม พ.ศ.
2560) ซึ่งโครงการผู้นำแห่งอนาคตมีแนวทางการดำเนินงานที่เน้นการ
หนุนเสริมการปฏิบัติงานจริงให้แก่ผู้นำในพื้นที่ในฐานะกัลยาณมิตรผู้ร่วม
ทุกข์ร่วมสุข รวมถึงการเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางวิชาการเข้ากับการทำงาน
ในบริบทความเป็นจริง เพื่อให้งานวิชาการมีบทบาทในการขับเคลื่อนสังคม
และช่วยยกระดับแนวทางการขับเคลื่อนสังคมของผู้นำในพื้นที่ ขณะเดียวกัน
องค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากบริบทการปฏิบัติงานจริงก็จะช่วยส่งเสริมให้งาน
วิชาการมีความลุ่มลึกและมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น

จากโจทย์ข้างต้น โครงการ “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและ
สร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” จึงถือกำเนิดขึ้น โดยมี
วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบท กระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็ง
ของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม อันนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้าน

ภาวะการนำร่วมในกระบวนการดังกล่าว พวกเขาคาดหวังว่าการเดินทางครั้งนี้จะช่วยให้ได้องค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่จะนำไปสู่ฐานความรู้อันเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบายด้านการสร้างภาวะผู้นำให้แก่สังคมไทย อีกทั้งยังหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นแหล่งความรู้ที่ช่วยสร้างความเข้าใจเรื่องภาวะผู้นำในบริบทอันแตกต่าง เพื่อสร้างการตระหนักรู้ในศักยภาพของทุกคนที่สามารถมีภาวะผู้นำได้

หนังสือเล่มนี้เป็นการรวบรวมเรื่องราวการเดินทางของทั้งบุคคลในพื้นที่ผู้เริ่มต้นออกเดินทางมาเป็นระยะเวลายาวนานแล้ว และทีมนักวิจัยซึ่งเป็นผู้เก็บเกี่ยวรอยเท้าบนเส้นทางเหล่านั้นเพื่อนำมาเรียบเรียงและถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รับรู้ โดยมีประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ได้เรียนรู้ระหว่างทางเป็นผลพลอยได้อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของทีมนักวิจัย

การเรียงร้อยเส้นทางการเดินทางในหนังสือเล่มนี้แบ่งเป็น 6 บทที่ผนวกสมดุระหว่างการเดินทางของบุคคลในพื้นที่และทีมนักวิจัย อันอยู่บนฐานทฤษฎี ข้อค้นพบจากพื้นที่จริง ความคิด และความรู้สึก บทแรกเป็นปฐมบทซึ่งเกริ่นถึงจุดเริ่มต้นการออกเดินทาง และการเตรียมพร้อมก่อนออกเดินทางที่ต้องอาศัยการทบทวนวรรณกรรมและวางแผนขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ

บทที่ 2 อ. ดร. กิตติ คงตุก จะพาผู้อ่านเข้าไปร่วมสัมผัสประสบการณ์ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงรายที่ดูเหมือนจะเป็นชุมทรัพย์ของเหล่านักลงทุนทั้งหลาย และนั่นก็ยิ่งส่งเสริมให้ปัญหาในพื้นที่ที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ถือเป็นสภาวะที่ทำลายความเป็นผู้นำในตัว “ครูนี้” อย่างยิ่ง

ตามมาด้วยบทที่ 3 ของ อ. ชลิตา เหล่าจุมพล เมื่อการวางผังเมืองจังหวัดลพบุรีกำลังจะทำให้โคกสลุงกลายเป็นพื้นที่ที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมได้ “พ่อมืด” และสมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชนจะต่อกรกับสถานการณ์นี้ได้อย่างไร

ในบทที่ 4 อ. ดร. วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์ จะพาผู้อ่านเข้าไปอยู่ใน

ประสบการณ์ของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เรียกตัวเองว่า “ทราเวลล์” (Trawell) ซึ่งนำการท่องเที่ยวมาใช้ทำธุรกิจเพื่อสังคม โดยมุ่งผนวกสมดุลระหว่าง นักลงทุน ชุมชน และนักท่องเที่ยว ในการขับเคลื่อนธุรกิจของตนและชุมชนไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาเมือง

จากนั้นผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องภาวะการนำร่วมที่ได้รับจากการเดินทางทั้งหมดนี้ไว้ในบทที่ 5 ส่วนบทสุดท้ายผู้เขียนและเพื่อน ๆ อยากรนำเสนอเส้นทางการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองที่เกิดขึ้นตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนกระทั่งมาถึงช่วงเวลาที่เราพร้อมกันเขียนหนังสือเล่มนี้ อันเปรียบได้กับ “จุดเริ่มต้นของสิ่งที่ไม่มียวันสิ้นสุด”

การเตรียมความพร้อม ก่อนออกเดินทาง

ก่อนออกเดินทางครั้งนี้พวกเรามีการเตรียมความพร้อมด้านการทบทวนองค์ความรู้และวรรณกรรมโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นการทบทวนข้อมูล สถานการณ์ของแหล่งข้อมูลที่เราเข้าไปร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียนการทำงานในพื้นที่นั้น ๆ ประกอบด้วย 3 พื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ โคกสลุง และทราเวลล์ ส่วนที่ 2 เป็นการรวบรวมและทบทวนองค์ความรู้ด้านแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “การนำร่วม” ทั้งในบริบทสังคมไทยและต่างประเทศ

สถานีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3 แห่ง

พื้นที่ที่กรณีศึกษาสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้มีประสบการณ์และการเปลี่ยนผ่านในการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่ และมีลักษณะเด่นด้านภาวะการนำร่วม มีการสร้างเครือข่ายการนำทั้งในพื้นที่ของตนเองและระหว่างพื้นที่อื่น ๆ พื้นที่เหล่านี้จึงเปรียบเสมือนสถานีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้เขียนและเพื่อน ๆ โดยในแต่ละสถานีมีลักษณะเฉพาะดังนี้

สถานีที่ 1 : มูลนิธิบ้านครูน้ำ

มูลนิธิบ้านครูน้ำเป็นองค์กรเอกชนที่มุ่งมั่นทำงานขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ เด็กที่มีความเสี่ยงต่อการเข้าสู่กระบวนการค้ามนุษย์ และกลุ่มเด็กและสตรีที่อยู่ในภาวะยากลำบาก ดูแลกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมทั้งบางพื้นที่ในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศพม่า การช่วยเหลือเป็นรูปแบบการให้ที่พักชั่วคราวและระยะยาว ให้ความรู้แก่กลุ่มเป้าหมายโดยมีทีมงานครูช่างถนนทำงานเชิงรุกในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และทีมเจ้าหน้าที่ดูแลมูลนิธิ ทำงานดูแลเด็กที่สถานสงเคราะห์ในอำเภอเชียงแสน มูลนิธิ ยังทำงานเชื่อมโยงกับเครือข่ายอีกหลายส่วน เช่น มูลนิธิที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดผู้ติดยาเสพติด มูลนิธิที่ขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรมของเชียงราย สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และโรงเรียนรัฐที่พร้อมจะรับกลุ่มเป้าหมายจากมูลนิธิ เข้าเรียนอย่างเป็นทางการ

จากการทำงานขับเคลื่อนสังคมโดยมุ่งเน้นประเด็นที่มีความอ่อนไหว และส่งผลกระทบต่อหลายด้าน โดยดำเนินการในเชิงรุกซึ่งมองปัญหาในพื้นที่ เป็นสำคัญเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งหมายจะศึกษาบริบทของปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อม ทั้งถอดบทเรียนการทำงานของมูลนิธิบ้านครูน้ำที่ต้องอาศัยความร่วมมือ จากหลากหลายภาคส่วน เพื่อร่วมกันพัฒนาและเสนอแนะแนวทางแก้ไข ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมต่อไปในอนาคต

สถานีที่ 2 : โคนสลุ

ชุมชนโคนสลุอยู่ในตำบลโคนสลุ อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี มีลักษณะเด่นคือเป็นชุมชนไทยเบ็ญที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยซึ่งยังคงรักษา เอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นของวัฒนธรรมไทยเบ็ญเอาไว้ (พรเพ็ญ เดอ ยอง และ อำไพรัตน์ อักษรพรหม, 2557, น. 41-52) เช่น ภาษา การ แต่งกาย การละเล่น และเพลงพื้นบ้าน แต่ชุมชนแห่งนี้กำลังเผชิญกับวิกฤติ ที่อาจทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นสูญหายไป ทั้งวิกฤติจากกระแสโลกาภิวัตน์ และจากการวางผังเมืองซึ่งกำหนดให้โคนสลุอยู่ในพื้นที่เขตอุตสาหกรรม ทำให้มีกลุ่มนายทุนพยายามกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน กลุ่มผู้นำในชุมชน จึงจัดเวทีเสวนากับคนในแต่ละหมู่บ้านตั้งแต่หมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 11 เพื่อทำแผน พัฒนาชุมชนโคนสลุให้เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรม โดยเน้นวางยุทธศาสตร์ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดห้องเรียนภูมิปัญญาเพื่อให้ครูภูมิปัญญา ซึ่งเป็นคนรุ่นอาวุโสได้ถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ อีกทั้งนำภูมิปัญญา เหล่านี้และวัฒนธรรมประเพณีไทยเบ็ญกลับมาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม

นอกจากการทำงานภายในกลุ่มชุมชนโคนสลุ ผู้นำชุมชนยังได้สร้าง

ภาคีเครือข่ายที่กว้างขวางทั้งภาครัฐและเอกชนท้องถิ่น เช่น โรงเรียนในเขต
โคกสลุง อนามัย วัด องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และภาควิชาการ
กับมหาวิทยาลัยหลายแห่งเพื่อสร้างฐานข้อมูลวัฒนธรรมไทยเบื้องต้นให้เข้มแข็ง
และเพื่อพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ที่ใช้ต่อยอดกับกลุ่มนายทุนอย่างต่อเนื่อง

งานวิจัยในพื้นที่นี้จึงมุ่งศึกษากระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็ง
ของพื้นที่ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และสืบสานวัฒนธรรมไทยเบื้องต้นผ่านภาวะ
การนำร่วม

สถานีที่ 3 : ทราเวลล์

“ทราเวลล์” เป็นกลุ่มคนหนุ่มสาวที่ต้องการแก้ไขปัญหาความยากจน
ในชุมชนเมืองด้วยการท่องเที่ยว โดยมีจุดเริ่มต้นจากการได้รับรางวัล
ชนะเลิศการประกวดแผนธุรกิจเพื่อสังคมในเวทีการประชุมสุดยอดผู้นำ
เยาวชนระดับโลก (One Young World Summit 2015) ที่จัดขึ้นเมื่อปี
พ.ศ. 2558 ทราเวลล์เลือกทำงานกับชุมชนนาร่อง 4 แห่งในย่านเมืองเก่า
เขตพระนคร กรุงเทพฯ ได้แก่ ชุมชนวังกรมพระสมมตอมรพันธ์ (ชุมชน
วังกรมฯ) ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนบ้านบาตร และชุมชนนางเลิ้ง ซึ่งแต่ละ
แห่งมีศิลปวัฒนธรรมอันโดดเด่นและวิถีชีวิตคนรุ่นเก่าที่กำลังจะสูญหาย
พวกเขาจึงใช้ศักยภาพของ “เสน่ห์” เหล่านี้เป็นตัวดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้ง
ชาวไทยและชาวต่างชาติให้เข้าไปลิ้มรสความเป็นไทยที่ไม่เคยได้เห็นหรือ
สัมผัสอย่างใกล้ชิดมาก่อน ขณะเดียวกันกิจกรรมการท่องเที่ยวก็ก่อให้เกิด
การกระจายรายได้สู่ชุมชนเล็กๆ อย่างทั่วถึง

ที่ผ่านมามีตัวอย่างจำนวนไม่น้อยแสดงให้เห็นว่าเมื่อนักท่องเที่ยวและ
นักลงทุนเข้าไปยังชุมชนมักก่อให้เกิดผลกระทบหรือสร้างความเสื่อมสลาย

ให้แก่วิถีชีวิตดั้งเดิม เช่น อัมพวา ภูทับเบิก เป็นต้น ทราเวลล์ในฐานะธุรกิจ เพื่อสังคมจึงทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงนักลงทุน ชุมชน และนักท่องเที่ยว ไว้ด้วยกัน โดยคำนึงถึงการสืบสานวิถีชีวิตชุมชนเป็นแกนหลัก เพื่อให้อัตลักษณ์ชุมชนยังคงดำเนินต่อไป กระบวนการทำงานระหว่าง ทราเวลล์กับชุมชน และกระบวนการทำงานภายในกลุ่มทราเวลล์เอง สะท้อนให้เห็นวิถีคิดและวิถีแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืนซึ่งเต็มไปด้วยพลังคนรุ่นใหม่ ทีมผู้วิจัยจึงตัดสินใจถอดบทเรียนกระบวนการทำงานของทราเวลล์ เพื่อนำเสนอแง่มุมเกี่ยวกับภาวะการนำร่วมที่แปลกใหม่และแตกต่างจากสองพื้นที่แรก

กระบวนการค้นคว้า และการมองผู้นำ

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหาต่างๆ ทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งความท้าทายในการรับมือกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างก้าวกระโดดจากการขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยี เราคงมีอาจปฏิเสธได้ว่าหลายปัญหาเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาและการจัดการตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา เช่น ความขัดแย้งทางความคิด ความเหลื่อมล้ำในสังคม การทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น

กระบวนทัศน์ที่ใช้หล่อหลอมสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นชุดความคิด ซึ่งนำมาใช้เป็นแนวทางหลักในการพัฒนาประเทศไทยรวมทั้งอีกหลายประเทศทั่วโลกตลอดระยะเวลายาวนานกว่า 70 ปีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตกที่สร้าง “วาทกรรมการพัฒนา” (development discourse) ขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อนิยามว่าสิ่งใดเรียกว่า “การพัฒนา” ตามมาด้วยการถือกำเนิดขึ้นของ “การด้อยพัฒนา” ในฐานะคู่ตรงข้าม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542) ฐานคิดที่เชื่อว่ามูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นตัวชี้วัดหลักสำหรับการพัฒนาประเทศจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือกดทับและลดทอนคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย

แม้ในระยะหลังจะเริ่มมีกระบวนกรเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมามากมายเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ให้การแก้ปัญหาสังคมและพัฒนาให้ประเทศเดินหน้าต่อไป แต่หากยังไม่สามารถหลุดพ้นจากกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบเก่าๆ ได้ก็ไม่อาจสร้างความยั่งยืนได้ เช่นเดียวกับชุดความคิดที่เรามีต่อนิยามของคำว่า “ผู้นำ” ซึ่งดูเหมือนจะเป็นคำที่มีความสัมพันธ์กับการขึ้นำ พัฒนา หรือขับเคลื่อนสังคมเป็นอย่างมาก

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำในอดีตริเริ่มขึ้นจากฐานคิดที่มองมิติเดียว คืออธิบายกระบวนกรโดยเน้นความเป็นปัจเจกชน มุ่งสนใจคุณลักษณะ บุคลิกภาพ หรือพฤติกรรมของบุคคลที่ถูกเรียกว่า “ผู้นำ” เท่านั้น เริ่มจาก “ทฤษฎีคุณลักษณะ” (Trait Theory) ซึ่งสนใจศึกษาคุณลักษณะหรือบุคลิกภาพบางประการของผู้นำที่ส่งเสริมให้ผลงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น ความเชื่อมั่นในตนเอง ความฉลาดทางอารมณ์ ความสามารถในการเรียนรู้ และการคิดอย่างเป็นระบบ อีกแนวคิดหนึ่งคือ “อำนาจและอิทธิพล” (Power and Influence) ซึ่งเสนอว่าผู้นำควรมีอิทธิพลต่อผู้อื่นเพื่อให้ผู้อื่นกระทำตามความคาดหวังหรือช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้การดำเนินงานต่างๆ ประสบความสำเร็จ โดยแนวคิดนี้มุ่งอธิบาย

แหล่งที่มาหรือแนวทางการใช้อำนาจเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีแนวคิด “ภาวะผู้นำเชิงพฤติกรรม” (Behavioral Leadership) ที่มุ่งศึกษาการกระทำของผู้นำ และพยายามค้นหารูปแบบพฤติกรรมที่ดีที่สุดในทุกสถานการณ์ สำหรับแนวคิดถัดไปเริ่มขยายขอบเขตจากการมองแค่ปัจเจกชนหรือบุคลิกภาพเฉพาะตัวของบุคคลไปสู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้นำกับสถานการณ์ ได้แก่ “ภาวะผู้นำเชิงสถานการณ์” (Contingency Leadership) ที่มุ่งอธิบายปัจจัยทางสถานการณ์ต่างๆ ว่าเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะอิทธิพล และพฤติกรรมของผู้นำ หรือผู้นำจะมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับการผันแปรตามสถานการณ์ต่างๆ (รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2556; Yukl, 2010)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวยังคงมองผู้นำด้วยกระบวนการทัศน์แบบเก่า และเป็นแนวคิดที่มีข้อจำกัดบางประการ เช่น ไม่พบว่าคุณลักษณะบุคคลจะมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนและคงเส้นคงวากับการนำอย่างมีประสิทธิภาพ การต่อต้านการใช้อำนาจ เป็นต้น

ก้าวสู่กระบวนการคิดใหม่

“Our thinking has created problems which cannot be solved by that same level of thinking.”

-อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์-(Pfeiffer, 1987)

ข้อความข้างต้นอาจเชื่อมโยงกับสภาพสังคมในปัจจุบันได้ว่า เราไม่สามารถแก้ปัญหาสำคัญต่าง ๆ ได้ด้วยชุดความคิดที่เราสร้างปัญหานั้น ๆ ขึ้นมา นั่นจึงนำไปสู่ความพยายามสร้างชุดความคิดใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นทางเลือกให้เราหลุดพ้นจากวิกฤติต่าง ๆ ในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำในกระบวนการคิดใหม่ที่เริ่มให้ความสำคัญกับประเด็นทางจริยธรรมและมีมิติภายในมากขึ้น เช่น “ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” (Transformational Leadership) ที่มองว่าการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องนำพาผู้อื่นไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า และให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของผู้อื่นและสังคมร่วมด้วย ทฤษฎีนี้มีฐานคิดมาจาก Mezirow (1991) ผู้เปรียบเสมือนบิดาแห่งแนวคิดและทฤษฎีด้านการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อปรับเปลี่ยนเบื้องหลังกรอบคิดในมุมมองที่มีต่อโลกให้กว้างขึ้น ลุ่มลึกขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ต้องลงลึกไปถึงระดับจิตวิญญาณ หรือการเปลี่ยนคุณค่าที่ตนเองยึดถืออยู่ เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ หรือกระบวนการคิด นำไปสู่การมองโลกแบบองค์รวมเพื่อเข้าใจสิ่งรอบตัวมากขึ้น

การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงพยายามอธิบายเกี่ยวกับความคาดหวัง
กรอบคิดภายใต้วัฒนธรรม และการให้ความหมายหรือคำนิยามสิ่งใด ๆ ที่มา
จากเบื้องหลังประสบการณ์ของตนเอง ว่าสิ่งเหล่านี้มีที่มาที่ไปอย่างไร
อย่างไรก็ตาม มีผู้ตั้งข้อสังเกตอยู่เสมอว่าแนวคิดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยน
แปลงมักมุ่งอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับตัวบุคคล ไม่ค่อยเชื่อมโยง
แนวคิดในระดับกลุ่มคนหรือองค์กร การนำแนวคิดนี้ไปใช้ในระบบการศึกษา
มักเป็นไปเพื่อสร้างพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมที่เอื้อให้เกิดการใคร่ครวญอย่างมี
วิจรณญาณ (critical reflection) ซึ่งมีความจำเป็นในระดับองค์กรเช่นกัน
ด้วยเหตุนี้ Burns (1978, as cited in Bass & Riggio, 2014) และ
Bass (1985, as cited in Bass & Riggio, 2014) จึงเริ่มถอดช่องโหว่
หรือข้อจำกัดดังกล่าวโดยนำแนวคิดมาประยุกต์ใช้ในระดับองค์กร และ
พัฒนาเป็น “ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งอธิบายว่าเป็นภาวะที่
ผู้นำสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้ตามหรือสมาชิกในองค์กรทำตามสัญญา
กระทำการให้บรรลุเป้าหมายของตนเองและส่วนรวมได้ ทำให้ผู้ตามเติบโต
และพัฒนาความเป็นผู้นำได้โดยดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตัวคนคนนั้นออกมา
และช่วยทำให้ผู้ตามมีเป้าหมายชัดเจนยิ่งขึ้น

แนวคิดหนึ่งที่โครงการผู้นำแห่งอนาคตให้ความสนใจศึกษาและขยาย
ขอบเขตองค์ความรู้คือ “ภาวะการนำร่วม” (Collective Leadership) ที่ถูก
มองว่าจะนำมาใช้เผชิญวิกฤติปัญหาต่างๆ ท่ามกลางสภาพสังคมอันซับซ้อน
ยุ่งเหยิงในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การนำร่วม (Collective Leadership)

การนำร่วม การนำรวมหมู่ หรือการนำสมุหภาพ เป็นคำที่มักใช้เรียกแนวคิด Collective Leadership ในภาษาไทย ในหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนเลือกใช้คำว่า “การนำร่วม” เนื่องจากเป็นคำที่กระชับ แต่สามารถเห็นภาพเป็นรูปธรรมได้ การอธิบายแนวคิดการนำร่วมในบริบทหลังคมตะวันตกยังคงอยู่ในลักษณะการนำไปประยุกต์ในองค์กร โดยเป็นกระบวนการทำงานของกลุ่มบุคคลซึ่งเลือกหยิบทักษะหรือความเชี่ยวชาญภายในเครือข่ายมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการกระจายบทบาทผู้นำ สามารถสลับบทบาทการนำหรือผลัดกันตาม เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือลักษณะงานแต่ละแบบ

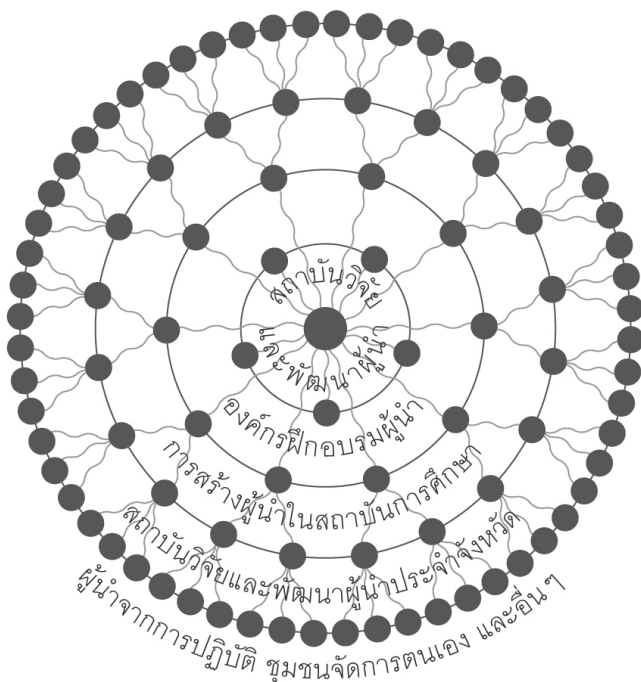
Friedrich, Vessey, Schuelke, Ruark, and Mumford (2009) มองว่าการกระจายบทบาทการนำในลักษณะนี้เป็นกระบวนการที่มีอรรถิพลมากกว่าการกำหนดบทบาทผู้นำแบบตายตัวให้แก่สมาชิกคนใดคนหนึ่ง เนื่องจากบุคคลซึ่งมีความถนัดและทักษะในด้านต่าง ๆ จะแสดงฝีมือออกมาแบบไม่อาจะระบุเวลาที่แน่นอนได้ มันเป็นกระบวนการอันเป็นพลวัต ไม่อยู่นิ่ง อย่างไรก็ตาม การมีผู้นำหลากหลายหรือผลัดกันเป็นนั้นไม่เพียงพอจะทำให้ทีมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้คือการแบ่งปันข้อมูลกัน (information sharing) การร่วมมือกัน (collaboration) และการตัดสินใจร่วมกัน (joint decision making) ระหว่างผู้นำ

ข้อสมมุติของกรอบแนวคิดการนำร่วมประกอบด้วย 1) สมาชิกทุกคนในทีมไม่จำเป็นต้องเท่าเทียมกัน 2) การนำร่วมเป็นกระบวนการที่อาศัย

การใช้ข้อมูลเป็นสำคัญ จึงจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างสมาชิกในทีม 3) การนำร่วมสามารถเป็นทั้งในแบบแนวตั้งที่มีผู้นำสูงสุดในทีมเป็นผู้ตัดสินใจ หรือเป็นการตัดสินใจร่วมกันแบบแนวราบระหว่างสมาชิกในทีมก็ได้ 4) ผู้นำไม่ใช่บทบาทตายตัว ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับปัญหาแตกต่างกัน คุณลักษณะและทักษะที่จำเป็นสำหรับการรับมือกับสถานการณ์ก็แตกต่างกันไป 5) การเลื่อนไหลของข้อมูลระหว่างสมาชิกในทีมและระหว่างเครือข่ายมีความสำคัญต่อการดำเนินงาน 6) การนำร่วมเป็นผลที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างคนกับระบบ (Friedrich et al., 2009) นอกจากนี้ยังมีข้อสมมุติอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น ความรู้สึกแห่งการให้ ความสามารถที่จะทำให้สมาชิกในทีมเข้าใจตนเอง และทำให้พวกเขา รู้สึกอยากมีส่วนร่วมในการทำงาน (Foldy, Goldman, & Ospina, 2008) การให้คำติชมอย่างสร้างสรรค์ มีส่วนช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในทีมเกิดการเรียนรู้และมีพัฒนาการมากขึ้น (Garavan, Morley, & Flynn, 1997)

ในงานที่อ้างอิงถึงการนำร่วม ผู้เขียนมักพบคำว่า “เครือข่าย” (network) ปรากฏอยู่บ่อยครั้ง แนวคิดนี้มองว่าเครือข่ายเป็นทางผ่านสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อเพิ่มความชำนาญและทักษะสำหรับพัฒนาทีม เครือข่ายที่ดีควรมีคุณลักษณะที่เชื่อมโยงบุคคลในแต่ละบทบาทไว้ด้วยกัน โดยผู้นำจะมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยง เพิ่มระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และช่วยให้เครือข่ายมีความมั่นคงแข็งแรง ทั้งนี้เครือข่ายอาจมีอิทธิพลต่อวิธีการวางบทบาทของผู้นำ (Friedrich et al., 2009; W.K. Kellogg Foundation, 2007)

สำหรับการทบทวนองค์ความรู้ในบริบทสังคมไทยพบว่ามีการมองการนำร่วมทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ระดับมหภาคอธิบายว่านอกจากจะต้องสร้างผู้นำที่มีฐานอยู่บนการปฏิบัติจริงแล้ว ยังต้องพิจารณาผู้นำ

ภาพที่ 1
การพัฒนาผู้นำ ณ จุดต่าง ๆ ควรเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ที่มา : ระบบการสร้างผู้นำสำหรับประเทศไทยยุคใหม่ (น. 62), โดย ประเวศ วะสี, 2557,
 นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.

ทั้งระบบ เปรียบกับการมองต้นไม้ที่ต้องดูทั้งตัวต้นไม้และบริบทของมัน ตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ราก ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ผล รวมไปถึง ดิน น้ำ และสภาพอากาศ เพื่อหลีกเลี่ยงการมุ่งทำแต่จุดเล็ก ๆ หรือก้านใดก้านหนึ่งแล้ว ประเมินว่าเป็นการทำทั้งหมดแล้ว (กรรณจรียา สุขรุ่ง, ปิยนาด ประยูร, หนูเพียร แสนอินทร์, และ ปทุมพร ปวงจันทร์, 2558; ประเวศ วะสี, 2557) นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงหรือสร้างเครือข่ายระหว่างผู้นำกลุ่มต่าง ๆ (ดังภาพที่ 1) โดยเริ่มตั้งแต่ผู้นำจากการปฏิบัติ สถาบันวิจัยและพัฒนาผู้นำประจำจังหวัด การสร้างผู้นำในสถานศึกษา องค์กรต่าง ๆ ที่มีหลักสูตรฝึกอบรมผู้นำ ไปจนถึงระดับสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้นำระดับชาติ

ส่วนในระดับจุลภาคซึ่งมุ่งอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระดับกลุ่มคน หรือองค์กร มีการอุปมาการนำร่วมไว้หลากหลายรูปแบบ เช่น ศาสนา ดนตรี กีฬา เซลล์ในสิ่งมีชีวิต ต้นไม้ในธรรมชาติ เป็นต้น ในการทบทวนองค์ความรู้ครั้งนี้ผู้เขียนขอหยิบยกการอุปมา 2 แบบที่เห็นภาพชัดเจนมาอธิบาย ได้แก่ การนำร่วมในธรรมชาติ และดนตรีสะท้อนการนำร่วม มีรายละเอียดดังนี้

การนำร่วมในธรรมชาติ

วิศิษฐ์ วังวิญญู (2557) อธิบายไว้ว่าทุกชีวิตมีระบบชีวิตในตัวเอง เปรียบเสมือนองค์กรจัดการตนเองที่มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อดำรงอยู่ร่วมในโครงสร้าง กระบวนการ หรือแบบแผนนั้น ๆ สัตว์เซลล์เดียวจึงพยายามหลอมรวมหลาย ๆ เซลล์เข้ามาอยู่ร่วมกันและก่อกำเนิดเป็นสิ่งมีชีวิตใหม่ที่ซับซ้อนขึ้น และมนุษย์นั่นเองที่เป็นความซับซ้อนระดับสูงสุด ทั้งยังเป็นสิ่งมี

ชีวิตที่แสวงหาการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีวิวัฒนาการที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและสันติ

จะเห็นได้ว่าแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับการอยู่ร่วมกันเพื่อขับเคลื่อนสังคม เช่นเดียวกับแนวคิด “นิเวศภาวะผู้นำ” (Ecology of Leadership) ที่อธิบายว่าการนำสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกระดับ โดยอุปมาเทียบกับต้นไม้ใหญ่ที่หากตั้งลำพังอยู่ต้นเดียวก็อาจโค่นล้มได้ง่ายเมื่อมีกระแสลมแรงเข้ามาปะทะ ขณะที่ต้นไม้ในป่าใหญ่อันมีต้นไม้ขนาดเล็ก พุ่มไม้นานาชนิด หญ้า และวัชพืชหลากหลายรายล้อมอยู่ ย่อมจะโค่นล้มได้ยาก เนื่องจากต้นไม้เหล่านี้ช่วยรับแรงปะทะจากลมและช่วยพยุงหน้าดินไว้ แนวคิดนี้แบ่งผู้นำเป็น 3 ระดับที่ต้องทำงานร่วมกัน ได้แก่ 1) ผู้นำระดับสูงสุด 2) ผู้นำระดับกลาง และ 3) ผู้นำระดับแนวหน้า โดยให้ความสำคัญกับผู้นำระดับแนวหน้าซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการ ใกล้ชิดกับหน่วยงานและสภาพปัญหาจริง (กรรณจรรยา สุขรุ่ง และคณะ, 2558, น. 246-247)

อุปมาอย่างหนึ่งที่ “เต๋าเต็กเก็ง” ปรัชญาภาวะการนำในบริบทโลกตะวันออก มักนำมาใช้อธิบายคุณลักษณะผู้นำคือ “น้ำ” ที่มีความอ่อนแอไหล ที่สำคัญคือมีคุณสมบัติไหลลงสู่ที่ต่ำ ดังข้อคิดที่ว่า “ธารน้ำน้อยใหญ่ทั้งหลายไหลมารวมกันในทะเลก็เพราะทะเลอยู่ในที่ต่ำกว่าฉันใด ผู้คนทั้งหลายย่อมพร้อมตามธรรมชาติที่จะยอมอยู่ใต้ผู้นำที่อ่อนน้อมถ่อมตน...” (ประชา หุตานวัตร, 2559, น. 25) ซึ่งสรุปความได้ว่า ผู้นำต้องเป็นผู้ไม่เอาตนถือตน มีใจโอบอ้อมอารี ไม่ยึดมั่นเป็นเจ้าของงานเมื่องานสำเร็จและไม่ขัดขวางเส้นทางการเติบโตของคนที่ตนเองนำ

เต๋าเต็กเก็งยังอธิบายถึงลักษณะผู้นำที่ค่อนข้างขัดแย้งกับกระบวนทัศน์การนำแบบตะวันตกว่า “ผู้รู้แจ้งทำงานใหญ่สำเร็จ เพราะไม่พยายามยิ่งใหญ่” และ “ผู้รู้แจ้งไม่พยายามทำการใหญ่ แต่งานใหญ่ต่างก็สำเร็จลงได้” หมายถึง ความอยากยิ่งใหญ่หรืออยากทำการใหญ่ (ซึ่งมีรากมาจาก “อัสมีมานะ”

หรือการยึดถือตัวตน) เป็นอุปสรรคสำหรับการเป็นผู้นำที่แท้ ขณะที่กระบวนการทัศนังการนำแบบตะวันตกซึ่งมักให้ความหมายในบริบทเชิงธุรกิจเป็นหลัก มองว่า หากปราศจากความทะเยอทะยาน มนุษย์ก็ไม่อาจประสบความสำเร็จในชีวิตได้ อันเป็นแนวคิดที่สร้างแรงผลักดันให้คนพยายามตั้งเป้าหมายใหญ่ไว้ก่อน และมุ่งแต่จะก้าวไปให้ถึงเป้าหมายของตน จนยอมต่อสู้แข่งขัน แย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่ (ประชา หุตานวัตร, 2559, น.13-14)

จากการอุปมาการนำร่วมผ่านการมองธรรมชาติอาจสรุปได้ว่า ธรรมชาติ นั้นประกอบด้วยสรรพสิ่งที่ต้องอาศัยการอยู่ร่วมกันเพื่อความอยู่รอดและก้าวไปสู่สิ่งที่ดียิ่งขึ้น แจกเช่นภาวะการนำซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและต้องการการร่วมมือกัน นอกจากนี้คุณลักษณะบางประการของบุคคลก็จะช่วยส่งเสริมให้การนำนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ดนตรีสะท้อนการนำร่วม

การอุปมาภาวะการนำร่วมที่ดูจะเห็นภาพชัดเจนเป็นรูปธรรมอีกแบบหนึ่งคือการเล่นดนตรี ซึ่งนอกจากจะฉายภาพลักษณะการนำผ่านการเล่นเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ในวงแล้ว ยังมีการอุปมาทั้งในบริบทสังคมไทยและตะวันตกที่มีความคล้ายคลึงกัน

ตัวอย่างแนวคิดที่น่าสนใจในสังคมไทยคือ “ทฤษฎีระนาดทุ้ม” ซึ่งวิเคราะห์ว่าเส้นทางระนาดทุ้มในวงดนตรีไทยดูเหมือนจะเป็นทางของผู้เล่นมือรอง คือให้ทำนองหลักเป็นของระนาดเอก ขณะที่ระนาดทุ้มจะหลบตัวอยู่เบื้องหลัง เล่นลูกล่อลูกขัด แต่อันที่จริงจะเห็นว่าหลายครั้งผู้เล่นระดับอาจารย์เจ้าสำนักมักจะเป็นผู้คุมวงจากการเล่นระนาดทุ้ม เปรียบเสมือนวัฒนธรรมคนไทยที่คนมีฝีมือมักไม่ชอบแสดงตัวโดดเด่นออกมา แต่ให้คน

อื่นมีบทบาทออกหน้าแทน วงดนตรีไทยยังมีลักษณะอีกประการคือ ผู้เล่นเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นจะเล่นทางของตัวเอง แต่เมื่อเข้ามาร่วมวงกันพวกเขาจะตั้งใจฟังกันตลอดเวลาโดยไม่ต้องมีใครมาบอก เพราะถ้าไม่ฟังกันก็จะทำให้หลุดออกจากวง นี่คือจุดต่างจากวงดนตรีตะวันตกบางประเภทที่ต้องมีวาทยกรคอยกำกับเพื่อให้ฟังกัน และชี้ทางให้สมาชิกในวงเดินตาม โดยวาทยกรไม่ได้กระโดดลงไปร่วมลงมือทำงานหรือกิจกรรมเดียวกับสมาชิกตามทฤษฎีนี้อาจสรุปได้ว่าคนแต่ละคนมีเอกลักษณ์และบุคลิกภาพเฉพาะตัว แต่เมื่อเอาบุคลิกภาพเหล่านี้มารวมกันก็สามารถสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันได้ โดยแต่ละคนยังมีเสรีภาพและอิสระพอที่จะเป็นตัวของตัวเองได้ (เจตนา นาควิธระ, 2558)

แนวคิดบางส่วนจากฝั่งตะวันตกมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมระนาดทุ่มข้างต้น โดยมองว่าการนำรวมไม่ได้หมายถึงการที่สมาชิกทุกคนต้องร่วมมือกันทำอะไรสักอย่างไปพร้อม ๆ กัน หรือทุกคนต้องตัดสินใจร่วมกัน แต่คือการรับรู้ว่าคุณคนมีศักยภาพและความถนัดแตกต่างกัน บางคนโดดเด่นด้านการสร้างแรงบันดาลใจ บางคนถนัดวางแผนกลยุทธ์ บางคนถนัดการจัดการ หรือชอบปฏิบัติงานภาคสนาม สิ่งที่ต้องตระหนักถึงคือทุกศักยภาพและลักษณะเนื้องานที่แต่ละคนทำนั้นมีคุณค่าเท่าเทียมกันหมด เพียงแค่สมาชิกทุกคนในทีมมี “เป้าหมายร่วมกัน” ต่างคนก็จะสามารถขับเคลื่อนทีมให้ไปข้างหน้าและบรรลุเป้าหมายได้ตามศักยภาพของตัวเอง เช่นเดียวกับ “วงดนตรีแจ๊ส” (Jazz band) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายการนำรวมในบริบทสังคมตะวันตก โดยมองว่าแจ๊สคือการสนทนากัน สมาชิกในวงเล่นเพลงเดียวกัน แต่ต่างก็สร้างสรรค์แนวทางการเล่นตามความถนัดของแต่ละบุคคล ทำให้เพลงที่เล่นออกมามีเอกลักษณ์และเสน่ห์ในแบบที่มันเป็น (Bathurst & Ladkin, 2012; Newton, 2004) แนวคิดทางดนตรีทั้งสองแบบ ไม่ว่าจะป็นระนาดทุ่มของไทย หรือแจ๊สของตะวันตก ต่างมี

องค์ประกอบร่วมที่สำคัญในการขับเคลื่อนวงให้บรรลุเป้าหมายร่วม คือ “การฟังกัน” และ “ความไว้วางใจกัน”

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวทางการนำรวมจะช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดการดึงศักยภาพของคนในทีม แต่ละคนสามารถสลับกันเป็นผู้นำในส่วนงานที่ตนถนัดได้ และที่สำคัญก็ยอมให้สมาชิกคนอื่นขึ้นไปนำได้เช่นกัน ขณะที่สมาชิกอื่นๆ ที่เหลือในทีมก็ช่วยกันประคับประคองและส่งเสริมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้สังคมก้าวต่อไปอย่างยั่งยืนและมั่นคง อันเป็นเป้าหมายร่วมสูงสุดของสมาชิกทุกคน

อย่างไรก็ตาม การพยายามทำความเข้าใจกับ “การนำรวม” นี้คงไม่สามารถหยุดอยู่แค่เพียงการศึกษาจากหนังสือหรือเอกสารต่างๆ แต่การเข้าไปสัมผัสประสบการณ์จริงผ่านการทำงานของบุคคลจะช่วยให้พวกเราได้รู้จักกับการนำรวมอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น มองเห็นการนำรวมในมิติอื่นๆ เพิ่มขึ้น ดังที่ผู้เขียนและทีมนักวิจัยกำลังจะพาผู้อ่านไปร่วมเรียนรู้ในบทต่อไป

ขั้นตอน และวิธีการเก็บข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการศึกษาพหุกรณี (multicase study) ในขั้นตอนการศึกษานั้น ทีมนักวิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ในการเลือกพื้นที่กรณีศึกษาที่มีประสบการณ์และการเปลี่ยนผ่านด้านการพัฒนาหรือสร้างความเข้มแข็งให้แก่พื้นที่ มีลักษณะเด่นด้านภาวะการนำร่วมในพื้นที่ มีการสร้างเครือข่ายการนำทั้งในพื้นที่ของตนเองและระหว่างพื้นที่อื่นๆ

ก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริง ผู้เขียนและทีมนักวิจัยได้เตรียมความพร้อมด้วยการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นๆ มีขั้นตอนดังนี้

1. คัดเลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม
2. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ การดำเนินการ และการเปลี่ยนผ่านด้านกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม
3. สังเคราะห์องค์ความรู้ด้านภาวะการนำร่วมที่ได้จากการศึกษาเอกสารในทุกพื้นที่กรณีศึกษา

จากนั้นจึงดำเนินการติดต่อบุคคลในพื้นที่แต่ละแห่งเพื่อขอเก็บข้อมูลระหว่างการลงพื้นที่ที่ทีมนักวิจัยใช้วิธี “การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม” เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่นั้น และ “การสัมภาษณ์เชิงลึก” บุคคล

ที่เป็นแหล่งข้อมูลหลักและผู้เกี่ยวข้อง ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จุดเปลี่ยนผ่านของการพัฒนาภาวะการนำ และประเด็นเพิ่มเติมที่ผู้วิจัยค้นพบจากการลงพื้นที่ ประกอบด้วย “การสนทนากลุ่ม” พื้นที่ละ 2-3 ครั้งเพื่อเก็บประเด็นที่ตกหล่นจากการเก็บข้อมูล และเพื่อให้ครอบคลุมทุกกลุ่มที่มีบทบาทและมีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น โดยใช้ร่างประเด็นในการสังเกต แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือสำหรับการวิจัย

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

ทีมนักวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการจำแนกชนิดข้อมูลสำหรับการจัดข้อมูลเป็นหมวดหมู่หรือประเภทตามลักษณะข้อมูลในแต่ละพื้นที่กรณีศึกษา โดยมีกรอบการจำแนก ได้แก่ การทำกิจกรรม การมีส่วนร่วมในกิจกรรม ความสัมพันธ์ และสถานการณ์ จากนั้นผู้วิจัยใช้วิธีการเปรียบเทียบเหตุการณ์เพื่อสรุปลักษณะร่วมและลักษณะที่ต่างกัน ทั้งในส่วนข้อมูลที่ได้จากในแต่ละพื้นที่และระหว่างพื้นที่

ผู้เขียนและทีมนักวิจัยหวังว่าเมื่ออ่านมาถึงจุดนี้แล้ว ผู้อ่านคงมีความพร้อมด้านข้อมูลเบื้องต้นและแนวคิดทฤษฎีสำหรับการเริ่มต้นออกเดินทางเพื่อค้นพบประสบการณ์และมุมมองอันหลากหลายเกี่ยวกับภาวะการนำร่วมไปพร้อมกับทีมนักวิจัยแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดที่จะช่วยให้ผู้อ่านมีความรู้สึกร่วมกับการเดินทางครั้งนี้เพิ่มขึ้นคือ ห้อยแขวนการตัดสินใจ ใจให้ว่าง และพร้อมเปิดรับความคิดหรือมุมมองที่แตกต่างไปจากตนโดยไม่ด่วนตัดสินไปเสียก่อน

เอกสารอ้างอิง

- กรรณจริยา สุขรุ่ง, ปิยนาดา ประยูร, หนูเพียร แสนอินทร์, และ ปทุมพร ปวงจันทร์. (2558). *คู่มือหลักสูตรการเรียนรู้ นักปฏิบัติการทางสังคมและสุขภาพ* ผู้นำที่แท้แห่งศตวรรษที่ 21. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจตนา นาควัชระ. (2558). *ผู้นำระนาดทุ้ม: บทสนทนากับ ศ.ดร.เจตนา นาควัชระ ว่าด้วยภาวะการนำ*. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น* กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ประชา หุตานวัตร. (2559). *ผู้นำที่แท้ มรรควิธีของเล่าจื้อ ฉบับกะทัดรัด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประเวศ วะสี. (2557). *ระบบการสร้างผู้นำสำหรับประเทศไทยยุคใหม่* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พรเพ็ญ เดอ ยอง, และ อ่ำไพรัตน์ อักษรพรหม. (2557). การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของครอบครัวไทยเบ็งโคกสูงโดยกลุ่มเยาวชน. *วารสารมนุษยนิเวศศาสตร์ ฉบับพิเศษ*, 41-52. สืบค้นจาก <http://humaneco.stou.ac.th/UploadedFile/Title%20HE%20Journal%204.pdf>
- รัตติกรณั จงวิศาล. (2556). *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัย และแนวทางสู่การพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิศิษฐ์ วัจวิญญู (บรรณธิการ). (2557). *เข้าหลอมผู้นำรุ่นใหม่*. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2014). *Transformational leadership* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Bathurst, R., & Ladkin, D. (2012). Performing leadership: Observations from the world of music. *Administrative Sciences*, 2, 99-119. DOI: 10.3390/admsci2010099
- Foldy, E. G., Goldman, L., & Ospina, S. (2008). Sensegiving and the role of cognitive shifts in the work of leadership. *The Leadership Quarterly*, 19(5), 514-529.

- Friedrich, T. L., Vessey, W. B., Schuelke, M. J., Ruark, G. A., & Mumford, M. D. (2009). A framework for understanding collective leadership: The selective utilization of leader and team expertise within networks. *The Leadership Quarterly*, 20(6), 933-958.
- Garavan, T. N., Morley, M., & Flynn, M. (1997). 360 degree feedback: Its role in employee development. *Journal of Management Development*, 16(2), 134-147.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Newton, P. M. (2004). Leadership lessons from jazz improvisation. *International Journal of Leadership in Education*, 7(1), 83-99. DOI: 10.1080/13603120409510591
- Pfeiffer, J. W. (1987). *The 1985 annual: Developing human resources*. New York: John Wiley & Sons.
- W.K. Kellogg Foundation. (2007). *The collective leadership framework: A workbook for cultivating and sustaining community change*. Retrieved from http://www.ethicalleadership.org/uploads/2/6/2/6/26265761/collective_leadership_framework_workbook.pdf
- Yukl, G. (2010). *Leadership in organizations* (7th ed.). New Jersey: Prentice Hall.

สถานีที่

มูลนิธิ
บ้านครูน้ำ

กิตติ คงตุก

ภาพ : ศุภจิต สิงห์พงษ์

บทนำ

นาฬิกาปลุกส่งเสียงทักทายเมื่อเวลาประมาณตีสี่ เช้าวันอังคารที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2559 ผมตื่นขึ้นและลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอ่อนคลาย จัดแจงเตรียมความพร้อมของตัวเองให้เรียบร้อยก่อนจะหยิบเป้สะพายขึ้น บ่า ออกเดินทางสู่ท่าอากาศยานดอนเมืองตามที่ได้นัดหมายไว้กับเพื่อนร่วมเดินทางอีก 7 คน ประกอบด้วยทีมงานโครงการผู้นำแห่งอนาคต กับอาจารย์คณะวิทยาการเรีนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อมุ่งหน้าสู่ท่าอากาศยานแม่ฟ้าหลวง เชียงราย โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการพบปะพูดคุยกับคุณครูท่านหนึ่งซึ่งผมไม่เคยรู้จักเป็นการส่วนตัวมาก่อน

ข้อมูลเกี่ยวกับคุณครูท่านนี้เท่าที่พอจะทราบผ่านคำบอกเล่าคือ เธอเป็นนักสังคมสงเคราะห์ผู้ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนร่วมกับทีมงานครูข้างถนนมาอย่างยาวนาน เป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่ผมและเพื่อนร่วมเดินทางทั้งหมดกำลังจะไปทำความรู้จักเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” อันเป็นจุดเริ่มต้นของการออกเดินทางสู่ “สถานีที่ 1 มูลนิธิบ้านครูน้ำ” หนึ่งในสามสถานีที่หนังสือเล่มนี้จะนำพาผู้อ่านร่วมทางไปด้วย

เครื่องบินค่อย ๆ ลดระดับลงแตะพื้น ณ ท่าอากาศยานแม่ฟ้าหลวง โดยสวัสดิภาพ พวกเราออกเดินทางกันต่อด้วยรถตู้อีกประมาณ 61 กิโลเมตรตามทางหลวงหมายเลข 110 ผ่านแนวทิวเขาน้อยใหญ่สลับกันไปสองข้างทางเริ่มปรากฏเรือกสวนไร่นา ร้านอาหารพื้นถิ่น และเรือนกาแลเป็นระยะ ๆ สะท้อนวิถีชีวิตอันเรียบง่ายแต่งดงามของชาวเชียงราย เมื่อถึงอำเภอแม่สาย ที่ตั้งศูนย์ตรีอปิน¹ (drop in) ของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ไม้ไกลจากด่านพรมแดนและด่านศุลกากรแม่สายมากนัก ผมจึงได้พบกับทีมงานและบุคคลต้นเรื่องผู้นำพาพวกเรามาสู่ดินแดนแห่งนี้ คือ “ครูน้ำ” หรือ “แม่น้ำ” ของเด็ก ๆ ในมูลนิธิ

¹ “ศูนย์ตรีอปิน” คือผลผลิตของ “โครงการมิตรข้างถนน” ซึ่งมูลนิธิบ้านครูน้ำก่อตั้งขึ้นเพื่อใช้เป็นจุดพักและพัฒนาเด็กเร่ร่อนเป็นการชั่วคราว มีวัตถุประสงค์สำคัญคือช่วยเหลือเด็กอย่างเร่งด่วนให้พ้นจากความรุนแรง ขบวนการค้ายาและค้ายาเสพติด รวมทั้งช่วยเหลือเด็กขอทานบริเวณรอยต่อพรมแดนไทย-พม่า อ. แม่สาย จ. เชียงราย ก่อนจะส่งต่อเด็กเหล่านี้สู่สถานศึกษาหรือสถานสงเคราะห์ที่เหมาะสมต่อไป

ครั้งแรกที่ได้พบครูน้ำตัวจริง ภาพจินตนาการที่เคยวาดไว้ในหัวเมื่อครั้ง ได้ฟังกิตติศัพท์เกี่ยวกับการทำงานเพื่อพัฒนาเด็กเร่ร่อนก็กลับตาลปัตรไปหมด จากเดิมเคยคิดว่าครูน้ำน่าจะเป็นผู้หญิงวัยกลางคนท่าทางภูมิฐาน แต่ภาพจริงที่ได้สัมผัสเบื้องหน้ากลับกลายเป็นสุภาพสตรีผมสีทองสลับเขียว เข้มยาวประป่า มีรอยสักเล็ก ๆ ชวนมองบริเวณต้นคอและข้อมือขวา แต่งกายด้วยเสื้อเชิ้ต กางเกงยีนส์ขายาว ดูทะมัดทะแมง ประกอบกับบุคลิกภาพที่เปี่ยมไปด้วยความมั่นใจ มีพลังความมุ่งมั่นอยู่ในแววตาทอประกาย พุดจา ฉะฉานเสียงดังฟังชัด บ่งบอกได้ถึงความจริงจังและอารมณ์ขันคละเคล้า กันไป ทำให้ผมอดรู้สึกไม่ได้ว่าครูน้ำช่างเป็นบุคคลที่น่าสนใจเสียจริง หลัง จากได้ลองใช้เวลาทำความรู้จักกัน และพาตัวเองเข้าไปร่วมสำรวจเส้นทาง ชีวิตที่เธอได้เลือกสำหรับก้าวเดินไปข้างหน้า ควบคู่กับการใช้เวลากว่า 8 เดือนในการพยายามปิดฝุ่นรอยเท้าที่ถูกสร้างไว้เบื้องหลัง ความคิดที่ว่า เธอเป็นคนน่าสนใจดูจะสื่อความได้ไม่เพียงพอ หากสามารถเลือกคำอื่น ๆ ที่พอจะสะท้อนตัวตนของคุณครูท่านนี้ได้ คำว่า “น่าทึ่ง” ดูจะเหมาะสม และใกล้เคียงกว่า

การพบกันครั้งนั้นเรามีเวลาอยู่ด้วยกัน 3 วัน 2 คืน ครูน้ำและทีมงาน ไม่รีรอที่จะพาพวกเราไปสัมผัสสถานการณ์จริงของปัญหาเด็กเร่ร่อนบริเวณ แนวชายแดนอำเภอแม่สาย หลังจากสนทนาพาทีทำความรู้จักกันไปแล้ว ในช่วงเช้า เธอจึงแบ่งพวกเราออกเป็น 3 กลุ่มเพื่อลงพื้นที่ทั้งฝั่งไทยและ พม่าในช่วงบ่าย กลุ่มแรกจัดให้อยู่กับครูน้ำที่ศูนย์ตรีบอินเพื่อพูดคุยตอบ ข้อซักถามต่าง ๆ ตามอัธยาศัย กลุ่มที่ 2 เดินทางข้ามแม่น้ำสาวยบริเวณ ตลาดแม่สาย-ท่าซี้เหล็กไปยังจังหวัดท่าซี้เหล็กในรัฐฉาน ประเทศพม่า จุด มุ่งหมายคือเข้าไปดูวิถีชีวิตผู้คนในหมู่บ้านหย่าบือหย่าย้า หรือหมู่บ้านไม้ไผ่ ที่ตั้งชุมชนชาวอาข่า หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายแห่งท่าซี้เหล็ก โดยมีครูช่างถนนอย่างภัลลพ ผู้เกิดและเติบโต ณ หมู่บ้านแห่งนี้ กับอู๊ด

เด็กหนุ่มชาวแม่สาย คอยดูแลอย่างใกล้ชิด ผมถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มที่ 2 นี้ ด้วยเหตุผลว่าเหมาะสมกว่าการเข้าร่วมกลุ่มที่ 3 ซึ่งต้องการให้เป็นกลุ่มหญิงล้วน เนื่องจากต้องเดินทางไปยังหมู่บ้านเล็ก ๆ อีกแห่งหนึ่งชื่อว่า गाแบงายะ หรือหมู่บ้านปากกล้วย เพื่อเข้าไปแจกจ่ายยา อาหาร ขนม ให้แก่เด็ก ๆ ตามกำลังที่จะแบ่งปันกันได้ ด้วยความเชื่อพื้นฐานว่าความเป็นผู้ใหญ่จะช่วยทำให้ชาวบ้านรู้สึกปลอดภัยมากกว่าเมื่อได้พบเห็นคนแปลกหน้าปรากฏตัวขึ้น ช่วยลดความระแวงสงสัยเรื่องการเข้ามาในฐานะตำรวจตรวจค้นบ้านเรือนหรือผู้ค้ายาเสพติดที่มีอยู่มากมายในชุมชน การเดินทางของกลุ่มที่ 3 จำเป็นต้องอาศัยชาวพม่าเชื้อสายอาข่าอย่าง ซาพิว หญิงสาวหนึ่งในทีมงานครูข้างถนน นำทางเข้าไป เพราะเธอเป็นที่คุ้นหน้าคุ้นตาดีสำหรับผู้คนในหมู่บ้านแห่งนี้

มูลนิธิบ้านครูน้ำมีแผนงานเดินทางเข้าไปยังจังหวัดท่าขี้เหล็กอย่างน้อยเดือนละ 1-2 ครั้งเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเด็กกลุ่มเสี่ยงต่อการถูกส่งเข้าสู่กระบวนการค้ามนุษย์หรือเป็นขอทานในเขตแดนไทย จากสภาพความเป็นอยู่ที่ผมและทีมงานได้เข้าไปเห็นด้วยตาตนเองแล้วนำมาเล่าสู่กันฟังทำให้เข้าใจได้ว่า ปัญหาสำคัญอันเป็นสาเหตุบีบบังคับให้เด็กต้องเร่ร่อนออกจากบ้านคือยาเสพติด แทบไม่อยากเชื่อสายตาตัวเองที่ยังเห็นคนบางกลุ่มนั่งเสพยาอยู่ตามริมทางเท้าในหมู่บ้าน บ้างก็ใช้สุสานฝังศพเป็นที่พักอาศัย กินอยู่หลับนอนประดังชีวิตไปวัน ๆ ตลอดทางเดินเข้าสู่หมู่บ้านโดยเฉพาะเส้นทางลัดลับตาคนที่ทีมงานครูข้างถนนนำทางเข้าไปจะพบเห็นเข็มฉีดยาวางเรียงรายอยู่เป็นระยะ พวกเขาเล่าให้ฟังว่าเข็มดังกล่าวคืออุปกรณ์ใช้เสพยาของวัยรุ่นเรื่อยไปจนถึงผู้ใหญ่วัยกลางคน ลูกเด็กเล็กแดงที่เกิดขึ้นมาก็ไม่ได้รับการดูแลอย่างที่ควรจะเป็น ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาอย่างยาวนานเมื่อสถาบันครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคมที่สำคัญที่สุดกลับประกอบด้วยพ่อผู้ติดยาเสพติด แม่จึงต้องออกไปทำงาน

หาเงินมาเลี้ยงดูครอบครัวเพียงลำพังด้วยความเต็มใจ แม้จะถูกขู่เชิญทำร้ายร่างกายจากผู้เป็นสามี หากหารายได้ไม่พอจนเจ็อกก็ให้ลูกไปขอกาน เลวร้ายกว่านั้นก็ขายให้สถานบริการแลกกับเงินเพราะเลี้ยงดูไม่ไหว กลายเป็นสภาวะจำยอมที่ผู้เป็นพ่อ แม่ และลูก ไม่เคยได้มีโอกาสตั้งคำถามว่าจะเดินออกมาจากวงจรอุบาทว์เช่นนี้ได้อย่างไร

ช่วงเวลาอีก 2 วันครุณาพาพวกเราเดินทางมาสัมผัสบรรยากาศสถานที่ท่องเที่ยวบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ ในเขตบ้านสบรวก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเคยเป็นแหล่งปลูกฝิ่นและผลิตเฮโรอีนขนาดใหญ่มาก่อน ปัจจุบันกลายเป็นร้านค้าและท่าเรือขนาดเล็กสำหรับขนส่งสินค้าไปยังประเทศจีนและลาว ครุณายังพาพวกเราล่องเรือชมทัศนียภาพริมฝั่งแม่น้ำโขง พรมแดนธรรมชาติแบ่งกันดินแดนประเทศไทย-ลาว-พม่าออกจากกัน แวะชมตลาดดอนชาว สถานที่ซื้อขายสินค้าปลอดภาษีประเทศลาว พร้อมกับอธิบายให้เข้าใจภาพรวมสภาพเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันในพื้นที่ที่รัฐบาลไทยประกาศเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงราย ครอบคลุมพื้นที่ 21 ตำบลใน 3 อำเภอ คือ แม่สาย เชียงของ และเชียงแสน ว่ามีแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงทั้งดีและร้ายอย่างไรบ้างจากนโยบายดังกล่าวที่เน้นส่งเสริมการค้าและการลงทุนเพื่อเตรียมพร้อมรองรับการเปิดประชาคมอาเซียน รวมทั้งผลกระทบอื่นๆ สืบเนื่องจากทางการฝั่งลาวได้อนุญาตให้นักลงทุนจากจีนเช่าพื้นที่บริเวณเมืองต้นฝิ่น แขวงบ่อแก้ว ฝั่งตรงข้ามอำเภอเชียงแสน เพื่อเปิดบ่อนกาสิโนสุดหรูชื่อว่า คิงส์โรมัน (Kings Roman Casino) ขึ้นมา

การเดินทางทั้งสองวันมีเด็ก ๆ จำนวนหนึ่งจากมูลนิธิบ้านครุณาซึ่งพำนักอยู่ ณ สถานสงเคราะห์ในเขตอำเภอเชียงแสนร่วมเดินทางไปด้วย ทำให้ผมและทีมงานเริ่มเข้าใจบริบทพื้นที่ที่มูลนิธิบ้านครุณากำลังปฏิบัติงานอยู่มากยิ่งขึ้นทั้งเชิงกายภาพและสังคมวัฒนธรรม โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์เรื่องนโยบายบริหารจัดการพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษสามเหลี่ยม

ทองคำ (Golden Triangle Special Economic Zone) ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความต้องการผลผลิตประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างกัน จนก่อให้เกิดการผลัดไสกลุ่มคนผู้ไม่สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ถูกออกแบบไว้ นำไปสู่การสร้างปัญหาเชิงระบบอื่นๆ ตามมา การมีโอกาสดำเนินชีวิตเรื่องราวเหล่านี้จากคนในพื้นที่ ได้สัมผัสพูดคุยกับกลุ่มเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่จุดประกายให้เกิดความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติงานของคนกลุ่มเล็กๆ ที่มีหัวใจดวงโตๆ ผู้กล้าเผชิญกับปัญหาก้อนใหญ่มาอย่างยาวนาน

การพบกันในครั้งนี้ช่วยฉายภาพให้เห็นว่ามูลนิธิบ้านครูน้ำกำลังต่อสู้กับปัญหาสิทธิมนุษยชนของผู้คนตามแนวตะเข็บชายแดนจังหวัดเชียงรายซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง เด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ สอง เด็กกลุ่มเสี่ยงต่อการเข้าสู่กระบวนการค้ามนุษย์ และสาม เด็กและสตรีที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก รวมทั้งผู้ถูกกระทำด้วยความรุนแรงในครอบครัว ปัญหาของคนทั้ง 3 กลุ่มล้วนเกิดจากสาเหตุสำคัญคือการเป็นบุคคลผู้ขาดความคุ้มครองดูแลในฐานะพลเมืองเพราะถูกผลัดไสจากรัฐที่ตนถือกำเนิดหรือพำนักอาศัยอยู่ กลายเป็นบุคคลไร้สิทธิในการได้รับความคุ้มครองดูแลเรื่องสุขภาพ สุขภาวะ และการเข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเหมาะสมเพียงพอ สิ่งเหล่านี้เป็นมูลเหตุสำคัญทำให้พวกเขาต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก ต้องหาเช้ากินค่ำ ตกอยู่ในสภาพจำยอม ทำทุกอย่างเพื่อให้ดำรงชีวิตแบบวันต่อวันได้ กลายเป็นกลุ่มเปราะบางที่พร้อมจะถูกมิถจาชีฟเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทุกรูปแบบ

ตลอดระยะเวลาที่ได้ร่วมเรียนรู้ประวัติความเป็นมาและกระบวนการทำงานของมูลนิธิบ้านครูน้ำ คงเป็นการยากหากจะบอกเล่ารายละเอียดปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เหล่าทีมงานได้ข้ามผ่านพร้อมกับสร้างสรรค์คุณประโยชน์แก่สังคมในช่วงเวลากว่าทศวรรษออกมาบนหน้ากระดาษได้อย่าง

ครบถ้วนสมบูรณ์ แต่หากลองมองเส้นทางการเติบโตของมูลนิธิฯ เสมือน การเจริญงอกงามของเมล็ดพันธุ์พืชที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงทีละน้อยจน เป็นต้นกล้าเล็ก ๆ ก่อนจะกลายร่างเป็นไม้ยืนต้นในป่าใหญ่ซึ่งอุดมด้วย พืชพันธุ์อันหลากหลาย เจกเช่นสังคมที่ประกอบขึ้นด้วยหน่วยย่อยส่งผล สัมพันธ์กันไปตามในฐาณะเหตุปัจจัยที่ทั้งเอื้อประโยชน์และปิดกั้นโอกาสเจริญ งาม การได้รับแสงแดดและแร่ธาตุจากสิ่งแวดล้อมสภาวะต่าง ๆ ใน แต่ละวันแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาการเติบโตทำให้มีโอกาสค้นพบหลัก ปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนตามแบบฉบับของตนเอง ขยายผลต่อยอดความ เชื่อมันศรัทธาด้วยกระบวนการนำร่วมเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ทั้งกว้างขวาง และลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เกิดเป็นเรื่องราวที่ควรถูกส่งต่อเพื่อสร้าง แรงบันดาลใจสู่ผู้คนต่อไปไม่รู้จบ เรื่องราวทั้งหมดของต้นไม้ต้นนี้ก็พอจะ ถ่ายทอดออกมาสู่ผู้อ่านได้ดังนี้

เมล็ดพันธุ์และผืนดินแห่งการเติบโต

เนื้อในของเมล็ดพันธุ์

คงเป็นไปได้เลยหากต้องการทำความเข้าใจกับมูลนิธิบ้านครูน้ำอย่าง ละเอียดลึกซึ้งโดยไม่เข้าใจภูมิหลังของผู้ริเริ่มก่อตั้ง มูลนิธิแห่งนี้ถือกำเนิด ขึ้นมาเพราะบุคคลคนหนึ่งได้ผ่านประสบการณ์ลองผิดลองถูกจนเป็นที่รู้จัก

และยอมรับในความมุ่งมั่นทำงาน ส่งผลให้ได้รับโอกาสและแรงสนับสนุนจากสังคมมากเพียงพอจะจัดตั้งเป็นองค์กรเพื่อสาธารณประโยชน์ สามารถทำงานพัฒนาเด็กเร่ร่อนอย่างต่อเนื่องยาวนานนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

นุชนารถ บุญคง คือชื่อและนามสกุลของครูน้ำ ซึ่งปัจจุบันอายุ 48 ปี เธอเล่าให้ฟังว่าก่อนจะผันตัวเองมาทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ เธอเคยเป็นพนักงานบริษัทออกแบบจิ๋วเอลรีย่านสีลม การพยายามผลักดันตนเองเข้าสู่เส้นทางการทำงานศิลปะเพื่อสร้างรายได้และความมั่นคงเป็นเรื่องปกติของหญิงสาววัยเริ่มต้นทำงานผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยเพาะช่าง สาขา ศิลปะการถ่ายภาพ เธอใฝ่ฝันจะได้ใช้ชีวิตอยู่กับสิ่งสวยงามดังใจปรารถนา แต่งหน้าแต่งตัวดี ๆ มีสไตล์ตามแบบฉบับคนในแวดวงสังคมชั้นสูง แม้การเข้าทำงานในบริษัทดังกล่าวจะมีการสมัครแข่งขันกันค่อนข้างสูง แต่เธอก็สามารถฝ่าฟันเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของบริษัทนั้นได้ การมีงานที่ดีทำ เป็นที่รักของเจ้านายและลูกค้าเนื่องจากเป็นคนทำงานเก่ง รวดเร็ว ได้ตั้งใจทำให้ชีวิตคู่จะมีความพร้อมสรรพสำหรับการเติบโตไปบนเส้นทางสายนักออกแบบเป็นอย่างดี จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ปี พ.ศ. 2535 ก็มีเรื่องราวบางอย่างที่ทำให้มุมมองชีวิตของเธอเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง

ครูน้ำเล่าให้ฟังด้วยรอยยิ้มเล็กๆ บนใบหน้าว่า วิกฤติการณ์ทางการเมืองช่วงพฤษภาทมิฬทำให้สิ่งที่เธอตั้งใจเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยหากไม่ใช่เพื่อนฝูงจำนวนมากที่คบหากันมาตั้งแต่สมัยเรียนที่วิทยาลัยเพาะช่าง กำลังนำเอาทักษะทางศิลปะมาสร้างนิทรรศการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือปลุกพลังมวลชนให้ลุกขึ้นมาร่วมกันเปลี่ยนแปลงประเทศและต่อสู้กับอำนาจเผด็จการ ในเวลานั้นพวกเขาอยู่ในภาวะขาดแคลนทุนทรัพย์ จึงมาหยิบยืมเงินเธอไปจำนวนหนึ่ง ซึ่งเธอได้มอบให้โดยไม่ได้ติดใจอะไรมาก เมื่อนิทรรศการเสร็จสมบูรณ์ เธอจึงได้รับคำเชิญชวนจากเพื่อนให้ไปรับชมงาน

เหล่านั้น เหตุการณ์นี้เองทำให้เธอค้นพบว่าท่ามกลางสถานการณ์การเมืองที่กำลังวุ่นระอุ ผู้คนในสังคมแบ่งฝักแบ่งฝ่ายรบราฆ่าฟันกันอย่างไม่ลดละ กลับมีงานศิลปะปรากฏขึ้นเพื่อท้าทายผู้ชมจำนวนมากให้หันกลับมาพิจารณาพิเคราะห์แก้ปัญหาาร่วมกันอย่างมีสติ ยิ่งไปกว่านั้นยังทำหน้าที่เชื่อเชิญให้ลองก้าวเดินเข้าสู่โลกอีกใบซึ่งซ่อนทับอยู่กับวิถีการสร้างสรรค์งานศิลปะของเธอ นั่นคือการนำพาเธอไปสู่ห้วงความคิดที่ว่า ศิลปะจะทำหน้าที่ของมันได้อย่างสมบูรณ์แท้จริงก็ต่อเมื่อมันช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทางที่ดีได้

จุดเล็ก ๆ ทางความคิดนี้ผลักดันให้ครูน้ำเล็งเห็นว่าศิลปะคือเครื่องมือสำหรับสร้างคุณประโยชน์แก่มนุษย์ได้อย่างน่าอัศจรรย์มากกว่าที่เคยคาดคิดไว้ และนี่ถือเป็นครั้งแรกของคนที่รักและทำงานเป็นศิลปินมาอย่างยาวนานได้ค้นพบโอกาสที่จะใคร่ครวญและตั้งคำถามว่า งานที่กำลังทำอยู่เพื่อเลี้ยงดูปากท้องของตนเองนั้นมีคุณค่าอย่างไร และมันคือความปรารถนาอันแท้จริงของชีวิตหรือไม่

“แต่เดิมพี่คิดแค่ว่างานศิลปะคือเรื่องของความสวยงาม ไม่เคยเข้าใจว่าแท้จริงแล้วมันสามารถถ่ายทอดพลังความรู้สึกนึกคิดสู่ผู้คนได้มากมาย การได้ชมงานศิลปะครั้งนั้นทำให้พี่บอกกับตัวเองว่าหากมีโอกาส พี่อยากจะทำแบบเพื่อนบ้าง นั่นคือการสร้างงานศิลปะที่ขับเคลื่อนสังคมไปในทางที่ดีขึ้น” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

เหตุการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการตั้งคำถามถึงความต้องการที่แท้จริงขึ้นภายในจิตใจ เสียงเรียกร้องให้นำเอาความถนัดและความหลงใหลในงานศิลปะมาใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาสังคมเริ่มกระบวนการทำงานของมันอย่างค่อยเป็นค่อยไป ครูน้ำพยายามทดลองตอบคำถามของตัวเองโดยการไปเป็นอาสาสมัครร่วมกับเพื่อน สอนศิลปะให้แก่ผู้สูงอายุตามสถานสงเคราะห์หลายแห่ง ใช้เวลาว่างช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์เป็นจุดเริ่มต้นเก็บเกี่ยวประสบการณ์ ผลตอบแทนที่ได้รับกลับคืนมาคือการเติมเต็มทางความ

รู้สึก ยิ่งออกไปทำงานอาสาสมัครมากเท่าไรก็ยิ่งได้รับสิ่งที่เรียกว่า “ความสุข” กลับคืนมามากเท่านั้น เธอยังค้นพบว่ามีความสุขภายในจิตใจอีกอย่างหนึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาทีละน้อย นั่นคือการรู้จักและเข้าใจความหมายของคำว่า “ครู” ผู้พร้อมทำหน้าที่เป็นผู้ให้ ช่วงเวลาแห่งการค้นหาคำตอบดำเนินไปเพียงไม่นาน เมื่อย่างเข้าสู่ปี พ.ศ. 2536 เธอจึงผันตัวเองเข้าสู่บทบาท “ครูข้างถนน” ทำงานเยียวยาเด็กเร่ร่อนร่วมกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ซึ่งมี วัลลภ ตังคณานุก์ษ์ หรือครูหุຍ คุลลยู่

แม้ไม่ได้สำเร็จการศึกษาด้านศึกษาศาสตร์มาโดยตรง แต่การได้ร่วมงานกับมูลนิธิสร้างสรรค์เด็กช่วยให้ครูน้ำได้เรียนรู้เป็นอย่างมากเกี่ยวกับบทบาทความเป็นครู ได้เข้าใจเรื่องราววิถีชีวิต รวมทั้งแนวทางให้ความช่วยเหลือศิษย์ ซึ่งก็คือกลุ่มเด็กเร่ร่อนด้อยโอกาสและเด็กกลุ่มเสี่ยงต่อการติดโรคร้าย ครูน้ำชี้แจงให้ฟังว่าเหตุที่ต้องการทำงานศิลปะเพื่อพัฒนากลุ่มคนเหล่านี้ เพราะงานนี้ นำความสุขที่แท้จริงมาให้ เป็นความสุขที่การทำงานบริษัทเพื่อให้มีรายได้จำนวนมากมาหล่อเลี้ยงชีวิตเชิงวัตถุไม่อาจมอบให้แก่เธอได้ การได้เห็นเด็กเร่ร่อนมีที่พักอาศัย ได้เห็นเด็กด้อยโอกาสมองเห็นเส้นทางเดินของชีวิตตนเองต่อไปในอนาคต จึงกลายเป็นเป้าหมายสำคัญที่เธอวาดหวังไว้เสมอนับแต่นั้นเป็นต้นมา

เธออธิบายต่ออีกว่าเด็กทุกคนล้วนมีความดีงามในตัวเอง พวกเขาเพียงรอเวลาที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไปในภายภาคหน้า หากสามารถช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาสได้ตั้งแต่ต้น โดยเฉพาะในช่วงวัยที่เหมาะสมกับการปลูกฝังสิ่งดีงาม เพื่อให้พวกเขาเติบโตเท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก มีทักษะมากพอจะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ก็เท่ากับเป็นการแก้ปัญหาตั้งแต่ต้นตอให้แก่โลกใบนี้อีกทางหนึ่งด้วย

หลักการทำงานของครูน้ำในฐานะครูข้างถนนมีพื้นฐานจากความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์อย่างแรงกล้า คือเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าใน

“

หลักการทํางานของครูหน้าในฐานะครูข้างถนน มีพื้นฐานจากความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ อย่างแรงกล้า คือเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าในตัวเอง สมควรได้รับโอกาสพัฒนาความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ ให้เจริญงอกงามอย่างสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้

”

ตัวเอง สมควรได้รับโอกาสพัฒนาความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ให้เจริญงอกงามอย่างสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ความเชื่อดังกล่าวได้รับการขับเคลื่อนด้วยความปรารถนาจะเห็นเด็กเร่ร่อนด้อยโอกาสหลุดพ้นจากความทุกข์ โดยได้รับความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งจะช่วยให้พวกเขามีเสรีภาพ ได้รับความคุ้มครองตามหลักสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม

“หัวใจสำคัญสำหรับการทำงานของพีคือทำให้เด็กู้สึกว่าชีวิตตัวเองมีค่า พีว่าสิ่งนี้ทำให้เขาเริ่มเปลี่ยนจากคนไร้ความหมาย ไร้ที่ยืนในสังคม ให้กลายเป็นมีคุณค่าเช่นเดียวกับคนอื่น ๆ มันคือการสร้างชีวิตใหม่ขึ้นมา” (ครูหน้า, 19 กันยายน 2559)

ช่วงเริ่มต้นก้าวเข้าสู่บทบาทครูช่างถนนยังคงเป็นการทำงานอาสาในวันหยุดเสาร์อาทิตย์เช่นเคย ครูน้ำจัดทำโครงการ “ศิลปะสำหรับเด็กช่างถนน” ร่วมกับเพื่อนสนิทคือ ครูเต้ หรือ จิตตารีย์ วนาพงษ์ ผู้ร่วมกันออกแบบกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมา เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 2 ปีก็สามารถจัดนิทรรศการศิลปะของเด็กเร่ร่อนในสถานีรถไฟหัวลำโพง (แหล่งพักอาศัยของเด็กเร่ร่อนขนาดใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ณ เวลานั้น) ขึ้นมาได้ (นิรมล มุนจินดา, 2559, น. 29) และได้รับเสียงตอบรับที่ดีจากผู้ชมงานจำนวนมาก การนำเอากระบวนการทางศิลปะ² มาใช้เยียวยาเด็กเร่ร่อนช่วยให้ค้นพบว่าแท้จริงแล้วศิลปะคือกระบวนการรูปแบบหนึ่งที่เป็นหัวใจสำคัญในการพัฒนาเด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะศิลปะเอื้อให้เด็กมีโอกาสได้ใคร่ครวญความรู้สึกนึกคิดของตนเอง ช่วยเปิดพื้นที่การแสดงออก และทำให้ได้รับการยอมรับจากผู้คนที่รับชมงานศิลปะของพวกเขา เมื่อคนทั่วไปเริ่มเห็นคุณค่าของสิ่งที่เด็กเร่ร่อนทำ ความรู้สึกที่ตัวเองมีตัวตนในสังคมก็เกิดขึ้นตามมา กระบวนการศิลปะจึงเป็นวิถียกระดับจิตใจมนุษย์ทั้งผู้สร้างและผู้เสพงานให้รู้จักเคารพตนเอง พร้อมทั้งมองเห็นคุณค่าของผู้อื่น

² กระบวนการศิลปะที่ครูน้ำนำมาใช้พัฒนาศักยภาพเด็กเร่ร่อนคือการฝึกให้พวกเขาสร้างงานศิลปะกรรมอย่างทัศนศิลป์หรืองานฝีมือขนาดเล็กซึ่งช่วยให้จัดจذبกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้า ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดของตนเองลงไปในงานเพื่อแสดงต่อผู้รับชมงานอีกต่อหนึ่ง ความสวยงามของชิ้นงานไม่สำคัญเท่ากับการได้ค้นหาและเปิดเผยตัวตนที่ถูกกดทับไว้ออกมา จนเกิดพื้นที่แห่งการใคร่ครวญอย่างมีสติ อันจะนำไปสู่การค้นพบคุณค่าของตนเอง

“ศิลปะคือหัวใจสำคัญในการพัฒนาเด็ก ช่วยให้เด็กค้นพบเส้นทางที่จะกลับบ้าน มีพื้นที่แสดงออก ไม่ไปก้าวร้าวกับใคร ช่วยลดพฤติกรรมความรุนแรงลงไปได้เยอะมาก เด็กบางคนถึงกับหยุดเร่ร่อนเพราะค้นพบตัวตนและคุณค่าของตัวเอง” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดดังกล่าวดูจะยังไม่เป็นที่ยอมรับมากนักในช่วงเวลานั้น อาจเพราะยังเป็นเรื่องใหม่ในสายตานักสังคมสงเคราะห์ทั่วไป แหล่งทุนสนับสนุนช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนทั้งในไทยและต่างประเทศต่างตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีเยียวยาเด็กด้วยกระบวนการศิลปะว่าเห็นผลค่อนข้างช้า เมื่อเปรียบเทียบกับแบบประเมินโครงการซึ่งยึดเอาตัวชี้วัดเชิงประจักษ์ไว้สำหรับพิจารณาผลสำเร็จอันเป็นรูปธรรม คือให้ความสำคัญกับการสงเคราะห์ด้านที่พักอาศัยและเครื่องอุปโภคบริโภคเสียมากกว่า หลายๆ ครั้งที่ครูน้ำพยายามสานต่อแนวคิดตนเองด้วยการร่างโครงการเสนอขอทุนมาดำเนินงานพัฒนาเด็กเร่ร่อน เธอจึงถูกปฏิเสธจนทำให้ไม่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างที่ใจคิด ความผิดหวังที่เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าช่วยให้ค้นพบว่าแผนงานพัฒนาเด็กเร่ร่อนไม่อาจเป็นจริงได้เพราะขาดปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ เวลาและทุนทรัพย์ ความมุ่งมั่นมีใจให้แก่การใช้ศิลปะพัฒนามนุษย์ค่อยๆ ทวีขึ้นเรื่อยๆ กลายเป็นสิ่งบีบคั้นให้เธอจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกทางเดินชีวิตว่าจะทุ่มเทสรรพกำลังทั้งหมดที่มีให้การเป็นครูข้างถนนอย่างเต็มตัว หรือแค่คอยให้ความช่วยเหลืออยู่ห่างๆ ในยามมีเวลารว่างจากงานหลักเพียงเท่านั้น

ครูน้ำหัวเราะเสียงดังขึ้นเป็นพิเศษเมื่อเล่ามาถึงจุดพลิกผันที่ผลักดันให้เธอก้าวออกจากสถานะพนักงานออฟฟิศสู่การเป็นครูข้างถนนอย่างเต็มตัว เธอไม่เคยลังเลเลยแม้แต่น้อยว่าจะต้องตัดสินใจอย่างไร เพราะรู้ใจตัวเองอยู่เสมอว่าแรงกระตุ้นและความมุ่งมั่นทั้งหมดในชีวิตการทำงานนั้นคือแค่เพียงได้มีความสุขกับสิ่งที่ได้ลงมือกระทำ แน่ใจว่าความพยายาม

เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่อาจเป็นการตัดสินใจที่ต้องอาศัยความกล้ามากพอที่จะละทิ้งพื้นที่ปลอดภัยของตนเอง (comfort zone) แต่เธอก็คิดว่าถึงเวลาอันเหมาะสมแล้วกับการเริ่มต้นงานที่หัวใจเรียกร้องต้องการอย่างจริงจัง ทั้งยังเชื่อมั่นว่าการตัดสินใจครั้งนั้นจะเป็นสิ่งถูกต้องเสมอไม่ว่าผลลัพธ์จะออกมาเช่นไร ความกังวลเพียงเรื่องเดียวในตอนนั้นคือจะต้องขออนุญาตลาออกจากบริษัทกับเจ้านายที่ทั้งรักและเอ็นดูเธอมาโดยตลอด

“แทบไม่ต้องคิดเลย พี่ตัดสินใจทันทีว่าจะมาทำงานเป็นครูข้างถนนแบบเต็มตัว เริ่มวางแผนเก็บสตางค์มาทำงานช่วยเหลือเด็กตามความเชื่อของตนเอง เมื่อก่อนหายากมาก คนที่จะให้ทุน เพราะเราไม่มีชื่อเสียง แม้เคยขอไปแต่ก็ถูกปฏิเสธกลับมาเนื่องจากเห็นว่าโครงการที่เขียนไปมันไม่เป็นรูปธรรม ต้องหาตัวชี้วัดแบบเห็นจะจะ มันจะเห็นจะจะได้ยังไงว่าเด็กเปลี่ยนแปลงในทันที บางครั้งต้องใช้เวลาหลายปีกกว่าจะทำให้เห็นว่าเด็กมีความก้าวร้าวน้อยลง แล้วสิ่งที่เกิดขึ้นจากนิทรรศการที่หัวลำโพงยังไม่ชัดพออีกหรือ” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

การตัดสินใจครั้งนั้นยืนอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจเป็นอย่างดีว่าหนทางข้างหน้านั้นไม่แน่นอน ครูน้ำรู้ว่าปัจจัยที่ยังขาดสำหรับการปฏิบัติงานครูข้างถนนอย่างเต็มตัวคือเวลาและทุนทรัพย์ แน่แน่นอนว่าเมื่อตัดสินใจลาออกจากงานประจำ ข้อจำกัดเรื่องเวลาที่ขาดหายไปไม่ใช่อุปสรรคอีกต่อไป ส่วนเรื่องทุนทรัพย์สำหรับขับเคลื่อนงานใหม่ เธอได้เตรียมความพร้อมไว้ตั้งแต่ก่อนลาออก โดยการทำงานอย่างหนัก เก็บหอมรอมริบให้ได้เงินจำนวนหนึ่งซึ่งมากพอสำหรับการออกเดินทางครั้งใหม่

“ไม่มีสตางค์ก็ไม่ใช่ไร เรายังหาเอาเอง ลองดูว่าจะทำได้หรือไม่ พี่เร่งทำงาน ทำโอที ใครให้ทำอะไรทำหมด เก็บเงินได้เกือบแสนแล้วก็ลาออกจากที่ทำงานเลย เพราะรู้สึกว่างานออกแบบที่ทำอยู่ตอนนั้นทำไปก็ไม่มีความสุขเท่ากับการได้ช่วยเหลือเด็ก” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

เรียนรู้จากแบบอย่างเพื่อค้นหาวิถีที่แตกต่าง

จริงอยู่ว่าการทำงานในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ เป็นสิ่งคุ้นเคย แต่ด้วยความเชื่อว่าห้องเรียนสำหรับครูช่างถนนคือทุกตารางนิ้วของสังคมที่ปรากฏผู้ด้อยโอกาสอยู่ ประกอบกับความตื่นตัวเรื่องแนวทางปฏิบัติงานซึ่งอาศัยกระบวนการนอกกระแสนิยม ทำให้ครูน้ำเริ่มมองหาเส้นทางก้าวเดินตามความฝันของตนเองในพื้นที่ที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่น่าจะเปิดโอกาสให้เธอได้ใช้ความสามารถทางศิลปะสร้างประโยชน์แก่เด็กชายขอบ ผู้พร้อมจะเรียนรู้กระบวนการดังกล่าวได้อย่างเหมาะสมตามต้นทุนที่มี

ความตั้งใจใฝ่รู้เกี่ยวกับการทำงานเป็นครูช่างถนนชักนำให้ครูน้ำได้พบกับหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* ซึ่งสร้างแรงบันดาลใจให้เธออย่างมหาศาล หนังสือเล่มนี้รวบรวมเรื่องราวประสบการณ์งานอาสาสมัครบนดอยสูงในยุคนุบกเบิก เขียนโดย เตือนใจ ดีเทศน์ หรือที่ครูน้ำเรียกติดปากว่า “พี่แดง” ผู้ทำงานพัฒนาชาวเขาเผ่าลีซูแห่งบ้านปางสา อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 สมัยยังเป็นบัณฑิตอาสา จนกลับไปทำงานอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำจัน สร้างประโยชน์แก่สังคมต่อเนื่องยาวนานถึง 4 ทศวรรษ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา ผลักดันเรื่องคนไร้สัญชาติชาวไทยภูเขาและชนกลุ่มน้อยเข้าสู่เวทีการเมืองระดับประเทศในฐานะสมาชิกวุฒิสภาจังหวัดเชียงราย ยังผลให้สังคมกว้างได้รับรู้เรื่องราวมากขึ้นเกี่ยวกับการถูกจำกัดสิทธิการเดินทาง การถือครองที่ดิน การทำงาน ทั้งที่พวกเขาอาศัยอยู่ในประเทศไทยมาหลายชั่วอายุคน (เตือนใจ ดีเทศน์, 2555)

หลังจากได้อ่านหนังสือเล่มนี้เป็นครั้งแรก ครูน้ำรู้สึกอยากทำงานช่วยเหลือเด็กอย่างที่คุณเตือนใจทำสำเร็จ เพราะเธอเห็นว่าเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาสบนดอยสูงเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งต้องการความช่วยเหลือ

อย่างเร่งด่วน เธอจึงตัดสินใจนั่งรถไฟคันคันมาขอพบคุณเตือนใจที่อำเภอแม่จันในปี พ.ศ. 2538 โดยมีเป้าหมายสำคัญคือมาขอเรียนรู้งานพัฒนาเด็กบนดอยก่อนเตรียมตัวย้ายมาทำงานที่จังหวัดเชียงรายอย่างถาวรต่อไปในอนาคต

“หนังสือ แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน ของพี่แดงทำให้เกิดแรงบันดาลใจอยากทำงานกับเด็กบนดอย สิ่งพี่แดงทำเป็นตัวอย่างความสำเร็จรูปแบบหนึ่งของการให้ความช่วยเหลือเด็ก ซึ่งพี่ก็ใฝ่ฝันมากกว่าอยากทำงานในพื้นที่แบบนี้” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

สิ่งที่แบกติดตัวมาเต็มปากคือความคาดหวังว่าจะนำกระบวนการศิลปะมาช่วยเติมเต็มศักยภาพความเป็นมนุษย์ให้แก่เด็กบนดอย ครูน้ำยอมรับว่าการที่สังคมเริ่มหันมาให้ความสนใจปัญหาเด็กไร้สัญชาติเป็นเพียงความสำเร็จเบื้องต้นที่รอการต่อยอด และเธอต้องการสานต่อความสำเร็จดังกล่าวควบคู่กับการพิสูจน์ให้สังคมได้เห็นว่าความเชื่อที่ตนยึดถือคือหนทางที่ควรได้รับการสนับสนุน จนกระทั่งได้มาพบกับคุณเตือนใจ เธอก็ยังเน้นใช้กระบวนการทางศิลปะเป็นหลักในการพัฒนาเด็ก แม้จะถูกตั้งคำถามก็ยังคงยึดมั่นวิธีการทำงานแบบเดิม ขณะเดียวกันก็ได้ปฏิเสธการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ เธอสะท้อนให้ฟังว่าสิ่งสำคัญที่สุดซึ่งได้เรียนรู้จากการลงพื้นที่ทำงานในชุมชนที่อำเภอแม่จันประมาณ 3 เดือน คือความเข้าใจปัญหาอันซับซ้อนของคนไร้สัญชาติ

“ตอนแรกพี่แดงก็เกิดคำถามเหมือนคนอื่น ๆ คือมาทำแล้วจะดีหรือจะได้หรือ มาทำเรื่องสอนหนังสือก่อนดีไหม แต่เราก็ตอบไปว่าหนูจะมาสอนเด็กให้ทำแต่งานศิลปะอย่างเดียวเลย” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

คำแนะนำจากคุณเตือนใจคือ หากต้องการทำงานโดยใช้กระบวนการศิลปะซึ่งต้องอาศัยระยะเวลายาวนานก็จำเป็นต้องมีโครงการรองรับ คือต้องมีทุนสนับสนุนอย่างเพียงพอ หากมู่ทะลุท่าต่อเนื่องโดยไม่มีความพร้อมก็

ยากจะเกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย คุณเตือนใจจึงให้ความช่วยเหลือจัด
ส่งโครงการที่ครูน้ำเขียนขึ้นระหว่างเดินทางมาอำเภอแม่จันไปยังแหล่งทุน
หลายแห่งในต่างประเทศ แต่ผลปรากฏก็เช่นเดิม คือถูกปฏิเสธกลับมาด้วย
เหตุผลเรื่องตัวชี้วัดสำหรับประเมินผลสำเร็จ แม้คุณเตือนใจพยายามชักชวน
ให้มาช่วยกันสอนหนังสือแทน แต่ครูน้ำก็ชัดเจนว่ายังต้องการทำงานด้วยวิธี
การของตนเองมากกว่า และยังคงเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ กับเชียงราย
แถบดอยแม่สลองและดอยตุงต่อไปราว 1 ปีเต็มเพื่อสอนศิลปะตามแนว
ทางที่ออกแบบไว้

การให้ความช่วยเหลือดูแลครูน้ำสะท้อนให้เห็นว่า คุณเตือนใจเป็น
ตัวอย่างสำคัญในเรื่องการรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างอย่างตั้งใจ แม้จะ
เคยผ่านงานพัฒนาเด็กบนดอยมาอย่างยาวนาน สามารถให้คำแนะนำที่ดี
แก่ผู้ใฝ่รู้อย่างครูน้ำได้ แต่ก็ไม่เคยนำเสนอวิธีการแบบเบ็ดเสร็จเพื่อให้ผู้ด้อย
ประสบการณ์กว่าทำตาม ยิ่งไปกว่านั้นกลับสนับสนุนวิธีการที่แตกต่างแต่
น่าลอง แม้จะมีโอกาสประสบความสำเร็จไม่มากนักก็ตาม ความใจกว้าง
เยี่ยงนี้อาจเป็นจุดหนึ่งที่ทำให้คุณเตือนใจทำงานยากได้สำเร็จจนเป็นที่
ยอมรับ ท่าทีการรับฟังอย่างตั้งใจดังกล่าวอาจเป็นจุดเริ่มต้นสลายกำแพง
ทางความคิดของคู่สนทนาได้อย่างหนึ่งด้วย ดังปรากฏจากการแสดงออก
ของครูน้ำที่บ่งบอกถึงความเคารพในตัวคุณเตือนใจอย่างสูงในยามบอกล่า
เรื่องราวความสัมพันธ์ที่เคยมีต่อกันเมื่อนานมาแล้ว

แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน มิใช่แค่คำบอกล่าของคุณเตือนใจ ดีเทคน์
ผู้ซึ่งคุณหมอประเวศ วะสี เขียนไว้ในคำนิยมของหนังสือเล่มนี้ว่า เธอคือผู้
หญิงตัวเล็กที่ใจใหญ่ การทำงานอยู่บนภูเขาชายขอบสังคมไทยสะท้อนภาพ
การศึกษาในอุดมคติที่ว่า “ชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต” เรื่องราว
ในหนังสือสามารถใช้เป็นต้นทุนการเรียนรู้ ทำทาย และกระตุ้นเตือนจิต
สำนึกทางสังคมของครูน้ำให้เริ่มต้นค้นหาแนวทางการทำงานตามวิถีทาง

ของตนต่อไปได้เป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ไม่เพียงแสดงภาพเปรียบเทียบวิถีชีวิตผู้คนกับสายน้ำที่ผันเปลี่ยน ณ อำเภอแม่จันเท่านั้น แต่ยังสร้างแรงกระเพื่อมส่งผลให้อีกหลายชีวิตเปลี่ยนมาดำเนินรอยตามแบบอย่างคุณความดีที่ผู้นำรุ่นหนึ่งส่งต่อสู่ผู้นำอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อร่วมกันสร้างความเปลี่ยนแปลงสู่สังคมโดยไม่รู้จบ

เชิงใหม่ : ความหวังใหม่บนหลักการที่ปรับเปลี่ยน

“พี่เหมือนคนออกหักที่ต้องออกเดินทางต่อ นั่งรถออกมาด้วยคำถามว่าจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ยังไง” (ครูน้ำ, 24 กุมภาพันธ์ 2560)

คำพูดข้างต้นคือความรู้สึกนึกคิดของครูน้ำเมื่อต้องเดินทางออกจากอำเภอแม่จัน โดยฝากความหวังไว้กับคุณเตือนใจว่า ยังไม่ล้มเลิกความตั้งใจที่จะทำตามโครงการที่เขียนขึ้น หากมีแหล่งทุนใดติดต่อมาก็พร้อมจะกลับมาสานต่อดังเดิม สภาพจำลองเยี่ยงนี้คือช่วงเวลาแห่งความสับสนปนผิดหวังเมื่อพบว่าโอกาสที่ความฝันจะเป็นจริงได้นั้นมีน้อยเหลือเกิน อีกมุมหนึ่งก็เกิดข้อขัดแย้งขึ้นภายในใจว่าหากขอแรงสนับสนุนจากผู้อื่นแล้วไม่ได้รับการตอบรับ ก็ต้องลงมือทำมันจริงๆ โดยไม่รีรอความช่วยเหลืออีกต่อไป แต่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาเด็กรูปแบบอื่นด้วย

ความคิดที่เกิดขึ้นในจังหวะนี้บ่งบอกว่าครูน้ำได้ก้าวข้ามสิ่งที่ตัวเองแบกรับไว้ตลอดช่วงเวลากการทำงานที่ครูช่างถนน นั่นคือการยึดติดกับความคิดที่ก่อตัวกลายเป็น “อึดตาย” โดยไม่ทันรู้ตัว บัจจยัหนุนนำให้เธอตกผลึกทางความคิดและพร้อมจะเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างเข้าใจก็คือการมองเห็นว่าเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์สำคัญกว่ารูปแบบการทำงาน ความ

ต้องการพิสูจน์ตัวเองซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่คอยขับเคลื่อนการเรียนรู้อันของเธอ จึงถูกปลดปล่อยลง ราวกับป่ารกชัฏที่ถูกแผ้วถางออกจนทำให้มองเห็น ลู่ทางทำงานเพื่อส่วนรวมในภาพกว้างได้ดียิ่งขึ้น มิติความกว้างที่ว่ามันมิใช่ แค่สายตากรองปัญหาเพื่อหาทางแก้เท่านั้น แต่ยังมีเจตจำนงที่จริงจังที่ยินดี เปิดกว้างอย่างแท้จริงเพื่อรับฟังข้อคิดเห็นจากคนรอบข้างด้วย

ปัจจัยสำคัญอีกประการที่ทำให้ครูน้ำล้มเลิกความตั้งใจเดินทางกลับมา ตั้งหลักที่กรุงเทพฯ คือการติดตามข่าวสารแล้วพบว่าจังหวัดเชียงใหม่มีเด็ก เปรี้ยวติดเชื้อเอชไอวีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย ช่วงปี พ.ศ. 2540 โรคเอดส์กำลังแพร่ระบาดอย่างหนักในไทย โดยกลุ่มเด็กเปรี้ยวถูกกล่าวถึง อย่างมากในฐานะกลุ่มเสี่ยงและหนึ่งในพื้นที่เพื่อวางจรแพร่ขยายของโรค เธอ จึงเปลี่ยนใจเดินทางสู่จังหวัดเชียงใหม่เพื่ออาสาเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ ปัญหา

ครูน้ำเริ่มต้นทำงานที่เชียงใหม่โดยเข้าร่วมกับมูลนิธิอาสาพัฒนาเด็ก (The Volunteers for Children's Development Foundation) เป็น ส่วนหนึ่งในกลุ่มผู้ร่วมก่อตั้งผ่านความร่วมมือกับองค์กรยูนิเซฟและการ ทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อระดมทุน วัตถุประสงค์สำคัญของมูลนิธิฯ คือลด พฤติกรรมเสี่ยง พัฒนาคุณภาพชีวิต ประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชนในการช่วยเหลือเด็กเปรี้ยวด้วยโอกาส

สาเหตุสำคัญที่ครูน้ำตัดสินใจร่วมก่อตั้งมูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กขึ้นมา ก็เพราะการยอมรับในแนวทางปฏิบัติงานซึ่งแตกต่างจากสถานสงเคราะห์ อื่นๆ ที่เธอเคยรู้จัก คือไม่เน้นการสงเคราะห์โดยให้สถานที่พักพิงอย่างถาวร หรือให้การศึกษาอย่างในระบบ แต่เป็นการมุ่งสร้างทักษะชีวิตให้แก่กลุ่มเด็ก เปรี้ยวเป็นสำคัญ วิธีการดังกล่าวมีคุณเรณู อรรถาเมศร์ ผู้ดำรงตำแหน่ง ประธานกรรมการมูลนิธิ เป็นหัวเรือใหญ่ ครูน้ำเล่าว่าหัวใจสำคัญของการนี้ไม่ใช่การสอนหรือบอกเด็กว่าต้องทำอะไร แต่เป็นการปฏิบัติงาน

และออกแบบกิจกรรมร่วมกันกับเด็กตั้งแต่ต้น โดยมุ่งหวังให้เด็กดูแลตัวเอง ได้ทั้งเรื่องการป้องกันโรคร้าย การหารายได้เลี้ยงตัวเองด้วยวิธีสุจริต ระบบที่มุ่งสร้างทักษะชีวิตนี้ดูจะสอดคล้องกับแนวทางการใช้ศิลปะพัฒนามนุษย์อย่างมาก แค่เพียงปรับตัวอุปประสงค์เพิ่มเติม จากเดิมที่เน้นการสร้างพื้นที่แสดงตัวตนพร้อมกับรับรู้คุณค่าของตัวเอง ก็มีการตั้งเป้าให้งานศิลปะแต่ละชิ้นสามารถสร้างรายได้จนอาจนำไปสู่การสร้างอาชีพด้วย ผลสำเร็จของกระบวนการนั้นนอกจากเด็กจะเกิดทักษะดูแลตัวเองแล้ว พวกเขายังทำหน้าที่เป็นกระบวนการจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่กลุ่มคนในสังคมได้ด้วย

เชียงใหม่คือเมืองท่องเที่ยวสำคัญที่สุดเมืองหนึ่งของไทย มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเดินทางเข้าออกจำนวนมาก ปัญหาเด็กเร่ร่อนที่เชียงใหม่จึงแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ที่ครูน้ำเคยทำงานมาก่อน เพราะเด็กเร่ร่อนที่นั่นหลังไหลมาจากหลากหลายพื้นที่เพื่อเข้ามาทำงานและขายบริการทางเพศ ใครไม่มีที่พักก็นอนกันตามท้องถนน ใต้สะพาน โดยเฉพาะบริเวณประตูท่าแพซึ่งปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบถนนคนเดินในยามค่ำคืน เมื่อก่อนคือจุดเจรจาเพื่อซื้อขายบริการ ส่วนเด็กที่เป็นคนเชียงใหม่โดยดั้งเดิมแต่มีปัญหาครอบครัวจนพักอาศัยอยู่บ้านตัวเองไม่ได้ก็กลายเป็นกลุ่มเสี่ยงจากการมีคู่รักเป็นคนขายบริการหรือผู้ซื้อบริการ กระทั่งอาจเป็นคนขายบริการเสียเอง

ปัญหาที่ตามมาของเด็กเร่ร่อนในเชียงใหม่คือการถูกตีตราว่าเป็นผู้ติดเชื้อเอชไอวี เป็นพาหะของการแพร่ระบาด เป็นคนน่ารังเกียจที่ถูกสังคมผลักไส ถ้าครอบครัวใดมีลูกหลานป่วยเป็นโรคนี้อาจถูกตราหน้าว่าเป็นคนไม่ดี อาจมีอันตรายหากเข้าไปคลุกคลีด้วย เมื่อประกอบกับความไม่รู้เรื่องกระบวนการแพร่ระบาดของโรคซึ่งผู้คนรับรู้ต่างกันจนเกิดความเข้าใจว่าโรคเอดส์ติดต่อกันได้ง่ายกว่าความเป็นจริง ภาพผู้ติดเชื้อในช่วงปี พ.ศ. 2540-2543 จึงเลวร้ายมาก

“เด็กเร่ร่อนที่เชียงใหม่เขาอยู่กันเป็นกลุ่มจนเกิดเป็นแก๊งต่าง ๆ ขึ้นมา ตกกลางคืนบางคนก็ไปขายบริการ ขายเสริจก็มาอยู่รวมกัน ที่เป็นแฟนกัน ก็เลยติดโรคไปด้วยกัน บางครั้งก็อดตกใจไม่ได้ว่ามีสารเสพติดซ่อนนอนกันด้วย” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

มีเด็กเร่ร่อนเข้าร่วมโครงการสร้างทักษะชีวิตแล้วพบว่าได้รับความรู้นำไปใช้ดูแลตัวเอง มีคนมอบความรักความเอาใจใส่ให้ และยังมีรายได้จากการทำงานศิลปะแล้วนำไปขายต่อ บางคนพอเห็นช่องทางประกอบอาชีพแล้ว ถึงกับหยุดเร่ร่อนก็มี จากคำบอกเล่ากันปากต่อปากส่งผลให้จำนวนผู้เข้าใช้บริการมูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ นำไปสู่การจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมแห่งแรกในเชียงใหม่เพื่อใช้เป็นสถานพักพิงชั่วคราวสำหรับเด็กเร่ร่อนในยามที่เขาต้องการ ปัจจุบันศูนย์ฝึกอบรมแห่งนี้ยังกลายเป็นต้นแบบยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งของมูลนิธิบ้านครูน้ำในการทำงานช่วยเหลือเด็กแบบเร่งด่วนตามสถานการณ์เฉพาะหน้าอีกด้วย

ครูน้ำเล่าให้ฟังด้วยสีหน้าเคร่งเครียดว่า มูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กที่เชียงใหม่มีเด็กเร่ร่อนเข้ามาใช้บริการกว่า 300 คน ทุกคนร่วมกันออกแบบกิจกรรม จัดทำโครงการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนเกิดเป็นเสมือนชุมชนหรือบ้านหลังหนึ่งซึ่งพวกเขามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ เด็กแทบทุกคนร่วมกันสร้างหนังสือคู่มือกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตขึ้นมา มีการนำคู่มือนี้ไปใช้งานกับคนในชุมชน โรงเรียนต่าง ๆ ในเชียงใหม่ด้วย แต่น่าเสียดายที่เด็กเหล่านั้นเสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ไปเกือบหมดแล้ว

“เด็กเหมือนเป็นครูให้เรา ได้คู่มือและแนวทางมา แต่เขาก็ตาย” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

กรณีหนึ่งที่สร้างจุดพลิกผันให้แก่ครูน้ำอีกครั้งหลังจากทำงานเยียวยาเด็กเร่ร่อนที่เชียงใหม่เป็นเวลากว่า 3 ปี คือการได้พบกับเด็กชายวัย 7 ขวบ คนหนึ่งซึ่งเดินทางเข้ามาขอความช่วยเหลือเนื่องจากเกิดอาการเจ็บปวด

บริเวณอวัยวะเพศ หลังจากพาไปพบแพทย์ก็ได้รับการวินิจฉัยว่าความเจ็บปวดดังกล่าวเกิดจากอวัยวะเพศถูกหล่อด้วยปูนปลาสเตอร์แล้วดึงออกมา ยิ่งไปกว่านั้นสิ่งที่สร้างความน่าสลดใจอย่างที่สุดคือ “เขาติดเชื้อเอชไอวี” ความหดหู่เกิดขึ้นค้างคาอยู่ในความรู้สึกจนทำให้ครูน้ำตัดสิ้นใจออกเดินทางติดตามเส้นทางชีวิตเด็กคนนี้ว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร เพื่อมุ่งไปหาต้นตอของปัญหาที่ลึกซึ้งขึ้นกว่าเดิม

หยิ่งรักลึกเพื่อผลิตดอกออกผล

หัวใจไร้พรหมแดนบนพื้นที่แนวชายแดน

เด็กชายวัย 7 ขวบคนนี้นำทางครูน้ำมาจนถึงอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย สถานที่ที่เขาและครอบครัวใช้เป็นเส้นทางลักลอบเข้าสู่ประเทศไทยก่อนจะย้ายไปอยู่บ้านเช่าในเขตชุมชนแออัดจังหวัดเชียงใหม่อีกต่อหนึ่ง เขาเป็นชาวพม่าเชื้อสายอาข่า มีถิ่นฐานบ้านเดิมอยู่ในหมู่บ้านอาเคอะอาข่า รัฐฉาน ประเทศพม่า การได้เดินทางมาถึงอำเภอแม่สายทำให้ครูน้ำพบว่ามีเด็กเร่ร่อนจำนวนมากใช้วิธีหลบหนีเข้ามาในเขตแดนไทยเพื่อทำงานหารายได้เลี้ยงดูตัวเองรวมทั้งส่งต่อให้ครอบครัว คนที่หางานทำไม่ได้ก็ไปเป็นขอทาน คนขายดอกไม้ หรือค้าประเวณี บางคนเดินทางทะเลาะลักเข้าไปไกลถึงเมืองพญา จังหวัดชลบุรี ก็มี ปรากฏการณ์ที่เด็กตัวเล็กๆ เดินทาง

“

เราต้องมาทำอะไรที่ต้นทาง
 ไม่เช่นนั้นเด็กจะทะลักเข้ามาอีกเยอะ
 การตั้งรับในเมืองใหญ่หรือทำงานวิชาการเพียงอย่างเดียว
 โดยไม่ลงพื้นที่ที่เป็นต้นตอของปัญหา
 จะไม่สามารถแก้ไขวิกฤตกระบวนกรข้ามมนุษย์ได้

”

หลังไหลเข้ามาขายบริการยังสะท้อนให้เห็นรสนิยมการซื้อบริการซึ่งเริ่มมุ่ง
 ไปยังเยาวชนอายุน้อยลงเรื่อย ๆ ด้วย

การกลับมาทำงานที่เชียงใหม่รอบนี้เต็มไปด้วยความฮึดอัดใจ เพราะ
 เรื่องที่ได้ประสบพบเจอ ณ อำเภอแม่สายทำให้ครุ่นน้ำรู้สึกเหมือนภารกิจที่
 กำลังปฏิบัติอยู่ช่วยแก้ไขปัญหาด้านน้อยมาก มันเป็นการเผชิญกับปัญหาที่
 ปลายเหตุ ยิ่งเมื่อได้ลองถอยออกมามองภาพกว้างจะพบว่าทำให้ความ
 ช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในจังหวัดเชียงใหม่เป็นเพียงการอุดรอยรั่วเล็กๆ ของ
 หลุมดำขนาดใหญ่ เธอจึงขออนุญาตมูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กออกสำรวจ
 ปัญหาเด็กเร่ร่อนในพื้นที่อำเภอแม่สายอย่างจริงจังอีกครั้ง แม้ทีมงานมูลนิธิฯ

จะไม่เห็นด้วยนักเนื่องจากดูจะเป็นการคิดการใหญ่เกินกำลังความดูแล แต่ก็จำยอมให้ไปเนื่องจากรู้ว่าคงไม่อาจหยุดยั้งความตั้งใจได้

“พ่คิดว่าเราต้องมาทำอะไรที่ต้นทาง ไม่เช่นนั้นเด็กจะทะลักเข้ามาอีกเยอะ การตั้งรับในเมืองใหญ่หรือทำงานวิชาการเพียงอย่างเดียวโดยไม่ลงพื้นที่ที่เป็นต้นตอของปัญหาจะไม่สามารถแก้ไขวิกฤตกระบวนการค้ามนุษย์ได้” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

เหตุสงครามภายในพม่าช่วงปี พ.ศ. 2544 ระหว่างรัฐบาลพม่าผู้ร่วมสนับสนุนกองทหารเข้าทำการสู้รบกับกลุ่มกบฏรัฐฉานส่งผลให้เด็กชนเผ่าต่าง ๆ เช่น อาข่า มูเซอ ละว้า ต้องย้ายออกจากพื้นที่ทำกินมาพักอาศัยอยู่รวมกันที่บริเวณแนวชายแดนไทย-พม่า รอยต่ออำเภอแม่สายกับจังหวัดท่าซู้เหล็ก ซึ่งขณะนั้นด่านข้ามพรมแดนถูกประกาศปิดชั่วคราว เมื่อไม่มีอาชีพและที่ทำกินก็ดำรงชีวิตด้วยความอดอยากหิวโหย จึงเริ่มอพยพทะลักเข้าสู่ไทย รัฐบาลไทยแก้ปัญหาโดยพยายามใช้มาตรการรุนแรงผลักดันผู้อพยพเหล่านี้ออกไป สิ่งที่เกิดขึ้นในเวลาอันสั้นสะท้อนให้เห็นความไม่ลงรอยกันทางความคิดเกี่ยวกับนิยามพื้นที่แนวชายแดน ซึ่งวางอยู่บนจุดยืนอันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ครูน้ำแสดงทัศนะว่าพฤติกรรมกรรมกรผลักใส่ผู้คนที่กำลังเดือดร้อน หวังเพียงนำพาชีวิตออกไปให้พ้นสนามรบ เป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ เธอพยายามให้ความช่วยเหลือทุกวิถีทางอย่างสุดกำลังแก่เด็กผู้ได้รับผลกระทบจากสงคราม เท่าที่มนุษย์คนหนึ่งจะมอบให้แก่มนุษย์ด้วยกันได้ แต่การกระทำนั้นกลับกลายเป็นเรื่องผิดกฎหมายในสายตาเจ้าหน้าที่รัฐผู้ประกาศชัดว่าต้องการปกป้องรักษาอธิปไตยของชาติไทย

ความขัดแย้งทางความคิดเรื่องสิทธิในการดำรงชีวิตซึ่งส่งผลให้มนุษย์มีท่าทีต่อกันทั้งในฐานะมิตรและศัตรูเกิดจากการมีมโนทัศน์เรื่องพื้นที่แนวชายแดนแตกต่างกัน สำหรับรัฐหรือคนที่ใช้รัฐให้เป็นประโยชน์มองชายแดนว่าทุกตารางนิ้วคือของกูทั้งที่อาจจะไม่เคยเข้าไปใช้ประโยชน์ แต่ถ้าใครมา

แย่งพื้นที่ตรงนี้ไปก็จะมีรู้สึกเป็นเดือดเป็นร้อน นำมาเป็นประเด็นปลุกความ
เป็นชาตินิยมได้ แต่สำหรับชาวบ้าน ชายแดนเป็นพื้นที่ทำกิน เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยน
สินค้า เยี่ยมญาติพี่น้อง เป็นทางผ่านในชีวิต เป็นพื้นที่ปฏิสังสรรค์
เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล เป็นพื้นที่ที่อาจไม่มีกฎระเบียบเข้มงวด
มากนัก และเป็นพื้นที่ตรงกลาง (ยศ สันตสมบัติ, 2559)

การมองพื้นที่ว่าเป็นของรัฐใครรัฐหนึ่งแล้วระบุว่ามนุษย์คนใดมีสิทธิ
เหนือพื้นที่นั้น พยายามผลักไสมนุษย์อีกกลุ่มออกไปด้วยเหตุผลทางชาติ
สัญลักษณ์แสดงตัวตนที่สำคัญอย่างบัตรประจำตัวประชาชนคือจุดเริ่มต้นที่
ทำให้เด็กและชาวบ้านผู้อาศัยอยู่บริเวณแนวชายแดนตกเป็น “คนไร้สัญชาติ”
(nationalityless) ชุดความคิดนี้ผลักดันให้พวกเขาตกอยู่ในสถานะไม่ได้ถูก
นับรวมเป็น “คนชาติ” (nationals) โดยกฎหมายของรัฐ เป็นกลุ่มบุคคลซึ่ง
ไม่ได้รับการรับรองว่ามีความเกี่ยวข้องกับรัฐชาติ ชาติสิทธิขั้นพื้นฐานใน
การดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติเกือบทุกด้าน ได้แก่ 1) สิทธิในการรับรอง
สถานะบุคคลตามกฎหมาย 2) สิทธิในการรักษาพยาบาลและบริการ
3) สิทธิในการทำงานและได้รับการคุ้มครองแรงงานตามกฎหมาย 4) สิทธิ
ในการศึกษา 5) สิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม และ 6) สิทธิอื่นๆ
ในการเข้าถึงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ สิทธิในการเดินทางออกนอก
พื้นที่ที่อาศัยอยู่ สิทธิในการเคลื่อนไหว สิทธิในการก่อตั้งครอบครัวตาม
กฎหมาย และสิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน (กฤตยา อาชวนิจกุล,
2554) อาจกล่าวได้ว่าคนไร้สัญชาติคือคนชายขอบ (marginal people)
ที่ถูกกีดกัน ขาดอำนาจในการต่อรอง ขาดการศึกษา และขาดการยอมรับ
จากสังคมกระแสหลักไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

หากพิจารณาปัญหาเด็กเร่ร่อนลักลอบข้ามฝั่งไปมาระหว่างพรมแดน
ไทย-พม่าผ่านมุมมองครุณ้ำจะพบว่าเด็กกลุ่มนี้มิใช่แค่ชาติที่พึ่งพิง แต่พวก
เขายังกลายเป็นเด็กไร้สัญชาติผู้ถูกกีดกันพลักไส (social exclusion) จาก

ระบบการเมืองการปกครองตามแนวคิดรัฐสมัยใหม่ โดนสังคมกดทับซ้ำเติม ความทุกข์ยากในการดำเนินชีวิตหนักขึ้นไปอีก เธอมองไม่เห็นเหตุผลอันสมควรกับวิธีคิดเช่นนี้ เพราะมีแต่จะก่อกำแพงปิดกั้นการมองเห็นมนุษย์ อย่างผู้มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน เธอเชื่อว่าหากตัดคำว่าไทยกับพม่าออก ก็จะมีแต่คำว่าเด็กเพียงอย่างเดียว ซึ่งนั่นควรเป็นมุมมองที่ถูกต้องให้ความสำคัญ สำคัญมากกว่า

“มันเป็นจุดที่หนักที่สุดแล้ว เด็กริมชายแดนถูกกดทับเพราะไร้สัญชาติ แล้วยังต้องเร่ร่อนอีก ทำให้เหมือนมีกรดทับ 2 ชั้น ฉะนั้นความเป็นตัวตนของเขาในสังคมแทบไม่มีเลย” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

กำเนิดมูลนิธิบ้านครูน้ำ

สภาวะสงครามผนวกกับการปิดพรมแดนส่งผลให้เศรษฐกิจฝืดเคือง เด็กเร่ร่อนก็ได้รับผลกระทบอย่างหนักเพราะขาดคนดูแล เดินไปทางไหนก็ถูกรังเกียจเพราะทำให้ร้านค้าซึ่งทำมาหากินยากอยู่แล้วได้รับผลกระทบหนัก ยิ่งขึ้นไปอีก หนีไม่พ้นการถูกมองว่าเป็นตัวปัญหาของสังคม ขณะนั้นครูน้ำ ใช้พื้นที่ใต้สะพานบริเวณด่านข้ามพรมแดนอำเภอแม่สายปฏิบัติหน้าที่ครูข้างถนน จัดสอนศิลปะ เมื่อมีเด็กเข้ามาขอรับความช่วยเหลือมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับเริ่มรู้จักมักคุ้นกับคนในชุมชนแถบนั้น เธอจึงตัดสินใจหาบ้านเช่าเพื่อใช้เป็นที่พักชั่วคราวสำหรับเด็กเร่ร่อนทั้งสัญชาติไทยและไร้สัญชาติ

และนี่คือการบินเดี่ยวเป็นครั้งแรกโดยแยกตัวออกมาสร้างศูนย์ตรีออปินอำเภอแม่สายขึ้นในปี พ.ศ. 2545 มีมูลนิธิเพื่อยุติการแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากเด็ก (ECPAT Foundation) ให้การสนับสนุน ศูนย์ตรีออปิน

แห่งนี้ก่อตั้งขึ้นภายใต้ “โครงการมิตรข้างถนน” (Buddies Along the Road Side Project) มีจัดการเรียนการสอนภาษาไทย ศิลปะ กิจกรรม นันทนาการ และอาหารการกิน เอาไว้ให้ กลุ่มเป้าหมายของโครงการนี้คือ เด็กเร่ร่อน 2 กลุ่ม ได้แก่ เด็กผู้มีปัญหาสุขภาพ กับเด็กผู้ตกเป็นเหยื่อ ขบวนการค้ามนุษย์

“พอกับแม่ผมติดยาเสพติดอย่างหนัก ชีวิตความเป็นอยู่ลำบากมาก ผมเลยต้องข้ามฝั่งจากพม่าเข้ามาขอทานที่ได้สะพานบริเวณด้านชายแดน อ่าเภอแม่สาย ครูน้ำมาเจอเข้าก็ช่วยผมออกมาอยู่ที่ศูนย์ดรีอปอินระยะหนึ่ง แล้วส่งผมต่อไปยังมูลนิธิที่เชียงใหม่เพื่อให้ห่างจากปัญหาเสพติด ที่นั่น ให้ที่พักและโอกาสเรียนหนังสือจนจบ ปวช. ผมยังคงติดต่อกับพ่อแม่อยู่ เสมอในช่วงที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน หากวันนั้นไม่ได้ย้ายออกมา ผมก็ไม่ว่าเหมือน กันว่าวันนั้นจะเป็นอย่างไร” (อาชานอน, 10 มีนาคม 2560)

เมื่อสงครามทางการเมืองภายในพม่าสงบลง ด้านแม่สาย-ท่าขี้เหล็ก ก็เปิดขึ้นอีกครั้ง แต่กลับเกิดสงครามรูปแบบใหม่ขึ้นมาแทน นั่นคือสงคราม แย่งชิงผลประโยชน์แสวงหารายได้เพื่อเลี้ยงปากท้อง เกิดกระแสการซื้อขาย เด็กผู้หญิงเพื่อส่งต่อไปยังสถานบันเทิงต่าง ๆ อย่างกว้างขวางยิ่งกว่าตอนมี สงครามเสียด้วยซ้ำ จนเกิดคำพูดเชิงเสียดสีขึ้นว่า “ใหม่ที่โน่น เก่าที่นี้” เด็ก บางคนเมื่อเลิกขอทานก็ผันตัวเองไปทำงานตามสถานบริการ พ่อแม่บางราย เสนอขายลูกสาวให้ผู้มีอันจะกินเพื่อแลกกับการได้เงินไปซื้อยามาเสพ ปัญหาเหล่านี้แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว กลายเป็นค่านิยมการซื้อขายมนุษย์ ซึ่งกระทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ที่มงานครูข้างถนนของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ชี้แจงว่าหน่วยงานภาครัฐแก้ไขสถานการณ์ได้ค่อนข้างล่าช้า เนื่องจากขาด คนลงพื้นที่ปฏิบัติงานเชิงรุก ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงซึ่งมักเป็นเหตุ ฉุกเฉินเฉพาะหน้า ต้องรีบแก้ปัญหาและปราบปรามในทันที

“พี่เคยช่วยเด็กโดยการซื้อไว้เอง เคยซื้อเด็กในราคาหลักร้อยเพราะทั้ง

เนื้อทั้งตัวผีเสื้ออยู่แค่นั้น เพียงเพราะพ่อแม่เขาอยากยา เคยแม้กระทั่งตั้งคำถามกับแม่เด็กที่ขายลูกตัวเองว่า รู้หรือว่าเด็กจะไปได้ดีกับคนที่มาซื้อลูกไป เขาตอบกลับมามีว่าไปดีไม่ได้ไม่รู้แหละ รู้แต่ว่าดีกว่ามาตายในมือตัวเอง” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

ปัญหาที่ยกมาข้างต้นคือสถานการณ์ที่ศูนย์ตรีออปินต้องเตรียมพร้อมรองรับ การให้ความช่วยเหลือโดยไม่สนใจว่าเด็กเหล่านั้นสัญชาติใด เชื้อชาติไหน เริ่มทำให้ถูกเพ่งเล็งจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งตั้งธงกวาดล้างเด็กไร้สัญชาติออกนอกประเทศอยู่แล้ว อีกทั้งยังต้องต่อสู้กับทัศนคติเชิงลบที่คนในชุมชนมีต่อเด็กและโครงการมิตรข้างถนนด้วย ต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่มีทั้งผู้เห็นด้วยและพร้อมให้ความช่วยเหลือ กับผู้เห็นต่างและร่วมกันกีดกันผลักไส สาเหตุสำคัญเพราะภาพลักษณ์ของโครงการฯ ซึ่งถูกมองว่าไปรับเอาคนไร้หอนอนปลายเท้าผู้ก่อปัญหาแก่สังคมให้มาอยู่รวมกันในชุมชนของพวกเขา การปฏิบัติงานเยียวยาเด็กเร่ร่อนจึงกลายเป็นเพียงการสร้างพื้นที่มีวามสนใจของผู้คนบางกลุ่ม ไม่เว้นแม้แต่พ่อแม่เด็กบางรายซึ่งโครงการฯ ยื่นมือให้ความช่วยเหลือ แต่กลับมาต่อว่า ขว้างปาข้าวของใส่ เพราะมองว่าไปขัดขวางเส้นทางทำมาหากินของเขา ส่งผลให้ศูนย์ตรีออปินถูกโยกย้ายไปตามที่ต่าง ๆ ในอำเภอแม่สายหลายครั้ง ก่อนจะมาตั้งอยู่ ณ บ้านเกาะทราย ในปัจจุบัน

“กระทั่งลุงซึ่งเป็นผู้นำชุมชนบ้านเกาะทรายก็ยิ่งรู้จักมูลนิธิบ้านครูน้ำเพียงผิวเผิน แต่พอได้เห็นพวกเขาทำงานก็เริ่มให้การยอมรับ เพราะผลงานของเขาปรากฏเป็นรูปธรรม เด็กเร่ร่อนหลายคนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น สำหรับคนอื่น ๆ ในชุมชน ลุงว่าเขารู้จักตัวตนของมูลนิธิฯ น้อยไปนะ เพราะพวกเขาไม่ค่อยโฆษณาตัวเอง” (ลุงหุม, 10 มีนาคม 2560)

ในปี พ.ศ. 2546 ครูน้ำกับเด็กเร่ร่อนจำเป็นต้องย้ายออกจากอำเภอแม่สาย เนื่องจากเด็กที่อยู่ในความดูแลกว่า 40 คนเริ่มสร้างความรำคาญ

ให้แก่คนในชุมชนมากขึ้นเรื่อย ๆ โครงการมิตรข้างถนนเห็นว่าการสร้างที่พักพิงชั่วคราวช่วยเหลือเด็กได้เฉพาะตอนที่พวกเขาเข้ามาเรียนรู้อะไรต่าง ๆ ในศูนย์หรืออปินเท่านั้น แต่เมื่อกลับไปบ้าน (ซึ่งก็เชื่อว่าทุกคนจะมีบ้านของตัวเอง) พวกเขาต้องเจอกับสิ่งแวดล้อมเดิม ปัญหาเดิม จึงเกิดแนวคิดที่จะเสาะหาสถานที่แห่งใหม่สำหรับสร้างสถานสงเคราะห์อย่างถาวร เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัย ให้การดูแล และจัดการศึกษาระยะยาวจนกว่าเด็กเร่ร่อนจะพร้อมก้าวออกไปใช้ชีวิตได้ด้วยตัวเอง

เพื่อความสะดวกในการทำงานกับเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ ที่ตั้งสถานสงเคราะห์ต้องอยู่ไม่ไกลจากอำเภอมแม่สายมากนัก ในเวลานั้นมีผู้เสนอความช่วยเหลือคือผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) แนวตะเข็บชายแดน โดยชักชวนให้เดินทางมาพักอาศัย ณ ศูนย์ กศน. อำเภอยะแยง เนื่องจากศูนย์ดังกล่าวมีบ้านพักและเนื้อที่กว่า 20 ไร่ สามารถรองรับเด็กเร่ร่อนจำนวน 40 คนได้อย่างเพียงพอ ครุฑน้ำและทีมงานโครงการมิตรข้างถนนจึงตัดสินใจย้ายมาอยู่ที่อำเภอยะแยงนับแต่นั้นเป็นต้นมา

การย้ายมาตั้งหลักแหล่งยังสถานที่ใหม่มิได้ราบรื่นอย่างใจคิด เพราะหลังจากมาพักอาศัยอยู่ได้เพียง 10 เดือนก็เกิดการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารและนโยบายซึ่งไม่เปิดพื้นที่ให้แก่กลุ่มเด็กเร่ร่อนเหมือนอย่างเคยอีกต่อไป ส่งผลให้ครุฑน้ำและเด็ก ๆ จำเป็นต้องย้ายออกไปจากพื้นที่ศูนย์ดังกล่าวอย่างปัจจุบันทันด่วน ไม่มีเวลาให้ได้คิดวางแผนจัดการล่วงหน้า ครุฑน้ำและเด็กเร่ร่อนจึงต้องเดินทางมาขออนุญาตพักอาศัยชั่วคราวที่วัดพระธาตุจอมกิตติ ซึ่งท่านพระครูวิกรมสมานิคุณ เจ้าอาวาส ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากวัดมีพื้นที่พักอาศัยจำกัด จึงจำเป็นต้องแยกให้เด็กผู้ชายทั้งหมดพักที่วัด ส่วนเด็กผู้หญิงไปพักบ้านเช่าในตัวเมืองยะแยงเพื่อประวิงเวลาเสาะหาบ้านพักที่เหมาะสมสำหรับเด็กทั้งหมดต่อไป

“เพียงจำวันที่เด็กถือธงเดินเรียงต่อกันเป็นแถวโดยยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าจะไปที่ไหนกันดี มันหดหู่มาก พี่รู้สึกท้อและเหนื่อยเหมือนกันนะ แต่ตอนนั้นเราอ่อนแอไม่ได้ เรายิ่งท้อกันไม่ได้ พี่นึกถึงสถานที่ที่จะให้ความช่วยเหลือเด็กได้ ก็คงมีแต่วัดที่คิดออก เลยเดินทางไปยังวัดพระธาตุจอมกิตติ” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

“ตอนมาพักที่วัดพระธาตุจอมกิตติ พวกเราต้องนอนในห้องที่ใช้เก็บศพเพื่อรอทำพิธีสวดและเผา แรก ๆ ก็กลัวมาก แต่เพราะอยู่กันหลายคนเลยลดความกลัวลงไปบ้าง ครูน้ำอยู่ดูพวกเราตลอด และบอกว่าเดี๋ยวจะหาที่พักใหม่ให้ พวกเราก็เข้าใจ พยายามช่วยงานวัดอย่างเต็มที่เพื่อไม่ให้เป็นภาระของวัดมากเกินไป” (อาหลู่, 10 มีนาคม 2560)

แม้พระครูวิกรมสมาธิคุณจะยินดีให้พักอาศัยต่อไปเรื่อย ๆ โดยไม่เคยเอ่ยปากถึงกำหนดเวลาย้ายออก ทว่าการมีเด็กจำนวนมากมาพักอาศัยอยู่ในบริเวณวัดย่อมส่งผลกระทบต่ออุบาสกอุบาสิกาผู้เดินทางเข้ามาประกอบศาสนกิจมากพอสมควร ครูน้ำจึงรีบเร่งจัดหาบ้านเช่าในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ แล้วย้ายออกไปอยู่ที่นั่น ก่อนจะพบกับปัญหาเดิมคือสร้างควมรำคาญให้ชาวบ้านละแวกนั้นจนต้องย้ายที่พักภายในเขตอำเภอเชียงใหม่อีก 3 ครั้ง กระทั่งเมื่อโอกาสเอื้ออำนวยด้วยความร่วมมือระหว่างชาวบ้านในชุมชน กับมูลนิธิเพื่ออยู่ดีการแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากเด็ก ผนวกกับการทอดผ้าป่าเพื่อการศึกษา ซึ่งสามารถรวบรวมผู้คนจำนวนมากร่วมกันบริจาคสมทบทุนจัดซื้อที่ดินจำนวน 12 ไร่ ในตำบลโยนก อำเภอเชียงใหม่ จึงก่อตั้งสถานสงเคราะห์เด็กมูลนิธิบ้านครูน้ำได้เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. 2548

ช่วงเริ่มต้นสถานสงเคราะห์แห่งนี้ใช้ชื่อว่า “มูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กเชียงราย (มูลนิธิบ้านครูน้ำ)” เนื่องจากยังคงดำเนินงานร่วมกับมูลนิธิอาสาพัฒนาเด็กในจังหวัดเชียงใหม่อยู่ แต่ด้วยความยากลำบากในการเดินทาง การจัดการประชุมและทำธุรกรรมอื่น ๆ มูลนิธิบ้านครูน้ำจึงได้แยกตัวออก

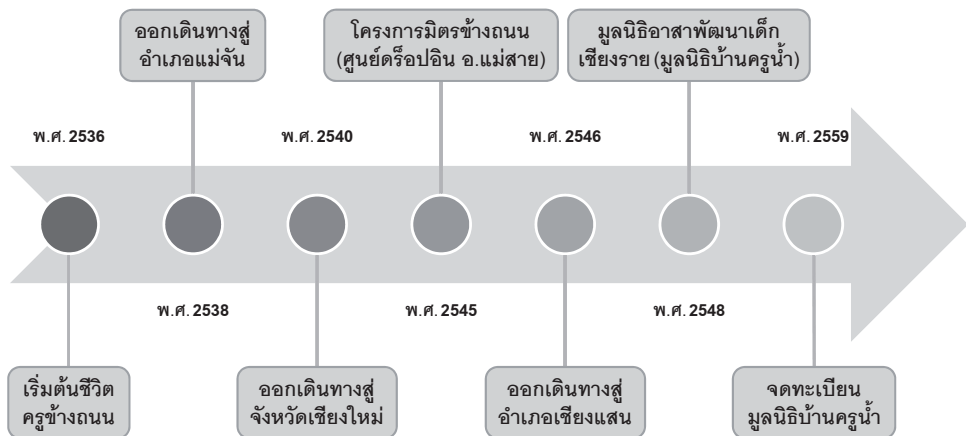
มาจดทะเบียนสถานสงเคราะห์ดังกล่าวเป็น “มูลนิธิบ้านครูน้ำ”³ เมื่อปี พ.ศ. 2559 ที่ผ่านมา โดยหลักการดำเนินงานของมูลนิธิฯ มีความชัดเจนเพิ่มขึ้น เป็นลำดับดังนี้

พื้นที่การทำงาน : อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมถึงพื้นที่บางส่วนในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศพม่า

กลุ่มเป้าหมาย : เด็กเร่ร่อนอายุแรกเกิดถึง 18 ปี สตรีเร่ร่อนไร้สัญชาติ ผู้ถูกแสวงหาผลประโยชน์และถูกทารุณกรรมทุกรูปแบบ

วัตถุประสงค์ : 1) ลดพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาส 2) พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาส 3) ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนและเด็กด้อยโอกาส

³ สถานที่ตั้งมูลนิธิบ้านครูน้ำในปัจจุบันคือ เลขที่ 321 หมู่ 4 ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย 57150

ภาพที่ 1
เส้นเวลาการเดินทางและพัฒนาการของมูลนิธิบ้านครูน้ำ

เครือข่ายภายใน คือหัวใจที่มีต่อปัญหาเดียวกัน

แม้สถานสงเคราะห์มูลนิธิบ้านครูน้ำจะจัดตั้งขึ้น ณ อำเภอเชียงแสน เป็นที่เรียบร้อย แต่ทีมงานยังคงใช้หลักการปฏิบัติงานภาคสนามอย่างจริงจัง ด้วยการรักษาโครงการมิตรช่างถนนและศูนย์ตรีออปินที่อำเภอแม่สายไว้เช่นเดิม การทำงานลักษณะนี้ส่งผลให้ทีมงานมูลนิธิฯ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ ครูช่างถนน และเจ้าหน้าที่ดูแลมูลนิธิฯ ทั้งนี้ทีมงานมีการหมุนเวียนเข้าออกอยู่เสมอเนื่องด้วยวิธีการทำงานที่ต้องเผชิญกับวิกฤติปัญหามากมาย กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2560) มีผู้ร่วมปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็งรวมทั้งสิ้น 12 คนดังนี้

กลุ่มครูข้างถนน ประจำการปฏิบัติงานที่ศูนย์ตรีออปินอำเภอมะสาขาย ทำหน้าที่ลงพื้นที่ให้ความช่วยเหลือเด็กผู้มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการถูกแสวงหาผลประโยชน์และถูกทารุณกรรม ออกแบบกิจกรรม จัดการเรียนการสอน รวมทั้งคัดกรองเด็กเร่ร่อนเพื่อย้ายเข้าไปพักอาศัยต่อที่สถานสงเคราะห์ของมูลนิธิฯ ประกอบด้วยสมาชิก 5 คนคือ “ซาฟิว” ทำหน้าที่สอนหนังสือ เป็นล่าม และลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลสภาพปัญหาเด็กเร่ร่อนฝั่งประเทศพม่า “อู๊ด” ทำหน้าที่สอนหนังสือ ประสานงานวางแผนจัดทำโครงการ และลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลสภาพปัญหาเด็กเร่ร่อนฝั่งประเทศไทย “แดน” ทำหน้าที่ประสานงานสร้างเครือข่ายทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม รวมทั้งดูแลจัดการเอกสารสำคัญของโครงการมิตรข้างถนน “ภัลลพ” ทำหน้าที่สอนหนังสือ เป็นล่าม และช่วยซาฟิวกับอู๊ดลงพื้นที่เก็บข้อมูล และ “ศากุน” นักศึกษาฝึกงานจากวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เลือกมูลนิธิฯ แห่งนี้เป็นพื้นที่เรียนรู้ประสบการณ์ทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ ทำหน้าที่สอนหนังสือและช่วยซาฟิวเก็บข้อมูลภาคสนาม

กลุ่มเจ้าหน้าที่ดูแลมูลนิธิบ้านครูน้ำ ประจำการปฏิบัติงานดูแลเด็ก ณ สถานสงเคราะห์อำเภอยะรัง คอยจัดการดูแลบ้านพัก ระบบสาธารณูปโภค จัดการศึกษา และบริหารงบประมาณตลอดทั้งปี ประกอบด้วยสมาชิก 7 คนคือ “พีพจน์” พี่ใหญ่ภายในทีม ผู้ร่วมงานกับครูน้ำมาอย่างยาวนานที่สุด คอยดูแลกิจกรรมโดยรวมของมูลนิธิฯ ติดตามข้อมูลเด็กที่ย้ายออกไป รวมถึงดูแลเจ้าหน้าที่ทั้งหมด “ใจ” ทำหน้าที่ดูแลบัญชีรายรับรายจ่ายและเอกสารหลักฐานสำคัญซึ่งเป็นข้อมูลการบริหารงานของมูลนิธิฯ “อาก่า” เจ้าหน้าที่ดูแลเด็กผู้ชาย “หมีแะชะ” เจ้าหน้าที่ดูแลเด็กผู้หญิง “อาชานอน” เจ้าหน้าที่สำนักงาน ดูแลเอกสารและระบบสารสนเทศ “อาแฝ่ว” ทำหน้าที่พ่อครัว ดูแลเรื่องอาหารสำหรับทุกคนในสถานสงเคราะห์ และ “อาหลู่” ฝ่ายซ่อมบำรุงและงานก่อสร้างขนาดเล็ก

บทบาทหน้าที่ของทีมงานแต่ละคนเกิดจากการนำเอาประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาเป็นตัวตั้ง ใครมีทักษะด้านใดเป็นพิเศษก็จะให้ทำงานตามความถนัด ตัวอย่างเช่นซาฟิวกับภัลลพ ทั้งคู่เป็นชาวพม่า สื่อสารได้ทั้งภาษาไทย พม่า และอาฮา จึงมีหน้าที่เป็นครูสอนภาษา เป็นล่าม และลงพื้นที่ฝั่งประเทศพม่าเป็นหลัก หรืออาหูลูซึ่งเคยออกจากมูลนิธิฯ ไปประกอบอาชีพช่างก่อสร้าง เมื่อกลับมาทำงานที่มูลนิธิฯ ก็ได้รับมอบหมายให้ดูแลงานซ่อมบำรุง อย่างไรก็ตาม แม้ทีมงานทั้งหมดจะมีภาระหน้าที่ซึ่งจัดแบ่งไว้อย่างเป็นระบบชัดเจน แต่ก็มีได้ตายตัวเสมอไป ทุกคนพร้อมสลับสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำงานในบทบาทอื่น เนื่องจากปัจจุบันเมื่อเทียบระหว่างภารกิจดูแลเด็กเร่ร่อนจำนวน 49 คนซึ่งพักอาศัยอยู่ประจำที่สถานสงเคราะห์ตลอด 24 ชั่วโมง กับจำนวนเจ้าหน้าที่เพียง 7 คน ถือว่าเป็นงานที่หนักมาก หากยึดหน้าที่แบบตายตัวก็ยากที่จะดำเนินไปได้อย่างปกติเมื่อขาดใครคนใดคนหนึ่งไป

เมื่อพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาของทีมงานแต่ละคนจะพบว่า แม้ทุกคนมีที่มาแตกต่างกัน แต่ก็มีจุดร่วมสำคัญบางประการซึ่งสะท้อนให้เห็นโครงสร้างความสัมพันธ์ที่หลอมรวมพวกเขาเข้าด้วยกันได้อย่างน่าสนใจ จุดร่วมดังกล่าวอาจแบ่งพวกเขาออกได้เป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก เป็นคนที่ร่วมงานกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่สถานสงเคราะห์ที่อำเภอเชียงแสนยังไม่ก่อตั้ง อย่างพีพจน์ กับกลุ่มที่เคยเป็นเด็กผู้ได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิฯ มาก่อน เมื่อเติบโตขึ้นตามวิถีแห่งตนแล้วต้องการกลับมาช่วยงานด้วยเหตุผลสำคัญคือเพื่อตอบแทนบุญคุณของครูนี้ และอยากมอบโอกาสที่ตนเองเคยได้รับให้แก่เด็กเร่ร่อนคนอื่นๆ ต่อไป ประกอบด้วย ซาฟิว ภัลลพ อาก่า หมี่แชะ อาซานอน อาแฉ่ว และอาหูลู บุคคลในกลุ่มนี้ล้วนได้รับโอกาสศึกษาเล่าเรียนจนมีทั้งผู้สำเร็จการศึกษาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงปริญญาตรี

“

หากจะตั้งคำถามว่าอะไรคือแรงดึงดูดให้พวกเขา
รวมตัวกันเป็นทีมปฏิบัติงานได้อย่างทรหดอดทน
คำตอบซึ่งทุกคนสะท้อนตรงกันโดยมิได้นัดหมายคือ
การทำงานด้วยหัวใจที่มีต่อปัญหาเดียวกัน

”

“ครูน้ำเป็นเหมือนแม่คนหนึ่ง การเรียนจบแล้วมาเริ่มงานที่นี่ก่อน
เพราะต้องการทดแทนบุญคุณและเรียนรู้งาน เราเคยประสบชะตาเดียวกัน
กับเด็กในบ้าน เรื่องการดูแลเลยพอเข้าใจบ้าง” (อาภา, 10 มีนาคม 2560)

กลุ่มที่สอง คือผู้ได้รับการทาบทามเข้ามาทำงาน ได้แก่แดนและอู๊ด
แดนได้พบกับครูน้ำโดยบังเอิญขณะที่เขาทำงานให้ศูนย์ กศน. เทศบาล
เชียงราย ส่วนอู๊ดสำเร็จการศึกษาด้านพัฒนาสังคมจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ
เชียงราย เคยมาฝึกงานกับมูลนิธิ แล้วพบว่าได้เรียนรู้หลักการทำงานหลาย
อย่าง จึงต้องการสานต่อประสบการณ์ที่ได้รับต่อไป เมื่อครูน้ำทาบทามให้
เข้าร่วมทีมครูช่างถนน เขาจึงตัดสินใจเข้าทำงานกับมูลนิธิ ทั้งนี้ ส่วนผู้
สมัครเข้ามาคือใจซึ่งสำเร็จการศึกษาด้านบัญชีจากมหาวิทยาลัยราชภัฏ
ลำปาง เขาเป็นคนกะเหรี่ยง เดินทางมาจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อมาสมัคร

งานกับมูลนิธิฯ ตามคำบอกเล่าของเพื่อนสนิท นอกจากนี้ยังมีนักศึกษาฝึกงานอย่างศากุนที่ต้องการเข้ามาเรียนรัฐสถานการณ์ปัญหาเด็กเร่ร่อนและแนวทางการปฏิบัติงานแก้ปัญหาเหล่านั้น

ตลอดระยะเวลากว่า 8 เดือนที่ผมได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีความเป็นอยู่ของคนกลุ่มนี้ หากจะตั้งคำถามว่าอะไรคือแรงดึงดูดให้พวกเขาสามารถรวมตัวกันเป็นที่ปฏิบัติงานได้อย่างทรหดอดทน คำตอบซึ่งทุกคนสะท้อนตรงกันโดยมิได้นัดหมายคือ การทำงานด้วยหัวใจที่มีต่อปัญหาเดียวกัน กล่าวคือมองเห็นความทุกข์ของผู้ด้อยโอกาสและวางเป้าหมายเพื่อแก้ไขทุกข์นั้นให้ทุเลาเบาบางลงเหมือนกัน ความตระหนักถึงปัญหาผ่านประสบการณ์ตรงจึงเป็นบ่อเกิดของการหลอมรวมพวกเขาเข้าด้วยกัน เมื่อได้ร่วมทำงานบนความยากลำบาก ความซื่ออกซื่อใจจึงค่อยๆ ก่อตัวเพิ่มพูนมากขึ้นเรื่อยๆ บรรยากาศการทำงานและความผูกพันระหว่างทีมงานจึงมีลักษณะเสมือนเป็นพ่อ แม่ พี่ น้อง ในครอบครัว ที่ร่วมสุขร่วมทุกข์กันมากกว่าเป็นเพียงเพื่อนร่วมงานทั่วไป

“คนที่อยู่ที่นี่ไม่ใช่แค่เพราะเรื่องงานเพียงอย่างเดียว แต่เพราะความผูกพันที่มีให้กัน ทั้งระหว่างทีมงานและกับเด็กเร่ร่อน พวกเราทุกคนอยู่กันเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกันไปแล้ว” (ซาฟิว, 17 พฤศจิกายน 2559)

ครูน้ำบอกเล่าประสบการณ์ทำงานช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนมากกว่าครึ่งชีวิตว่า ทุกวันนี้หากคนหนุ่มเฒ่าใช้ชีวิตกินนอนทำเรื่องต่อสู้อย่างไรก็ยังมีคนอยากได้ยากมาก ส่วนใหญ่จะยกกระเป๋าเข้ามาร่วมงานด้วยอุดมการณ์อันแรงกล้าในตอนต้น เมื่อลงมือปฏิบัติงานจริงก็ต้องยกกระเป๋ากลับไป เพราะทนรับสภาพไม่ไหวกับการต้องทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ในชีวิตให้แก่การทำงานช่วยเหลือผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา มันเป็นงานที่ไม่มีเวลาหยุดพักแน่นอนตายตัว ไม่มีเงินเดือนมากมาย ความก้าวหน้าในชีวิตหรือยศถาบรรดาศักดิ์ก็หาไม่มี หากไม่มีความรักหรือเสียสละมากพอก็ยากนักที่จะ

ทำงานแบบนี้ได้ คนที่ทำได้ต้องใส่ใจทำงาน ซึ่งเธออธิบายนิยามของมัน
ง่าย ๆ ว่า

“ถ้าคุณเข้าไปนั่งในใจเด็กได้ และสามารถทำงานอย่างมีความสุขด้วยความ
พอใจของคุณ คุณก็ใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่นี้ได้ หลักของมันก็เท่านี้เอง”
(ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

เห็นได้ชัดว่าสมาชิกกว่าครึ่งหนึ่งของทีมงานมูลนิธิบ้านครูน้ำเข้ามา
ทำงานเพราะต้องการตอบแทนบุญคุณที่ครูน้ำได้เคยมอบโอกาสดี ๆ ในชีวิต
ให้แก่พวกเขา แต่หากค้นให้ลึกลงไปกว่านั้นก็จะพบว่าทีมงานแต่ละคนมีแรง
ขับเคลื่อนเป็นองค์ประกอบในการตัดสินใจเลือกทำงานลักษณะนี้ นั่นคือการ
เข้าอกเข้าใจคนหัวอกเดียวกัน ส่วนที่สมัครเข้ามาก็มีพื้นฐานจิตใจที่ต้องการ
เห็นผู้อื่นพ้นทุกข์ แม้ทุกคนสามารถประกอบอาชีพอื่นเพื่อความก้าวหน้าใน
ชีวิต แต่กลับเลือกทำงานเพื่อส่วนรวมแทน พฤติกรรมแบบนี้สะท้อนให้เห็น
ภาวะภายในซึ่งเริ่มต้นจากการมีสำนึกทางสังคมคอยขับเคลื่อนให้เกิดแผน
งานพัฒนามนุษย์รูปแบบต่าง ๆ ตามมา

“ถ้าเราลองปรับทัศนคติแล้วมองว่าเด็กกลุ่มนี้เขาเติบโตมาในแบบที่ไม่
เหมือนเรา เปิดใจซะก่อนจะใช้อคติไปมองเขา อะไรหลายอย่างก็จะดีขึ้น
แม้จะเป็นเรื่องยากแต่ต้องทำให้ได้” (อู๊ด, 17 พฤศจิกายน 2559)

หนึ่งในกัลยาณมิตรที่ผมจะเจอทุกครั้งเมื่อครูน้ำจัดกิจกรรมเพื่อหวัง
สร้างเครือข่ายของมูลนิธิ ขึ้นมา คือพี่อ้วน ทีมงานเปรียบเปรยว่าเธอเป็น
เสมือนน้ำมันเชื้อเพลิงหล่อเลี้ยงให้รถคันเล็ก ๆ อย่างมูลนิธิ ยังแล่นต่อไป
ได้ โดยเฉพาะในบทบาทผู้คอยดูแลสุขภาพกายใจ และที่ปรึกษาผู้พูดคุย
กันอย่างตรงไปตรงมาได้แทบทุกเรื่อง หลายครั้งในการประชุมจะพบว่า
ความคิดเห็นของอดีตนักวิจัยผู้มากประสบการณ์คนนี้คอยช่วยขับเคลื่อนการ
ทำงานให้เกิดบรรยากาศการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ต่อเนื่องมา

พี่อ้วนแสดงความคิดเห็นถึงสภาวะการใช้ใจเป็นเครื่องมือนำทางการ

ทำงานว่า เกิดขึ้นจากความไว้น้ำเชื่อใจต่อกันอย่างสูงโดยเฉพาะกับตัวผู้นำองค์กร ครูน้ำแทบจะเป็นต้นแบบในทุกๆ เรื่องของเด็กๆ และทีมงาน ทั้งทางความคิดและการกระทำ อย่างไรก็ดี แม้ความรักเคารพที่มีให้ต่อกันอย่างสูงจะก่อให้เกิดผลดีในการปฏิบัติงาน แต่ในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดการยึดมั่นในตัวผู้นำอย่างแน่นเหนียวตามมาด้วย สิ่งที่น่าคิดคือหากขาดครูน้ำไป พวกเขาจะต้องพยายามเรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เปลี่ยนไป ต้องพร้อมยืนหยัดด้วยตัวเองให้ได้ เธอจึงมองว่าถ้ามูลนิธิฯ สามารถสร้างคนให้เติบโตและมีประสบการณ์มากพอ ความยั่งยืนเจริญงอกงามในการทำงานพัฒนามนุษย์ก็จะมากขึ้นตามไปด้วย

“เราเห็นกันบ่อยๆ ว่าเด็กที่เติบโตจากมูลนิธิฯ แล้วออกไปทำงานข้างนอกได้สักระยะก็จะกลับมา เพราะเขารู้สึกว่าโลกภายนอกอาจไม่ใช่โลกที่เหมาะสมกับเขา คนที่ใส่ใจและความรักในเพื่อนมนุษย์เป็นเครื่องมืออันทรงคุณค่าในการทำงานนั้นหาได้ไม่ง่ายในสังคมทั่วไป บางครั้งเขาต้องเรียนรู้ว่าจะออกไปเติมเต็มสังคมให้ดีขึ้นได้อย่างไร มากกว่ากลับมาอยู่ในพื้นที่ปลอดภัย เช่นเติมเมื่อไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ได้” (พี่อ้วน, 17 มีนาคม 2560)

กับคำถามที่ว่าหากครูน้ำวางมือจากงานตรงนี้ เหล่าทีมงานมูลนิธิฯ จะยังคงปฏิบัติงานพัฒนาเด็กเร่ร่อนกันต่อไปหรือไม่ อย่างไร? คำตอบที่ได้มักออกมาในลักษณะแฝงไว้ซึ่งความกังวล ความไม่มั่นใจ บ้างก็ยืนยันว่าจะยังสานต่องานเหล่านี้ แต่คงขาดที่ปรึกษาผู้เปรียบเสมือนหางเสือเรือไป บ้างก็ยังไม่อยากคิดถึงอนาคต ขออยู่กับปัจจุบันและทำให้ดีที่สุดก่อนดีกว่า

“ไม่คิดว่าครูน้ำจะเลิกทำนะคะ ถ้าคิดคงเลิกทำไปนานแล้วเพราะเจอปัญหามากมายขนาดนั้น จริงๆ หนูก็ไม่เคยคิดว่าจะต้องทำงานนี้ไปตลอดชีวิต แต่ถ้าคิดถึงอนาคตมากเกินไปมันก็จะเครียด อย่าไปนึกถึงมันดีกว่า เราควรทำวันนี้ให้ดีที่สุดก็พอแล้ว” (ซาฟิว, 17 พฤศจิกายน 2559)

“ยังทำได้อยู่ แต่คงเหมือนชาติที่ปรึกษา ครูน้ำเป็นคนชี้แนะแทบทุกอย่างเกี่ยวกับกิจกรรมในปัจจุบัน ไม่ว่าจะการเขียนแผนงานเพื่อขอทุนจัดโครงการ การตัดสินใจเมื่อเกิดสถานการณ์ฉุกเฉินขึ้น เรื่องเหล่านี้พวกเราพูดคุยกันอยู่เหมือนกันว่าถ้าทุกอย่างต้องปิดตัวลง พวกเราจะไปทำอะไร แต่เราก็ไม่อยากจะคิดไปมากกว่านี้” (อุ๊ต, 17 พฤศจิกายน 2559)

“ไม่หยุดครับ จะทำต่อ เราเดินทางมาถึงขนาดนี้แล้วก็ควรต้องเดินต่อ ครูน้ำพยายามสร้างทีม สร้างพวกเร้าขึ้นมา คงเพราะต้องการให้เกิดทีมงานที่จะสามารถทำงานต่อไปได้ เป็นตัวแทนรุ่นต่อไป” (แดน, 17 พฤศจิกายน 2559)

ครูน้ำในฐานะผู้อำนวยการทราบดีถึงความจำเป็นในการพัฒนาบุคลากรรุ่นใหม่มาสานต่อแผนงานของมูลนิธิฯ ให้เดินหน้าต่อไป แม้จะหาคนมาปฏิบัติงานอย่างจริงจังได้ยาก แต่เธอยังคงเชื่อมั่นว่าทีมงานชุดปัจจุบันจะสามารถดำเนินงานต่อไปได้ เรื่องการวางมือจากการทำงานพัฒนาเด็กเร่ร่อนคงต้องเกิดขึ้นสักวันหนึ่งเมื่อสังขารร่วงโรยไป เธอเตรียมพร้อมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงโดยพยายามสร้างคนรุ่นใหม่ภายใต้ความเชื่อว่าการลงมือปฏิบัติงานในสถานการณ์จริงจะช่วยส่งต่ออุดมการณ์ควบคู่กับการเรียนรู้กระบวนการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด แผนงานสำหรับต่อยอดศักยภาพคนรุ่นใหม่และวางรากฐานความยั่งยืนแก่มูลนิธิฯ จึงไม่ใช่ว่าการพูดอธิบายหลักการเพื่อสร้างความเข้าใจ แต่เป็นการมอบหมายโจทย์ให้แต่ละคนได้ลงไปเก็บเกี่ยวประสบการณ์ตามความเหมาะสมให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ กระจายงานให้ลูกทีมทุกคนได้มีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจในภารกิจที่ตนดูแลอย่างเต็มที่ ทุกคนมีอิสระในการทำงาน ส่วนครูน้ำคือกรอบอย่างหลวมๆ ที่คอยเสนอความคิดเห็นในฐานะผู้มีประสบการณ์เท่านั้น

“ผมเคยได้รับการกิจให้เข้าไปช่วยเหลือสองแม่ลูกชาวพม่าที่กำลังถูกตำรวจควบคุมตัวเพราะเดินทางเข้ามาในเขตแดนไทยอย่างผิดกฎหมาย แม้

จะพยายามอย่างไรตำรวจก็ไม่ยินยอมให้ทั้งแม่และลูกออกจากโรงพัก เลยโทรศัพท์รายงานครูน้ำว่าทำไม่สำเร็จ ครูน้ำก็บอกให้ลองใหม่ ถ้าช่วยแม่ไม่ได้ อย่างน้อยก็ช่วยลูกออกมาก่อน ผมพยายามทำอีกครั้ง แต่ก็ไม่สำเร็จ อยู่ดี ครูน้ำก็เข้าใจ ไม่เคยว่าอะไรเลย แต่ที่ผมได้เรียนรู้คือไม่ว่าจะทำอะไร ต้องทำให้ถึงที่สุด ต้องมีแผนสำรองไว้เสมอ ครูน้ำจะไม่ชอบเลยถ้าพูดถึงความเป็นไปไม่ได้ก่อนลงมือทำจริง เพราะสำหรับครูน้ำ ทุกอย่างเป็นไปได้เสมอ” (อุ๊ด, 17 พฤศจิกายน 2559)

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าแนวทางพัฒนาคนรุ่นใหม่ของมูลนิธิบ้านครูน้ำ คือการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน ควบคู่กับการเลือกหยิบเอาทักษะความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลในองค์กรมาใช้อย่างเหมาะสม นับเป็นกลยุทธ์กระจายบทบาทผู้นำตามสถานการณ์ได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นปัจจุบันทางมูลนิธิ ยังสนับสนุนให้ทีมงานได้มีโอกาสเข้าร่วมเวทีพัฒนาศักยภาพที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภายนอก อาทิเช่น เวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม และค่าย Young Leadership ของโครงการผู้นำแห่งอนาคต เวทีเสวนาวิชาการขององค์กรต่างๆ โดยคาดหวังว่าผู้นำรุ่นต่อไปของมูลนิธิ จะได้รับองค์ความรู้และเกิดเครือข่ายกับกลุ่มคนแตกต่างหลากหลายเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในระยะยาวต่อไป

ยุทธศาสตร์การดำเนินงาน บนฐานการสร้างเครือข่ายภายนอก

มูลนิธิบ้านครูน้ำทำงานโดยอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอกมาโดยตลอดนับตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนถือเป็นสิ่งสำคัญที่คอยโอบอุ้มให้มูลนิธิแห่งนี้ดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสสังคมอันผันแปรไม่แน่นอน เครือข่ายภายนอกที่มีส่วนประคับประคองวงล้อการทำงานให้ขับเคลื่อนไปแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่คอยให้คำปรึกษาและมีส่วนก่อตั้งมูลนิธิบ้านครูน้ำ เช่น วัลลภ ตังคณานูรักษ์, เตือนใจ ดีเทศน์, เรณู อรรถฐาเมศร์, มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก, มูลนิธิอาสาพัฒนาเด็ก, สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, มูลนิธิเพื่อยุติการแสวงหาประโยชน์ทางเพศจากเด็ก, องค์กรยูนิเซฟ เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ถือเป็นพันธมิตรสำคัญที่มีส่วนทำให้ครูน้ำได้เรียนรู้กระบวนการทำงานพัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างเป็นระบบ คอยโอบอุ้มยามต้องการความช่วยเหลือ ทั้งด้านทุนทรัพย์และการให้ความคิดเห็นต่อกระบวนการดำเนินงานตั้งแต่มูลนิธิบ้านครูน้ำยังไม่ก่อตั้งอย่างเป็นทางการ

เครือข่ายเสริมสร้างองค์ความรู้และดูแลสุขภาพผู้ปฏิบัติงาน เช่น โครงการผู้นำแห่งอนาคต, โรงพยาบาลเชียงใหม่ประชานุเคราะห์, โรงพยาบาลแม่สาย, องค์กรสุริยะอโรคยา เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้คอยจัดเวทีฝึกอบรมพัฒนาภาวะภายในผ่านกระบวนการที่ช่วยให้เกิดการใคร่ครวญตัวเอง เสริมสร้างทักษะการทำงานโดยสร้างพื้นที่ในการดึงเอาศักยภาพของแต่ละคนออกมา รวมทั้งบำบัดความตึงเครียดอ่อนล้าทางกายและใจให้แก่ทีมงานมูลนิธิบ้านครูน้ำ

เครือข่ายสนับสนุนทางการเงินและเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น Not For Sale⁴ หรือ IOGT International⁵ สององค์กรต่างประเทศที่ระดมทุนจากผู้ประกอบธุรกิจและผู้มีใจอยากช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั่วทุกมุมโลก คอยให้การสนับสนุนการก่อสร้างบ้านพักบนพื้นที่สถานสงเคราะห์ และจ่ายค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่มูลนิธิบ้านครูน้ำ นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายภายในประเทศอย่างมูลนิธิพุทธรักษา⁶ และคนไทยที่มีจิตศรัทธาร่วมกันสมทบทุนสนับสนุนปัจจัย 4 แก่เด็กเร่ร่อนอย่างสม่ำเสมอ

เครือข่ายปฏิบัติการช่วยเหลือเด็กและสตรี เช่น สถานสงเคราะห์บ้านเด็กแม่จัน, โรงพยาบาลเชียงใหม่, โรงเรียนบ้านสันธาตุ อำเภอเชียงแสน, ศูนย์ กศน. จังหวัดเชียงราย, สถาบันบำบัดผู้ติดยาเสพติดคริสตจักรบ้านสันติคีรี ดอยแม่สลอง เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ร่วมมือกันดูแลกลุ่มเป้าหมายผู้ติดยาเสพติด ผู้มีปัญหาทางสุขภาพ แต่ไร้สิทธิในการเข้ารับรักษาพยาบาลหรือผู้ขาดโอกาสทางการศึกษาเนื่องจากตกอยู่ในสถานะไร้สัญชาติ ผ่านกระบวนการร่วมกันรับ-ส่งต่อผู้ต้องการความช่วยเหลือระหว่างกันตามความเหมาะสมเป็นรายกรณี เช่นแม่เด็กที่ติดยาเสพติดอย่างหนักซึ่งมูลนิธิบ้านครูน้ำช่วยเหลือมาเป็นเบื้องต้น แต่ไม่มีความพร้อมในการบำบัดรักษาจะถูกส่งต่อไปยังโรงพยาบาลเชียงใหม่ หรือสถาบันบำบัดผู้ติดยาเสพติดคริสตจักรบ้านสันติคีรี ดอยแม่สลอง ต่อไป

⁴ ดูข้อมูลได้จากเว็บไซต์ www.notforsalecampaign.org

⁵ ดูข้อมูลได้จากเว็บไซต์ www.iogt.org

⁶ ดูข้อมูลได้จากเว็บไซต์ www.buddharaksa.or.th

ครูน้ำชี้แจงว่าเครือข่ายของมูลนิธิฯ เกิดขึ้นได้เพราะการยึดมั่นเรื่อง ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง กล่าวคือต้องตั้งใจทำงานตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้อย่างเต็มกำลังความสามารถ และพร้อมที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงความโปร่งใสตรวจสอบได้ มีความจริงใจทั้งต่อตนเองและผู้คนในสังคม เมื่อผลงานปรากฏเป็นที่ประจักษ์ ความร่วมมือด้านต่างๆ ก็ค่อยๆ งอกงามตามมาเป็นลำดับ หลังจากผมมีโอกาสเข้าไปสังเกตการปฏิบัติงานของทีมงาน ทำให้พบว่า เหตุที่เครือข่ายภายนอกก่อตัวขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นผลมาจากยุทธศาสตร์การดำเนินงาน 2 ประการสำคัญ คือ

1. การศึกษาคือรากฐานของทุกสิ่ง

การจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติคือสิ่งที่มูลนิธิบ้านครูน้ำให้ความสำคัญอย่างสูงเสมอมา จากเดิมที่เน้นพัฒนาทักษะชีวิตให้สามารถดูแลตนเองจากโรคภัยไข้เจ็บโดยมิได้หวังผลพวงอย่างอื่นมากนัก เมื่อเจอปัญหาการต่อต้านจากคนในชุมชนทำให้มูลนิธิฯ ต้องปรับเปลี่ยนวิถีคิดเสียใหม่ เนื่องจากแท้จริงแล้วการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐ นอกจากจะสร้างการเรียนรู้ที่ดีให้แก่เด็ก ยังช่วยขจัดปัญหาเรื่องภาพลักษณ์อันเลวร้ายให้หมดไปได้ในคราวเดียวกัน

กลยุทธ์ที่มูลนิธิบ้านครูน้ำนำมาใช้คือการร่วมมือกับศูนย์ฯ กศน. อำเภอแม่สาย จัดทำโครงการ “การศึกษาไร้พรมแดน” ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2558 ส่งผลให้ศูนย์ตรีออปินกลายเป็นสถานที่สอนหนังสือและคัดกรองเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติป้อนเข้าสู่การศึกษานอกระบบ หากเด็กคนใดสอบผ่านตามเกณฑ์ก็มีสิทธิ์ได้รับการรับรองวุฒิการศึกษาถูกต้องตามกฎหมายไทย ขณะจัดการเรียนการสอนจริง บรรดาครูข้างถนนจำเป็นต้องปรับเนื้อหาแต่ละบทเรียนให้เหมาะกับเด็กเร่ร่อนผู้มีความรู้แตกต่างกัน ไม่ล้าสมัยกับช่วงอายุหรือหลักเกณฑ์ใดๆ ของนักเรียนในระบบการศึกษาภาคปกติ รวมทั้งต้องตอบ

โจทย์ของชีวิต คือนำไปใช้สร้างอาชีพได้จริง ควบคู่กับการได้รับองค์ความรู้เชิงวิชาการตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด การเป็นส่วนหนึ่งของศูนย์ฯ กคน. อำเภอมะนัง ยังช่วยบรรเทาภาพลักษณ์การเป็นแหล่งมั่วสุมของคนที่ได้รับบ้านให้กลายเป็นสถานที่บ่มเพาะเยาวชน คนในชุมชนจึงเริ่มเปิดใจยอมรับเด็กและมูลนิธิฯ มากขึ้น ปัญหาค่ารถจักรยานยนต์จึงลดลงอย่างเห็นได้ชัด

“การสอนหนังสือที่ศูนย์หรือปออินเราต้องเรียนรู้ด้วยตนเองว่าวิธีการแบบไหนเหมาะสม ตอนแรกใช้วิธีสอนตามตำราเป็นหลัก แต่ไม่ค่อยได้ผลเลยปรับมาเป็นการเล่นเกมและทำกิจกรรมแทน ก็รู้สึกว่าคุณครูสนุก เข้าใจ บทเรียนดีขึ้น ทำให้เราเรียนรู้ว่าหากจะสอนให้ได้ดีต้องมองที่ผู้เรียนเป็นหลัก เพราะพวกเขามีพื้นฐานแตกต่างกันมาก” (ศากุน, 10 มีนาคม 2560)

ครูข้างถนนของมูลนิธิบ้านครูน้ำจำเป็นต้องมีทักษะด้านการสอนและลงพื้นที่ทำงานภาคสนามอย่างมาก จุดสมจุดระหว่างสองบทบาทนี้ถือเป็นศิลปะการเป็นครูที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงมากกว่าการเรียนรู้ในห้องเรียน อาจเพราะครูข้างถนนคือผู้ปฏิบัติงานสอนอยู่ตรงริมชายขอบการศึกษาในระบบ หน้าที่และกระบวนการทัศนคติความเป็นครูจึงแตกต่างออกไป โดยเฉพาะเรื่องห้องเรียนที่ไม่ยึดติดอยู่กับโรงเรียนหรือสถานศึกษา แต่ทุกตารางนิ้วในสังคมคือสถานที่ซึ่งผู้เป็นครูต้องปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็กเร่ร่อนด้วยโอกาส พื้นที่สร้างการเรียนรู้ของครูข้างถนนจึงเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่นอกเหนือการรับรู้ของสังคมกระแสหลัก เนื้อหาที่ใช้สอนก็ไม่ตายตัว แต่ต้องปรับตามวิถีชีวิตของผู้เรียนจึงจะเอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้มากที่สุด

“การได้เป็นครูข้างถนนมีความหมายกับผมมาก แต่ก่อนผมเป็นเด็กเร่ร่อนของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ผมรู้สึกว่าครูข้างถนนคือฮีโร่ จนวันนี้ได้มาเป็นเองก็ดีใจ บอกไม่ถูกเหมือนกันว่าทำไม แต่ผมก็ภูมิใจมาจากจริงๆ” (ภัลลพ, 10 มีนาคม 2560)

“

การได้เป็นครูช่างถนนมีความหมายกับผมมาก แต่ก่อนผมเป็นเด็กเร่ร่อนของมูลนิธิบ้านครูหน้า ผมรู้สึกว่าคุณช่างถนนคือฮีโร่ จนวันนี้ได้มาเป็นเองก็ดีใจ บอกไม่ถูกเหมือนกันว่าทำไม แต่ผมก็ภูมิใจมากจริงๆ

”

นอกจากจัดการศึกษาให้ถูกต้องตามระบบแล้ว สิ่งสำคัญที่ทางมูลนิธิบ้านครูหน้ากระทำควบคู่กันไปคือการผลักดันให้เด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติกลายเป็นกลุ่มประชากรผู้มีเลขบัตรประจำตัวบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน ซึ่งเริ่มต้นด้วยหมายเลข “0” หรือที่เรียกกันว่า “บัตรหัวศูนย์” ตามหลักเกณฑ์ที่ระบุไว้ในระเบียบสำนักทะเบียนกลางว่าด้วยการสำรวจและจัดทำทะเบียนสำหรับบุคคลที่ไม่มีสถานะทางทะเบียน พ.ศ. 2548 การขึ้นทะเบียนตามระบบกฎหมายดังกล่าวทำให้เด็กไร้สัญชาติได้รับใบเบิกทางเข้าถึงสิทธิทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน การรักษาพยาบาล การประกอบอาชีพ การขออนุญาตเดินทางออกนอกพื้นที่ควบคุมเพื่อรับการศึกษาและการรักษาพยาบาล เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงจากการมีบัตรหัวศูนย์ส่งผลให้พวกเขามีโอกาสสำเร็จการศึกษาระดับสูงควบคู่กับการเปิดกว้างเรื่องช่องทางประกอบอาชีพอีกด้วย

“ปัจจุบันเด็กในมูลนิธิฯ มีบัตรหัวศูนย์ประมาณครึ่งหนึ่ง ส่วนอีกครึ่งหนึ่งยังไม่มี เนื่องจากย้ายเข้ามาอยู่หลังปี พ.ศ. 2552 ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐบาลหยุดการขึ้นทะเบียนเอาไว้ก่อน พี่ก็ยังหวังว่าจะมีการเปิดลงทะเบียนอีกครั้ง เพราะหากระบบนี้ยังคงอยู่ โอกาสที่เด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติจะได้รับสิทธิและมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นก็ยังมี” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

แม้จะมองว่านโยบายรัฐคือกลไกที่ดักกันผลักไล่เด็กเร่ร่อนให้กลายเป็นเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ เป็นระบบที่ไม่ก่อให้เกิดความเท่าเทียมในแง่สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ แต่การพยายามทำความเข้าใจว่าถึงอย่างไรเด็กทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยก็ยังคงต้องเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการเมืองการปกครอง พร้อมเริ่มปรับวิธีคิดโดยศึกษาหาช่องทางประนีประนอมกับระบบเพื่อความอยู่รอด สะท้อนให้เห็นว่ายุทธศาสตร์สำคัญที่ทางมูลนิธิฯ ใช้เป็นธงนำหน้าเพื่อสร้างสิทธิให้แก่เด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ คือให้การศึกษารูปแบบที่เหมาะสมตามศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน⁷ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวเท้าเข้าไปสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมอีกด้วย ปรากฏการณ์ความร่วมมือเหล่านี้ถือเป็นการถอดหัวโขนคนทำงานเอ็นจีโอวางลงไว้ข้างๆ แล้วเริ่มต้นจับเข้าคุยกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาอย่างจริงจัง

⁷ ปัจจุบันเด็กในมูลนิธิบ้านครูน้ำจะถูกส่งไปเรียนระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาที่โรงเรียนบ้านสันธาตุดู.เอ.เชียงแสน จ.เชียงราย ระดับมัธยมศึกษาจะไปยังโรงเรียนต่างจังหวัดที่พร้อมรับเด็กไม่มีบัตรหัวศูนย์ โดยมูลนิธิฯ อาจทำเรื่องขอตัวเว้นค่าเล่าเรียนหรือขอลดหย่อนลงครึ่งหนึ่ง ส่วนระดับอุดมศึกษาขึ้นอยู่กับว่าเด็กได้รับทุนจากสถานศึกษาแห่งใด โรงเรียนและสถานศึกษาจึงถือเป็นเครือข่ายสำคัญอย่างมากต่อคุณภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ

ศากุน นักศึกษาฝึกงานซึ่งทำหน้าที่เป็นครูช่างถนนที่มูลนิธิบ้านครุน้ำมานานหลายเดือน แบ่งปันประสบการณ์ว่าเป็นไปได้ยากมากที่เอ็นจีโอจะทำงานร่วมกับภาครัฐได้อย่างลงตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งมูลนิธิบ้านครุน้ำสาเหตุที่เธอกล่าวเช่นนี้เพราะเห็นว่ามูลนิธินี้เป็นเพียงแห่งเดียวที่ประกาศจุดยืนชัดเจนว่าพร้อมให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ ยังมีผู้นำองค์กรอย่างครุน้ำซึ่งมีบุคลิกตรงไปตรงมา มีแนวคิดเกี่ยวกับหลักสิทธิมนุษยชนแตกต่างกันอย่างมากจากมุมมองภาครัฐ ส่งผลให้เกิดปัญหาไม่ลงรอยกับเจ้าหน้าที่รัฐอยู่เนือง ๆ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันครุน้ำและทีมงานทุกคนเข้าใจปัญหาข้อจำกัดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรซึ่งคอยเหนี่ยวรั้งการทำงานเป็นอย่างดี จึงพยายามปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ หาวิธีสร้างความเข้าใจเพื่อเอื้อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือจากทุกภาคส่วนให้ได้มากที่สุด ดังจะเห็นได้จากการผลักดันให้เกิดการประชุมเครือข่ายคนทำงานเพื่อสิทธิเด็กกับสิทธิผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่พูดคุยกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับกลุ่มคนอาสาทำงานช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในพื้นที่อำเภอแม่สาย ให้ได้ร่วมกันแสดงจุดยืน สะท้อนแนวคิดและปัญหาจากการทำงาน แม้จะได้รับผลตอบรับเป็นที่น่าพอใจ แต่สำหรับคลื่นลูกใหม่ที่กำลังก่อตัวเป็นผู้นำในอนาคต พื้นที่แบบนี้คือการฝึกให้พวกเขาได้ลองหันมามองข้อดีข้อเสียของตัวเอง เพื่อทำความเข้าใจความขัดแย้งกับข้อตรงข้ามที่มีมาช้านาน และพร้อมจะก้าวข้ามสิ่งสมมุติเหล่านั้นไปให้ได้

“ในฐานะคนทำงานรุ่นต่อไปจำเป็นต้องบอกตัวเองเสมอว่า เราต้องฟัง เป็น คือต้องรับฟังอย่างตั้งใจ ไม่ด่วนตัดสินใครโดยไม่เปิดใจให้กว้าง เพราะสักวันหนึ่งเราอาจถูกหล่อหลอมเข้ากับกรอบคิดเรื่องความเป็นเอ็นจีโอจนกลายเป็นต้นเหตุของปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐอย่างที่กำลังเกิดอยู่ในปัจจุบันโดยไม่รู้ตัว” (อุ๊ด, 10 มีนาคม 2560)

“เป้าหมายหลักของการทำงานมูลนิธิฯ ในตอนนี้คือการพยายามสร้าง
เครือข่ายและก้าวข้ามปัญหาความขัดแย้งทางความคิด ดึงผู้คนทุกภาคส่วน
มาร่วมกันทำงานให้ได้มากที่สุด” (แดน, 10 มีนาคม 2560)

2. บ้าน วัด โรงเรียน คือเครือข่ายสร้างสะพานสู่ใจคน

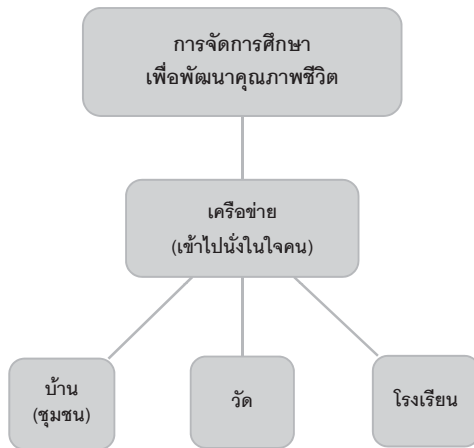
นอกจากโรงเรียนแล้ว บ้าน (ชุมชน) และวัด คืออีก 2 พื้นที่ซึ่งมีความ
สำคัญอย่างยิ่งยวดต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ เนื่องด้วย
เด็กกลุ่มนี้มีภาพลักษณ์ไม่ดีนักในสายตาคนส่วนใหญ่ซึ่งมักด่วนตัดสินว่า
พวกเขาคือปัญหาสังคม แม้พวกเขาจะมีพฤติกรรมซุกซนเหมือนเด็กทั่วไป
แต่การถูกตีตราให้เป็นผู้อยู่นอกกฎหมายอาจทำให้พฤติกรรมแบบเดียวกัน
ถูกตัดสินด้วยมุมมองที่แตกต่างกันออกไป

ครูน้ำอธิบายว่าหนทางที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการทวงคืนภาพลักษณ
ณ์ดี ๆ ให้แก่เด็ก ๆ และมูลนิธิฯ คือการพยายามทำความดีในทุกโอกาสเพื่อ
สร้างสะพานเข้าไปนั่งในใจคนให้ได้ และสถานที่ที่จะเปิดโอกาสให้คนทั่วไป
ได้รู้ว่าเด็กเร่ร่อนก็มีระเบียบวินัย มีหัวใจพร้อมช่วยเหลือสังคมเช่นกัน
คือวัด หลายครั้งที่เจ้าหน้าที่มูลนิธิฯ นำเด็กไปช่วยงานวัดโดยไม่ได้อคิดถึง
ผลตอบแทนใดๆ แต่ภาพที่ปรากฏออกไปกลับทำให้ผู้คนรู้สึกเอ็นดู สงสาร
บ้างก็ชื่นชมในความเสียสละแรงกายมาช่วยเหลืองานส่วนรวมภายในศาสน
สถาน เมื่อภาพความเป็นจริงเหล่านี้ได้รับการสื่อสารออกไปในวงกว้าง
ความเข้าใจในตัวเด็กเร่ร่อนก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ปัจจุบันชาว
บ้านในชุมชนอำเภอเชียงแสนเริ่มให้การยอมรับเด็กเร่ร่อนของมูลนิธิฯ มาก
ขึ้น บางคนถึงขนาดรีบไปอุปถัมภ์ก็มี ส่วนทางวัดก็แบ่งปันข้าวปลาอาหาร
ให้อย่างสม่ำเสมอราวกับเด็กเหล่านี้เป็นลูกศิษย์วัดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งช่วยแบ่งเบ
ภาระของมูลนิธิฯ ได้เป็นอย่างมาก

“เราต้องเปลี่ยนวิธีการ จะมาคิดว่าเด็กของเราพิเศษไม่ได้ จะมั่วรอ

ความช่วยเหลือโดยไม่ทำอะไรให้สังคมเลยก็เท่ากับกำลังทำร้ายตัวเอง เด็กของเราต้องน่ารัก ต้องสื่อสารออกไปว่าเราก็เป็นคนดีได้ เพราะแรงกดดันของเราเยอะ” (ครูน้ำ, 10 กันยายน 2559)

เมื่อชุมชนเปิดใจยอมรับ โอกาสที่จะได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนก็มีมากขึ้นตามไปด้วย เช่นการขอทุนการศึกษาโดยดเว้นค่าเล่าเรียนก็มีความเป็นไปได้สูงขึ้น กระทั่งผู้คนละแวกใกล้เคียงก็เห็นว่าเด็กเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหาอย่างที่คิด แต่อาจเป็นเพราะวิสัยมองของพวกเขาเองต่างหากที่ผลักดันให้เด็กกลุ่มนี้กลายเป็นปัญหา กระบวนการสื่อสารเรื่องราวตัวตนดี ๆ ของเด็ก และโมเดลความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน-วัด-โรงเรียน จึงเป็นหัวใจหรือยุทธศาสตร์หลักในการสร้างเครือข่ายภายนอกอันทรงพลังที่สุดอย่างหนึ่งของมูลนิธิฯ

ภาพที่ 2
ยุทธศาสตร์ 3 ปังจัยเพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษา

ที่มา : ผลการวิจัย

“เรารู้จักกันเพราะความเมตตาอาหารต่อกัน เราเห็นปัญหาและสงสารเด็ก เลี้ยงค่อยๆ ทำความรู้จักกันมากขึ้นเรื่อยๆ เด็กๆ มาช่วยงานวัดพระธาตุผาเงาตลอดทุกเทศกาล ญาติโยมที่มาเขาก็รู้สึกเอ็นดู เมื่อมีอาหารหรือสิ่งของเครื่องใช้อะไรก็จะโทรไปเรียกให้มารับเอาไปเสมอ” (แม่ซิ้มต, 12 มีนาคม 2560)

“ผมมาเลี้ยงอาหารที่นี่เป็นประจำอย่างน้อยปีละ 2-3 ครั้ง เพราะอยากช่วยดูแลเด็กพวกนี้ มูลนิธิบ้านครูน้ำแสดงให้เห็นว่าเขาช่วยเหลือเด็กจริงๆ การมาเลี้ยงอาหารไม่ใช่แค่ทำให้เขาอิ่มท้อง แต่เป็นการมอบความหวังให้กันและกันด้วย” (ลุงชาญ, 12 มีนาคม 2560)

นอกจากยุทธศาสตร์การสร้างสะพานสู่ใจคนเพื่อให้ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนช่วยเหลือแล้ว มูลนิธิบ้านครูน้ำยังให้ความสำคัญกับการสร้างรายได้และอาชีพแก่ทุกคนที่อาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์ด้วย ครูน้ำเล่าให้ฟังว่าความคิดดังกล่าวมีที่มาจากหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งให้ความสำคัญกับคุณลักษณะ 3 ประการ คือ 1) ความพอประมาณ หมายถึงความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ 2) มีเหตุผล หมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และ 3) มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล (โครงการเศรษฐกิจพอเพียง, 2555)

ครูน้ำนำคุณลักษณะดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่อให้มูลนิธิฯ ดูแลตัวเองได้ ลดการพึ่งพาแหล่งทุนจากเครือข่ายภายนอกซึ่งอาจเกิดการเปลี่ยนแปลง

ในอนาคต หัวใจสำคัญที่เธอพยายามปลูกฝังให้เกิดเป็นวัฒนธรรมองค์กร คือการใช้จ่ายอย่างมีธรรมาภิบาล กินอยู่แบบพอกินพอใช้ หากมีสิ่งใดเกินความต้องการก็พร้อมจะแบ่งปันแก่ผู้อื่นหรือนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เลี้ยงดูตัวเอง

ผลเชิงรูปธรรมที่เกิดขึ้นคือ ราวครึ่งหนึ่งบนเนื้อที่ 12 ไร่ของสถานสงเคราะห์ถูกนำไปใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม เช่น ปลูกผักสวนครัว ทำนาข้าว ช่วยให้พวกเขามีข้าวกินอย่างน้อย 3-4 เดือนต่อปีโดยไม่ต้องเสียเงินซื้อ นอกจากนี้ยังเลี้ยงสัตว์อย่างหมู ไก่ และปลา เก็บไว้เป็นอาหาร ช่วยลดค่าใช้จ่ายลงไปได้มาก เด็กและสตรีจะได้ฝึกฝนทักษะทางศิลปะประดิษฐ์เครื่องประดับ อย่างกำไลข้อมือ เข็มกรัดผม บักฟ้าลวดลายพื้นเมืองภาคเหนือ เพื่อส่งไปขายต่ออัยร้านค้า ก่อให้เกิดรายได้ทั้งแก่ตนเองและองค์กร แม้รายได้ส่วนนี้จะไม่มากนักแต่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพยายามมองหาช่องทางสร้างความยั่งยืนให้แก่องค์กรที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

วิสัยทัศน์ของเป้าหมาย เพื่อการสร้างเครือข่ายแบบนำร่วม

การล้มลุกคลุกคลานหลายต่อหลายครั้งของมูลนิธิบ้านครูน้ำคือบทเรียนที่ก่อให้เกิดคำถามเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อนอย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น ครูน้ำกล่าวว่าแม้จะลงมือทำงานอย่างจริงจัง เน้นการลุยเดี่ยวไม่สนใจใคร พุ่งเข้าชนกับต้นตอของปัญหา แล้วพยายามหาทางแก้จากจุดเริ่มต้นเล็กๆ อย่างไม่ลดละ แต่ดูเหมือนโลกใบใหม่ในฝันที่เต็มไปด้วยความสดใสก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลที่จะเป็นจริงขึ้นมาได้ จนกระทั่งกาลเวลาล่วงเลย เมื่อมีวุฒิภาวะมากขึ้น และมีโอกาสเจอครูที่เธอให้ความเคารพนับถืออย่างสูง คืออาจารย์ชัชวัฒน์ ธีระพันธุ์ และอาจารย์ประชา หุตานุวัตร ผู้ช่วย

จุดตั้งเธอให้ถอยห่างจากปัญหา ฝึกใช้สติคิดใคร่ครวญอย่างรอบด้าน จึงทำให้เห็นว่าวิธีแก้ปัญหาคือการคิดเชิงระบบ (System Thinking) คือหนทางช่วยให้งานมีโอกาสสำเร็จลุล่วงไปได้

ครูน้ำเฝ้าความถึงการเปลี่ยนแปลงวิสัยทัศน์ในการทำงานว่า เมื่อได้เข้าร่วมเวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม (Leadership for Social Facilitation) รุ่นที่ 1 ซึ่งโครงการผู้นำแห่งอนาคตจัดขึ้น เธอได้พบเจอกกลุ่มคนผู้ทำงานภาคประชาสังคมหลากหลายรูปแบบ แต่ละคนล้วนมีความน่าสนใจ การได้รู้จักผู้คนเหล่านั้นทำให้เกิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้แห่งใหม่ซึ่งช่วยเติมเต็มมุมมองการใช้ชีวิตให้มีความสุขมากยิ่งขึ้น สิ่งสำคัญอีกประการที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมนี้คือได้เรียนรู้วิถีการทำงานกับสภาวะภายในของตนเอง ซึ่งเธอแทบไม่เคยมีเวลาได้พิจารณาพิเคราะห์มาก่อน เพราะตลอดระยะเวลาการปฏิบัติหน้าที่ครูช่างถนน เธอมีวแต่คิดแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนและดูแลที่มงานจนตัวเองแทบไม่มีเวลาได้หยุดพัก

“การเข้าร่วมโครงการผู้นำแห่งอนาคตทำให้ได้รับองค์ความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ ก็จริง แต่สำหรับพี่ ประโยชน์สูงสุดคือการได้พักทั้งร่างกายและจิตใจ กิจกรรมที่โครงการผู้นำแห่งอนาคตออกแบบช่วยสร้างพื้นที่ให้พี่ได้อยู่กับตัวเอง ได้ใคร่ครวญถึงเรื่องราวที่ผ่านมาว่าเราเดินทางมาถึงจุดไหนแล้ว พี่รู้สึกดีเสมอเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรม เหมือนได้เดินทางมาเติมพลังทางความคิดและจิตใจให้พร้อมกลับไปทำงานด้วยมุมมองใหม่ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อองค์กรอย่างมาก” (ครูน้ำ, 19 กันยายน 2559)

บทเรียนหนึ่งที่ครูน้ำรู้สึกประทับใจและก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการทำงานของตัวเองมากที่สุดจากการเข้าร่วมเวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคมรุ่นที่ 1 คือกิจกรรมที่ช่วยเปิดมุมมองปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยหลักการคิดเชิงระบบ ซึ่งเป็นกระบวนการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ

โดยมองเห็นระบบที่เป็นอยู่ว่าทำงานอย่างไร องค์กรประกอบต่างๆ ภายในระบบมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกันอย่างไร รวมถึงโครงสร้างต่างๆ ที่ทำให้เกิดระบบมีอะไรบ้าง ความคิดเชิงระบบจึงไม่ใช่การมองตัวปรากฏการณ์เพียงอย่างเดียว แต่มองไปถึงแบบแผน โครงสร้าง และพลังต่างๆ ที่ผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์นั้นด้วย (โครงการผู้นำแห่งอนาคต, 2560)

ครูน้ำอธิบายว่าแนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจว่าปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติที่ตนพยายามต่อสู้อยู่มิได้เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างเลื่อนลอย แต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ลึกลงไปถึงระดับความเชื่อเรื่องหลักสิทธิมนุษยชนในทุกประเทศทั่วโลก ที่พยายามให้คุณค่าความผูกพันกันโดยถือเกณฑ์การเป็นพลเมืองของรัฐเป็นสำคัญ นำไปสู่การแบ่งแยกผู้คนผ่านการระบุสัญชาติ ความแตกต่างเรื่องสัญชาตินี้เองที่ผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์การตกเป็นคนชายขอบซึ่งยากต่อการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุอย่างที่เธอทำอยู่ในปัจจุบัน มันเป็นปัญหาเกี่ยวกับมโนทัศน์การมองโลกซึ่งก่อตัวขึ้นมาอย่างยาวนานและเปลี่ยนแปลงได้ยากมาก เพราะเกาะเกี่ยวแนบชิดอยู่กับระบบการเมืองการปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณี ไปจนถึงความเชื่อทางศาสนา

ในมุมมองของผม ความตระหนักถึงต้นตอของปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าครูน้ำมองปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติในระดับแตกต่างไปจากเดิม คือมองว่าปัญหามีความซับซ้อนและสัมพันธ์กับกลุ่มคนหลายกลุ่ม เนื่องจากปัญหาสิทธิมนุษยชนมิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะการที่มนุษย์กลุ่มหนึ่งถูกรัฐบาลมองข้ามในฐานะพลเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการถูกมองข้ามโดยผู้คนในสังคมที่รับรู้คุณค่าความเป็นมนุษย์แตกต่างกันไปตามมุมมองเรื่องประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ เศรษฐกิจ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา และความเชื่อ เป็นต้น ปรากฏการณ์ความเหลื่อมล้ำทางสิทธิมนุษยชนนี้เกิดขึ้น

จากอุดมการณ์ “ชาตินิยม” (nationalism) ที่คอยทำหน้าที่ตอกย้ำความเป็นหนึ่งเดียวกันของประชาชนชาติ พร้อมกับแบ่งแยกผู้ที่แตกต่างออกไปจากอาณาเขตของตน

ครูน้ำเล่าให้ฟังว่าปัจจุบันทิศทางการทำงานของเธอเปลี่ยนไป คือพยายามมองไปยังรากของปัญหา ในลักษณะเดียวกับการมองโลกด้วยฐานคิดที่ว่าสรรพสิ่งล้วนสัมพันธ์กันไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง แล้วจึงค่อยๆ คิดหาทางแก้ไขผ่านกระบวนการสร้างเครือข่ายรูปแบบใหม่ขึ้นมา เครือข่ายที่ว่านี้ไม่ใช่แค่การมุ่งรวบรวมนักงานด้านสิทธิมนุษยชนเพียงอย่างเดียว แต่จำเป็นต้องครอบคลุมไปถึงกลุ่มคนผู้มีความเชี่ยวชาญด้านอื่นๆ เพื่อระดมความคิดเห็นที่แตกต่าง สามารถสะท้อนปัญหาหรือเรื่องราวรอบด้านได้ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงของสังคมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เธอเชื่อว่าเครือข่ายลักษณะนี้จะช่วยให้มองเห็นความเป็นไปของสังคมแบบองค์รวม (holistic) มากขึ้น

การดำเนินงานของครูน้ำด้วยวิธีคิดเชิงระบบเริ่มต้นจากการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการจัด “โครงการผู้นำแห่งอนาคต การพัฒนาศักยภาพแกนนำเครือข่ายคนชายขอบ”⁸ ขึ้นมา โครงการนี้เป็นความพยายามดึงผู้คนที่ทำงานในรูปแบบแตกต่างหลากหลาย แต่มีคุณสมบัติ

⁸ โครงการนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการผู้นำแห่งอนาคตในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งมีการจัดเวทีย่อยอีก 4 เวทีคือ เวทีสร้างความร่วมมือพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายพลเมืองและสถาบันอิสระภาคประชาสังคม, เวทีให้ความรู้และเสริมสร้างสุขภาพคนทำงาน, การประชุมเครือข่ายคนทำงานเพื่อเด็กกับผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน, เวทีพัฒนาศักยภาพแกนนำองค์กรเครือข่ายการค้ามนุษย์ ทุกเวทีมีเป้าหมายสำคัญคือการเปิดพื้นที่สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

“

แท้จริงแล้วคนนั้นเชื่อมร้อยกับธรรมชาติ กับทุกสิ่งทุกอย่าง การแก้ปัญหาเรื่องคนจึงจำเป็นต้องมองความสัมพันธ์องค์รวมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ไม่อาจแยกปัญหาออกจากระบบที่เชื่อมโยงต่อกันทั้งหมดได้

”

สำคัญร่วมกันประการหนึ่งคือ “มีสำนักทางสังคม” ต้องการทำอะไรเพื่อบ้านเพื่อเมืองเหมือนกัน ให้ได้มีโอกาสมาแบ่งปันประสบการณ์เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการทำงานระหว่างกันผ่านการสนทนาแสดงวิสัยทัศน์ของแต่ละคน ก่อนจะหาจุดร่วมทางความคิด วางแผนการทำงานแก้ปัญหาของสังคม ควบคู่กับการช่วยกันดูแลสุขภาพกายและใจของผู้ทำงาน ทั้งภาคประชาสังคม ภาครัฐ และภาคเอกชน ในเขตอำเภอเชียงแสน เชียงของ และแม่สาย

“พี่เติบโตมาจากการทำงานเรื่องคนจน พบว่าแท้จริงแล้วคนนั้นเชื่อมร้อยกับธรรมชาติ กับทุกสิ่งทุกอย่าง การแก้ปัญหาเรื่องคนจึงจำเป็นต้องมองความสัมพันธ์องค์รวมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ไม่อาจแยกปัญหาออกจากระบบที่เชื่อมโยงต่อกันทั้งหมดได้ อีกอย่างการได้มาอยู่ที่อำเภอเชียงแสน ทำให้เกิดความรักความผูกพันกับเมืองนี้มาก จึงอยากเริ่มต้นสร้างเครือข่าย

การทำงานที่จะช่วยให้มองเห็นลู่ทางพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนขึ้นมา ซึ่งอาจหมายถึงการเข้าไปแก้ปัญหาเชิงนโยบายมากยิ่งขึ้น” (ครูน้ำ, 12 สิงหาคม 2559)

การลงมือทำโครงการลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่ามูลนิธิบ้านครูน้ำกำลังสร้างเครือข่ายการทำงานอีกรูปแบบหนึ่งด้วยการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ลึกลงไปถึงระดับโครงสร้าง กล่าวคือมุ่งเสาะหาที่มาและเหตุปัจจัยที่ประกอบกันจนทำให้เกิดปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติขึ้นมา เป็นการมองปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติว่าเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับสถาบันครอบครัว ชุมชน เมือง วัฒนธรรม รัฐไทย ทวีป และโลก หากเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง องค์ประกอบอื่นย่อมเปลี่ยนแปลงผันตามไปด้วย แนวทางแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติจึงอาจเป็นการพัฒนาสถาบันครอบครัวให้มั่นคง สร้างรายได้และอาชีพสู่ชุมชนโดยการพัฒนาเมืองเชียงแสนให้มีวัฒนธรรมอันเข้มแข็งมากพอจะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามา เหล่านี้เป็นต้น

การมองปัญหาเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติลักษณะนี้จึงเป็นการมองปรากฏการณ์เพื่อหาทางแก้ไขที่ปัจจัยอันหลากหลาย ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมและความเชื่อของผู้คนในสังคมตามมา เป็นความพยายามจัดการปัญหาโดยมุ่งปรับโครงสร้าง ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืนกว่าการแก้ปัญหาในระดับปรากฏการณ์หรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยการส่งเคราะห์เด็กตามความเดือดร้อนเป็นรายกรณีไป

ตัวอย่างอันเป็นรูปธรรมของการสร้างเครือข่ายบนวิถีการนำร่วมด้วยวิธีการคิดเชิงระบบคือการชักชวนกลุ่มเป้าหมายเข้าร่วม “เวทีสร้างความร่วมมือพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายพลเมืองและสถาบันอิสระภาคประชาสังคม” ซึ่งมูลนิธิบ้านครูน้ำจัดขึ้นเมื่อวันที่ 12-13 สิงหาคม พ.ศ. 2559 ผู้คนที่เข้าร่วมเวทีนี้เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นทักษะ

การทำงาน ความรู้ความเชี่ยวชาญ ความสนใจในประเด็นทางสังคม เช่น ศิลปิน นักศึกษา นักวิจัย ราษฎรชาวบ้าน อาจารย์มหาวิทยาลัย ทหาร พ่อค้าแม่ขาย สมาคมคนยong ตัวแทนกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ และนักโบราณคดี จากกรมศิลปากร รวมทั้งสิ้น 21 ชีวิต คนเหล่านี้ได้มาพบกันบนพื้นที่ที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้ร่วมกันสนทนา นำเสนอข้อมูลและมุมมองที่ตนมีต่อปัญหา ภายใต้โจทย์สำคัญที่ว่า “เราจะส่งต่อสิ่งดีๆ ที่บรรพบุรุษได้เก็บรักษาไว้ให้เราแก่คนรุ่นหลังต่อไปอีก 3 ชั่วโมงคนได้อย่างไร” โดยสิ่งดีๆ ที่ว่านี้ขึ้นอยู่กับความสนใจเฉพาะตัวของผู้เข้าร่วมแต่ละคน

โจทย์ดังกล่าวทำให้เกิดการแบ่งผู้สนใจประเด็นเดียวกันออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) นโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ 2) วัฒนธรรมและโบราณสถาน และ 3) กลุ่มสิทธิเด็กและสตรี โดยแต่ละกลุ่มร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในวงเล็กๆ ก่อนนำเสนอในวงใหญ่ เกิดการแบ่งปันข้อมูล วิสัยทัศน์ กระบวนการทำงาน กันอย่างสิ้นไหล ทำให้มองเห็นว่าในพื้นที่ที่อาศัยอยู่มีอะไรดี ๆ บ้าง และสิ่งเหล่านั้นกำลังจะหายไปเพราะเหตุใด กิจกรรมทั้งหมดเกิดขึ้นผ่านกระบวนการสำคัญคือการแบ่งปันข้อมูล เช่นกลุ่มนโยบายพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษนำเสนอข้อมูลแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ 3 อำเภอ หากถูกผลักดันเข้าสู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรมโดยไม่ให้ความสำคัญกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่แต่ละอำเภอมักมีอาจทำให้องค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ล่มสลาย ทำให้คนรุ่นใหม่หลงลืมรากเหง้า หมดความภาคภูมิใจในบ้านเกิดเมืองนอน

กลุ่มวัฒนธรรมและโบราณสถานนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับคุณค่าของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่พร้อมแนวทางการอนุรักษ์ ส่วนกลุ่มสิทธิเด็กและสตรีก็ชี้แจงทิศทางของปัญหาสิทธิมนุษยชนที่จะเกิดขึ้นหากแผนพัฒนาเมืองไม่ให้ความสำคัญกับระบบการจัดการชาวต่างชาติที่ล้นไหลเข้ามาจนอาจนำไปสู่ปัญหาการค้ามนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้น

ผลสรุปสุดท้ายของกิจกรรมคือข้อค้นพบที่ว่า การทำงานของทุกคนซึ่งมาจากหลากหลายสาขาอาชีพล้วนมีเป้าหมายและอุปสรรคที่สัมพันธ์กันทั้งสิ้น เกิดการร่วมกันออกแบบนโยบายพัฒนาเมืองเชียงใหม่ เชียงของ และแม่สาย ขึ้นมาในเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นต้นแบบพัฒนาต่อยอดสำหรับนำเสนอต่อหน่วยงานภาครัฐต่อไป

ปัจจุบันนอกจากการขยายเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างผู้คนหลากหลายองค์กรซึ่งค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นในขอบปีที่ผ่านมา มูลนิธิบ้านครูน้ำยังค้นพบกลยุทธ์การนำร่วมผ่านกระบวนการสนทนาและการประชุมเพื่อสร้างการเชื่อมโยงประเด็นปัญหาและหัวใจของคนในทีม เป็นการเริ่มต้นทำงานขับเคลื่อนสังคมทั้งในระดับ “ลึก” คือมุ่งแก้ปัญหาด็กเรื้อรังไร้สัญชาติผ่านความร่วมมือระหว่างผู้ทำงานบนปัญหาแบบเดียวกันแม้จะต่างกลุ่มเป้าหมายและวิธีการ เพื่อเติมเต็มจุดบกพร่องของกันและกัน และระดับ “กว้าง” ขึ้น คือถอยมาดูงานเชิงนโยบายซึ่งพิจารณาองค์ประกอบโดยรวมของสังคมอย่างเป็นระบบ เป้าหมายของมูลนิธิฯ จึงค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปที่ละน้อย เพื่อให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีและยั่งยืนขึ้น

ประโยชน์สำคัญที่เกิดขึ้นกับมูลนิธิฯ คือการปลูกฝังยุทธศาสตร์การดำเนินงานด้วยวิธีการคิดเชิงระบบ และวางรากฐานความร่วมมือระหว่างกันให้แก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม ปราบกฏการณ์ความร่วมมือร่วมใจที่เกิดขึ้นยังคงเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่ไม่อาจยืนยันได้ว่าจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงระยะยาวอย่างเป็นรูปธรรมได้หรือไม่ หน่ออ่อนที่เริ่มโผล่ขึ้นจากผิวดินยังต้องเจอบทพิสูจน์สำคัญเรื่องการออกแบบวิถีพัฒนาเมืองอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อผลักดันให้ชุมชนบนพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจังหวัดเชียงรายมีความเข้มแข็งมากพอที่จะยืนหยัดไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้เมื่อการรวมกลุ่มประชาคมอาเซียนประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์

สรุปบทเรียนการนำร่วม

ภาวะผู้นำ

หากมองว่ามูลนิธิบ้านครูน้ำเป็นต้นไม้ต้นหนึ่ง ครูน้ำผู้ริเริ่มก่อตั้งก็เปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์ที่ค่อย ๆ เติบโตขึ้นอย่างช้า ๆ แรงขับเคลื่อนในซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสู่ภายนอกคือคุณลักษณะของเนื้อในเมล็ดพันธุ์ เมื่อถูกฝังลงใต้ผืนดิน ได้รับความชุ่มชื้นและแร่ธาตุอย่างเหมาะสม ก็พร้อมจะงอกงามแตกกิ่งก้านสาขาออกมา คุณสมบัติของเนื้อในคือองค์ประกอบซึ่งธรรมชาติได้จัดสรรบรรจุเอาไว้แล้วตั้งแต่ต้นเมื่อมนุษย์คนหนึ่งลืมตาขึ้นมาดูโลก คุณสมบัติในที่นี้อาจหมายถึงการสั่งสมบ่มเพาะประสบการณ์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ตั้งแต่เล็กจนโต หรืออาจเป็นความรู้สึกนึกคิดในระดับสัญชาตญาณที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ด้วยเหตุนี้อาจกล่าวได้อีกทางหนึ่งว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีเมล็ดพันธุ์อยู่ในตัวเอง แต่คุณสมบัติของเนื้อในจะเหมือนหรือต่างกันก็สุดแท้แต่ว่าใครจะมีสิ่งใดติดตัวมา

สำหรับครูน้ำ เรื่องราวความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชีวิตการทำงานเป็นครูช่างถนนสะท้อนให้เห็นว่าเนื้อในเมล็ดพันธุ์ที่พลักดันให้เธอเติบโตมาจนถึงปัจจุบันประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 5 ประการ คือ

1) **รู้จักและเชื่อมั่นในตนเอง** รู้ว่าความต้องการหรือความสุขที่แท้ในชีวิตคืออะไร และเมื่อเชื่อว่าสิ่งใดดี มีแนวโน้มว่าจะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้ ก็พร้อมจะทุ่มเทพัฒนาอย่างสุดกำลัง

2) **ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์** ตระหนักว่าผู้คนที่เผชิญความยากลำบากในชีวิตจะได้รับคุณประโยชน์จากการกระทำของตัวเองอย่างไรบ้าง

3) เชื้อมันในศักยภาพความเป็นมนุษย์ ศรัทธาในคุณค่าความดีงามของผู้คนในสังคม และเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาได้หากได้รับโอกาสที่เหมาะสม

4) ความกล้า เด็ดเดี่ยวและไม่หวั่นเกรงต่อความไม่แน่นอน พร้อมจะละทิ้งพื้นที่ปลอดภัยของตนเพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าในระดับองค์กรวม ในที่นี้หมายถึงความกล้าทั้งในเชิงความคิดและการกระทำด้วย

5) ทักษะการคิดใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณ รู้จักตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตอย่างละเอียดลึกซึ้ง จนนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทั้งตนเองและสังคม

ความสามารถในการนำเอาประสบการณ์ชีวิตที่เกิดจากการลองผิดลองถูกมาปรับปรุงต่อยอดจนเกิดเป็นหลักการปฏิบัติงานเพื่อใช้พัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน พร้อมกับถ่ายทอดหลักการเหล่านั้นสู่เพื่อนร่วมงานและสังคมวงกว้างได้อย่างชัดเจนเข้าใจง่าย เมื่อผสมผสานกับความปรารถนาอันแรงกล้าที่อยากให้เด็กเร่ร่อนไม่ว่าจะเชื้อชาติใดสัญชาติไหนได้รับสิทธิอันพึงได้ในฐานะมนุษย์คนหนึ่ง คือแรงส่งซึ่งก่อให้เกิดภาวะผู้นำที่มีศักยภาพสามารถตั้งคำถามเสียงดัง ๆ เพื่อสร้างแรงกระเพื่อมทางสามัญสำนึก กระตุ้นเตือนให้คนรุ่นใหม่ตระหนักและหันมาร่วมมือกันแก้ปัญหาคนชายขอบ รวมถึงแสวงหาแนวทางที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเสมอภาค

การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมมิได้เกิดจากการขวนคิดหรือตั้งคำถามเพียงเท่านั้น ทว่ายังเกิดจากการลงมือแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ด้วยความมุ่งมั่นทุ่มเท ไม่หวั่นต่อสายตาผู้คนที่อาจตีความการให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนว่าเป็นเพียงการทำงานบังหน้าเพื่อหาผลประโยชน์ การตั้งใจทำงานอย่างหนักหน่วงยาวนานมากพอที่จะพิสูจน์ศรัทธาของตนเองและทีมงานคือสิ่งสำคัญที่จะช่วยคลี่คลายความคลงแคลงใจของผู้คน ภาพ

ภาพที่ 3
เนื้อในเมล็ดพันธุ์ คุณสมบัติพื้นฐานของผู้นำมูลนิธิบ้านครูน้ำ
 ที่มา : ผลการวิจัย

สะท้อนที่ชัดเจนเกิดขึ้นเมื่อมูลนิธิบ้านครูน้ำถูกทดสอบจากการเจอเรื่องราว ยากลำบากครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชนซึ่งมองไม่เห็นความจำเป็นว่าเหตุใดจึงต้องช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่พักอาศัยอยู่ตาม ใต้สะพาน ความขัดแย้งกับหน่วยงานภาครัฐที่ใช้นโยบายผลักไสเด็กเร่ร่อน ออกจากพื้นที่การดูแลของตน แม้กระทั่งข้อพิพาทกับพ่อแม่เด็กเร่ร่อนเอง ซึ่งดูจะไม่พอใจกับการสูญเสียรายได้เมื่อลูกหลานเข้ามาพักอาศัยอยู่กับ มูลนิธิฯ

หลายครั้งหลายคราที่การพยายามยื่นมือเข้าไปช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ กลับนำเอาปัญหาามาสู่ตัวเอง แต่ทุกครั้งพวกเขาก็ยังฝ่าฟันมาได้ จนในที่สุดความสำเร็จอย่างเป็นทางการจำเป็นต้องได้จึงผลิดอกออกผลเป็นชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของเด็กกลุ่มหนึ่ง บางคนได้รับการศึกษาจนจบปริญญาตรี มีหน้าที่การงานที่ดี ยังผลให้ปัจจุบันมูลนิธิบ้านครูน้ำได้รับความไว้วางใจให้นำไปสู่การขยายเครือข่ายการทำงานที่กว้างขึ้นเป็นลำดับ

ด้วยความเป็นทีมที่มีผู้นำพร้อมจะพุ่งชนกับปัญหา เป็นเมล็ดพันธุ์ที่ผ่านการล้มลุกคลุกคลานมาด้วยกันอย่างยาวนานนับสิบปี ทีมงานมูลนิธิบ้านครูน้ำจึงมีมุมมองการปฏิบัติงานที่ตรงกันอยู่ประการหนึ่ง เป็นแนวทางง่าย ๆ เพื่อไม่ให้รู้สึกถอดใจยอมแพ้ในยามเจอสมรภูมิร้าย นั่นคือ “หากคิดว่าตัวเองกำลังเจอปัญหาหนัก ให้ลองนึกถึงครูน้ำแล้วจะพบทางออกเสมอ” มุมมองดังกล่าวสะท้อนภาวะผู้นำโดยธรรมชาติของครูน้ำที่แผ่อิทธิพลทั้งทางความคิดและความรู้สึกต่อผู้คนรอบข้างได้อย่างชัดเจน ถือเป็นสิ่งมีค่าที่คอยโอบอุ้มทั้งทีมงานและเด็ก ๆ ในมูลนิธิฯ ให้รู้สึกอบอุ่น มั่นคง ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในองค์กร

“เมื่อเรารู้สึกเหนื่อยหรือท้อแท้ ก็ให้นึกถึงครูน้ำ เขาคือคนที่แบกปัญหาต่าง ๆ เอาไว้มากกว่าเรา แล้วเราจะรู้สึกมีกำลังใจทำงานมากยิ่งขึ้น” (ชาพิว, 17 พฤศจิกายน 2559)

“การกระทำและคำพูดคือสิ่งที่ทำให้เด็กเคารพครูน้ำ พูดคำไหนคำนั้น เหนื่อยด้วยกัน ทุกข์ด้วยกัน สุขด้วยกัน นี่คือแรงยึดเหนี่ยวที่ทำให้มูลนิธิฯ เป็นเหมือนบ้าน บ้านที่เป็นพื้นที่ของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน” (แม่ซิมต, 12 มีนาคม 2560)

ความรักที่จะเรียนรู้ ความกล้าที่จะแตกต่าง

ความชัดเจนอย่างหนึ่งที่ติดตัวครูนำมาโดยตลอดในการทำงานคือความเชื่อส่วนตัวที่ว่า “ศิลปะเป็นเครื่องมือสำหรับเด็กเร่ร่อนกลับบ้าน” แม้ช่วงเริ่มต้นทำงานด้านสังคมสงเคราะห์ แนวคิดดังกล่าวอาจไม่เป็นที่ยอมรับในวงกว้างมากนักโดยเฉพาะจากแหล่งทุน ทว่าข้อติดขัดดังกล่าวไม่เคยทำให้ครูน้ำรู้สึกท้อใจ แต่กลับยิ่งทำให้เธอต้องการพิสูจน์ว่าแนวทางที่ตนเชื่อมั่นนั้นสมควรได้รับการทดลอง

การเดินทางจากกรุงเทพฯ สู่เชียงใหม่และเชียงราย ซึ่งเปรียบเสมือนการเริ่มต้นหยั่งรากลึกลงสู่ผืนดิน จึงเกิดขึ้นบนความเชื่อมั่นว่าความแตกต่างทางความคิดไม่ใช่อุปสรรค สิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือการพยายามนำเสนอไอเดียใหม่ๆ ให้แก่แนวทางการเติมเต็มศักยภาพมนุษย์ ระหว่างการเดินทางเธอค่อยๆ ซึมซับวิธีการทำงานของคนหลากหลายกลุ่ม ราวกับรากไม้ที่เริ่มดูดซึมแร่ธาตุอันหลากหลาย ทั้งการนำเอาหลักการพัฒนาทักษะชีวิตมาประยุกต์ใช้กับกระบวนการศิลปะ ทดลองสร้างอาชีพเสริมให้เด็กเร่ร่อนโดยใช้งานศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยตนเองเป็นจุดขาย พยายามผูกมิตรและร่วมทำกิจกรรมต่างๆ กับเด็กเร่ร่อนเพื่อให้ได้รับโอกาสเข้าไปนั่งอยู่ในใจพวกเขามากที่สุด ริเริ่มสร้างศูนย์ฝึกอบรมในพื้นที่ที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่พวกเขาได้ รวมทั้งวิเคราะห์ลึกลงไปว่าอะไรคือต้นตอของปัญหาแล้วเดินทางไปสู่จุดนั้น เพื่อลดทอนไม่ให้สิ่งเลวร้ายหลังไหลไปยังพื้นที่ปลายทางอื่นอีก

สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า แม้ครูน้ำจะมีจุดแข็งอยู่ที่ความเป็นตัวของตัวเองและกล้าที่จะแตกต่าง แต่ก็พร้อมจะปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีปฏิบัติงานตามสภาพปัญหาที่ได้พบเจอ ไม่ยึดติดกับสูตรสำเร็จที่วางไว้ก่อนหน้า

ไม่เชื่ออย่างสนิทใจว่าแนวทางที่กำลังดำเนินอยู่นั้นมีความสมบูรณ์แบบ เธอจึงเป็นนักตั้งคำถามที่เฉียบคมพอ ๆ กับเป็นนักเรียนผู้ไม่เคยหยุดนิ่ง พร้อมจะออกเดินทางแสวงหาต้นเหตุของปัญหา แล้วเข้าไปคลุกวงในเพื่อ แก้ไขสิ่งเหล่านั้นด้วยตัวเองอย่างจริงจัง

ข้อสังเกตอีกประการเกี่ยวกับการหยั่งรากลึกลงสู่ผืนดินคือ แม้มูลนิธิ บ้านครูน้ำจะระบุพื้นที่เป้าหมายการทำงานไว้ชัดเจน ได้แก่ อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอแม่สาย และบางพื้นที่ในจังหวัดท่าซี้เหล็ก ประเทศ พม่า แต่หากลองพิจารณาการปฏิบัติงานจริงนับตั้งแต่มูลนิธิฯ ก่อตัวขึ้นจะ พบว่า การระบุพื้นที่ดังกล่าวหาใช่การยึดมั่นพื้นที่เชิงกายภาพเป็นตัวตั้ง ทว่ากลับเป็นการทำงานแก้ไขปัญหา “พื้นที่ภายในจิตใจ” เป็นสำคัญเสีย มากกว่า การปรับเปลี่ยนโยกย้ายสถานที่ทำงานนับตั้งแต่ออฟฟิศแถบสีลม สู่สถานสงเคราะห์ต่างๆ ในกรุงเทพฯ เชียงใหม่ เชียงราย ล้วนเกิดจากความ พยายามเดินทางเข้าไปแก้ปัญหาคือต้นทาง ด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมี ความเท่าเทียมกัน เขตแดนเชิงกายภาพหรือการระบุสัญชาติแก่มนุษย์ทุก คนเป็นเพียงสิ่งสมมุติที่สร้างเส้นแบ่งพรมแดนขึ้นภายในจิตใจ พื้นที่เป้ าหมายอันแท้จริงของมูลนิธิบ้านครูน้ำจึงเป็นพื้นที่เชิงนามธรรมซึ่งสัมพันธ์กับ ต้นตอปัญหาความทุกข์ยากของมนุษย์ จนอาจกล่าวได้ว่าที่เดิมปัญหา ที่นั่น คือพื้นที่การทำงานนั่นเอง

ความเปลี่ยนแปลงในฐานะมนุษย์ที่มีโอกาสได้ลองผิดลองถูก ได้เรียนรู้ ที่จะล้มเหลว ผิดหวัง ท้อใจ หรือกระทั่งมีความสุขกับความสำเร็จรูปแบบ ต่างๆ ล้วนเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน แต่การเติบโตขึ้นของมูลนิธิบ้านครูน้ำ บนพื้นฐานของความรักที่จะเรียนรู้ ความกล้าที่จะแตกต่าง นั้นเป็นเพราะ ตัวผู้นำและทีมงานมีคุณสมบัติสำคัญคือ ความสามารถในการใคร่ครวญ อย่างมีวิจาร์ณญาณ (critical reflection) จนนำมาซึ่งการเข้าใจกระบวนการ ของสังคม ค้นพบกลยุทธ์การทำงานของตนเอง และเล็งเห็นว่าวิสัยทัศน์แบบ ใดจะใช้เป็นแนวทางทำให้งานประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมาย

ภาวะการนำร่วม

ปัจจุบันวิสัยทัศน์หรือหลักการดำเนินงานของมูลนิธิบ้านครูน้ำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก นับตั้งแต่วันที่ผู้ก่อตั้งได้เริ่มก้าวแรกกับบทบาทครูข้างถนน เธอพยายามเดินตามความฝันของตนเองเพียงลำพังเพื่อเก็บเกี่ยวความสุขจากการได้ช่วยเหลือผู้อื่น จากนั้นจึงมีโอกาสนพบปะผู้คนมากมายหลายตารางหว่างการเดินทาง ทั้งผู้ต่อต้าน ผู้สนับสนุน ผู้ได้รับผลประโยชน์ ผู้เสียผลประโยชน์ และผู้ร่วมอุดมการณ์ ราวกับต้นไม้ต้นหนึ่งที่เริ่มเติบโตในป่าใหญ่อันอุดมไปด้วยพรรณไม้นานาชนิด จนค้นพบความจริงว่าหากต้องการบรรลุเป้าหมายเพื่อสร้างความเท่าเทียมกันตามหลักสิทธิมนุษยชน ให้แก่กลุ่มเด็กชายขอบ ก็จำเป็นต้องถอยออกจากปัญหาที่กำลังประสบอยู่ แล้วมององค์ประกอบในภาพกว้างเพื่อค้นหาความสัมพันธ์เชิงระบบเสียก่อน

หลักสำคัญในการแก้ปัญหาที่มูลนิธิบ้านครูน้ำกำลังดำเนินการอย่างจริงจังมากที่สุดคือพยายามสร้างเครือข่ายการทำงาน โดยมองว่าปัญหาเด็กเร่ร่อนเป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของระบบสังคมซึ่งเชื่อมโยงกับสถาบันครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม รัฐไทย ไปจนถึงระบบโลก จึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากกัลยาณมิตรอันหลากหลายผู้มีความจริงใจต่อกัน เปรียบเสมือนต้นไม้ที่เติบโตยืนหยัดอยู่ได้ด้วยตัวเอง ขณะเดียวกันก็พร้อมจะรวมกันเป็นป่าใหญ่ เกิดเป็นระบบนิเวศทางความคิด⁹ อันสมบูรณ์มากพอจะสร้าง

⁹ นิเวศทางความคิด หมายถึง กรอบความคิด แนวความคิด กระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน อันมาจากพื้นเพของคนที่หลากหลาย เช่นนิเวศทางความคิดจากผู้ที่อยู่ในแวดวงเกษตรกรรม การแพทย์ วิศวกรรม ศิลปะ ธุรกิจ ราชการ เป็นต้น และระบบความคิดอันหลากหลายเหล่านี้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ดังระบบนิเวศในธรรมชาติที่มีไม้เล็ก ไม้ใหญ่ ไม้เลื้อย และไม้นานาพันธุ์อยู่ด้วยกัน ฟังฟังอิงอาศัยกันและกัน ทำให้ป่าทั้งป่าอุดมสมบูรณ์ (กรรณจรีชา สุขรุ่ง, ปิยนาด ประยูร, หนูเพียร แสนอินทร์, และ ปทุมพร ปวงจันทร์, 2558, น.68)

ต้นธารแห่งความหวังหลังไหลออกสู่สังคมวงกว้าง บนฐานความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รั้งพันกันอย่างตั้งใจ เพื่อให้เกิดพื้นที่แบ่งปันข้อมูลความคิดร่วมลงมือทำ และตัดสินใจร่วมกันได้โดยไม่ยึดติดว่าใครเป็นผู้นำหรือผู้ตาม แต่เป็นการ “นำร่วม” โดยเลือกหยิบทักษะความเชี่ยวชาญภายในเครือข่ายมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ถูกที่ถูกเวลา กระจายบทบาทการเป็นผู้นำตามสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม

สำหรับการนำร่วมภายในทีมงานมูลนิธิบ้านครูน้ำ แนวคิดหนึ่งที่ครูน้ำยึดถือคือ การเติบโตภายในเกิดขึ้นจากการค้นพบด้วยตัวเอง วิธีคิดเช่นนี้ปรากฏผ่านการลงมือทำจริงด้วยตัวเองและพร้อมเดินหน้าเข้าสู่ขั้นตอนของปัญหา เมื่อทำงานร่วมกับทีมก็ยังคงใช้แนวทางนี้เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้สึกรู้คิด ประสบการณ์ ความเข้าใจในเนื้อหา โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่างมากกว่าสอนด้วยคำพูด กลยุทธ์ที่ใช้ยกระดับศักยภาพของทีมงานอยู่เสมอคือการมอบโจทย์ให้ทีมงานได้ลองทำและเรียนรู้โดยการลองผิดลองถูกด้วยตัวเอง

“พี่เป็นคนทำงานแบบไม่ยึดกรอบความคิดตายตัว การมอบโจทย์ให้ทำโดยไม่อธิบายรายละเอียดมากนักก็นำพาความกดดันมาสู่เพื่อนร่วมงานก็จริง แต่เขาจะมีอิสระในการทำงานอย่างเต็มที่ตามวิธีการของเขา และจะเติบโตขึ้นเมื่อได้ค้นพบประสบการณ์ใหม่ๆ ด้วยตัวเอง” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

ด้วยเหตุนี้ทุกครั้งเมื่อแบ่งงานกันไปทำแล้ว อำนาจในการตัดสินใจจะอยู่ที่ผู้ปฏิบัติงานในหน้าที่นั้นๆ ผลจะออกมาอย่างไรไม่สำคัญ ขอแค่ทำอย่างสุดความสามารถก็พอ

หลักการทำงานข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แม้ครูน้ำจะเป็นผู้นำที่มีอำนาจสูงสุดในองค์กร แต่ก็ยังเปิดพื้นที่การตัดสินใจร่วมกันไว้เสมอ บทบาทผู้นำในมูลนิธิ จึงมิได้ตายตัว ขึ้นอยู่กับว่าใครจะสามารถตัดสินใจ

“

พี่เป็นคนทำงานแบบไม่ยึดกรอบความคิดตายตัว การมอบโจทย์ให้ทำโดยไม่อธิบายรายละเอียดมากนัก อาจนำพาความกดดันมาสู่เพื่อนร่วมงานก็จริง แต่เขาจะมีอิสระในการทำงานอย่างเต็มที่ ตามวิธีการของเขา และจะเติบโตขึ้นเมื่อได้ค้นพบ ประสบการณ์ใหม่ๆ ด้วยตัวเอง

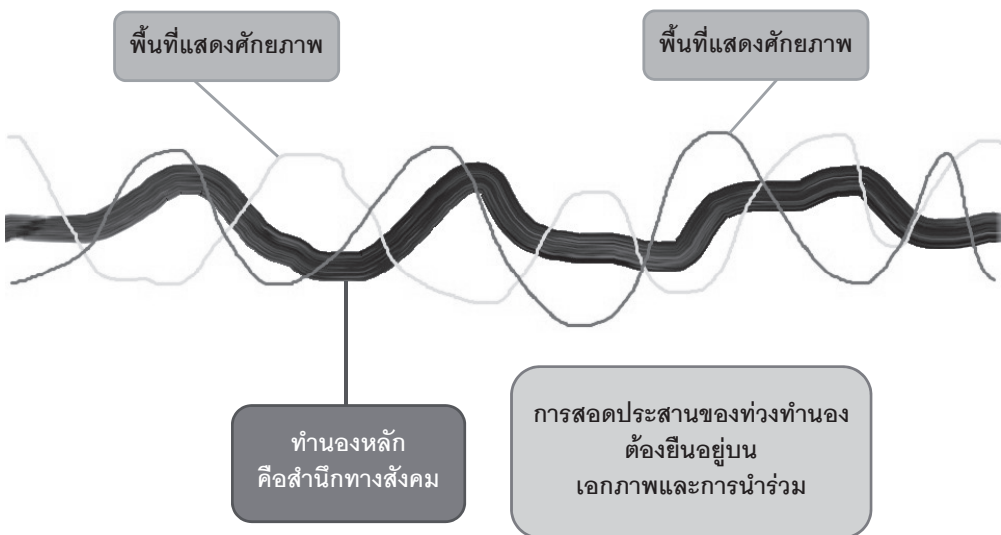
”

ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด นอกจากนั้นความสามารถในการมองเห็นศักยภาพที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวมนุษย์ยังทำให้ครูนำรู้ทำงานแบบไหนควรมอบหมายให้แก่ใคร เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นได้เติบโตต่อไปตามแนวทางของตัวเอง

วัฒนธรรมองค์กรอย่างหนึ่งที่ทีมงานทุกคนร่วมกันสร้างขึ้นและสนับสนุนให้เกิดภาวะการนำร่วมได้เป็นอย่างดีคือ ในแต่ละปีบรรดาทีมงานซึ่งปฏิบัติงานกันคนละหน้าที่บนพื้นที่แตกต่างกันจะมีการพบปะและใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันอย่างน้อย 1-2 ครั้ง ครั้งละ 3 วัน เพื่อเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ความคิด ความทุกข์ ความสุข และยังร่วมแบ่งปันข้อมูลด้านการทำงานไปในคราวเดียวกันด้วย

จากมุมมองผมในฐานะนักดนตรีไทย ปรากฏการณ์การเติบโตและเปลี่ยนแปลงของมูลนิธิบ้านครูน้ำสะท้อนให้เห็นว่าภาวะการนำร่วมของพวกเขามีส่วนคล้ายคลึงกับการรวมวงบรรเลงบทเพลงไทยสักเพลงหนึ่ง ซึ่งเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นต่างมีบทบาทหน้าที่ของตัวเอง กล่าวคือ ฆ้องวงใหญ่บรรเลงทำนองหลักเป็นเค้าโครงให้เครื่องดนตรีชิ้นอื่นๆ อย่าง ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงเล็ก ปี่ นำเอาท่วงทำนองหลักนั้นไปแปรเป็นทำนองอื่นๆ ต่อการแปรทำนองก็คือการด้น (improvisation) อย่างมีอิสระ แต่ยังคงไม่หลุดกรอบท่วงทำนองสำคัญที่ฆ้องวงใหญ่ผลิตขึ้น เรียกว่าเป็นการประสานเสียงกันแบบ Heterophony

ทำนองหลักในที่นี้คือสำนักทางสังคัมที่พวกเขามีร่วมกัน และใช้เป็นหลักการสร้างความเปลี่ยนแปลงสู่สังคัม ซึ่งทุกคนจำเป็นต้องยึดไว้ให้มั่น เพื่อแตกหน่อต่อ ยอดการทำงานในฐานะปัจเจกผู้มีสิทธิ์คิดตัดสินใจอย่างอิสระตามบทบาทของตน ท่วงทำนองแต่ละแนวที่สอดคล้องประสานกันจะเป็นบทเพลงได้ต้องยืนอยู่บนความมีเอกภาพและการนำร่วมที่เอื้อให้แต่ละคนมีพื้นที่แสดงศักยภาพของตัวเองออกมาได้อย่างสมดุล เสมือนการนำร่วมของมูลนิธิฯ ที่พอจะสรุปได้สั้นๆ ว่าความสำเร็จขององค์กรเกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานบนฐานการมีจิตสำนึกร่วม เคารพความเป็นปัจเจก สร้างเอกภาพ และพื้นที่ในการนำ

ภาพที่ 4
เปรียบเทียบการนำร่วมกับการประสานเสียงแบบ Heterophony
 ที่มา : ผลการวิจัย

สำหรับผม วงดนตรีไทยวงนี้มีเสน่ห์ในตัวเองสูงมาก แนวทางการทำงานแบบมูตะลุดัน มันคงไม่หวั่นเกรงต่อสิ่งใด ทำให้อดนึกถึงเสียงกีตาร์ไฟฟ้าอันเกรี้ยวกราดที่ปรากฏในดนตรีร็อกไม่ได้เลย เพราะดนตรีประเภทนี้มีจังหวะจะโคนกระชับหนักแน่น หากเป็นเพลงเร็วก็ชวนให้ผู้ฟังได้ลุกขึ้นมาโยกหัวไปมาอย่างเมามัน หากเป็นเพลงช้าก็มีเนื้อหาที่เต็มไปด้วยความจริงใจ แฝงไว้ซึ่งความอ่อนหวาน เร้าร้อน ดุตัน คละเคล้ากันไป ดนตรีร็อกมีรากฐานมาจากดนตรีบลูส์ (Blues) ซึ่งกำเนิดโดยคนผิวดำผู้ถูกจับมาเป็นทาส เป็นคนชายขอบของสังคมในยุคที่มีการเหยียดผิวกันอย่างรุนแรงในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16 คนผิวดำเหล่านี้ถูกคนผิวขาวบังคับให้

ทำงานอย่างหนัก บทเพลงร็อกจึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อใช้สะท้อนความรู้สึก
นึกคิดของผู้ทุกข์ยากอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา หากนำดนตรีร็อกมาเปรียบ
เทียบกับมูลนิธิบ้านครูน้ำซึ่งต่อสู้และส่งเสียงสะท้อนดัง ๆ เรื่องคนชายขอบ
ของสังคมไทยอยู่เสมอ ในฐานะวงดนตรีไทยวงหนึ่ง พวกเขาก็คงเป็น
“ดนตรีไทยหัวใจร็อก” อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรรณจริยา สุขรุ่ง, ปิยนาด ประยูร, หนูเพียร แสนอินทร์, และ ปทุมพร ปวงจันทร์. (2558). *คู่มือหลักสูตรการเรียนรู้ นักปฏิบัติการทางสังคมและสุขภาพ* ผู้นำที่แท้จริงศตวรรษที่ 21. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). การจัดระบบคนไร้รัฐในบริบทประเทศไทย. *ประชากรและสังคม 2554 จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย* (น.103-126). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- โครงการผู้นำแห่งอนาคต. (2560). *ผู้นำแห่งอนาคต: ความรู้ฉบับพกพา*. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โครงการเศรษฐกิจพอเพียง. (2555). *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. สืบค้นจาก <http://เศรษฐกิจพอเพียง.net/ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.html>
- เตือนใจ ดีเทศน์. (2555). *แม่จัน สายน้ำที่ผันเปลี่ยน* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ประพันธ์สารสิน.
- นิรมล มุนจินดา. (2559). *นำร่วม ร่วมนำ ความหมายของการนำผ่านชีวิตและการทำงาน เล่ม 2*. นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2559). *The Border คน พรมแดน รัชชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สถานที่

โคกสูง

ชลิตา เหล่าจุมพล

ภาพ : สถาบันไทยเบิ้งฯ

บทนำ

แรงสะท้อนจากการเคลื่อนไหวของใครบางคนและเสียงจอแจที่ตั้งอยู่ไกลๆ ทำให้ฉันสะดุ้งตื่น ภาพแรกที่เห็นเมื่อลืมตาขึ้นมาคือผู้โดยสารพากันไปยืนอออยู่ทางด้านหนึ่งของตู้รถไฟ บ้างเกาะขอบหน้าต่างมองออกไปข้างนอก บ้างยกโทรศัพท์มือถือขึ้นมาถ่ายภาพ หรืออย่างน้อยก็ให้ความสนใจด้วยการชะเง้อมองอย่างตื่นเต็น ปฏิกริยาจากคนรอบข้างทำให้ฉันอดรอนทนไม่ไหว ต้องยึดคอแน่นๆ ขึ้นมามองบ้างว่าเกิดอะไรขึ้นนอกรถไฟ สิ่งที่ปรากฏต่อสายตาคือภาพเว็มน้ำอันกว้างขวาง แสงแดดตอนสายกระทบผิวน้ำเป็นประกายระยิบระยับตา ตัดกับภาพรถไฟที่กำลังเคลื่อนไหวยอย่างช้าๆ รวากับจิตใจให้เราได้ชื่นชมความงามนั้นนานๆ ภาพที่ปรากฏขึ้นต่อหน้าเป็นเครื่องยืนยันว่าเรากำลังนั่งอยู่บนขบวนรถไฟลอยน้ำ และเว็มน้ำตรงหน้าตอนนี้คงเป็นสถานที่อื่นใดไปไม่ได้นอกจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์

ผู้คนบนรถไฟเส้นทางกรุงเทพฯ-หนองคายขบวนนี้คงมีจุดหมายปลายทางแตกต่างกัน การมาถึงเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าฉันกำลังเข้าใกล้ที่หมายของตนเองแล้ว ขณะผู้โดยสารคนอื่นๆ มองไปยังเว็มน้ำทางขวา ฉันจึงเหลียวไปทางซ้ายเพื่อมองหาสถานีโคกสูง สถานีปลายทางของตัวเอง ภาพหลังคาบ้านหลังเล็กหลังน้อยติดกับท้องนาเขียวชอุ่มเริ่มปรากฏให้เห็นเป็นระยะ หลังคาบ้านที่เรียงรายทอดยาวไปไกลสุดสายตา นอกจากจะบ่งบอกว่าชุมชนนี้มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนอีกด้วยว่าที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ต่ำจากสันเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์มากพอสมควร

ถ้าเปรียบโคกสูงเป็นมนุษย์ก็อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างฉันกับโคกสูงยังอยู่ในฐานะคนเพิ่งรู้จักกันได้ไม่นาน โคกสูงรู้จักฉันในฐานะนักวิจัยคนหนึ่งในโครงการ “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” ขณะที่ฉันเองรู้จักโคกสูงผ่านคำบอกเล่าของพี่มยุ พ่อมืด ครูเสื้อ ผู้พิน และนนท์ แกนนำด้านยุทธศาสตร์คนสำคัญของสถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา กลุ่มคนท้องถิ่นที่ทำงานขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชนซึ่งกำลังดำเนินโครงการ “พัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสูง” โครงการวิจัยทั้งสองได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการผู้นำแห่งอนาคต คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยดำเนินงานควบคู่กันในฐานะเพื่อนผู้ช่วยสะท้อนมุมมองการทำงาน ร่วมกันเรียนรู้ ตลอดจนเก็บกูดข้อมูลในการวิจัยซึ่งกันและกัน

โคกสูงคือชื่อชุมชนแห่งหนึ่งในอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี พื้นที่ด้านตะวันตกเป็นที่ราบและทุ่งนา ด้านตะวันออกเป็นเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ซึ่งขนานไปกับเส้นทางรถไฟที่ทอดยาวมาจากกรุงเทพมหานคร โคกสูงมีประชากรประมาณ 3,000 หลังคาเรือนหรือราวหมื่นกว่าคน เป็นชายแดน

พื้นที่ภาคกลางที่ติดกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีทั้งความเป็นอีสาน และความเป็นภาคกลางอย่างไม่มีใครเหมือน

ฉันไม่รู้ว่าคอกสลุงจะประเมินว่าฉันเป็นคนอย่างไร แต่สำหรับฉัน หลัง การคุยกันสองสามครั้งที่ผ่านมทำให้มองเห็นคอกสลุงเป็นเสมือนคนที่ดูจะ ถ่อมเนื้อถ่อมตัว แต่งตัวง่าย ๆ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทว่ามีความลึกลับน่าสนใจบาง อย่างที่ชวนให้อยากเข้าไปคุยด้วยอย่างไม่รู้เบื่อ ขณะนั้นฉันยังไม่รู้ตัวเลยว่า อีกไม่กี่เดือนต่อมาคอกสลุงจะไม่ใช่แค่คนรู้จักธรรมดา แต่จะกลายเป็นครู ผู้สอนให้ฉันเปลี่ยนมุมมองต่อบางเรื่องไปตลอดชีวิต

กำเนิดเรื่องราว พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็ง คอกสลุง

“บ้านเอ๋ยบ้านคอกสลุง มีพรานหมายมุ่งเอาชีวิตสาว
กล่าวขานเป็นเรื่องราว ว่าสาวเจ้าเป็นเสื้อสมิง
เลี้ยงปิ่นแล้วจ้องยิง ๆ โอแม่หญิงสิ้นลมไปพลัน
คอกสลุงจึงมีตำนาน คนโบราณเรียกสาวหลงใหม่
คอกสาวหลงจึงค่อยเปลี่ยนไป เรียกชื่อใหม่ว่าคอกสลุงเอ๋ย”

ถ้อยคำข้างต้นคือเนื้อเพลงรำโทนที่บอกเล่าถึงตำนานชื่อ “คอกสลุง” ซึ่งสันนิษฐานว่าเพี้ยนมาจากคำว่า “คอกสาวหลง” ตำบลคอกสลุงขึ้นชื่อว่า

มีกลุ่มชาติพันธุ์ “ไทยเบ็ง” อาศัยอยู่เป็นชุมชนใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านเล็กๆ แห่งหนึ่งชื่อว่า “พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านไทยเบ็ง โศกสลุ” พิพิธภัณฑสถานหลังเล็กที่ถือกำเนิดขึ้นจากปัญหาการพัฒนาพื้นที่ของภาครัฐ พิพิธภัณฑสถานหลังเล็กที่รวบรวมเรื่องราวความเป็นคนไทยเบ็ง และเป็นจุดกำเนิดเรื่องราวทั้งหมดของงานวิจัยในสถานที่ 2 แห่งนี้

ลุงอันเป็นคนไทยเบ็ง

ในที่สุดรถไฟก็จอดเทียบสถานีโศกสลุ ฉันยืนแก็งๆ กังๆ อยู่บริเวณสถานีสักพักก็พบกับลุงอัน ชายวัยกลางคนหน้าตาใจดีและมีรอยยิ้มเขินๆ อยู่บนใบหน้าเสมอเวลาพูดคุย วันนี้ลุงอันสวมเสื้อยืดสีขาว กางเกงแบบทหาร พร้อมสะพายย่ามสีสดที่มีพู่ห้อยตรงปลายมาด้วยอย่างเคย “เป็นไง เบ็งอาจารย์ รอนานไหมครับ” ลุงอันกล่าวทักทายอย่างอารมณ์ดี เราพูดคุยกันสักครู่ก่อนจะขึ้นซาเล้งคูใจของลุงอัน เดินทางต่อไปยังปลายทางที่อยู่ลึกเข้าไปในหมู่บ้าน

แม้จะเพิ่งรู้จักกันไม่นานแต่ฉันก็สามารถระบุลงไปได้อย่างไม่ชัดเจนว่าลุงอันเป็นคนไทยเบ็งแท้ๆ ในทางวิชาการอาจมีคำอธิบายว่า “ไทยเบ็ง” หรือ “ไทยเทิง” เป็นชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดลพบุรีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในพื้นที่รอยต่อระหว่างภาคกลางกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงมีการผสมผสานทั้งวัฒนธรรมความเป็นไทยภาคกลางและไทยภาคอีสานเอาไว้ด้วยกันอย่างเป็นเอกลักษณ์ (กาลัก เต๊ะซันหมาก และคณะ, 2558) แต่หากไปถามคนในหมู่บ้านจะได้รับการอธิบายว่า ถ้าอยากรู้ว่าใครเป็นคนไทยเบ็งแท้ๆ ไม่ต้องอ่านเอกสารวิชาการอะไรให้ยุ่งยาก แค่อ้างอิงว่าเมืองค์ประกอบ 3 อย่างคือ “พูดเหนือ สะพายย่าม นามสกุลสลุ” ครบถ้วน

หรือไม่ก็พอ ดังนั้นลุงอ้นซึ่งมีครบทุกอย่างทั้งพูดเหนือติดคำสร้อยท้าย ประโยคว่า “เบ๊ง” สะพายย่าม และมีชื่อ-นามสกุลจริงว่า วิเชียร ยอดสสูง จึงเป็นคนไทยเบ๊งแท้ ๆ อย่างไม่ต้องตั้งข้อสงสัย

ลุงอ้นกับฉันเพิ่งมีโอกาสคุยกันเพียงไม่กี่ครั้ง เราเจอกันในโครงการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสูง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนา ศักยภาพเด็ก เยาวชน แกนนำกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ๊ง ไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะให้มีทักษะความสามารถในการทำงานและ สร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน (สถาบันไทยเบ๊งโคกสูงเพื่อการพัฒนา, 2559) กิจกรรมโครงการแยกย่อยออกเป็น 2 ส่วนคือ การพัฒนา กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ๊งผ่านค่ายเยาวชน 3 ค่าย กับการพัฒนาแกนนำ จิตสาธารณะซึ่งเป็นผู้ใหญ่วัยทำงานอีก 2 เวที จากนั้นจึงสรุปบทเรียน ร่วมกันในตอนท้าย ตลอดระยะเวลาราว 4 เดือนกับการจัดค่ายและเวที รวม 7 ครั้ง ฉันและลุงอ้นเป็นหนึ่งในโครงการนี้ด้วย คนหนึ่งเป็นแกนนำ จิตสาธารณะที่เข้ารับการอบรม ส่วนอีกคนเป็นนักเรียนมาร่วมเรียนรู้วิธีการ จัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพที่จะเกิดขึ้นในชุมชน

การพูดคุยกันในเวทีโครงการทำให้ฉันรู้คร่าว ๆ ว่าลุงอ้นเป็นหนึ่งใน เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ 11 หลังในชุมชนแห่งนี้ และทำงานอยู่กับกลุ่ม สถาบันไทยเบ๊งฯ มาพักใหญ่ ด้วยความที่คุยกันถูกคอทำให้ฉันตัดสินใจมา ลองค้างที่บ้านพักโฮมสเตย์ของลุงอ้นดูสักครั้ง รดชาเลี้ยงแล่นผ่านถนน ลาดยางในหมู่บ้านมาเรื่อย ๆ ลุงอ้นชี้ชวนให้ดูสถานที่สำคัญและแนะนำบ้าน ญาติตัวเองอย่างเพลิดเพลิน ฟัง ๆ ไปแล้วก็คล้ายกับว่าแทบทุกหลังคาเรือน ในหมู่บ้านล้วนเป็นญาติลุงอ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เราคุยกันเพลิดจน สุดท้ายรถมาจอดตรงหน้าอาคารไม้ใต้ถุนสูงหลังเล็ก ๆ อ้นเป็นที่ตั้ง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ๊ง โคกสูง จุดเริ่มต้นที่ทำให้เราได้มารู้จักกัน

เพื่อนและความเปลี่ยนแปลง พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ง (บทเริ่มต้น)

คำว่า “พิพิธภัณฑ์” มาจากคำว่า “พิพิธ” ซึ่งหมายถึง ต่างๆ กัน รวมกับคำว่า “ภณ” ซึ่งหมายถึง สิ่งของ “พิพิธภัณฑ์” จึงหมายถึง สถานที่รวบรวมข้าวของหรือสิ่งต่างๆ เอาไว้ แม้ไม่ได้เป็นอาคารใหญ่โตโอโถงอย่างพิพิธภัณฑ์ชื่อดังในต่างประเทศ และไม่ใช่พื้นที่เก็บรักษาสมบัติอันล้ำค่าของประเทศอย่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่อาคารไม้หลังเล็กๆ ตรงหน้าซึ่งมีชื่อว่า พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ง โคนสูง ก็ทำหน้าที่เก็บรักษาสິงของล้ำค่างานอย่างของชุมชนไว้เช่นเดียวกัน นับตั้งแต่เปิดตัวอย่างเป็นทางการพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ก็ทำหน้าที่มาอย่างยาวนานเกือบ 18 ปีแล้ว ระยะเวลาเท่านี้หากเป็นอายุคนก็อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการตัดสินใจว่าจะเลือกดำเนินชีวิตต่อไปทางใดดี แต่ในฐานะสถานที่ พิพิธภัณฑ์หลังเล็กๆ แห่งนี้ได้ผ่านช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อมาหลายต่อหลายครั้งแล้ว

หากต้องการเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาของอาคารไม้หลังเล็กๆ แห่งนี้ เราคงต้องย้อนกลับไปเมื่อปี พ.ศ. 2535-2537 ซึ่งบริเวณที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ยังเป็นเพียงที่ดินรกร้างว่างเปล่าของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) ทุ่ง ชุมชนโคนสูงอันเงียบสงบก็เริ่มมีคนมากขึ้นหลายตาเดินทางเข้ามา ชาวบ้านเริ่มได้ยินข่าวลือหนาหูว่าจะมีการสร้างเขื่อนแถวๆ แม่น้ำป่าสักที่อยู่ติดกับพื้นที่ชุมชน ชาวลือและผู้คนแปลกหน้าดูเหมือนจะเป็นสัญญาณเตือนว่าโคนสูงอาจไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป

ในที่สุดชาวบ้านก็รู้ว่าข่าวการสร้างเขื่อนไม่ใช่ข่าวโคมลอย เพราะเริ่มมีนักวิชาการจำนวนหนึ่งเข้ามาส่งเสริมอาชีพใหม่ๆ แทนอาชีพทำนา ทั้งยังมีงานวิจัยหลายชิ้นที่พุ่งเป้าไปยังการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเขื่อนและคนในพื้นที่ งานวิจัยที่น่าจะได้รับการกล่าวถึงมากที่สุดคืองานของ ภูธร ภูมะธน

ซึ่งศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสักโดยตรง และได้ตั้งเอาคนในชุมชนโคกสูงอย่างครูเสือ หรือครูสุรชัย เสือสูงเนิน ครูสอนศิลปะโรงเรียนวัดโคกสูง เข้าไปเป็นหนึ่งในนักวิจัยด้วย¹ ผลจากงานวิจัยและการได้สนทนากับนักวิชาการที่เข้ามายังหมู่บ้านในช่วงเวลานั้นทำให้ชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งครูเสือเริ่มเข้าใจถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อน และน่าจะ เป็นสาเหตุที่ทำให้ครูเริ่มรู้สึกถึงทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนเองอาศัย อยู่มากขึ้นอีกด้วย

“ผมกลัวตอนที่เขื่อนจะมา ผมกลัวสิ่งดีๆ มันจะหาย กลัวชาวบ้านจะแตกไปจากหมู่บ้านกันหมด ไม่มีญาติพี่น้องรวมกลุ่มกันเหมือนที่เป็นอยู่ตอนนี้ พอมีทีมงานเข้ามาช่วยร่วมหัวจมท้าย เราก็มีกำลังใจเข้ามาทำ” (ครูเสือ, 21 ตุลาคม 2559)

แม้การสร้างเขื่อนจะทำให้ชาวบ้านหลาย ๆ หมู่บ้านต้องอพยพจนความใกล้ชิดระหว่างชาวบ้านต่างหมู่บ้านลดทอนลงไปมาก แต่ผลกระทบนั้นก็กลับมีความรุนแรงน้อยมากเมื่อเทียบกับสิ่งที่เกิดจากการจ่ายเงินเวนคืนที่ดินให้แก่ชาวบ้าน พี่ม่วย หรือ พยอม อ่อนสูง แกนนำคนหนึ่งทำงานเกี่ยวกับเยาวชนในโคกสูงแล้วว่า การได้รับเงินเวนคืนทำให้โคกสูงเปลี่ยนไปมาก บ้านไม่สวย ๆ ลูกหรือกลายเป็นบ้านปูนตามสมัยนิยม รถยนต์ส่วนตัว

¹ จาก รายงานการศึกษาเรื่อง มรดกวัฒนธรรมไทยเบ็ญ ลุ่มแม่น้ำป่าสัก ในเขตที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสัก (ภูธร ภูมะธน, 2541) มีข้อสรุปว่า การสร้างเขื่อนป่าสักจะมีผลกระทบต่อหลายพื้นที่ในจังหวัดสระบุรีและจังหวัดลพบุรี โดยครอบคลุม 60 หมู่บ้าน 13 ตำบล ในพื้นที่ 3 อำเภอ พื้นที่ที่จะถูกน้ำท่วมในอำเภอพัฒนานิคม โดยเฉพาะที่ตำบลโคกสูงและตำบลมะนาวหวานนั้นเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทยเบ็ญ ส่งผลให้กลุ่มชนเหล่านี้ต้องอพยพกระจัดกระจายไป

วิ่งกันขวักไขว่ นอกจากนี้ยังมีผลกระทบตามมาอีกหลายด้าน ทั้งปัญหา ทะเลาะเบาะแว้ง ยาเสพติด และหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

“เชื่อนเริ่มก่อสร้างปี 2537 แล้วมาจ่ายเงินเวนคืนปี 2540-2542 จากคนที่ไม่มีเงิน อยู่ดีๆ มีเงินขึ้นมาแล้ว วันก่อนยังเป็นหนี้อยู่เลย ตอนนี้กลายเป็นเศรษฐีแล้ว ทำตัวไม่ถูก พอมีเงินแล้วเอาไปซื้อรถปิกอัป รถเครื่อง เป็นหมื่นๆ คัน บริษัทนิสสันถึงกับไม่มีรถพอขาย...นอกจากนี้ยังมีปัญหา ยาเสพติดที่ระบาดเยอะมาก ชนิดที่เรียกได้ว่าถ้าเอาคนมาขึ้นเรียงกัน 10 คน ยังไงก็มีคนติดยา 1 คน เงินที่หมดไปจำนวนมากก็หมดไปกับเรื่องพวกนี้” (พ่อมืด, 21 ตุลาคม 2559)

“ปี 2518 เวลากลับบ้านไม่มีรถเข้าบ้าน แต่พอมามีปี 2540 นี่เปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือ ธ.ก.ส. ถึงกับบอกว่าจะปล่อยเงินโคกสูง ลักบาทยังยากแสนเชียว บางคนถึงกับบอกว่าเงินที่มีจะใช้ไปทั้งชาติก็คงจะไม่หมด แต่ภายใน 5 ปี เงินที่เคยมีเป็น 10 ล้านหายวับไปกับตา ผมเป็นกรรมการ ธ.ก.ส. ตอนนั้นโคกสูงเป็นหนี้ถึง 400 ล้าน ชีวิตที่แต่เดิมเคยอยู่กับธรรมดาๆ รู้จักที่รู้จักห้อง เปลี่ยนไปทั้งหมด พี่น้องอยู่ดีๆ ทะเลาะกัน เพราะเรื่องแบ่งเงินไม่ลงตัว” (ผู้พิน, 21 ตุลาคม 2559)

เพราะความกลัวสังคมล่มสลาย พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็งฯ (บกต่อมา)

ผลการวิจัยและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนทำให้ครูเสือเริ่มคิดจริงจังถึงวิถีแก้ไขปัญหา เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ฮืดและพ่อมืด ผู้นำชุมชนในขณะนั้นซึ่งเริ่มพูดคุยกันถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความกังวล และความกังวลนี้เองที่ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง

ว่ากันว่าในวิกฤติย่อมมีโอกาสเสมอ โอกาสในวิกฤติสำหรับกรณี โศกสลงนั้นเกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2540 ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงกำลังเกิดขึ้นกับชุมชน โลกภายนอกก็กำลังเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจที่ทรุดหนักเช่นเดียวกัน รัฐบาลขณะนั้นเริ่มมีโครงการหลายโครงการเพื่อช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจ โครงการหนึ่งที่โดดเด่นเป็นที่รู้จักของหลายชุมชนคือ กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund-SIF หรือกองทุนชุมชน) ซึ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพชุมชน ชี้ให้ชุมชนมองเห็นทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่ และให้ชาวบ้านได้ลองพัฒนาโครงการของตนเองเพื่อเสนอขอเงินงบประมาณจาก SIF

ผู้ใหญ่อืด ในฐานะผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 และพ่อมืด หรือ ประทีป อ่อนสลง ซึ่งขณะนั้นยังเป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสลง (อบต. โคกสลง) และคณะกรรมการหมู่บ้านหมู่ 3 รู้เรื่อง SIF จากผู้นำทางการเมืองท่านหนึ่งในจังหวัด แม้จะยังไม่เข้าใจการทำงานของ SIF มากนัก แต่ทั้งสองก็ตัดสินใจเข้าร่วมเวทีประชุม พ่อมืดเล่าว่าตนเองและผู้ใหญ่อืดต้องเข้าร่วมการอบรมและประชุมอยู่เป็นปีกว่าจะเข้าใจวิธีการทำงานและจุดประสงค์ของกองทุน

“กองทุนนี้เป็นกองทุนที่ส่งเงินตรงถึงชุมชน โดยเชื่อว่าถ้าเงินส่งตรงถึงชุมชนแล้วตอบโจทย์ชุมชนจะดีกว่า นับเป็นเงินก้อนแรกในกลุ่มเราที่เริ่มเอามาทำงาน โดยมี อบต. ผู้ใหญ่ และคนอื่นอีกหลายคนเข้ามาช่วยทำงานเป็นกลุ่มแรก ซึ่งจริง ๆ คนกลุ่มนี้เข้ามาร่วมทำงานกันก่อนหน้านั้นแล้วจากเหตุการณ์สร้างเขื่อนป่าสัก ด้วยความกลัวชุมชนล่มสลาย โดยเคลื่อนผ่านสภาวัฒนธรรม” (พ่อมืด, 21 ตุลาคม 2559)

การที่ผู้ใหญ่อืดและพ่อมืดได้มีโอกาสเข้าร่วมเวทีกับ SIF ประกอบกับงานวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทยเบ็งที่มีการตีพิมพ์ออกมาหลายชิ้นทำให้พวกเขาเริ่มมองเห็นศักยภาพด้านวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกันพอดีกับ

กระแสดความสนใจท้องถิ่นนิยมในแวดวงวิชาการที่ให้ความสำคัญกับความรู้อัน
ทรัพยากร และศักยภาพของชาวบ้านในท้องถิ่น ทำให้เกิดพิพธิภณัฑ์
ท้องถิ่นขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ² ผู้ใหญ่อืด พอมิต และครูเสือ ในฐานะ
คณะกรรมการหมู่ 3 จึงเกิดความคิดที่จะสร้างพิพธิภณัฑ์ท้องถิ่นขึ้นมาบ้าง
โดยครูเสือเข้าไปขอพื้นที่รกร้างของ กฟผ. บริเวณตรงข้ามโรงเรียนวัด
โคกสลุง มาใช้เป็นที่ตั้งพิพธิภณัฑ์ โดยตั้งใจว่าจะทำให้เป็นพิพธิภณัฑ์ที่มี
ชีวิต

“เรานั่งคิดกันอยู่สามคนว่าจะทำอะไรสักอย่างเพื่อไม่ให้สังคมล่มสลาย
และคิดได้ว่าจะตั้งพิพธิภณัฑ์ เราจะใช้วัฒนธรรมความดีของคนบ้านเราที่
ละมาขับเคลื่อน โดยต้องไม่เป็นพิพธิภณัฑ์ที่หนึ่งตายเหมือนที่เขาเอาของมา
ตั้งไว้เฉย ๆ เราจะเอาพ่อใหญ่แม่ใหญ่มานั่งทอผ้า รำไทน์ให้ลูกหลานดู แปล
ว่าเราจะเอาผู้สูงอายุมาก่อน เพราะพ่อใหญ่แม่ใหญ่อยู่บ้านเฉย ๆ น่าจะเอา
มาร่วมได้ง่าย” (ครูเสือ, 21 ตุลาคม 2559)

ขณะเดียวกันพอมิตและผู้ใหญ่อืดวิ่งเต้นเขียนโครงการและขอเงิน
สนับสนุนจาก SIF โดยครอบคลุมการพัฒนาทั้งด้านอาชีพ ศักยภาพผู้นำ
และด้านวัฒนธรรม

“ในเวที SIF จะได้เล่าว่าหมู่บ้านเรามีทุนและมีปัญหาอะไรบ้าง ซึ่ง
พอเห็นอยู่ว่าเรามีวัฒนธรรม มีภูมิปัญญาที่เข้มแข็ง ดังนั้นเราจึงต้องทำ
พิพธิภณัฑ์ไว้เก็บวิถีชีวิตของเรา เรื่องภูมิปัญญาเราก็ไปเอาคนแก่มารำไทน์

² จากการวิจัยของ ชาญวิทย์ ติรประเสริฐ (2548) ระบุว่ากระแสการหวงคืนสู่อดีต
หรือการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในขณะนั้นก่อให้เกิดการรณรงค์ให้เที่ยว
เมืองไทย รณรงค์ให้กลับไปพัฒนาบ้านเกิด และเกิดการรวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น
อย่างจริงจัง

“

เรานั่งคิดกันอยู่สามคนว่าจะทำอะไรสักอย่าง เพื่อไม่ให้สังคมล่มสลาย และคิดได้ว่าจะตั้งพิพิธภัณฑ์ เราจะใช้วัฒนธรรมความดีของคนบ้านเรานี่ละ มาขับเคลื่อน โดยต้องไม่เป็นพิพิธภัณฑ์ที่นิ่งตาย เหมือนที่เขาเอาของมาตั้งไว้เฉยๆ

”

จริงๆ เรามีเพลงพื้นเมืองหลายอย่าง เรื่องการทอผ้า คนที่ทอผ้าเป็น ทุกหลังคาเรือน เราก็เลยรวมกันเป็นกลุ่มทอผ้าซึ่งรวบรวมได้ 6 หมู่ และ กลายมาเป็นเครือข่ายกลุ่มทอผ้า โครกสูง ส่วนปัญหาตอนนั้นมี 2 เรื่อง หลักๆ คือการทะเลาะเบาะแว้งและยาเสพติด แต่ถ้าเราไปทำเรื่องพวกนั้น มันเป็นเรื่องร้อน บางทีเราก็ตายเหมือนกัน เราคิดว่ามันมีเรื่องดีๆ อยู่ ก็เอา เรื่องดีๆ ไปลดเรื่องไม่ดี” (พอมืด, 21 ตุลาคม 2559)

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ญ โครกสูง จึงถือกำเนิดขึ้นโดยมีอาคาร 3 หลัง หนึ่งในนั้นเป็นอาคารไม้ใต้ถุนสูงที่จำลองบรรยากาศบ้านแบบคนไทย เบ็ญแท้ๆ เรียกว่า “เรือนฝาค้อ” เพราะฝาเรือนทำด้วยไผ่ตันค้อ พืชตระกูล ปาล์มชนิดหนึ่งซึ่งพบมากบริเวณลุ่มแม่น้ำป่าสัก ภายในเรือนหลังนี้แบ่งเป็น ห้องต่างๆ มีข้าวของเครื่องใช้โบราณของชาวไทยเบ็ญที่นำมาจัดวางเหมือน เป็นบ้านที่มีคนอาศัยอยู่จริง

ได้ถูกรื้อถอนเป็นที่ตั้งที่หอผ้าหลังใหญ่ ใช้จัดแสดงวิถีทอผ้าแบบโบราณ โดยมีนักแสดงคนสำคัญคือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ขณะที่ลานเล็กๆ หน้าพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ร้องเพลงรำโทน เพลงหมอดอกมะไฟ เพื่อสืบทอดเพลงพื้นบ้านของชาวไทยเบิ่งให้ขับขานต่อไป

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบิ่งฯ มีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2543 โดยนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นมาเป็นประธานในพิธี ท่ามกลางความสนใจของสื่อมวลชนและนักวิชาการจำนวนมาก ที่ต่างรู้แล้วว่าชาติพันธุ์ไทยเบิ่งอาศัยอยู่ ณ ที่แห่งใด

หากพิพิธภัณฑ์หมายถึงสถานที่รวบรวมข้าวของหรือสิ่งต่างๆ เอาไว้สิ่งที่รวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์เล็กๆ แห่งนี้คงไม่ใช่แค่สิ่งของ ทว่าคือวิถีชีวิตของผู้คนที่มีเรื่องราวมากมายสืบทอดกันมายาวนาน เพราะข้าวของทุกชิ้นเคยมีเจ้าของและผ่านการใช้งานจริงจากชาวบ้าน เรื่องราวชีวิตของพวกเขาจึงแทรกซึมอยู่ในทุกอณูของพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ไม่จมหายไปกับสายน้ำ

เมื่อนักวิชาการเติบโตตัดสินใจ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบิ่งฯ (บทสุดท้าย)

เรื่องราวการถือกำเนิดของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบิ่งฯ ในบทที่แล้วสวยงามราวกับภาพฝัน หากเป็นนวนิยาย เรื่องราวในย่อหน้าสุดท้ายคงเหมาะจะใช้เป็นฉากจบของเรื่อง แต่เมื่อนี่คือความจริง ชีวิตจึงยังต้องดำเนินต่อไป

โดยปกติแล้วพิพิธภัณฑ์หลายแห่งทั่วโลกไม่ว่าของรัฐหรือเอกชนมักประสบปัญหาคล้ายกันคือ แม้ช่วงแรกที่เปิดทำการจะได้รับความสนใจและมีผู้คนมาเยี่ยมชมกันอย่างคึกคัก แต่เมื่อผ่านไปประมาณ 2-5 ปี พิพิธภัณฑ์

จะเริ่มเผชิญภาวะความชบเซา (ชาญววิทย์ ตีรประเสริฐ, 2548) ในกรณี พิพิธภัณฑท์พื้นบ้านไทยเบ็งฯ ก็เช่นกัน ช่วงแรกที่เปิดทำการพิพิธภัณฑท์ได้รับความนิยมอย่างล้นหลามจากทั้งนักวิชาการและหน่วยงานที่เริ่มเข้ามาดูงาน ด้านวัฒนธรรม เราอาจนึกภาพความสำเร็จในช่วงเวลานั้นได้จากคำบอกเล่าของพี่มูย “ปี 2543-2544 บูมมาก ไม่ต้องทำอะไรทำนากันเลย เพราะคนมาดูงานเยอะมาก” (พี่มูย, 21 ตุลาคม 2559)

แต่เพียง 3 ปีหลังจากนั้น พิพิธภัณฑท์ก็เจียบเหงาลงอย่างเห็นได้ชัด จากที่เคยมีคณะมาเยี่ยมชมและดูงานสัปดาห์ละหลายคณะก็เหลือเพียงเดือนละครั้งสองครั้ง แต่แต่ละครั้งต้องมีการเตรียมงานต้อนรับอย่างหนัก เพราะพื้นที่พิพิธภัณฑท์ไม่ได้มีคนดูแลอย่างจริงจัง

นอกจากนี้เมื่องานพัฒนาชุมชนในโครงการของ SIF ประสบความสำเร็จอย่างมาก พี่มูยจึงได้รับการทาบทามไปเป็นคณะกรรมการ SIF ในระดับจังหวัด เริ่มทำงานเป็นวิทยากรให้เวทีพัฒนาศักยภาพของหลายชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวทีเตรียมความพร้อมกองทุนหมู่บ้าน ผู้ใหญ่อืดเริ่มถอยห่างจากงานด้านวัฒนธรรมเนื่องจากมีภาระรัดตัวมากมาย ช่วงเวลาเดียวกันนั้นครูเสื่อต้องให้เวลากับการทำวิทยานิพนธ์สำหรับการศึกษาระดับปริญญาโท ในขณะที่ผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นครูภูมิปัญญาบางส่วนเริ่มล้มหายตายจาก ดังนั้นภายในช่วงเวลาไม่นาน พิพิธภัณฑท์จึงถูกปล่อยให้รกร้างในที่สุด

“พอถึงปี 2547 คือปล่อยร้างไปเลย ช่วงนั้นถ้าใครมาดูงานก็ต้องเตรียมงานนาน ทางหย้ากันเป็นวัน ๆ จนมีคนบอกว่า ไทยเบ็งไม่มีอะไรให้ดูหรอก” (พี่มูย, 21 ตุลาคม 2559)

เมื่อคนทำงานแยกย้ายกันไปคนละทิศละทาง พิพิธภัณฑท์ที่เคยมีชีวิตก็ดูจะไร้ชีวาขึ้นมาทันที พิพิธภัณฑท์พื้นบ้านไทยเบ็งฯ ชบเซาอยู่จนกระทั่งปี พ.ศ. 2549 พี่มูยและพี่มูยจึงกลับมาสานต่องานพิพิธภัณฑท์อย่างจริงจัง

อีกครั้ง โดยได้รับงบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชนมาสร้างศูนย์โอทอป
ขึ้นมา

การกลับมาทำงานที่พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็ญฯ อย่างจริงจังอีกครั้ง
เป็นผลสืบเนื่องมาจากประสบการณ์ บทเรียน และสิ่งสำคัญที่พอมีตค้นพบ
จากการเป็นวิทยากรและการเข้ารับการอบรมตามต่างๆ หลายครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอบรมในโครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ-ท้องถิ่น
นำอยู่ ของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา โดยการสนับสนุนจากสำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นการอบรมที่เข้มข้น
ต่อเนื่องถึง 3 ปี เจอกันในเวทีปีละ 4 ครั้ง แต่ทุกครั้งต้องมีการบ้านให้นำ
กลับไปทำงานพัฒนาในท้องถิ่นตนเอง ในการอบรมนั้นพอมีตและพี่มูยได้
รู้จักกระบวนการหลายอย่าง เช่น การคิดเชิงระบบ (System Thinking)
การสร้างเครือข่าย (Networking) สุนทรียสนทนา (Dialogue) และการ
สร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Share Vision) วิธีคิดและทักษะเหล่านี้ก็กลายเป็น
เครื่องมือสำคัญที่พอมีตนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาศักยภาพของผู้คน
ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

การเข้าร่วมโครงการครั้งนั้นมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตัวตนและมุมมอง
ของพอมีตและพี่มูยเป็นอย่างมากในหลายเรื่อง หากจะให้อธิบายที่มา
การเปลี่ยนแปลงนั้น คิดว่าส่วนหนึ่งมาจากอาจารย์ชัยวัฒน์ ภิระพันธุ์
วิทยากรคนสำคัญท่านหนึ่งในโครงการที่ทั้งสองมักหยิบยกขึ้นมาพูดถึงเสมอ
ทั้งในด้านวิธีคิดและมุมมองต่อเรื่องราวต่างๆ ในสังคม และสิ่งสำคัญที่สุด
น่าจะเป็นการบ้านที่ให้ทดลองนำความรู้จากการอบรมไปใช้ในพื้นที่ของ
ตนเอง เพราะนอกจากทำให้เข้าใจวิธีการประยุกต์ใช้ในบริบทจริงแล้ว ยัง
เป็นเหมือนแรงผลักดันให้ผู้เข้าร่วมโครงการมองเห็นคุณค่าของการทำงาน
พัฒนาในท้องถิ่นอย่างจริงจังดังเช่นที่เกิดขึ้นกับพอมีต

“ในช่วงที่เราเข้าไปทำงานในจังหวัด มันทำให้เราคิดว่าต้องกลับไปทำงาน

ที่บ้าน เมื่อเราไปโน่นไปนี่ก็ไปทำงานนะครับ แต่ไปทำงานให้คนอื่น ถ้าเราไม่มีพื้นที่ก็กลายเป็นนักวิชาการที่ตื่นไม่ติดดิน พุดง่าย ๆ คือจำอาจารย์ไปเล่าให้คนอื่นฟัง แต่ถ้าเราเอามาทำงานในพื้นที่เรา มันก็คือการประยุกต์ใช้ และมันจะกลายเป็นบทเรียนใหม่ให้เราได้เรียนรู้ร่วมกันในชุมชนได้อีกมากมาย” (พอมืด, 21 ตุลาคม 2559)

เส้นทางสู่โคกสูงนำอยู่ ตามหาผู้นำที่แท้จริง

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ง โคกสูง เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของเรื่องราวทั้งหมดในการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูง เมื่อพอมืดและพี่มุกกลับมาทำงานขับเคลื่อนชุมชนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2549 ทั้งคู่มาพร้อมเครื่องมือหลายชิ้นในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือในการพัฒนาคนและวางยุทธศาสตร์การทำงาน อันเป็นที่มาของโครงการต่าง ๆ อีกหลายโครงการที่มุ่งเน้นเรื่องการพัฒนาคนโดยใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมืออย่างจริงจัง

ยุทธศาสตร์ชุมชน

การเข้าร่วมเวทีพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสูง ในแต่ละครั้งทำให้คนนอกอย่างฉันค่อย ๆ เข้าใจกระบวนการพัฒนาคนของชุมชน

โคกสลุง ฉันทยังจำภาพการเข้าร่วมเวทีครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นเวทีที่จัดขึ้นเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการได้เป็นอย่างดี ตอนนั้นฉันทแอบคิดว่ารูปแบบการจัดเวทีน่าจะเป็นการบรรยายที่ใช้เวลาไม่เกินครึ่งวัน แต่ประสบการณ์ที่ได้สัมผัสในวันนั้นคือการจัดกระบวนการกลุ่มซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้มีส่วนร่วมในเกือบทุกขั้นตอน โดยมีฟอรัมเป็นกระบวนการหลัก

พี่มยุเล่าให้ฟังว่ากระบวนการที่จัดขึ้นวันนั้นช่วยกันออกแบบโดยคนเพียงไม่กี่คน และตั้งใจให้กระบวนการเป็นคนในชุมชนเอง เนื่องจากเคยใช้วิทยากรภายนอกแล้วบางครั้งมีการใช้ภาษาที่ชาวบ้านไม่คุ้นหรือไม่ตรงกับธรรมชาติของชาวบ้าน รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ดังนั้นการจัดกระบวนการเองน่าจะตรงกับธรรมชาติของชุมชนมากที่สุด กระบวนการหลักในวันนั้นเป็นการสนทนาแบบกลุ่ม ตามด้วยการพูดคุยเรื่องยุทธศาสตร์ 30 ปี ในการพัฒนาชุมชนโคกสลุง ซึ่งทำให้ฉันทได้เรียนรู้แนวคิดในการพัฒนาชุมชนโคกสลุงเป็นครั้งแรก

ชุมชนโคกสลุงได้วางยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเอาไว้ด้วยกัน 6 ด้าน (ภาพที่ 1) เพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ชุมชนต้องการคือ “โคกสลุงน่าอยู่ ผู้คนมีสุขภาพะ บวรากเหง้าของศิลปวัฒนธรรมไทยเบ็ง”

ยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ด้านดำเนินการภายใต้ระยะเวลา 30 ปี และจนถึงขณะนี้ดำเนินการมาเป็นระยะเวลา 17 ปีแล้ว ยุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมประเด็นหลากหลายในการพัฒนาแสดงให้เห็นถึงความตั้งใจที่จะพัฒนาชุมชนทุกส่วนไปพร้อมกัน ยุทธศาสตร์แต่ละด้านดำเนินงานอยู่ในรูปแบบโครงการที่ได้รับการสนับสนุนหรือทำงานควบคู่กับหน่วยงานภาครัฐหรือเอกชน การมีหน่วยงานสนับสนุนแสดงให้เห็นถึงเครือข่ายภายนอกที่มีความชัดเจนและหลากหลาย ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาคนซึ่งต้องการสร้างความร่วมมือของคนทุกกลุ่มในชุมชนให้มีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองเป็นจุดมุ่งหมายหลักที่ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องหลายปี มีการปรับ

ภาพที่ 1
ยุทธศาสตร์ 30 ปีในการขับเคลื่อนชุมชนไทยเบ็ญ (2543-2573)

ที่มา : ปรับปรุงจากแผนภาพที่พ้อมีตวาดขึ้นในการประชุมเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์
 ของโครงการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสลุง ครั้งที่ 1
 วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2559

เปลี่ยนรูปแบบมาอย่างหลากหลาย ซึ่งฉันค่อย ๆ ได้เรียนรู้จากการเข้าร่วม
 การอบรมแกนนำจิตสาธารณะและการพูดคุยกับคนในพื้นที่อีกหลายครั้งใน
 เวลาต่อมา

ผู้นำแถวสอง : เมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง

การเข้าร่วมกิจกรรมอบรมแกนนำจิตสาธารณะที่ทำมาตลอดหลายเดือนทำให้เห็นว่า กระบวนการหลักในการทำกระบวนการกลุ่มทุกครั้งมี 2 คนคือ พ่อมีดและนนท์ หรือ นนทกานต์ พรหมมา เขียวชนในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง ในการอบรมวันนั้นนนท์พาลุง ๆ ป้า ๆ ทำกิจกรรมที่เรียกว่า “เช็กอิน” เพื่อเป็นการใคร่ครวญถึงสถานะปัจจุบันของตนเอง แลกเปลี่ยนเรื่องราวที่ได้ประสบพบเจอในช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา ทั้งยังมีบทสนทนาพิเศษที่แตกต่างไปจากทุกครั้งคือ นนท์ขอให้ทุกคนลองนึกถึงความฝันหรือเป้าหมายในชีวิต เพื่อนำเข้าสู่กิจกรรมเป้าหมายร่วมของชุมชน ซึ่งพ่อมีดจะรับหน้าที่เป็นกระบวนการหลักต่อไป

ภาพหน้าที่กับพ่อมีดช่วยกันนำกระบวนการกลุ่มเป็นสิ่งที่เห็นได้จนจินตนา ณ พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็งฯ แห่งนี้ ถ้าถามว่าทั้งสองคนรู้จักกันมานานแค่ไหน ตอบได้ว่าเกิน 10 ปี แต่ถ้าถามว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร คงต้องตอบว่าคนหนึ่งเปรียบได้กับเมล็ดข้าวเปลือกพันธุ์ดีที่รอเวลาเติบโต ขณะที่อีกคนเป็นชาวนาผู้ชำนาญการคัดเลือกและบ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ให้ดีพร้อมก่อนหย่อนลงดิน

เรื่องของกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งค่อนข้างยาว แม้จะไม่ยาวเท่าเรื่องพิพิธภัณฑสถานแต่เราก็ต้องย้อนกลับไปเล็กน้อย ฝีมุ่ยเล่าให้ฟังว่า การพัฒนาคนในช่วงแรกของชุมชนโคกสูง พวกเขาอยากจะทำให้ผู้นำทั้งหลายในชุมชนมีภาวะผู้นำโดยมีวัฒนธรรมเป็นทุน ดังนั้นตอนเริ่มต้นจึงทำงานกับคน 2 กลุ่ม คือผู้นำทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และผู้นำทางภูมิปัญญาหรือความคิด ซึ่งก็คือผู้สูงอายุ แต่การพัฒนาศักยภาพในกลุ่มผู้นำทางการกลับประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น ผู้นำไม่เข้าใจความสำคัญของการเข้าร่วมกระบวนการเติมความรู้ ปัญหาการเมืองท้องถิ่นอันเนื่องมา

จากผู้นำปัจจุบันเป็นคนละชั่วการเมืองกับกลุ่มพ่อมืด ทำให้บางครั้งการทำงานของกลุ่มพ่อมืดถูกเข้าใจว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมือง

พ่อมืดเล่าให้ฟังอีกด้วยการเป็นผู้นำทางการมีข้อจำกัดในการทำงานหลายอย่างที่ทำให้ต้องอยู่ในกรอบ ไม่สามารถทำงานขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างเป็นอิสระเหมือนคนอื่น “จริงๆ ตอนที่ผมเป็นรองนายก อบต. ผมก็ทำอะไรเองไม่ได้มาก เพราะติดปัญหาเรื่องการเบิกจ่ายเงิน คือมันก็เอามาทำงานได้ แต่จะมีบางคนมองว่าเอาเงินไปทำงานเรื่องไทยเบ็งอีกแล้ว” (พ่อมืด, 21 ตุลาคม 2559)

ยิ่งไปกว่านั้นชุมชนยังเริ่มประสบปัญหาการสืบทอดงานด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญา เนื่องจากไม่มีผู้สืบทอด ช่วงนั้นหนาวโทจิตติ อนันตสูง ข้าราชการเกษียณที่ทุกคนเรียกว่า “ผู้พัน” เริ่มเข้ามาทำงานด้านสวัสดิการชุมชน และสนใจงานด้านวัฒนธรรม จึงเริ่มเข้ามาทำงานในกลุ่มเดียวกับพ่อมืด จนรวมตัวกันกลายเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “สถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา” ทุกคนในกลุ่มเริ่มปรับกลยุทธ์การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนใหม่อีกครั้ง โดยมองว่าเด็กและเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ควรพัฒนาต่อไป เพราะตอบโจทย์ทั้งในแง่การเป็นผู้นำในอนาคต และการเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผู้เฒ่าผู้แก่หรือครูภูมิปัญญาในชุมชน

“ตอนนั้นเราคิดว่าผู้นำที่เป็นทางการควรจะรู้เรื่องปัญหาต่างๆ ในบ้าน เพราะที่ผ่านมามีการทำงานมันตอบโจทย์ตัวเองมากกว่าโจทย์ชาวบ้าน เราทำไปเพื่อให้ผู้นำเปลี่ยนความคิด แต่ผู้นำก็จะคิดว่าเราทำเพื่อประโยชน์ส่วนตน ความคิดมันจึงขัดกันอยู่อย่างนี้มาตลอด ดังนั้นเราเลยคิดว่าก็สร้างผู้นำขึ้นมาใหม่เถอะ คือเด็กและเยาวชนที่จะเติบโตขึ้นเป็นผู้นำในวันข้างหน้า ซึ่งก็ทำให้บ้านเราเจริญด้วยเช่นกัน” (ผู้พัน, 21 ตุลาคม 2559)

พวกเขาพัฒนางานเยาวชนขึ้นอย่างเรียบง่าย โดยพ่อมืดและพี่มุ่ย ชักชวนผู้ปกครองกลุ่มนักเรียนที่เป็นเพื่อนลูกสาวมาร่วมกันทำค่ายพัฒนา

ศักยภาพด้านวัฒนธรรมให้แก่เด็ก ๆ ในชุมชน ใช้งบประมาณจากการระดมทุนของแกนนำและขอบริจาคจากผู้ปกครอง จนกระทั่งช่วงปลายปี พ.ศ. 2550 พี่ม่วยเริ่มเรียนรู้วิธีทำค่ายพัฒนาศักยภาพเยาวชนจากเครือข่ายที่บังเอิญไปรู้จักกันในหลาย ๆ เวที เช่น กลุ่มไม้ขีดไฟ กลุ่มเรือใบไม้ และมูลนิธิเด็ก โครงการพัฒนาศักยภาพเยาวชนในชุมชนโคกสูงหลายโครงการ จึงเกิดขึ้นตามมาเรื่อย ๆ

แต่โครงการที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนมาจนถึงปัจจุบันคือ “กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้ง” ซึ่งมีที่มาจากแนวคิดของกลุ่มเยาวชนเปรียบดั่งเมล็ดข้าวพันธุ์ดี ไม่ว่าจะไปตกอยู่ที่ใดก็ตามแม้เพียงหนึ่งเมล็ดก็สามารถงอกงามแตกกอออกรวง ผลิตข้าวพันธุ์ดีเพิ่มอีกเป็นร้อยสู่สังคมไทยต่อไป โครงการกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้งมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนในชุมชนโคกสูงให้มีความเป็นผู้นำ พยายามสร้างให้เด็กจากต่างโรงเรียนมีความสามัคคี รู้จักการลงชุมชนพูดคุยกับครูภูมิปัญญา เข้าไปเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยเบ้ง และสามารถถ่ายทอดสิ่งเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง

พี่ม่วยและพ้อมิดเล่ากระบวนการพัฒนาเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้งแต่ละรุ่นให้ฟังว่า กระบวนการจะแบ่งออกเป็นค่ายเล็ก ๆ 3 ค่าย ค่ายแรกเป็นการชวนเด็กชั้นประถมจากโรงเรียนวัดโคกสูงและโรงเรียนวัดหนองตามิ่ง รวมทั้งโรงเรียนใกล้เคียงมาทำกิจกรรมให้มีความคุ้นเคยกัน เนื่องจากเด็กต่างโรงเรียนมักมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งหรือชกต่อยกันอยู่เสมอ ค่ายแรกจึงตั้งใจสลายความแตกแยกนี้ ค่ายสองเป็นการหัดเก็บข้อมูล และฝึกวิธีเข้าไปพูดคุยกับครูภูมิปัญญา เรียนรู้สิ่งที่ตนเองสนใจ จากนั้นให้เด็ก ๆ จับกลุ่มกัน และนำเสนอสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้ในค่ายสุดท้าย

หลังจากเข้าค่ายครบทั้ง 3 ครั้ง ผู้ใหญ่ในที่มาร่วมทั้งเด็ก ๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในค่ายจะทาบทามเด็กที่มีความสนใจทำงานเชิงกระบวนการพัฒนาศักยภาพหรืองานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ให้มาร่วมกิจกรรมในค่าย

“

ช่วงปี 2550 เรามองว่ายังเปลี่ยนผู้นำไม่ได้
 ในขณะนี้หรอก แต่ถ้าเราเปลี่ยนเด็กรุ่นนี้ อีก 20 ปีเขาก็
 จะกลายเป็นผู้นำของบ้านเราแทนคนกลุ่มนี้
 เขาจะมีแนวคิดเรื่องการพัฒนามากกว่าการทำตามคำสั่ง
 แม้ว่าเขาโตแล้วจะไม่ได้มาอยู่ที่บ้าน
 แต่แนวคิดเรื่องพัฒนานั้นอยู่ในตัวเขาแล้ว

”

ผู้นำ ทั้งค่ายพัฒนาศักยภาพที่จัดโดยองค์กรภายนอก เช่น ค่าย Young Leadership ของโครงการผู้นำแห่งอนาคต ค่ายพัฒนาวិชาการขององค์กรต่าง ๆ และค่ายที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งจัดขึ้นเองโดยสถาบันไทยเบ็งฯ โดยคาดหวังว่าเยาวชนเหล่านี้จะกลายเป็น “ผู้นำแถวสอง” ของชุมชนโคกสลุงในอนาคต เป็นผู้นำที่มีทั้งชุดความคิดเรื่องการพัฒนา และทำหน้าที่สืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเบ็งต่อไป

“ช่วงปี 2550 เรามองว่ายังเปลี่ยนผู้นำไม่ได้ในขณะนี้หรอก แต่ถ้าเราเปลี่ยนเด็กรุ่นนี้ อีก 20 ปีเขาก็จะกลายเป็นผู้นำของบ้านเราแทนคนกลุ่มนี้ เขาก็จะมีแนวคิดเรื่องการพัฒนามากกว่าการทำตามคำสั่ง แม้ว่าเขาโตแล้วจะไม่ได้มาอยู่ที่บ้าน แต่แนวคิดเรื่องการพัฒนานั้นอยู่ในตัวเขาแล้ว” (พี่มุย, 21 ตุลาคม 2559)

โครงการกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 จนถึงปัจจุบัน มีเยาวชนเข้าร่วมโครงการไปแล้วหลายสิบคน ปัจจุบันมีทั้งคนที่ยังทำงานพัฒนาชุมชนโคกสูงเช่นเดียวกับนนท์ กับคนที่ออกไปเรียนต่อและทำงานนอกชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก ฉันทน์และเพื่อนนักวิจัยเคยถามพ่อมดเกี่ยวกับความคาดหวังในตัวเยาวชนกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญในแง่การสานต่องานจากพ่อมด พ่อมดตอบว่า

“เรามาทำงานตรงนี้ เราเองก็ต้องใจกว้าง กว้างอย่างแรกคือในใจเราก่อน เราจะมองว่าพอพัฒนาเด็กแล้วเด็กจะมาทำงานที่นี้หรือตำบลนี้ต่อ เราคิดอย่างนี้ไม่ได้ แต่ต้องคิดว่าเรามีหน้าที่ไปเติมความรู้ พัฒนาความคิดเขา เพราะสิ่งที่มันขาดจริงๆ และน่าจะไปสอนในโรงเรียนคือเรื่องการรับผิดชอบ ต่อสังคม ว่าทำยังไงจะให้เขารู้ว่าการรับผิดชอบต่อสังคมมันจะส่งผลต่อชีวิตเขา เมื่อนั้นผู้คนก็จะลุกขึ้นมาทำอะไรเพื่อสังคมมากขึ้น เด็กที่ผ่านกระบวนการที่นี้เขาก็เหมือนเมล็ดข้าวพันธุ์ดี ไปเจอดินดีน้ำดีเขาก็จะงอกงามเป็นหมื่นเป็นพันเมล็ด เขาจะไปเติบโตที่ไหนก็ได้บนโลกใบนี้ เราเองก็อยู่ในโลกนี้ ถ้าทุกที่มันดีก็จะเป็นกันดีหมด แต่ถ้าโชครึกลงน้ำนั้น เด็กที่ผ่านกระบวนการเขาจะกลับมาดูแลบ้าน มาดูแลตรงนี้ต่อ ไม่ว่าจะมีความอยู่หรือไม่มีก็ได้ เราบอกไม่ได้หรอกว่าผู้นำแถวสองจะเกิดขึ้นเมื่อไรหรือจะเป็นใคร หน้าที่เราก็คือการสร้าง ถ้าเขากลับมาจริงๆ ก็ต้องถือว่าเราถูกหวยแจ็กพอต ไม่ใช่แค่รางวัลที่ 1” (พ่อมด, 21 ตุลาคม 2559)

เสียงสะท้อนหนึ่งที่พอจะบอกได้ถึงความสำเร็จด้านการสืบทอดวัฒนธรรม

และภูมิปัญญาของกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญอาจเป็นคำบอกเล่าของ “บิต” เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนในท้องที่โคกสูง ซึ่งมองว่าการมีเยาวชนกลุ่มนี้ นับเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญที่จะช่วยให้วัฒนธรรมไทยเบ็ญได้รับการสืบทอดต่อไป

“ในฐานะหน่วยงานราชการ เวลาดูงานเกี่ยวกับวัฒนธรรม เป้าหมายของเราคืออยากให้มันคงอยู่ เวลาไปดูพื้นที่ที่มีการทำงานสืบสานด้านวัฒนธรรม เราก็จะมองว่ามีการสอนลูกหลานไหม มีเด็กหรือว่าใครมาช่วยสานต่อไหม ซึ่งไทยเบ็ญมีกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกมาทำงานต่อไป” (บิต, 21 ตุลาคม 2559)

ผู้นำธรรมชาติ

การพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้มีภาวะผู้นำดูเหมือนจะเป็นโจทย์ใหญ่ในการทำงานที่กลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ให้ความสำคัญมาโดยตลอด เริ่มจากความพยายามสร้างศักยภาพให้แก่ผู้นำทางการ แล้วไปสะดุดเข้ากับปัญหาการเมืองท้องถิ่นและข้อจำกัดของการเป็นคนในระบบ จากนั้นมาเป็นการสร้างผู้นำแถวสอง คือเยาวชนในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญฯ ซึ่งถูกคาดหวังว่าจะกลายมาเป็นผู้นำชุมชนในอนาคต มาถึงปัจจุบัน ชุมชนโคกสูงไม่เพียงแสวงหาผู้นำที่แท้จริง แต่นิยามความเป็นผู้นำของชุมชนก็ถูกนำกลับมามองใหม่ด้วยเช่นเดียวกัน จากที่ผู้นำเคยหมายถึงคนที่ยืนอยู่แถวหน้า มาสู่การแสวงหาคนทำงานเพื่อส่วนรวมที่เรียกว่า “ผู้นำธรรมชาติ”

สิ่งที่ฉันได้เรียนรู้ทุกครั้งเมื่อลงพื้นที่โคกสูงไม่ใช่แค่วัฒนธรรมไทยเบ็ญหรือการได้รู้จักคนใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเท่านั้น แต่คือการมีมุมมองใหม่ๆ ที่เปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิมไปตลอดกาล เรื่องนิยามของผู้นำคือหนึ่งในนั้น เมื่อ

ก่อนนั้นเคยเข้าใจว่าคนที่สภาวะผู้นำจะต้องพูดจาฉะฉาน เสียงดังฟังชัด บุคลิกดี หรือได้รับอำนาจบางอย่างมาอยู่ในมือ เช่นได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าหรือมียศมีตำแหน่งชัดเจน แต่เมื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนกันหลายครั้ง พอมีตกกลับบอกว่าแท้จริงแล้วผู้นำนั้นมีหลายแบบ ผู้นำอย่างที่ผมเข้าใจนั้น โดยทั่วไปเรียกว่า “ผู้นำทางการ” ซึ่งเป็นผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นมา แต่จริงๆ แล้วยังมีผู้นำอีกแบบหนึ่งที่แทรกซึมอยู่กับคนทั่วไปในสังคม เขาอาจเป็นชาวบ้านหรือนักวิชาการ อาจเรียนจบ ป.4 หรือปริญญาเอก เป็นคนพูดเสียงดังหรือไม่กล้าพูดจากก็ได้ แต่สิ่งสำคัญคือต้องเป็นคนที่เอาธุระส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว ผู้นำแบบนี้เรียกว่า “ผู้นำธรรมชาติ”

พี่มุ่ยขยายความเพิ่มว่าที่โคกสลุงมีผู้นำธรรมชาติให้เห็นได้เสมอ โดยเฉพาะเวลามีงาน ไม่ว่าจะป็นงานวัด งานแต่ง งานบวช ขอให้บอก หรือบางครั้งถึงไม่บอก คนเหล่านี้ก็จะไปช่วยงาน ปกติพวกเขาจะมาช่วยหลาย ๆ วันก่อนเริ่มงาน แต่พอถึงเวลางานเขาอาจไม่มาเลยด้วยซ้ำ เพราะหลายคนยังมองว่าตนเองเป็นเพียงชาวบ้านธรรมดา ยังติดเรื่องกลัวการพูดหรือการแสดงความคิดเห็นต่อหน้าคนมาก ๆ แต่คนกลุ่มนี้คือตัวจริงที่คอยทำงาน เป็นกำลังสำคัญของชุมชน และคนกลุ่มนี้เองที่ควรได้รับโอกาสในการพัฒนาภาวะผู้นำและเติมความรู้ในการทำงานเพื่อชุมชน ด้วยเหตุนี้โครงการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสลุง จึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้นำธรรมชาติเหล่านี้้อย่างจริงจัง

โครงการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ ตำบลโคกสลุง นับเป็นโครงการใหม่ของสถาบันไทยเบ็ญฯ ที่เริ่มดำเนินการมาเพียง 2 ปี กลุ่มเป้าหมายหรือผู้เข้าร่วมโครงการจะเป็นใคร อายุเท่าใดก็ได้ ขอแค่เป็นคนทำงานช่วยเหลือชุมชนและสนใจจะพัฒนาตนเอง แกนนำในกลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ จะเข้าไปทาบทามคนที่มึลักษณะเป็นผู้นำธรรมชาติให้เข้าร่วมการอบรมพัฒนาศักยภาพ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ลงเข้ามาทำกระบวนการกลุ่ม

พูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติ เติมความรู้หรือเครื่องมือในการทำงานบางอย่าง เช่น การคิดเชิงระบบ การทำเป้าหมายร่วม กระบวนการทุกอย่างถูกลดทอนความซับซ้อนเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ดำเนินการอบรมโดยกระบวนการที่ทุกคนในกลุ่มคุ้นเคยดี นั่นคือพอมืดและนนท์ ส่วนพี่มุย ครูเสื่อ และผู้พิน จะคอยช่วยอธิบายและเติมประเด็นที่น่าสนใจ

การลงพื้นที่ไปเป็นส่วนหนึ่งของการอบรมทำให้ฉันได้เห็นความเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง เช่นการอบรมครั้งแรกมีผู้เข้าร่วมค่อนข้างหลากหลาย ทั้งผู้ใหญ่บ้าน อบต. กลุ่มทำงานด้านเกษตรอินทรีย์ กลุ่มอาชีพทอผ้า และกลุ่มโฮมสเตย์ ขณะที่การอบรมครั้งต่อ ๆ มาจะเหลือสมาชิกหลักเพียงกลุ่มอาชีพทอผ้าและกลุ่มโฮมสเตย์เท่านั้น แต่คนทั้งสองกลุ่มจะเข้าร่วมการอบรมอย่างสม่ำเสมอและมีส่วนร่วมในกิจกรรมเป็นอย่างดี

กลุ่มทอผ้ามีสมาชิกหลายคน เช่น พี่แต่น และป้าแดงซึ่งเป็นประธานกลุ่ม ป้าแดงเป็นผู้หญิงตัวเล็ก แต่พูดจาฉะฉาน และเป็นช่างเลื้อยมือฉมังสังเกตได้จากการออกแบบลือและของที่ระลึกจากผ้าขาวม้าหลายแบบให้เพื่อนสมาชิกที่มาอบรมด้วยกันได้ใช้อย่างสม่ำเสมอ

ป้าแดงเล่าให้ฟังว่าจุดเริ่มต้นการทำงานด้านผลิตภัณฑ์ของโคกสูงเกิดขึ้นหลังจากการก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านไทยเบ็ญฯ เมื่อมีคณะครูงานเข้ามาในชุมชนมากขึ้นทำให้กลุ่มทอผ้าก็กระตุกที่มีอยู่แต่เดิมเกิดความคิดที่จะทำสินค้าเพื่อนำมาขายเป็นของที่ระลึก โดยตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีการปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์มาเรื่อยๆ เช่น ออกแบบย่ามให้มีขนาดเล็ก นำผ้าขาวม้าสีสันสดใส่มาตัดเย็บเป็นเลื้อยทรงค้ำควา หรือเลื้อยทรงชาฟารีสำหรับหน่วยงานราชการต่างๆ

ป้าแดงช่วยงานพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านไทยเบ็ญฯ มานานแล้ว พอมืดเคยชวนไปอบรมพัฒนาศักยภาพอยู่หลายครั้งแต่ป้าแดงก็ไม่เคยสนใจ จนกระทั่งครั้งหนึ่งพอมืดและพี่มุยไม่สะดวกไปประชุมในงานของกระทรวงอุตสาหกรรม

พ่อมิดจึงรบกวนให้ป่าแดงและพีโก้ ตัวแทนกลุ่มโฮมสเตย์อีกคน เข้าร่วมประชุมแทน การประชุมครั้งนั้นทำให้ป่าแดงรู้ว่าตนเองมีความรู้เกี่ยวกับชุมชนโคกสูงน้อยมาก หลายครั้งที่พ่อมิดกับพี่มุยไม่อยู่แล้วมีนักท่องเที่ยวมาชมพิพิธภัณฑ์ ป่าแดงก็ไม่สามารถให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้เลย จึงคิดว่าน่าจะต้องหาความรู้เพิ่มเติมบ้าง

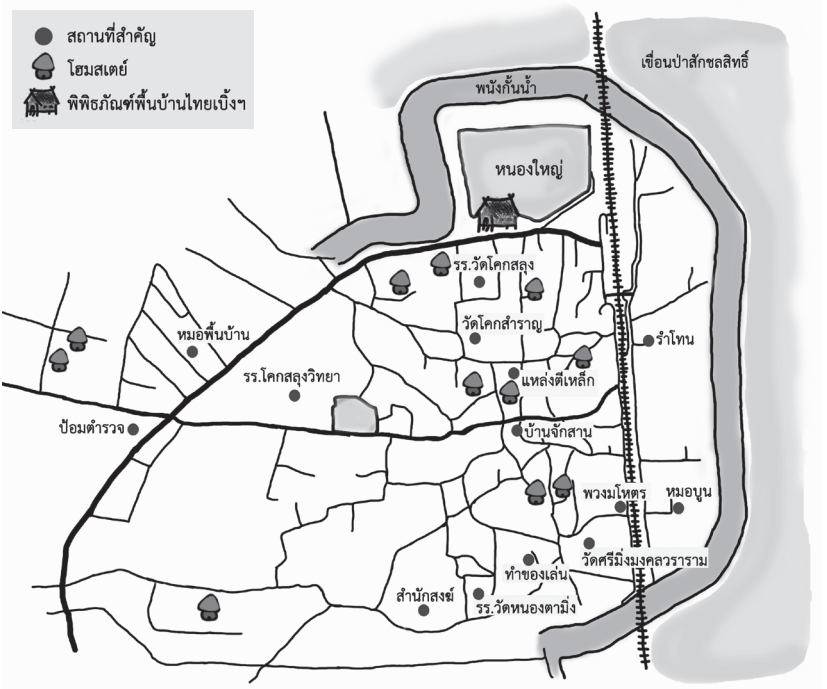
“เวลาที่แขกมาแล้วมุยกับมิดไม่อยู่ พี่ตอบอะไรไม่ได้เลย ก็ส่งสารเขาเหมือนกัน เลยกลับมาคิดว่า เออ...ไม่ได้แล้ว เราต้องรู้จักหาความรู้เพิ่มเติม พี่ไม่ได้หวังว่าตัวเองจะทำได้เท่ามิดหรือนนท์ หวังแค่ว่าจะตอบได้บ้างเวลา มีใครมาถามอะไร” (ป่าแดง, 7 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากป่าแดงซึ่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้า ลุงอ้นเจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ฉันได้พูดคุยด้วยหลายครั้งในการอบรมและการลงพื้นที่โคกสูง ลุงอ้นเล่าว่าตนเองช่วยงานกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ มานานหลายปีก่อนที่จะเริ่มทำโฮมสเตย์ด้วยซ้ำ มาช่วยทำความสะอาดพิพิธภัณฑ์บ้าง เตรียมสถานที่รับคณะที่จะมาดูงานในหมู่บ้านบ้าง จนวันหนึ่งพี่มุยก็มาชวนให้ลองทำโฮมสเตย์ และเพิ่งเริ่มกิจการอย่างจริงจังได้เพียงไม่กี่ปีก่อนหน้านั้นลุงอ้นไม่ค่อยพูดคุยกับนักท่องเที่ยวหรือคนที่มาดูงานเท่าไร แต่พอมาทำโฮมสเตย์ทำให้จำเป็นต้องสื่อสารกับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ดังนั้นเหตุผลที่ลุงอ้นเข้าอบรมจึงคล้ายคลึงกับป่าแดง คืออยากอธิบายให้นักท่องเที่ยวที่มาพักได้รู้เรื่องไทยเบ็ง หรือสามารถทำอะไรได้บ้างถ้ามีนักท่องเที่ยวมาแล้วพ่อมิดไม่อยู่

กลุ่มโฮมสเตย์และกลุ่มทอผ้าจึงนับเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ชุมชนควรให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาศักยภาพ เนื่องจากสมาชิกกลุ่มนี้เชื่อมโยงอยู่กับผู้คนภายนอกโดยตรง ทั้งในแง่ความสัมพันธ์และรายได้ การพัฒนาคนกลุ่มนี้จึงน่าจะมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูงในอนาคต

การท่องเที่ยวในฐานะเครื่องมือพัฒนาคน

ปัจจุบันโคกสลุงมีบ้านพักโฮมสเตย์อยู่ 11 หลัง สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้สูงสุดครั้งละประมาณ 80-90 คน บ้านพักแต่ละหลังกระจายอยู่ตามพื้นที่รอบๆ หมู่บ้าน (ภาพที่ 2) ทุกหลังดำเนินกิจการมาได้เพียงไม่กี่ปีหลังจากโคกสลุงเริ่มมีแนวคิดเรื่องชุมชนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ภาพที่ 2

แผนที่แสดงสถานที่สำคัญ บ้านครูภูมิปัญญา
และบ้านพักโฮมสเตย์ในชุมชนโคกสลุง

ที่มา : ปรับปรุงจากแผนที่แหล่งเรียนรู้ชุมชนไทยเบ็ญบ้านโคกสลุง
ซึ่งตั้งอยู่ในพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็ญจา

พอมีดีแล้วว่า จุดเริ่มต้นแนวคิดเรื่องชุมชนท่องเที่ยวในโคกสูงเกิดจากการที่แกนนำในกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ สังเกตว่าชุมชนโคกสูงต้องรองรับนักศึกษาที่มาดูงานหรือเรียนรู้อะไรเรื่องวัฒนธรรมอยู่เสมอ การดูงานทุกครั้งที่ผ่านมาเป็นไปในรูปแบบเข้าไปเย็นกลับ เนื่องจากชุมชนไม่มีที่พักให้บริการ การดูงานลักษณะนี้ไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควร อีกทั้งคนที่มาช่วยเตรียมงานต้อนรับนักศึกษาก็เสียสละมาทำงานให้ส่วนรวมโดยไม่มีรายได้อะไรมากมาย เมื่อต้องทำแบบไม่มีรายได้บ่อยๆ บางคนก็ถอดใจไม่มา ข้อสังเกตดังกล่าวนำไปสู่แนวคิดที่จะทำให้การทำงานเพื่อสังคมตรงนี้เกิดเป็นรายได้หรือมีมูลค่าทางเศรษฐกิจด้วย จึงชวนให้คนที่สนใจปรับปรุงบ้านเป็นที่พักโฮมสเตย์เพื่อสร้างรายได้ และอาจต่อยอดไปถึงการสร้างระบบเงินสวัสดิการในอนาคตด้วย

ในกรณีลุงอ้น การพูดคุยหลายครั้งทำให้ฉันรู้ว่าลุงอ้นตัดสินใจทำบ้านพักโฮมสเตย์เพราะลุงอาศัยอยู่กับป้าหวาดผู้เป็นภรรยาเพียงสองคน การมีเด็ก ๆ มาพักที่บ้านจึงนับเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่ลุงกับป้าจะได้รู้สึกเหมือนมีลูกหลานมาอาศัยอยู่ด้วย ทำให้รู้สึกสบายใจและมีความสุข ทุกครั้งที่เราเจอกัน ลุงอ้นจะมีภาพถ่ายเด็ก ๆ ที่มาพักบ้านลุงมาอวดอยู่เสมอ ส่วนใหญ่เป็นภาพที่เด็ก ๆ ถ่ายด้วยโทรศัพท์มือถือและส่งกลับมาให้ลุงกับป้าเก็บไว้เป็นที่ระลึก ซึ่งลุงกับป้าจะเก็บใส่กรอบไว้เป็นอย่างดีแทบทุกภาพ การทำโฮมสเตย์จึงไม่ได้ตอบโจทย์แค่เรื่องรายได้ แต่ยังเติมเต็มในเรื่องจิตใจอีกด้วย

อย่างไรก็ดี พอมีดีก็ขัดในระหว่างที่เราคุยกันว่า เรื่องชุมชนท่องเที่ยวเป็นเพียงหนึ่งในเรื่องเล็ก ๆ ที่ชุมชนต้องการทำเพื่อเพิ่มรายได้ให้คนทำงานเท่านั้น แต่ไม่ใช่เป้าหมายหลักที่ชุมชนต้องการไปให้ถึง เพราะหากมองว่าเรากำลังมุ่งไปสู่การสร้างชุมชนท่องเที่ยว รูปแบบการทำงานจะเป็นไปในลักษณะอื่น เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน หรือพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ถูกใจนักท่องเที่ยว ไม่ใช่การมุ่งพัฒนาคนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมุ่งเน้นการพัฒนาคนก่อน การพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพสะท้อนให้เห็นได้ในบ้านพักโฮมสเตย์ แต่ละหลัง ยกตัวอย่างบ้านลุงอินซึ่งมีขนาดกะทัดรัด มองผ่านๆ แล้วไม่มีอะไรแตกต่างจากบ้านคนทั่วไป ของทุกอย่างในบ้านดูเป็นของใช้ปกติในชีวิตประจำวัน ผ้าห่มและผ้าปูที่นอนสะอาดสะอ้านดี แต่สีล้นหรือลวดลายอาจไม่เข้ากันบ้าง บรรยากาศในห้องพักจึงดูคล้ายห้องนอนในบ้านมากกว่าห้องในรีสอร์ทหรือโรงแรม

ลุงอินตกแต่งบ้านโดยใช้ผ้าขาวม้าแบบไทยเบ็ญทำเป็นม่าน มีพวงมโหตร ยามใบจิว และดอกไม้กระดาษแบบที่ใช้ในงานประเพณีแห่ดอกไม้ของชาวไทยเบ็ญ ประดับไว้ตามจุดต่างๆ ด้านข้างตัวบ้านเป็นลานคอนกรีตกว้างที่เหมาะสมสำหรับนอนดูดาวในคืนฟ้าเปิด ฉันเคยไปอาศัยนอนที่บ้านโฮมสเตย์ของลุงอินถึง 3 ครั้ง แต่ทุกครั้งที่จะมีอะไรบางอย่างเปลี่ยนแปลงเสมอ ตอนแรกห้องพักมีเพียงที่นอนและขนมของว่างไม่กี่อย่าง ต่อมาในห้องน้ำเริ่มมีแปรงสีฟันใหม่เอี่ยมไว้บริการ จนมาครั้งล่าสุดที่เปลี่ยนแปลงไปถึงชั้นมีชุดนอนผ้าฝ้ายแบบพื้นเมืองไว้บริการสำหรับคนที่อาจจะไม่ได้เตรียมมา

รายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้ทำให้พอเห็นภาพได้ว่า การเปลี่ยนแปลงบ้านสักหลังให้เป็นที่พักโฮมสเตย์ดี ๆ อาจไม่ใช่แค่การปรับปรุงโครงสร้างบ้านเท่านั้น แต่การเอาใจใส่กับทุก ๆ รายละเอียดในบ้านด้วยตนเอง ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้โฮมสเตย์อบอุ่นและสื่อให้เห็นถึงความทุ่มเทเอาใจใส่ของเจ้าของบ้านได้เป็นอย่างดี

ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ 30 ปีทั้ง 6 ด้าน การพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้มีภาวะผู้นำดูจะเป็นโจทย์ใหญ่ที่กลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ให้ความสำคัญมาโดยตลอด เริ่มจากผู้นำทางการ สู่ผู้นำแถวสอง มาจนถึงผู้นำธรรมชาติ ที่พวกเขา กำลังทำให้ชัดเจนมากขึ้นทั้งในแง่ศักยภาพและความ

สำคัญ โคกสลุงเดินบนเส้นทางการตามหาผู้นำชุมชนมาเกือบ 20 ปี ผ่านเรื่องราวท้าทายมากมายที่ผลักดันให้ชุมชนแห่งนี้ไม่เพียงแสวงหาผู้นำที่เหมาะสม แต่ยังได้มอบนิยามหรือสร้างมุมมองใหม่ให้คำว่า “ผู้นำ” ในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทและปัญหาของตนเองอีกด้วย และนิยามของผู้นำที่แท้จริงแห่งโคกสลุงคงไม่มีอะไรชัดเจนไปกว่าถ้อยคำของพอมืดที่ว่า “ผู้นำที่แท้จริงจะเป็นใครก็ได้ แต่ต้องเป็นคนเอาธุระส่วนรวม”

เส้นทางสู่โคกสลุงน่าอยู่ กลยุทธ์การทำงาน

ในแง่ของการทำงานพัฒนาชุมชน แม้จะได้ค้นพบแล้วว่าใครเป็นผู้นำที่แท้จริง แต่หากไม่ได้เปลี่ยนมุมมองในการทำงานหรือวิธีการพัฒนาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม งานขับเคลื่อนก็อาจต้องประสบปัญหาหรือมุ่งไปข้างหน้าได้ไม่ไกลเท่าที่ควร การมีเครือข่ายในการทำงานที่มีความเข้มแข็ง และปรับกลยุทธ์การทำงานให้ทันสมัย จึงนับเป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่ชุมชนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เลย

“

ผู้นำที่แท้จริงจะเป็นใครก็ได้
แต่ต้องเป็นคนเอาธุระส่วนรวม

”

เครือข่ายภายนอกคือกัลยาณมิตรผู้หนุนเสริม

ชุมชนโคกสลุงทำงานร่วมกับหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกมาโดยตลอดนับตั้งแต่การทำงานกับนักวิชาการซึ่งเข้ามาในช่วงที่จะมีการสร้างเขื่อน การทำงานร่วมกับ SIF ตามมาด้วยการเข้าอบรมในโครงการต่างๆ อีกหลายโครงการที่จัดขึ้นโดยภาครัฐและเอกชน พอมีดแล้วว่าเครือข่ายภายนอกที่ชุมชนทำงานด้วยอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ช่วยเติมกระบวนการและความรู้ ให้เครื่องมือในการทำงาน เครือข่ายกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นมหาวิทยาลัย องค์กรมหาชน หรือองค์กรเอกชนต่างๆ ส่วนอีกกลุ่มช่วยเติมโครงสร้างพื้นฐานหรือแนะนำอาชีพ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงอุตสาหกรรม

เครือข่ายทั้งสองกลุ่มมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนชุมชนโคกสลุง เช่นแนวคิดในการทำชุมชนท่องเที่ยวที่เริ่มจุดประกายขึ้นอย่างจริงจังในเวทีเครือข่ายการเรียนรู้ผู้นำแห่งอนาคต ครั้งที่ 1 (CL1) ของโครงการผู้นำแห่งอนาคต ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้เข้าอบรมได้รวมกลุ่มกันเพื่อ

เสนอแนวคิดในการขับเคลื่อนสังคมด้านใดก็ได้ที่สนใจ จากคำบอกเล่าของ พ่อมืดระบุว่าในเวทินั้นมีคนเข้ามารวมกลุ่มคุยเรื่องชุมชนท่องเที่ยวประมาณ 5-6 คน โดยเป็นบุคลากรที่ทำงานภาครัฐและองค์กรเอกชน ซึ่งต่อมาได้ กลายเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มแรกที่ใช้บริการที่พักโฮมสเตย์ของชุมชนโคกสูง ทั้งยังคงคอยช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายด้านการท่องเที่ยวชุมชนของภาครัฐ ข้อมูลทิศทางการพัฒนาของอาเซียนและกระแสโลกที่มีประโยชน์ต่อการ พัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนในช่วงเวลาต่อ ๆ มา

ผลที่เกิดขึ้นในการทำงานขับเคลื่อนชุมชนทำให้พ่อมืดได้ข้อสรุปว่า การ ทำงานประสานกับหน่วยงานภายนอกและการหมั่นเข้าร่วมในเวทีให้ความ รู้ด้านต่าง ๆ เป็นเรื่องสำคัญ “การทำงานชุมชน ถ้าจะให้ความรู้มันทันสมัย เสมอก็ต้องไปเติมความรู้ ในเวทีต่าง ๆ จะมีวิทยากรหรือนักวิชาการเก่ง ๆ มาให้ความรู้เสมอ เรื่องบางอย่างเราอาจเคยรู้แล้ว แต่ไม่ได้รู้หรือเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง การไปเติมความรู้จะทำให้สิ่งที่เราเคยรู้แจ่มกระจ่างขึ้นมา...การ เข้าร่วมเวทียังทำให้ได้เครือข่าย ซึ่งไม่ใช่เครือข่ายธรรมดา แต่เป็นคนดี ๆ ที่ จะกลายเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเราหลายอย่าง เช่นพออาจารย์บางท่าน ทราบว่าเราอยากได้หอชมวิวที่พิพิธภัณฑท์พื้นบ้านไทยเบ็ญฯ อาจารย์ก็ช่วย ออกแบบให้โดยไม่คิดเงิน” (พ่อมืด, 17 ธันวาคม 2559)

อย่างไรก็ตาม การประสานงานกับเครือข่ายภายนอกต่าง ๆ มักเป็นไป ในรูปแบบการทำตามนโยบายหรือแนวทางที่องค์กรทางวิชาการนั้น ๆ ให้ความ สนใจ การทำงานจึงมักจะเป็นการรับนโยบายหรือรับความรู้บางอย่าง มาใช้ ทิศทางการพัฒนาชุมชนที่ถูกกำหนดโดยภายนอกมากกว่าชุมชนทำให้ การขับเคลื่อนชุมชนไม่มีความแน่นอนและปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ อย่างไร ทิศทาง ดังนั้นการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเอาไว้อย่างชัดเจน เช่นที่โคกสูงทำจึงอาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไป อย่างมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น

ครูเสือเล่าว่า แม้จะมีหน่วยงานที่สนใจเข้ามาทำโครงการในโคกสูงจำนวนมาก แต่ทางกลุ่มจะพิจารณาเสมอว่าแนวทางการทำงานของหน่วยงานมีความสอดคล้องกับสิ่งที่ชุมชนต้องการขับเคลื่อนหรือไม่ “ตั้งแต่เริ่มทำจนกระทั่งถึงวันนี้ เรายืนยันอย่างเดิมว่าเราจะขอโครงการอะไรมาก็แล้วแต่ แล้วบอกให้มาทำโน่นทำนี่ ผมไม่ทำนะ ผมยืนยันเลยว่าต้องทำในสิ่งที่เราคิดคือใช้วัฒนธรรมของเราเองขับเคลื่อน” (ครูเสือ, 17 ธันวาคม 2559)

พี่มู่เล่าว่าแนวทางหลักที่ชุมชนเลือกใช้ในการประสานกับหน่วยงานภายนอกคือการทำแผนบูรณาการร่วมกัน คือชุมชนจะทำแผนของตนเองเอาไว้ก่อน จากนั้นนำไปเชื่อมหรือเล่าให้หน่วยงานต่างๆ ฟังว่าชุมชนต้องการพัฒนาไปในทิศทางใดบ้าง แล้วหน่วยงานจึงแนะนำแนวทางการดำเนินการให้ชุมชน สุดท้ายจึงประนีประนอมเข้าหากันว่าชุมชนกับหน่วยงานจะสามารถทำงานร่วมกันตรงส่วนใดได้บ้าง พอมีมติเสริมว่าการทำงานในลักษณะนี้นับว่าเป็นการช่วยเหลือกันทั้งสองฝ่ายคือ “รัฐมีเงิน ไม่มีคน เรามีคน ไม่มีเงิน” การทำงานเช่นนี้จึงตอบโจทย์กันทั้งสองฝ่าย

นอกจากองค์กรภายนอกที่มีลักษณะเป็นหน่วยงานภาครัฐแล้ว ชุมชนโคกสูงยังทำงานประสานกับองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่อื่นๆ อีกด้วย ทีมนักวิจัยในโครงการของเราเคยเสนอแนวคิดให้พอมิตและทีมงานลงขยายผลการทำงานของชุมชนโคกสูงให้ขึ้นไปเป็นการทำงานในระดับจังหวัด โดยการส่งต่อความคิดและแนวทางการพัฒนาโคกสูงให้ชุมชนอื่นได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกัน ทว่าพอมิตบอกพวกเราว่าก่อนจะขยายผลออกไปในวงกว้าง เราจำเป็นต้องพิจารณาให้ดีกว่าชุมชนทุกชุมชนมีประเด็นร่วมที่เข้มแข็งพอหรือไม่ หากไม่มีจะกลายเป็นเพียงการรวมกลุ่มที่มีแต่ความอ่อนแอ เพราะต่างฝ่ายต่างมีความต้องการของตนเอง ดังนั้นแนวทางการทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมส่วนอื่นๆ ที่โคกสูงทำอยู่ในปัจจุบันจึงเป็นการทำงานร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่มีการจัดตั้งกลุ่ม ไม่มีการสร้าง

พันธสัญญา แต่ใช้วิธีการช่วยเหลือกันเป็นครั้ง ๆ หรือเป็นเรื่อง ๆ ไปตามแต่ความต้องการของชุมชนหรือภาคประชาสังคมกลุ่มนั้น ๆ

การมีเครือข่ายภายนอกหรือมีกัลยาณมิตรที่เข้มแข็งนับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนจำนวนมากในประเทศไทยพัฒนาไปอย่างก้าวกระโดด แต่หากปราศจากทิศทางการพัฒนาที่ชัดเจนก็อาจทำให้แนวทางการพัฒนาไม่ได้ตอบโจทย์ที่ชุมชนเลือกด้วยตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้นเมื่อทำงานกับภายนอก ตัวชุมชนเองจึงต้องมีสถานะเป็นทั้งฝ่ายรับและฝ่ายรุก ให้มีความพอเหมาะอีกด้วย ซึ่งวิธีการทำงานอาจมีได้หลายรูปแบบ และแนวทางการบูรณาการร่วมอาจเป็นหนึ่งในนั้น

เครือข่ายภายในคือความร่วมมือของคนทุกวัย

เครือข่ายภายในชุมชนมีความสำคัญในการทำงานพัฒนาชุมชนไม่แพ้เครือข่ายภายนอก ชุมชนโคกสูงมีคนทำงานขับเคลื่อนหลัก ๆ อยู่ 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มสถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง กลุ่มครูภูมิปัญญา และกลุ่มแกนนำจิตสาธารณะ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มอาชีพทอผ้าและกลุ่มโฮมสเตย์ แต่ละกลุ่มทำงานแตกต่างกันดังนี้

กลุ่มสถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา : ประกอบไปด้วยสมาชิกหลัก 5 คน คือ พ่อมีด ครูเสื่อ พี่ม่วย นนท์ และผู้พันจิตติ งานหลักของกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ คือกำหนดยุทธศาสตร์ในการทำงานพัฒนาชุมชน รวบรวมองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมของชุมชนให้เป็นระบบ สร้างสรรค์งานวิชาการร่วมกับนักวิชาการภายนอก เป็นผู้ดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ ร่วมกับหน่วยงานภายนอก และทำงานพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนอย่างจริงจัง ปัจจุบันสมาชิกทั้งห้ามีหน้าที่เฉพาะของตนเองอย่างชัดเจน เช่น พ่อมีดทำ

หน้าที่หลักในการประสานงานภายนอกและดูแลงานด้านวัฒนธรรมร่วมกับครูสื่อ ขณะที่พี่มยุและนนท์ดูแลเรื่องการพัฒนาศักยภาพกลุ่มเยาวชนเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง และประสานงานกับครูภูมิปัญญา ส่วนผู้พันดูแลเรื่องเงินสวัสดิการชุมชนของกลุ่ม การทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มทำให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนทั้ง 6 ด้านดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมมาจนถึงปัจจุบัน

กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง : เมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งคือกลุ่มเยาวชนในชุมชนโคกสูงซึ่งได้รับการพัฒนาศักยภาพให้เรียนรู้และทำงานสืบสานภูมิปัญญาไทยเบ็งร่วมกับครูภูมิปัญญาที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชน พร้อม ๆ กับเรียนรู้แนวคิดและวิธีการทำงานพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ เด็กส่วนใหญ่มักเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งในช่วงประถมปลาย แล้วค่อย ๆ เติบโตจากการเป็นผู้ร่วมกิจกรรมในค่าย ไปสู่การเป็นพี่เลี้ยง และผู้จัดการค่ายเยาวชน สมาชิกในกลุ่มจึงมีอายุตั้งแต่สิบขวบไปจนถึงยี่สิบกว่าปี โดยทำงานในหน้าที่แตกต่างกันไปตามความถนัดและความสนใจ

กลุ่มครูภูมิปัญญา : โคกสูงมีผู้สูงอายุหลายคนทำงานร่วมกับกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ ในฐานะครูภูมิปัญญา คอยทำหน้าที่สอนภูมิปัญญาดั้งเดิมให้แก่เด็ก ๆ ในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาดูงานในชุมชน จากการสังเกตพบว่ากลุ่มครูภูมิปัญญาหรือผู้สูงอายุในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ค่อนข้างใกล้ชิดกับเด็ก ๆ ในชุมชน และมีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยเบ็งให้นักท่องเที่ยวเข้าใจได้เป็นอย่างดี

กลุ่มแกนนำจิตสาธารณะ : ถ้าเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งคือตัวแทนของเยาวชน ครูภูมิปัญญาคือตัวแทนของผู้สูงอายุ กลุ่มแกนนำจิตสาธารณะก็คงเป็นตัวแทนกลุ่มคนวัยทำงานที่เข้ามาสืบบทบาทในการทำงานร่วมกับสถาบันไทยเบ็งฯ ในแง่ของการพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กับการทำอาชีพหลักของตนเอง สมาชิกหลักในกลุ่มแกนนำจิตสาธารณะคือกลุ่มคนทำอาชีพ

ทอผ้าและเจ้าของโฮมสเตย์ แม้ว่าแกนนำจิตอาสาจะเป็นคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามามีบทบาทในการทำงานพัฒนาชุมชนโคกสูง แต่สมาชิกในกลุ่มก็คือชาวบ้านที่คอยช่วยงานพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็ญฯ มานานหลายปี นับได้ว่ากระบวนการทำงานเหล่านี้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทำงานอย่างหนึ่งของสถาบันไทยเบ็ญฯ ที่ให้ความสำคัญกับคนที่เข้ามาทำงานช่วยเหลือกลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ทั้งในแง่การสร้างรายได้และการพัฒนาศักยภาพตนเองอย่างจริงจัง

จากกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องทั้งในชุมชนและนอกชุมชนทำให้สามารถสรุปองค์ประกอบในการทำงานพัฒนาชุมชนโคกสูงในปัจจุบันได้ว่า งานพัฒนาชุมชนโคกสูงขับเคลื่อนไปด้วยฟันเฟืองหลาย ๆ ตัวช่วยกันทำงาน ฟันเฟืองใหญ่ที่สุดคือกลุ่มสถาบันไทยเบ็ญโคกสูงเพื่อการพัฒนา ประกอบด้วยพ่อมืด ครูเสือ พี่มูย นนท์ และผู้ฟัน ทำหน้าที่หลักในการวางแผน พิจารณาภาพรวมการทำงานของชุมชน กำหนดทิศทางในการพัฒนา และคอยประสานงานกับส่วนอื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญ กลุ่มครูภูมิปัญญา กลุ่มแกนนำจิตอาสา และหน่วยงานภายนอก ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและด้านความรู้ทางวิชาการ ทำให้งานแต่ละส่วนค่อย ๆ เคลื่อนที่ไปข้างหน้าได้อย่างพร้อมเพรียงกัน (ภาพที่ 3)

ใช้เอ็นปะกะร้อน

นอกจากต้องสร้างเครือข่ายทั้งภายนอกและภายในให้มีความเข้มแข็งแล้ว ประเด็นในการขับเคลื่อนชุมชนก็นับเป็นกลยุทธ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ใช้ในการทำงาน เครื่องมือหลักที่กลุ่มผู้นำสถาบันไทยเบ็ญฯ เลือกใช้ใน

ภาพที่ 3
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำงานขับเคลื่อนชุมชนโคกสูง
 ที่มา : ผลการศึกษา

การพัฒนาชุมชนโคกสูงมาตลอดคือวัฒนธรรม โดยมีเหตุผลสำคัญคือ “วัฒนธรรมเป็นประเด็นเย็น” สามารถเคลื่อนไหวได้ง่าย ทุกคนในสังคมยอมรับ รู้สึกร่วมกันว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดี มีคุณค่า เป็นประเด็นที่ไม่กระทบต่อผลประโยชน์ของใคร ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน จึงไม่มีใครขัดขวางงานขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ทุกๆ อย่างในโลกก็ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลง จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นบนพื้นที่อันจำกัดก็อาจทำให้เรื่องราวที่เป็นประเด็นร้อนอย่างเรื่องสิ่งแวดล้อมและการเมืองโศกจรมาซ้อนทับอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับเรื่องวัฒนธรรมซึ่งเป็นประเด็นเย็น และเกิดการปะทะกันที่สุดในที่สุด

ผู้พันเล่าให้ฟังว่าในปี พ.ศ. 2545 นับเป็นการปะทะกันครั้งแรกระหว่างประเด็นร้อนกับประเด็นเย็นในพื้นที่โคกสูง เนื่องจากจะมีโรงงานปุ๋ยซีไก่อัดเม็ดมาตั้งอยู่ในชุมชน ทางกลุ่มจึงยื่นเรื่องคัดค้าน และพยายามพูดคุยเชิญชวนให้ชาวบ้านตระหนักถึงข้อเสียจากการตั้งโรงงาน ทุกๆ วันแกนนำกลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ จะขึ้นรถแห่ตระเวนไปประกาศเชิญชวนให้ชาวบ้านร่วมคัดค้านการตั้งโรงงาน จนกระทั่งชาวบ้านจำนวนมากเห็นด้วย และในที่สุดฝ่ายโรงงานจึงพ่ายแพ้ไปในขั้นตอนการจัดเวทีประชาคม

แม้กลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ จะเป็นฝ่ายชนะ แต่ระหว่างการต่อสู้มีทั้งการปะทะกันด้วยอารมณ์ การถูกขู่ฆ่า และถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกถ่วงความเจริญ เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้สมาชิกในกลุ่มต้องปะทะกับคนหลายฝ่ายในชุมชน ส่งผลให้การทำงานของกลุ่มได้รับความน่าเชื่อถือลดลง และความบาดหมางทั้งหลายก็ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน นั่นคือบทเรียนสำคัญที่ทำให้กลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ตัดสินใจแน่วแน่ว่าจะไม่เข้าไปขับเคลื่อนปัญหาที่มีลักษณะเป็นประเด็นร้อนหรือประเด็นที่กระทบกับผลประโยชน์ของคนโดยตรงอีก

แต่แล้วไม่กี่ปีต่อมาประเด็นร้อนก็มาปะทะกับประเด็นเย็นอีกครั้ง

คราวนี้ไม่ใช่เรื่องโรงงาน แต่เป็นเรื่องการวางผังเมืองจังหวัดลพบุรี พ่อมีดเล่าว่ากรมโยธาธิการและผังเมืองเริ่มวางผังเมืองในจังหวัดลพบุรีมานานหลายปีแล้ว แต่ชาวบ้านไม่เคยรู้เรื่องมาก่อน และแม้พ่อมีดจะเป็นสมาชิกสภาวัฒนธรรมจังหวัด มีเครือข่ายในหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องบ้าง แต่ก็มารู้เรื่องเมื่อกรมโยธาธิการฯ เตรียมจะประกาศใช้แล้ว ตัวผังเมืองบ่งบอกชัดเจนว่าพื้นที่โคกสูงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่อนุญาตให้มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมได้ ไม่เว้นแม้แต่พื้นที่อยู่อาศัย พ่อมีดและสมาชิกในกลุ่มจึงต้องพยายามวิ่งเต้นทุกทางเพื่อยับยั้งสถานการณ์ดังกล่าว โดยมีเวลาในการต่อสู้เพียง 15 วัน

แม้จะเป็นประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับกรณีโรงงานปุ๋ย แต่ครั้งนี้กลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ มีการปรับกลยุทธ์ใหม่ในการต่อสู้ คือแทนที่จะกล่าวโทษโรงงานอุตสาหกรรมด้วยเหตุผลต่างๆ ดังเช่นที่เคยทำ ก็เปลี่ยนมาใช้วิธีชี้ให้หน่วยงานราชการเข้าใจถึงความสำคัญของชุมชนโคกสูงในฐานะพื้นที่ประวัติศาสตร์อันมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มีคุณค่า ความเป็นพื้นบ้านและวิถีชีวิตเช่นนี้เหมาะกับการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม ทางกลุ่มดำเนินการต่อรองกับนโยบายของรัฐโดยเข้าร่วมประชุมสังเกตการณ์กับทางสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดอย่างสม่ำเสมอ นำเสนองานวิจัยและเอกสารทางวิชาการที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ of ชุมชนในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความยั่งยืนของชุมชนเมื่อไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ซึ่งรายได้จะกระจายออกไปสู่คนเล็กคนน้อยมากมาย ไม่ได้กระจุกตัวอยู่แค่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมโดยการไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และความยั่งยืนทางสังคม ซึ่งวัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเป็นชุมชนดั้งเดิม จะยังคงได้รับการรักษาเอาไว้

พ่อมีดเล่าความรู้ด้านผังเมืองให้ฉันฟังมากมาย รวมทั้งแนวทางที่

ประชาชนหรือท้องถิ่นสามารถทำได้ก่อนจะมีการประกาศใช้ผังเมืองอย่างเป็นทางการ เรื่อยไปจนถึงความรู้เกี่ยวกับนโยบายพัฒนาที่ดินของภาครัฐ ข้อมูลทั้งหมดย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงการทุ่มเทแสวงหาความรู้มาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ แนวทางการขับเคลื่อนครั้งนี้้อาจอธิบายได้ด้วยถ้อยคำเรียบง่ายเพียงประโยคเดียวจากพอมิต “เราต้องสู้ด้วยความรู้ ไม่ใช่สู้ด้วยอารมณ์” (พอมิต, 22 ตุลาคม 2559)

เกือบทุกครั้งที่เราเจอกัน พอมิตจะบอกเล่าความเคลื่อนไหวเรื่องสถานการณ์ผังเมืองของชุมชนให้ฟังอยู่เสมอ โดยที่ผ่านมามาสถานการณ์ผังเมืองถูกประเมินให้อยู่ในภาวะเฝ้าระวังมาโดยตลอด ครั้งล่าสุดพอมิตอัปเดตสถานการณ์โดยการยื่นเอกสารชิ้นหนึ่งให้ฉันอ่าน เอกสารราว 10 แผ่นเป็นข้อกำหนดด้านผังเมืองของจังหวัดลพบุรีอย่างละเอียด หนึ่งในนั้นมีภาพแผนที่ผังเมืองจังหวัดลพบุรีรวมอยู่ด้วย แผนที่แสดงให้เห็นพื้นที่ส่วนต่างๆ ซึ่งถูกกำหนดให้มีสีสันแตกต่างกันเพื่อบ่งบอกลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ว่าส่วนใดเป็นพื้นที่โล่งเพื่อพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พื้นที่อนุรักษ์ป่าไม้ พื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน พื้นที่ที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมได้ (ส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์) โดยพื้นที่ตำบลโคกสลุงเป็นเพียงพื้นที่เดียวในบริเวณริมเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ที่ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ชนบทและเกษตรกรรม

การนำร่วมคือหนทางแห่งความยั่งยืน

เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ที่มีการสร้างความเปลี่ยนแปลงบางอย่างให้แก่พื้นที่ หรือพยายามจะรักษาอะไรบางอย่างเอาไว้ในชุมชน ความยั่งยืนเป็นอีกหนึ่งเรื่องที่ชุมชนโคกสลุงต้องถูกตั้งคำถามจากสังคมภายนอกอยู่เสมอ

“

ถ้าเรามีแกนนำหลากหลาย มันก็จะกระจายการทำงาน
แต่ละคนก็พัฒนาคนไปเป็นทอดๆ ตามแนวทางที่ตนถนัด
แต่ต้องมีการตัดสินใจร่วมกันอยู่เสมอ ไม่แยกกันทำแบบ
ตัวใครตัวมัน เมื่อทำได้แบบนี้ งานทุกๆ ด้านจะพัฒนาไป
พร้อมกันได้รวดเร็วขึ้น ไปถึงเป้าหมายได้ง่ายขึ้น
ไม่ต้องกังวลว่าจะไม่มีใครแทนใคร

”

พวกเรานักวิจัยในโครงการนี้ก็เคยตั้งคำถามกับกลุ่มแกนนำในสถาบันไทย
เบ็ญฯ ว่า ถ้าวันหนึ่งแกนนำเหล่านี้ไม่อยู่ อนาคตของโคกสูงจะเป็นอย่างไร
ต่อไป

พี่ม่วยตอบอย่างตรงไปตรงมาว่า จริงๆ แล้วเรื่องอนาคตของโคกสูง
เป็นสิ่งที่พ่อมืดและพี่ม่วยรวมไปถึงแกนนำทุกคนต่างก็กังวลและคำนึงถึงอยู่
บ่อยครั้ง จึงพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อลดความกังวลให้แก่ทุกคน
ที่ทำงานด้วยกัน โดยเมื่อช่วงต้นปี พ.ศ. 2559 สมาชิกในกลุ่มสถาบัน
ไทยเบ็ญฯ ได้ลองแบ่งหน้าที่รับผิดชอบของแกนนำแต่ละคนในกลุ่มให้มีความ

ชัดเจนว่าใครทำหน้าที่ใด เช่น ผู้พันคูเรื่องสวัสดิการ พ่อมีตคูเรื่องวัฒนธรรม ครูเสือกคูเรื่องศิลปะเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรม พี่มูยคูเรื่องเยาวชน โดยเป็นที่ปรึกษาให้न्हนั เพราะอยากให้เห็นที่ขึ้นมารับหน้าที่ในส่วนของเยาวชนเต็มตัว

พี่มูยเสริมอีกว่าจริง ๆ แล้วหน้าที่ข้างต้นเป็นสิ่งที่เจ้าตัวทำอยู่แต่เดิมแล้ว แต่การแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนทำให้รูปแบบการทำงานมีความชัดเจนยิ่งขึ้น หลังจากแบ่งหน้าที่รับผิดชอบกันเรียบร้อยแล้ว สิ่งที่แต่ละคนจะต้องไปทำคือพยายามหาแนวทางพัฒนาสิ่งที่ตนเองรับผิดชอบให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น “เราคิดว่านี่แหละวิธีการที่จะแทนใครสักคน ถ้าเรามีแกนนำหลากหลาย มันก็จะกระจายการทำงาน แต่ละคนก็พัฒนาคนไปเป็นทอด ๆ ตามแนวทางที่ตนเองนัด แต่ต้องมีการตัดสินใจร่วมกันอยู่เสมอ ไม่แยกกันทำแบบตัวใครตัวมันเพราะจะทำให้อ่อนแอ เมื่อทำได้แบบนี้ งานทุก ๆ ด้านจะพัฒนาไปพร้อมกันได้รวดเร็วขึ้น ไปถึงเป้าหมายได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องกังวลว่าจะไม่มีใครแทนใคร” (พี่มูย, 21 ตุลาคม 2559)

พ่อมีตกล่าวถึงอีกเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งเริ่มทำควบคู่ไปกับการแบ่งงานกันพัฒนาอย่างเป็นระบบ คือการพยายามทำให้ทุกคนมองเห็นภาพเดียวกันอย่างชัดเจนว่าตอนนี้ชุมชนเราอยู่ตรงจุดใดของสังคม กำลังจะเดินไปยังทิศทางไหน มีเป้าหมายร่วมกันอย่างไร และมีใครมาเกี่ยวข้องกับชุมชนเราบ้าง หากทุกคนมองเห็นภาพเดียวกันก็จะเข้าใจอย่างชัดเจนว่าตนเองมีความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่มุมใด และมีอะไรหรือใครบ้างสัมพันธ์กับงานที่ตนเองทำอยู่

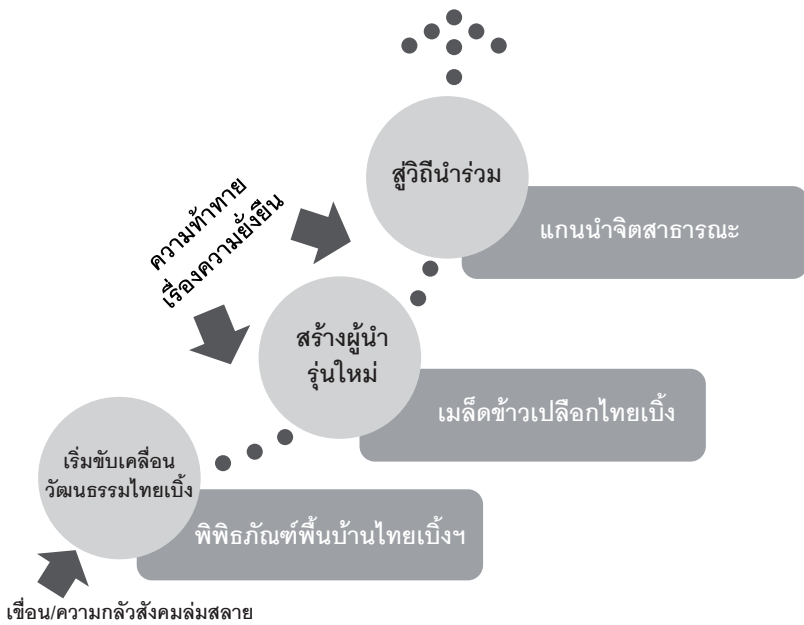
เราสังเกตเห็นความพยายามของพ่อมีตในเรื่องนี้ได้ในการอบรมแกนนำจิตสาธารณะ ซึ่งพ่อมีตได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และเครื่องมือในการทำงานชุมชนให้แก่นำคนอื่น ๆ เริ่มจากการแสดงยุทธศาสตร์ 30 ปีในการขับเคลื่อนชุมชนไทยเบ็ง อันเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินโครงการต่าง ๆ ของ

ชุมชนมาตลอด 17 ปี จากนั้นในการอบรมครั้งต่อมาพอมิตจะเริ่มให้ทุกคนได้ลองตั้งเป้าหมายของตนเอง และลองเชื่อมโยงงานที่ตนเองทำอยู่กับส่วนต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

ลักษณะการทำงานแบบที่ทุกคนมองเห็นภาพเดียวกันเช่นนี้ปรากฏในการจัดงานลานวัฒนธรรมไทยเบ็ญครั้งล่าสุด โดยผู้เข้าอบรมแกนนำจิตสาธารณะต่างก็สะท้อนว่ารู้สึกเหมือนตนเองเป็นเจ้าของงานจริงๆ ไม่ใช่แค่คนที่มาช่วยงาน มีความเข้าใจว่าจะต้องทำอะไรหรือต้องไปเติมส่วนไหนทำให้อยากลองจัดงานเองบ้าง ในขณะที่พี่มยุระสะท้อนจากด้านตรงข้ามว่าการที่ตนเองไม่ได้ถือทุกอย่างหรือรู้ทุกเรื่องทำให้การทำงานสะดวกน้อยลง เพราะทุกคนเข้าใจภาพรวมตรงกัน

การทำงานในลักษณะที่ทุกคนได้เห็นภาพรวมตรงกัน มีการถ่ายโอนข้อมูลให้กันและกันอยู่เสมอ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงอันสำคัญอีกครั้งในงานขับเคลื่อนชุมชนโคกสลุง การเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ในการทำงานครั้งนี้จึงไม่ได้เปลี่ยนแค่ตัวผู้นำ แต่ยังเปลี่ยนวิธีการไปสู่รูปแบบใหม่ จากที่เคยหวงแหนทุกอย่างไว้กับตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูล ก็เปลี่ยนมาถ่ายทอดให้แกกันและกัน เพื่อให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการทำงานแต่ละชิ้น และยังรู้ด้วยว่าสิ่งที่ตนเองทำอยู่จะส่งผลกระทบต่อใครบ้าง

การทำงานพัฒนาชุมชนมาเกือบ 20 ปีทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนตัวเองหลายครั้ง จากการตามหาผู้นำที่แท้จริงมาสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน จากที่มีคนเพียงกลุ่มเล็กๆ เป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนามาสู่การกระจายอำนาจในการตัดสินใจ และพยายามกระจายข้อมูลให้ทุกคนสามารถเข้าใจสถานการณ์ มองเห็นปัญหา และมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม (ภาพที่ 4) การเปลี่ยนแปลงที่เพิ่งเกิดขึ้นนี้มีที่มาจากความท้าทายสำคัญในเรื่องความยั่งยืนของงานพัฒนาชุมชน

ภาพที่ 4
เส้นทางการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูง

ที่มา : ผลการศึกษา

ผลจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำงานอาจจะท้อออกมาในลักษณะที่ทุกคนในกลุ่มมีความสุขและรู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น แต่คงยังเร็วเกินไป หากจะประเมินว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้จะนำไปสู่รูปแบบการพัฒนาชุมชนที่ดีกว่า เพื่อจะสู้กับความท้าทายที่เกิดขึ้น ชุมชนต้องไม่ลืมด้วยว่านอกจากการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็งแล้ว ทุกคนในกลุ่มยังต้องรู้จักการทำงานเป็นทีม ไม่ควรจำกัดเครื่องมือการทำงาน องค์กรความรู้ ตลอดจนการตัดสินใจหรือกำหนดเป้าหมาย ไว้ที่คนคนเดียว หมั่นทบทวนจุดยืนของตนเอง และมองเห็นเป้าหมายเดียวกันอยู่เสมอ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไม่อาจจะเลยส่วนใดส่วนหนึ่งไปได้

สิ่งที่ซ่อนอยู่ ภายใต้งานพัฒนาชุมชน

การออกเดินทางหรือได้ประสบพบเจอประสบการณ์ต่างๆ ช่วยหล่อหลอมให้เราเกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างเสมอ ในกรณีโคกสูง ภาพความเปลี่ยนแปลงของผู้เข้าร่วมการอบรมพัฒนาแกนนำจิตอาสาธนะสะท้อนให้เห็นได้จากวิธีการพูด วิธีการฟัง และการร่วมกิจกรรมของผู้เข้าอบรมแต่ละคน เมื่อพูดคุยกันแต่ละครั้งเราจะสังเกตเห็นถึงความไว้วางใจ ความรู้สึกเป็นพวกพ้อง ไปจนถึงการคิดถึงเรื่องส่วนรวมมากขึ้น แต่การเปลี่ยนแปลงของมนุษย์นั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในรูปของการกระทำ ความคิด หรือแม้แต่เปลี่ยนคุณค่าบางอย่างที่เราเคยยึดถือ การทำงานถอดบทเรียนภาวะการนำร่วมครั้งนี้นอกจากจะช่วยฉายภาพของผู้หน้าที่แท้จริง และสะท้อนวิถีการนำของชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ยังทำให้มองเห็นเรื่องราวที่ซ่อนอยู่อีกชั้นหนึ่ง นั่นคือเส้นทางการเติบโตภายในของใครหลาย ๆ คน ซึ่งเกิดขึ้นจากการทำงานพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่ทำงานพัฒนาชุมชนมานานอย่างเยาวชนรุ่นใหญ่ของกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้ง และพ่อมืด ในฐานะแกนนำกลุ่มสถาบันไทยเบ้งฯ ผู้ริเริ่มทำงานนี้มาตั้งแต่ต้น และเป็นหัวใจหลักที่เราจะพูดถึงในหัวข้อนี้

เมล็ดพันธุ์อันหลากหลาย

“พี่แท้ป มากินข้าวด้วยกันก่อน” คือประโยคที่ฉันได้ยินทุกครั้งเมื่อมา

ทำงานที่โคกสูง เจ้าของประโยคนี้อาจจะเป็นใครไปไม่ได้นอกจาก “สิงห์” เยาวชนในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง ถ้าเวทีกระบวนการกลุ่มคือพื้นที่ของนนท์ คริวและโตะกินข้าวของทุกคนที่เข้าร่วมกระบวนการก็คือพื้นที่ของสิงห์ การพบกันหลายครั้งในพื้นที่โคกสูงและในการอบรม Social Facilitator รุ่นที่ 2 ของโครงการผู้นำแห่งอนาคตทำให้ฉันกับสิงห์ได้มีโอกาสพูดคุยและแลกเปลี่ยนมุมมองกันหลายเรื่อง รวมทั้งเรื่องของสิงห์ในฐานะเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง

จุดเริ่มต้นที่นำสิงห์ไปสู่การทำงานกับกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งเกิดจากความสงสัยว่านนท์เพื่อนเขามาทำอะไรที่พิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็งทุกวัน ความสงสัยทำให้สิงห์ตามนนท์เข้ามาสังเกตการณ์จนในที่สุดได้รับคำเชิญให้มาเข้าค่ายด้วยกัน สิงห์บอกว่าพอเข้าค่ายแล้วรู้สึกสนุก ได้เจอคนใหม่ๆ ได้ไปในที่ที่ไม่เคยไป และได้เจอโลกที่กว้างกว่าเพื่อนคนอื่นๆ ในละแวกบ้าน จึงรู้สึกติดใจและช่วยงานในกลุ่มเรื่อยๆ

ถ้าถามว่าสิงห์ทำหน้าที่ใดในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง สิงห์จำกัดความว่าตัวเองคือฝ่ายสวัสดิการ คอยดูแลเรื่องซื้อของ เรื่องอาหาร ไม่นัดทำกระบวนการหรือนำกิจกรรมอย่างที่นนท์ทำ แต่สิงห์ก็มีความสุขดีกับการทำหน้าที่เหล่านี้ ปัจจุบันสิงห์ทำอาชีพรับจ้างหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพขับรถซึ่งทำให้สิงห์ไม่อาจอยู่ร่วมกิจกรรมของกลุ่มได้ทุก ๆ ขึ้นตอนเหมือนคนอื่น แต่สิงห์ก็มักจะแวะเวียนมาคุยกับพี่มูย พ่อมิด หรือมาช่วยงานในกลุ่มเสมอ

สิงห์เริ่มเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งตอนที่เรียนอยู่ชั้น ม.3-ม.4 ตอนนั้นสิงห์อายุ 23 ปีแล้ว นั่นแปลว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้มาเกือบ 10 ปี จากเด็กที่คอยวิ่งซื้อของ ขับรถมาจนถึงตอนนี้สามารถช่วยทำบัญชี ควบคุมค่าใช้จ่ายในการซื้อของกินของใช้ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในค่าย

ฉันถามสิ่งที่ว่าได้อะไรบ้างจากการเป็นเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง เขาตอบอย่างเรียบง่ายและตรง ๆ ตามแบบฉบับของตัวเองว่า “เวลาทำค่าย เราได้ฝึกหลายอย่าง อย่างน้อยก็ต้องข่มใจเวลาจะทำอะไร เช่น กินเหล้า หรือเล่นโทรศัพท์มือถือ เพราะเราต้องคอยบอกเด็กว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ ถ้าเราเที่ยวไปบอกคนอื่นแล้วก็มาทำเอง อันนี้คือเรากำลังถ่มน้ำลายรดหน้าตัวเอง” (สิงห์, 6 พฤศจิกายน 2559)

นอกจากสิ่งทีกับนหนที่ซึ่งเป็นเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งรุ่นแรก ๆ ที่ฉันได้เห็นฝีมือไม่ลายมือในเวทีแกนนำจิตสาธารณะอยู่เสมอแล้ว ในการลงพื้นที่ครั้งนั้นฉันยังได้คุยกับน้อง ๆ เมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งอีก 2 คนที่บังเอิญมาเตรียมค่ายเมล็ดข้าวเปลือกรุ่นใหม่อีกด้วย นั่นคือไก่อและไอซ์ จุดเริ่มต้นที่ทำให้ทั้งคู่เข้ามาเป็นเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งไม่ได้แตกต่างจากสิงห์มากนัก พวกเขาตามเพื่อนมาเข้าค่ายเยาวชนที่สถาบันไทยเบ็งฯ เพราะความอยากเล่นสนุก ไก่อเข้ามาในค่ายเล่นนิทานตอน ป.4 ในขณะที่ไอซ์เข้ามาในค่ายฝึกภาษาอังกฤษตอน ป.6 จากนั้นก็ได้รับการทาบทามให้เข้ามาทำค่ายจนถึงปัจจุบันซึ่งทั้งสองเรียนอยู่ชั้น ม.ปลาย และกำลังเตรียมตัวเข้ามหาวิทยาลัย

ไก่อและไอซ์ทำหน้าที่คล้ายกับนหน คือเป็นผู้นำกระบวนการกลุ่มและงานนันทนาการ ไก่อเล่าว่าตัวเองชอบทำกิจกรรมและชอบเข้าค่ายอยู่แล้ว การทำนันทนาการจึงเป็นกิจกรรมที่ไก่อทำได้ค่อนข้างดี ส่วนไอซ์บอกว่าตัวเองเป็นคนขี้อายมาก ไม่ค่อยกล้าพูดต่อหน้าคนมาก ๆ แต่พอเห็นไก่อนำนันทนาการ นำน้องเล่นเกมได้ ก็อยากลองดูบ้างว่าตัวเองจะทำได้หรือไม่ โดยเริ่มจากไปลองยืนข้าง ๆ ไก่อในตอนแรก จากนั้นค่อย ๆ สังเกตที่ไก่อทำแล้วลองทำตาม ช่วยไก่อมาเรื่อย ๆ จนตอนนี้ไอซ์รู้แล้วว่ากระบวนการที่ตัวเองสามารถนำได้ดีคือกระบวนการที่เป็นเกมซึ่งใช้ทักษะ ความคิด ไม่ใช่เกมที่ต้องเคลื่อนไหวร่างกายให้เต็มที่อย่างที่ไก่อทำ

ไอซ์ยังบอกอีกว่าตอนมาร่วมกิจกรรมช่วงแรกก็ไม่ได้ตั้งใจว่าจะมา

พัฒนาอะไร คิดแค่ว่าจะมาเล่นสนุกกับเพื่อนเท่านั้น แต่พอเข้าร่วมหลาย ๆ ค่ายก็เริ่มรู้สึกว่าคุณเองมีความคิดเปลี่ยนแปลงไปพอสมควร ไม่เพียงมีความกล้าที่จะพูดต่อหน้าคนมาก ๆ เท่านั้น ทว่ายังได้พัฒนาให้รู้จักการวางแผน และมองเห็นภาพรวม ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับการทำงานค่าย

การพูดคุยกับสิงห์ ไก่ และไอซ์ ทำให้ฉันรู้ว่าก่อนที่แต่ละคนจะได้ขึ้นมาทำหน้าที่นากิจกรรมและจัดการค่ายด้วยตนเอง พวกเขาต้องใช้เวลาสั่งสมประสบการณ์ค่อนข้างมาก เริ่มจากเป็นผู้ร่วมกิจกรรม มาเป็นพี่เลี้ยงกลุ่ม ลองทำหน้าที่ต่าง ๆ ในค่ายเพื่อค้นหาสิ่งที่คุณเองทำได้ดี จนกระทั่งสามารถจัดค่ายได้ด้วยตนเอง กว่าจะมาถึงจุดนี้แต่ละคนล้วนเคยผ่านการล้มลุกคลุกคลานและทำงานผิดพลาดมาแล้วทั้งสิ้น

ทั้งสามคนเล่าตรงกันว่า ค่ายที่พวกเขาประทับใจมากที่สุดคือค่ายพัฒนาศักยภาพที่มีโจทย์ให้ทดลองจัดการค่ายด้วยตนเองทั้งหมด และมีผลการทำงานที่ค่อนข้างแย่มาก คือน้อง ๆ ทั้งสองโรงเรียนแยกกันเป็นกลุ่ม ๆ ไม่มีใครสนใจฟังหรือสนใจร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้น เรียกว่าไม่สามารถควบคุมอะไรได้เลย จนกระทั่งพี่ซึ่งเป็นวิทยากรหลัก (วิทยากรจากภายนอก) เข้ามาแก้ไข จนสถานการณ์ค่อย ๆ ดีขึ้น ความล้มเหลวจากค่ายครั้งนั้นทำให้พวกเขาอยากทำค่ายอีกครั้ง เพราะรู้สึกว่าคุณเองยังทำได้ดีกว่านั้น และผลักดันให้ทำค่ายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากคุยถึงเรื่องในอดีตของแต่ละคนแล้ว ฉันชวนน้อง ๆ คุยต่อถึงอนาคตของตัวเอง กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง และวัฒนธรรมไทยเบ็งในอนาคต ทั้งสามมีมุมมองคล้ายคลึงกันว่า โลกที่เปลี่ยนแปลงไปทุกวันนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้งานด้านวัฒนธรรมไปต่อได้ยาก ความเปลี่ยนแปลงที่วันนี้ไม่ใช่แค่เรื่องเทคโนโลยี แต่รวมถึงค่านิยมด้านเศรษฐกิจด้วย การให้คุณค่ากับความสามารถในการหารายได้มีส่วนผลักดันให้พ่อแม่ผู้ปกครองตั้งความหวังต่อการเรียนและการหารายได้ของลูกหลานในอนาคต เมื่อ

“

สิ่งสำคัญที่ผมได้รับจากที่นี่คือกระบวนการเรียนรู้
กระบวนการพัฒนาคน การไปลงชุมชนทำให้เรารู้ว่า
ถ้าต้องการความรู้อะไรสักอย่างจะต้องทำยังไง
สุดท้ายแล้วการรักษาวัฒนธรรมมันเป็นแค่
เครื่องหลอมคนหลาย ๆ คนให้มาทำงานร่วมกัน
เรียนรู้กระบวนการทำงานไปด้วยกัน

”

ลูกหลานมาทำงานส่วนรวมโดยไม่มีรายได้จึงเป็นเรื่องที่ยากจะเข้าใจ ตัว
เยาวชนเองก็ต้องพยายามเข้าเรียนต่อในเมือง ในมหาวิทยาลัยดีๆ ส่วน
หนึ่งก็เพราะไม่อยากทำให้พ่อแม่ผิดหวัง ฉะนั้นสิ่งที่พ่อทำได้ในฐานะเมล็ด
ข้าวเปลือกไทยเบ็งจึงเป็นความพยายามส่งต่อความรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิ
ปัญญา ตลอดจนวิธีการพัฒนาศักยภาพตนเองให้หน่อย ๆ รุ่นต่อไป

ในฐานะเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง แม้ยังไม่ได้รับปากว่าจะทำงานพัฒนา
ท้องถิ่นต่อไป แต่ตลอดเส้นทางการทำงานทำค่ายและสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน
โคกสลุงคงทำให้พวกเขาได้เรียนรู้บทเรียนหลายๆ เรื่องที่ส่งผลให้แต่ละคน
เติบโตในรูปแบบแตกต่างกันไป หนึ่งในบทเรียนนั้นปรากฏอยู่ในถ้อยคำที่
นนท์ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

“วัฒนธรรมมันมีวันเปลี่ยนแปลงได้ อีก 20 ปีข้างหน้าการรำโทนอาจจจะอยู่แค่ในหนังสือ ทุกอย่างทีคนแก่ที่นี้ทำอาจจะเอาไว้ไม่อยู่แล้ว ตายไปหมดเลย แต่สิ่งสำคัญที่ผมได้รับจากที่นี่คือกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนาคน การไปลงชุมชนทำให้เรารู้ว่าถ้าต้องการความรู้อะไรสักอย่างจะต้องทำยังไง จัดการยังไง หรือเราจะเขียนโครงการยังไง สุดท้ายแล้วการรักษาวัฒนธรรมมันเป็นแค่เรื่องหลอมคนหลายๆ คนให้มาทำงานร่วมกัน เรียนรู้กระบวนการทำงานไปด้วยกัน” (นนท์, 21 ตุลาคม 2559)

ก้าวข้ามอัตตาของตัวเอง

การทำงานในชุมชนโคกสลุงทำให้ฉันได้รู้จักพ่อมิดในหลายแง่มุม นอกจากเรื่องวิธีการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งพ่อมิดช่วยสอนอยู่เป็นประจำแล้ว ยังมีเรื่องราวชีวิตส่วนตัว ความโลดโผนในวัยรุ่น ที่พ่อมิดมักจะเล่าให้ฟังอย่างสนุกสนานในช่วงที่เราล้อมวงกินข้าวกัน

พอมิดเล่าว่าเมื่อก่อนไม่มีร้านเหล้าร้านไหนในหมู่บ้านไม่รู้จักพอมิด เพราะตนกินเหล้าแทบทุกวัน ถ้าเจ้าของร้านไม่เปิดให้ก็ต้องมีเรื่อง จนกระทั่งได้เข้ามาทำงานพัฒนาชุมชนกับหน่วยงานราชการภายนอกอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ สสส. ซึ่งเป็นหน่วยงานด้านสุขภาวะ ทำให้ตนเปลี่ยนแปลงตัวเองจากที่เคยกินเหล้าเมายา สูบบุหรี่ทุกวัน กลายเป็นเลิกแต่ฮอบบี้ยทุกอย่ง การทำตัวให้เหมาะสมและน่าเชื่อถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ทำงานด้านพัฒนาศักยภาพคน ผู้ที่ต้องนำแนวคิดต่างๆ ไปบอกหรือสอนคนอื่น ๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

ยิ่งไปกว่านั้นการทำงานร่วมกับคนอื่น โดยเฉพาะคนแก่คนแก่ ยิ่งก่อ

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพอมืดหลายอย่าง เช่นเมื่อก่อนเป็นคนใจร้อน ไม่เคยฟังใคร แต่พอได้มาทำงาน ได้เติมความรู้จากอาจารย์ว่าต้องรู้จักฟัง ให้ดี อย่าด่วนตัดสินคนอื่น และได้ฝึกการฟังมาก ๆ ทำให้สามารถทลาย กำแพงหลาย ๆ อย่างของตนเองออกไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำแพงอดีต ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การประสานงานกับคนที่ตนเองไม่พอใจทำได้ ยากขึ้น

“สิ่งที่ยากที่สุดในการทำงานชุมชนไม่ใช่การประสานงาน ทางงบประมาณ หรือคิดแผนยุทธศาสตร์ แต่เป็นการก้าวข้ามอดีตของตนเอง ซึ่งเป็น อุปสรรคสำคัญที่ทำให้งานไม่สำเร็จ การละวางสิ่งนี้เป็นเรื่องยาก ผมเองก็ เคยทำไม่ได้ แต่ถ้าเรามองไปยังเป้าหมายหลักที่ตั้งเอาไว้ เราก็จะละวาง ความเป็นตัวตนนั้นได้” (พอมืด, 21 ตุลาคม 2559)

มองไกลสูง จากวันนี้ถึงวันหน้า

ระยะเวลาการทำงานเกือบ 20 ปีในการขับเคลื่อนชุมชนของสถาบัน ไทยเบ็ญจโคกสูงเพื่อการพัฒนาทำให้เกิดเรื่องราวหลายอย่างขึ้นในชุมชน ทั้งพิพิธภัณฑ์ กลุ่มคนทำงานสืบสานวัฒนธรรมไทยเบ็ญจ และการรื้อฟื้น ประเพณีไทยเบ็ญจภายใต้ความมุ่งหวังที่จะให้ชุมชนโคกสูงกลายเป็นชุมชน นำอยู่ดังที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้ โคกสูงเดินทางมาไกลแค่ไหน เข้าใกล้

ปลายทางที่มุ่งหวังแล้วหรือไม่ มีสิ่งใดที่ยังเป็นอุปสรรคต่อการเดินทางบ้าง คงมีแต่คนทำงานมาตลอดเท่านั้นที่สามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้

แรงยึดเหนี่ยวและความสำเร็จ ของการทำงานชุมชน

พวกเราที่นักวิจัยในโครงการเคยนั่งสนทนากับสมาชิกในกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ ถึงสิ่งที่เป็แรงยึดเหนี่ยวให้พวกเขาอย่อยากทำงานเพื่อชุมชน ภาพที่คนทำงานมองตนเองในแง่ความสำเร็จของงานขับเคลื่อนชุมชน และสิ่งที่ชุมชนคาดหวังว่าจะเกิดขึ้นในวันข้างหน้า

ครูเสื่อ ในฐานะคนต้นคิดเรื่องพิพิธภัณฑที่พื้นบ้านไทยเบ็งฯ มองว่า ตั้งแต่เกิดกระบวนการพัฒนาชุมชนขึ้นมาจนถึงปัจจุบันก็ประสบความสำเร็จเรื่อย ๆ ตามลำดับขั้น ถ้านับเป็นเปอร์เซ็นต์ก็น่าจะเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะความตั้งใจของครูเสื่อคือการได้นำความรู้ที่ตนเองมีมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติ ครูเสื่อได้นำวิทยานิพนธ์ด้านศิลปะในวัฒนธรรมไทยเบ็งมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของชุมชนโคกสูงซึ่งเป็นชุมชนบ้านเกิดอย่างเป็นทางการ

“ผมเป็นนักเรียนทุนครูตำบล เงื่อนไขคือต้องกลับมาทำงานที่บ้าน ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่ได้ย้ายไปไหนนับสามสิบปี ผมแค่อยากทำเรื่องเล็กๆ ในบ้านเกิด ให้เขารู้จักตัวตน ตอนนีถ้ามว่าพอใจหรือยัง ผมอยากตอบว่าพอใจ ร้อยเปอร์เซ็นต์ ผมเริ่มต้นจากการเอารูปธรรมมาล่อ อย่างตัวพิพิธภัณฑ แต่เหตุผลที่ยังทำงานต่อเพราะหมู่บ้านเราเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ คนอาจจะรู้จักมากแล้ว แม่มั่นใจว่าเกินครึ่งแน่นอน แต่ในฐานะครูก็อย่อยากจะสื่อสารเผยแพร่ออกไป...เป้าหมายสูงสุดคือความสุขร่วมกันในชุมชน ทุกคน

เข้าใจว่าเราคือใคร อยู่กันแบบอบอุ่น อยู่ร่วมกันเหมือนเก่า มีแกงมีอะไรก็ แบ่งปันกันเหมือนเดิม ถ้ามีปัญหาอุปสรรคเข้ามา เราก็สามารถเอาสิ่งดีๆ เหล่านี้ไปยื่นไปสู้” (ครูเสือ, 21 ตุลาคม 2559)

ส่วนนนท์ เขาวชนเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง มองว่าตอนนี้โคกสูงเป็น ชุมชนที่น่าอยู่ เพราะมีคนที่ยังสนใจทำงานเพื่อส่วนรวม โคกสูงโชคดีมาก ที่มีคนแบบนี้ และอยากให้เป็นอย่างนี้ไปเรื่อยๆ “ผมมาอยู่กับคนเหล่านี้ ผม เห็นตลอดเลยว่าเขามองเห็นคนอื่นเสมอ เห็นถึงความงามในจิตใจของแต่ละ คน ทำให้เรารู้สึกอบอุ่น รู้สึกดี ไม่เห็นแก่ตัว”

สิ่งที่นนท์ตั้งใจจะทำและคาดหวังว่าจะต้องเกิดขึ้นในสองสามปีข้างหน้า คือ ทุกคนในกลุ่มต้องรู้กระบวนการให้ได้มากที่สุด และรู้ชัดเจนว่าเป้าหมาย คืออะไร ส่วนตัวเขาเองอยากทำตัวให้ทันสมัย ครูเสือ และผู้พัน เพื่อให้ สามารถทำงานพัฒนาชุมชนบ้านเกิดได้อย่างต่อเนื่องและจริงจัง “สิ่งที่ทำได้ คือต้องพัฒนาทุกคนให้เท่ากัน ถ้าเป็นไปได้ผมก็อยากจะสอบบรรจุให้ได้ที่ โคกสูงเลย ผมคงอยู่ที่นั่นแหละครับ ที่ไหนก็ไม่น่าอยู่เท่าบ้านเราอีกแล้ว” (นนท์, 21 ตุลาคม 2559)

ขณะที่พอมิตมองความสำเร็จของการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูงได้อย่าง ชัดเจนว่า การพัฒนาชุมชนมีความสำเร็จมาเป็นระยะๆ แต่ถ้าให้มองว่าตอนนี้เดินทางมาถึงจุดมุ่งหมายที่ตนเองตั้งไว้หรือยัง ก็ตอบได้ว่าสำเร็จไปแค่บางส่วน ทว่าด้วยแนวทางที่วางแผนเอาไว้ก็ค่อนข้างแน่ใจว่า หากไม่มีเรื่องราว หนักหนาสาหัสอะไรให้ต้องเผชิญ เป้าหมาย “โคกสูงน่าอยู่” ก็น่าจะมีทาง เกิดขึ้นได้ในอีก 13 ปี สาเหตุที่พอมิตตอบได้อย่างมั่นใจว่าตนเองเดินมา ถูกทางก็เพราะมองเห็นความสำเร็จ 3 ด้านพร้อมกันคือ

ความสำเร็จด้านคนในชุมชน : พอมิตมองว่าปัจจุบันคนในหมู่บ้านต่าง ก็เข้าใจแล้วว่าตนเองคือคนไทยเบ็ง กลุ่มแกนนำจิตสาธารณะก็สามารถลุก ขึ้นมาเตรียมงาน เตรียมการต้อนรับนักท่องเที่ยวได้เองแล้ว ขาดก็แค่การนำ

กระบวนการเท่านั้นที่ยังต้องพัฒนาต่อไปในอนาคต ส่วนแกนนำเชิงยุทธศาสตร์ทุกคนของสถาบันไทยเบ็งฯ ต่างเข้าใจกระบวนการทำงานทุกอย่างเกือบเท่ากันแล้ว ดังนั้นใครหายไปสักคนก็ไม่ใช่อุปสรรคใหญ่

ความสำเร็จด้านการประสานงานกับหน่วยงาน : การทำงานพัฒนาอย่างต่อเนื่องทำให้ปัจจุบันชุมชนเล็กๆ อย่างโคกสูงเป็นที่รู้จักในทางที่ดีมากขึ้นทั้งที่เป็นการขับเคลื่อนโดยคนกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น เมื่อชุมชนประสานงานได้ดี หน่วยงานต่างๆ ก็จะให้การสนับสนุนทั้งในแง่งบประมาณและองค์ความรู้ทางวิชาการ จนโคกสูงกลายเป็นชุมชนหนึ่งในจังหวัดลพบุรีที่มีความเข้มแข็งอย่างมาก “เราพูดได้แบบไม่ชัดเจนว่าเราเข้มแข็งที่สุดในจังหวัดเพราะเราไม่ใช่แค่เอาคนมารำโทน แต่เราบอกได้ว่าการรำโทนมันพัฒนาคนได้ยังไงบ้าง ในเรื่องยุทธศาสตร์จังหวัดก็มีเรื่องราวของบ้านเราอยู่แล้ว ส่วนเรื่องการท่องเที่ยวที่นำไปผลักดันในนโยบายระดับจังหวัดก็เป็นผลจากการทำงานของพวกเรา” (พ้อมีต, 7 พฤศจิกายน 2559)

ความสำเร็จด้านวิชาการ : พ้อมีตมองว่าหนทางที่จะทำให้องค์ความรู้ทั้งหลายยังคงมีชีวิตอยู่คือการนำมาใช้ในชีวิตจริง และเราไม่อาจเข้าใจทฤษฎีต่างๆ ที่เรียนมาได้อย่างแท้จริงหากไม่นำมาประยุกต์ใช้ ดังนั้นโคกสูงจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่ทำให้ความรู้ทางวิชาการ “สำแดงเดช” ขึ้นมาได้

การเมือง ความขัดแย้ง และความท้าทายเรื่องการมีส่วนร่วม

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า การขับเคลื่อนด้านวัฒนธรรมของโคกสูงประกอบไปด้วยคนทำงาน 4 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ กลุ่มสถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง กลุ่มครุภูมิปัญญา

และกลุ่มแกนนำจิตอาสาธรรณะ ซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มเล็ก ๆ ในชุมชน ดังนั้นจึงมักมีคำถามเกิดขึ้นเสมอว่าคนอื่น ๆ ในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยหรือไม่

พี่มุกกล่าวว่าถ้าจะมองเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน เราต้องถามต่อว่าเป็นการมีส่วนร่วมระดับใด เพราะจริง ๆ แล้วคนในโคกสูงทุกคนต่างรู้ว่ากลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ พัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมกันอย่างไร แต่อาจไม่ได้มาเข้าร่วมกระบวนการกลุ่ม เวทีเสวนา หรือไม่ได้เข้ามาช่วยทำงานอย่างเต็มที่ เนื่องจากชาวบ้านต้องใช้เวลาในแต่ละวันไปกับการประกอบอาชีพ ยกเว้นคนที่เสียสละหรือไม่มีงานประจำอย่างจริงจัง ในมุมมองของพี่มุกขอแค่ชาวบ้านรู้ว่ากลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ทำอะไร และมองว่าสิ่งที่ทำเป็นเรื่องดีก็พอแล้ว

คำตอบของพี่มุกสอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ไม่ได้เข้ามาทำกระบวนการหรืออบรมที่พิพิธภัณฑท์ ว่าตนเองตั้งใจที่มีนักท่องเที่ยวมาที่หมู่บ้าน ทำให้สินค้าบางอย่างขายได้ดีขึ้น พวกเขามองว่าการทำพิพิธภัณฑท์เป็นเรื่องที่ดี แต่ไม่สามารถมาช่วยงานที่พิพิธภัณฑท์ได้เพราะต้องขายของต้องทำงานหลายอย่าง

อย่างไรก็ตาม ยังมีคนบางกลุ่มในชุมชนที่มีความเห็นตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกับการทำงานของกลุ่มสถาบันไทยเบ็ญฯ ด้วยเหมือนกัน จากการพูดคุยกับน้อง ๆ หลายคนในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ญฯ ทำให้ฉันรู้ว่า การที่ผู้ปกครองไม่สนับสนุนให้ลูกหลานมาทำกิจกรรมชุมชนเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่เด็ก ๆ ต้องพบเสมอเมื่อมาทำค่ายที่พิพิธภัณฑท์พื้นบ้านไทยเบ็ญฯ ผู้ปกครองจำนวนหนึ่งอยากให้ลูกหลานใช้เวลาอยู่บ้านเพื่ออ่านหนังสือ ช่วยงานบ้าน หรือช่วยทำงานเกษตรมากกว่ามาทำงานที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้อะไร ในมุมมองของพี่มุก การแก้ไขปัญหานี้อาจทำได้โดยใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการทำงาน ขอให้ค่ายต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นกิจกรรมของโรงเรียน ซึ่งจะช่วย

ให้ผู้ปกครองเข้าใจได้มากกว่าการบอกว่าเป็นกิจกรรมของชุมชน

นอกจากนี้ในเส้นทางการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูงยังมีเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้ผู้นำทางการในยุคปัจจุบันอยู่คนละขั้วกับกลุ่มสถาบันไทยเบ็งฯ พี่ม่วยและผู้พันเล่าตรงกันว่า เมื่อก่อนแทบจะทำงานด้วยกันไม่ได้ เพราะยืนกันคนละฝั่ง แต่ตอนนี้ทางกลุ่มพยายามปรับแนวคิดหรือกลยุทธ์ต่างๆ ให้สามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น เช่น ใช้วิธีให้ความสำคัญ อย่างในกรณีที่พิพิธภัณฑสถาน หรือมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักโฮมสเตย์ ทางกลุ่มก็จะแจ้งข่าวให้ผู้ใหญ่บ้านหรือ อบต. ทราบเรื่องก่อน หรือเมื่อมีการอบรมก็เชิญชวนให้เข้าร่วมทุกครั้ง ทว่าดูเหมือนความพยายามเหล่านี้จะยังไม่ประสบผลสำเร็จนัก

เมื่อก่อนพ่อมิตเคยคิดว่าเรื่องนี้เป็นปัญหาสำคัญ ถ้าแก้ไขไม่ได้ ชุมชนก็จะไม่พัฒนา แต่ปัจจุบันมองว่าตนได้ก้าวข้ามคำว่า “ปัญหา” มาแล้ว สิ่งนี้ไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไป เพราะจริงๆ แล้วการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนสามารถทำได้หลายแบบ ไม่จำเป็นต้องเข้ามาทำงานร่วมหัวจมท้ายด้วยกันไปตลอด แค่หน่วยงานท้องถิ่นต่างๆ พัฒนาถนนให้ดี ตัดหญ้าหรือดูแลสภาพแวดล้อมในชุมชนให้สะอาดน่าอยู่ ทำหน้าที่ไปตามที่ตนเองรับผิดชอบให้ดีที่สุดก็นับว่ามีส่วนร่วมในการพัฒนาแล้ว

ในมุมมองของพ่อมิต เราจะมองเรื่องใดว่าเป็นปัญหาหรือไม่ก็ได้ เช่น ถ้ามองว่าการออกมาเป็นองค์กรอิสระที่ไม่มีเงินสนับสนุนจากภาครัฐแล้วทำอะไรไม่ได้ เราก็คงไม่ได้คิดริเริ่มทำอะไรเลย เราต้องไม่เริ่มคิดจากสิ่งที่ทำให้หมดหวัง แต่ต้องคิดก่อนว่าเราอยากทำอะไรให้ชุมชน วางแผนให้ดี จากนั้นจึงไปคุยกับหน่วยงานต่างๆ ว่าควรทำอย่างไรบ้าง เมื่อไม่มองว่าเรื่องนั้นเป็นปัญหา มันก็ไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไป

“

เราจะมองเรื่องใดว่าเป็นปัญหาหรือไม่ก็ได้ เช่นถ้ามองว่าการออกมาเป็นองค์กฤษระที่ไม่มีเงินสนับสนุนจากภาครัฐแล้วทำอะไรไม่ได้ เราก็คงไม่ได้คิดริเริ่มทำอะไรเลย เราต้องไม่เริ่มคิดจากสิ่งที่ทำให้หมดหวัง แต่ต้องคิดก่อนว่าเราอยากทำอะไรให้ชุมชน เมื่อไม่มองว่าเรื่องนั้นเป็นปัญหา มันก็ไม่ใช่ว่าปัญหาอีกต่อไป

”

สรุปบทเรียนการนำร่วม

ในที่สุดเราก็เดินทางมาถึงบทสรุปของบทเรียนเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ขับเคลื่อนชุมชนที่เกิดขึ้นในตำบลโคกสูง การเดินทางอันยาวนานเกือบ 20 ปีถูกย่อให้สั้นลงผ่านคำบอกเล่าของคนทำงานในพื้นที่ ช่วยให้คนนอกอย่างฉันเข้าใจเรื่องราวทั้งหมดได้ใน 8 เดือน และนำมาเรียบเรียงลงในหนังสือเล่มนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้เรื่องราวทั้งหมดในเวลาอันรวดเร็ว

บนเส้นทางการทำงานของคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มนี้มีบทเรียนมากมายให้เราเรียนรู้ได้อย่างไม่รู้จบ แต่หากกล่าวถึงเฉพาะปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนะของฉันทน์ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกิดจากการผสมผสานองค์ประกอบหลายอย่าง อย่างแรกคือ **ประเด็นที่ใช้ขับเคลื่อนเป็นประเด็นเย็น** ช่วงแรกที่โคกสูงได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ชาวชุมชนมีโอกาสเข้าใจทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนพร้อม ๆ กับเข้าใจทุนทางสังคมที่ตนเองมี ในช่วงเวลานั้นบางชุมชนอาจเลือกการพุ่งไปแก้ที่ปัญหาโดยตรง แต่โคกสูงเลือกพัฒนาส่วนที่เป็นคุณค่าของตัวเองให้มีความเด่นชัดมากขึ้น การเลือกประเด็นเย็นที่ไม่ขัดกับผลประโยชน์ใครย่อมทำให้งานขับเคลื่อนดำเนินไปได้โดยไม่มีอุปสรรค แต่ในทางกลับกันก็ต้องยอมรับข้อจำกัดอีกด้านที่ว่า เมื่อไม่มีใครเป็นผู้เสียผลประโยชน์โดยตรงในงานด้านวัฒนธรรม การเชิญชวนให้คนลุกขึ้นมาทำงานตรงนี้จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนัก โชคดีที่โคกสูงมีกลไกและปัจจัยหนุนเสริมหลายประการซึ่งทำให้การขับเคลื่อนนั้นเกิดขึ้นได้จริง (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5
องค์ประกอบในการขับเคลื่อนชุมชนโคกสูง
ที่มา : ผลการวิจัย

ปัจจัยหนุนเสริมประการแรกคือ ชุมชนมีการเติมความรู้ทางวิชาการอย่างต่อเนื่อง จากการคุยกันหลายครั้ง พอมีติดบอกรายละเอียดชัดเจนว่าการขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมในปัจจุบัน “เราต้องสู้ด้วยความรู้ ไม่ใช่สู้ด้วยอารมณ์” แม้ชุมชนจะรู้ว่าสิ่งที่ตนเองมีอยู่มีคุณค่ามากเท่าใด แต่มันก็เป็นเพียงคำบอกเล่าไว้หลักฐานที่จับต้องได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรม โคกสูงทำงานพัฒนาชุมชนร่วมกับนักวิจัยและองค์กรทางวิชาการต่างๆ มาโดยตลอด ทั้งนักวิจัยที่เข้ามาศึกษาเรื่องราวในพื้นที่ และแกนนำของชุมชนเองที่ออกไปอบรมเติมความรู้ด้านต่างๆ อยู่เสมอ เรื่องราวทางวัฒนธรรมของชุมชนได้

รับการศึกษาซ้ำแล้วซ้ำเล่า ภายใต้แ่งมุมอันแตกต่างหลากหลาย สิ่งเหล่านี้ทำให้ความเป็นไทยเบ้งยังมีความชัดเจนและหนักแน่นเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ความรู้ทางวิชาการ สถานการณ์ในสังคม ตลอดจนนโยบายต่าง ๆ ของประเทศย่อมเปลี่ยนแปลงเสมอ ดังนั้นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาบางเรื่อง เช่นการเปลี่ยนแปลงผังเมือง ได้อย่างทันท่วงทีคือการมีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความหลากหลาย เครือข่ายต่าง ๆ จะช่วยบอกข่าวสารอันเป็นประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้อย่างเป็นปัจจุบันเสมอ

ปัจจัยต่อมาคือการมุ่งพัฒนาคนทุกกลุ่ม ชุมชนโคกสูงมีแนวทางพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนหลายแนวทาง เริ่มจากการพัฒนากลุ่มผู้นำทางการ ต่อมาเป็นโครงการกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้งที่มีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาเยาวชนในชุมชนให้มีความเป็นผู้นำ และเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาโดยทำงานร่วมกับครูภูมิปัญญาซึ่งเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขกับการถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองรู้ให้แก่เด็กรุ่นหลัง นอกจากนี้ยังมีโครงการพัฒนาแกนนำจิตอาสาณะที่ตั้งเอาคนที่มิจิตอาสาณะในชุมชนให้ก้าวขึ้นมาทำงานขับเคลื่อนสังคมอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

การทุ่มเททั้งเวลา กำลังกาย และงบประมาณในการพัฒนาคนยังบ่งชี้ให้เห็นถึงปัจจัยหนุนเสริมอีกประการ นั่นคือ ให้ความสำคัญกับเรื่องคุณค่าก่อนมูลค่า การมีเครือข่ายและมีคนทำงานทุกวัยทำให้ชุมชนโคกสูงมีคนพร้อมที่จะทำงาน และสามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นอย่างรวดเร็ว ตรงกับสถานการณ์ แต่ขณะเดียวกันความรู้หรือสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ก็อาจทำให้ชุมชนไหลไปตามกระแสที่เกิดจากความต้องการของสังคมภายนอก จนหลงลืมตัวตนหรือเป้าหมายแท้จริงที่ชุมชนต้องการมุ่งไปให้ถึง เช่นการเข้ามาของกระแสพินิจภัณฑ์พื้นบ้านหรือกระแสการท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนตัวเองให้สอดคล้องกับความต้องการ

ของตลาด ดังนั้นการวางตำแหน่งของตนเองว่า “ไม่ใช่แค่สืบสานวัฒนธรรม แต่ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องหลอมคนเข้าด้วยกัน” หรือ “ใช้การท่องเที่ยวเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ในการเพิ่มรายได้ให้แก่คนที่มาทำงานให้ส่วนรวม” จึงเป็นเกราะป้องกันการใช้ไปตามกระแสสังคมได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ฉันมองว่าปัจจัยทุกประการที่กล่าวมาข้างต้นจะไม่ทรงพลังหรือไม่มีความต่อเนื่องเลยหากการเปลี่ยนแปลงชุมชนนั้นไม่ได้เกิดจากคนในชุมชนเอง การลุกขึ้นมาขับเคลื่อนชุมชนด้วยตัวเองจึงนับเป็นรากฐานอันมั่นคงที่ทำให้งานพัฒนาโคกสูงเดินทางมาไกลจนถึงทุกวันนี้ เพราะการพัฒนาใด ๆ ก็ตามหากเป็นสิ่งที่เกิดมาจากภายนอกย่อมไม่พ้นการเป็นนโยบายหรือข้อเสนอแนะทางวิชาการ ซึ่งอาจตรงกับความต้องการของชุมชนหรือไม่ก็ได้ แต่การกำหนดยุทธศาสตร์และทำงานด้วยตนเองนั้นย่อมหมายถึงสิ่งที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

หากการนำร่วมคือการเปิดพื้นที่ให้คนทุกคนได้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางพัฒนา การลุกขึ้นมากำหนดเส้นทางของชุมชนร่วมกับรัฐภายใต้รูปแบบการบูรณาการแผนร่วมกัน คงเป็นการนำร่วมระหว่างชุมชนกับรัฐอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ และน่าจะเป็นความหวังที่แสดงให้เห็นการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

ในกลุ่มนักวิจัยของเรามีพี่คนหนึ่งที่เป็นนักดนตรี ฉันเคยถูกตั้งคำถามว่าหากเปรียบเป็นเพลง การทำงานขับเคลื่อนของโคกสูงจะเป็นเพลงประเภทใด วันนั้นฉันไม่สามารถตอบคำถามได้ แต่ตอนนี้ฉันรู้แล้วว่า จะเป็นเพลงอะไรไปไม่ได้นอกจากเพลงรำไท่น เพลงพื้นบ้านแท้ ๆ ของคนไทยเบิ่ง ซึ่งเป็นการแต่งเนื้อเพลงขึ้นมาสด ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์บ้านเมือง แต่ท่วงทำนองและสำเนียงยังคงเป็นเอกลักษณ์ ฟังเมื่อไรก็รู้ได้ทันทีว่าเป็นเพลงรำไท่นของคนไทยเบิ่ง วัฒนธรรมและแนวทางในการพัฒนาชุมชนคงต้องถูกปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป แต่เป้า

หมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมั่นคงและหนักแน่นดังเดิม

ระยะเวลา 8 เดือนในการลงพื้นที่ชุมชนโคกสูงและร่วมลงพื้นที่ชุมชนอื่นๆ ทำให้มุมมองที่ฉันมีต่อการพัฒนาประเทศเปลี่ยนไปจากเดิม ตลอดหลายเดือนฉันนึกถึงแนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นที่เคยได้ยินมาตั้งแต่เด็ก พร้อมกับเกิดคำถามเล็กๆ ขึ้นในใจว่า อำนาจนั้นกระจายไปสู่ท้องถิ่นใดหนอ เหตุใดทุกพื้นที่ที่ฉันได้มีโอกาสสัมผัสจึงต้องต่อสู้หรือพยายามต่อรองกับสิ่งที่เรียกว่านโยบายของรัฐอยู่ร่ำไป

เอกสารอ้างอิง

- กาลัก เตชะชั้นหมาก, พนิตสุภา ธรรมประมวล, กานดา เตชะชั้นหมาก, และสภา
วัฒนธรรมตำบลโคกสูง อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี. (2558). *พิพิธภัณฑ์
มีชีวิต ภูมิปัญญาไทยเบ็ง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี.
- ชาญวิทย์ ตีรประเสริฐ. (2548). *พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน การแสดงทางวัฒนธรรม และกระ-
บวนการรื้อฟื้นความเป็นไทยเบ็ง*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษิต). มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, สาขามานุษยวิทยา.
- ภูธร ภูมะธน. (2541). *รายงานการศึกษาเรื่อง มรดกวัฒนธรรมไทยเบ็ง ลุ่มแม่น้ำป่าสัก
ในเขตที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนป่าสัก*. ลพบุรี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม
สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- สถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา. (2559). *โครงการพัฒนาแกนนำจิตสาธารณะ
ตำบลโคกสูง ในเวทีประชุมชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการและภาพรวมการดำเนิน
งานของชุมชน*. ลพบุรี: ผู้แต่ง.

สถานที่

ทราเวลล์

วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์

ภาพ : ทราเวลล์

บทนำ

เช้าวันอาทิตย์ที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 ฉันและเพื่อนอีกสองคน รีบไปยังย่านพระนคร โชคดีจริงที่กรุงเทพมหานครยังไม่ตื่นเต็มที่ รถ จึงแล่นผ่านถนนหลานหลวงมาได้อย่างรวดเร็ว เมื่อเริ่มเห็นกำแพงสีขาว ตั้งตระหง่านอยู่ทางซ้าย ฉันรีบบอกคนขับให้จอด พวกเรากระโดดลงจากรถ เดินต่ออีกสามสี่ก้าวก็เห็นป้ายสีขาวดำดีไซน์แบบมินิมอลลิสม์เขียนว่า “ป้อมมหากาฬ” ด้านล่างมีสัญลักษณ์ Mahakan Model สีดำ “ข้างในจะเป็นยังไงนะ” ฉันนึกในใจขณะเดินผ่านประตูป้อมซึ่งปกติจะมีคนนั่งเฝ้า แต่วันนี้กลับไม่เห็นเงาใครเลย

เมื่อก้าวพ้นประตูเข้ามา ภาพที่เห็นเบื้องหน้าทำให้ฉันรู้สึกเหมือนย้อนเวลากลับไปสู่อดีต ทางข้างหน้าเป็นตรอกเล็ก ๆ คั่นอยู่ระหว่างบ้านไม้โบราณสองชั้นขนาดไม่ใหญ่นัก หน้าบ้านแต่ละหลังมีต้นไม้ปลูกอยู่ในกระถางวางแซมไว้ริมรั้ว คู่มรื๋นตา ด้านบนเหนือทางเดินประดับด้วยธงราว 3 แบบ คือ ธงตราสัญลักษณ์สีเหลืองที่มีอักษรพระปรมาภิไธย ภ.ป.ร. ธงตราสัญลักษณ์สีฟ้าที่มีอักษรพระนามาภิไธย ส.ก. และธงชาติไทย แขนงสลักกัน พวกเราได้ยินเสียงคนอยู่ไกล ๆ จึงเดินตามเสียงไปจนถึงลานกว้างที่มีเก้าอี้วางเป็นแถวอยู่เต็มไปหมด มีคนกำลังสาธิตท่าเครื่องปั้นดินเผารูปเศียรพอก่อกอยู่ด้านข้าง แต่ดูเหมือนคนส่วนใหญ่จะอยู่ภายในบ้านหลังใหญ่ตรงหน้าที่มีผ้าสีดำแขวนลงมาเกือบถึงพื้น พวกเรารีบตรงไปและมุดผ้าเข้าสู่ด้านใน เห็นผู้คนนั่งเบียดเสียดกันอยู่ใต้ถุนบ้านเพื่อดูภาพยนตร์สารคดีเรื่อง *The Human Scale* ซึ่งพูดถึงการพัฒนาเมืองที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ การออกแบบพื้นที่ให้สอดคล้องกับการใช้ชีวิตและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มากกว่าให้ความสำคัญกับยานพาหนะหรือสิ่งปลูกสร้างอันทันสมัย เพราะการพัฒนาเมืองจะมีประโยชน์อันใดเล่า หากมันกลายเป็นเมืองที่ไร้มนุษย์

ย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นไม่นาน ภาพยนตร์เรื่องนี้คือจุดเปลี่ยนที่ทำให้คนรุ่นใหม่กลุ่มหนึ่งตัดสินใจเริ่มต้นการทำงานพัฒนาเมือง และนำไปสู่การก่อตั้งกลุ่มที่มีชื่อว่า “ทราเวลล์” (Trawell)

กำเนิด Trawell = travel + well

ชื่อ “ทราเวลล์” (Trawell) มาจากคำว่า “travel” ที่แปลว่า ท่องเที่ยว กับคำว่า “well” ที่แปลว่า ดี แล้วท่องเที่ยวอย่างไรล่ะจึงเรียกว่าดี สโลแกนของทราเวลล์ที่ว่า “When your travel makes a better city” (ภาพที่ 1) น่าจะตอบคำถามนี้ได้อย่างชัดเจนว่า ก็เมื่อการท่องเที่ยวของคุณช่วยเปลี่ยนแปลงเมืองไปในทางที่ดีขึ้น และทำให้ชุมชนสามารถอยู่อย่าง “ยั่งยืน” ได้ ซึ่งนอกจากการกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนแล้ว การช่วยให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าในตนเองและเตรียมพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้น ก็เป็นสิ่งที่กลุ่มทราเวลล์ให้ความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน

T R W E L L

WHEN YOUR TRAVEL MAKES A BETTER CITY.

ภาพที่ 1
โลโก้ทราเวลล์

ทราเวลล์เริ่มต้นจากการรวมตัวของคนหนุ่มสาว 5 คน ได้แก่ ศานนท์ หวังสร้างบุญ (ศา) ธันยมัย อนันตกรณวัฒน์ (มัย) กิรติ วุฒิสกุลชัย (ลี) สพณ พิทักษ์ (แบงค์) และ สุรัชณา ภควลีธร (นุ่น) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในเยาวชน 100 คนที่ได้รับคัดเลือกให้เข้าร่วมค่ายผู้นำรุ่นใหม่เพื่อสังคม (Thai Young Leaders Programme) และเป็นตัวแทนประเทศไทยเข้าร่วมการประชุมสุดยอดผู้นำเยาวชนระดับโลก หรือ One Young World Summit 2015 ณ กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2558

ในเวทีการประชุมมีการนำเสนอแนวคิดหลากหลายเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม หนึ่งในนั้นคือแนวคิดของหนุ่มสาวกลุ่มนี้ที่มองว่าการท่องเที่ยวคือเครื่องมือที่มีศักยภาพในการต่อกรกับความยากจนซึ่งเป็นปัญหาหลักของสังคมไทย เนื่องจากแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาในประเทศไทยจำนวนหลายสิบล้านคน รายได้จากนักท่องเที่ยวต่างชาติในปี พ.ศ. 2558 มีมูลค่าสูงถึง 1.44 ล้านล้านบาท¹ แต่เงินส่วนใหญ่กระจุกอยู่ตามสถานที่ท่องเที่ยวหลัก เช่น วัดพระแก้ว ถนนข้าวสาร ย่านสีลม ฯลฯ ขณะที่ชุมชนเล็กๆ ซึ่งมีเสน่ห์และเอกลักษณ์เฉพาะตัวแทบไม่มีส่วนร่วมในเม็ดเงินเหล่านี้เพราะไม่เป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติหรือแม้กระทั่งคนไทยเอง เอกลักษณ์ที่ซ่อนอยู่จึงค่อยๆ เลือนหายไปตามกาลเวลา

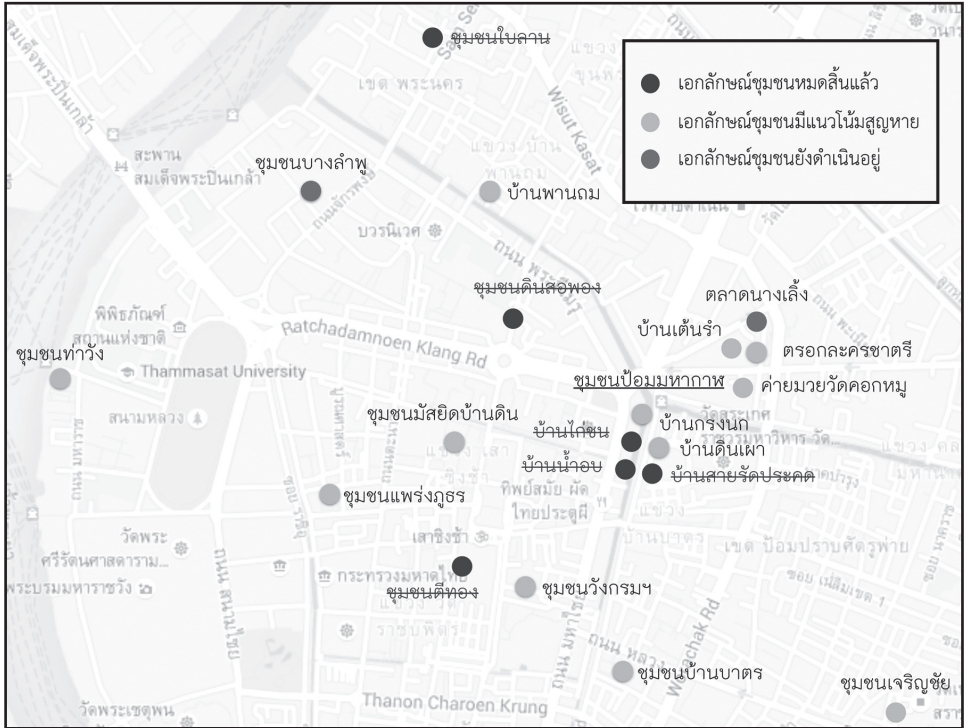
คนรุ่นใหม่ทั้งห้าต้องการค้นหาและฟื้นฟูเอกลักษณ์ชุมชนให้คงอยู่และดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม พวกเขาจึงนำ

¹ จาก รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว ฉบับที่ 2 ตุลาคม-ธันวาคม 2558 จัดทำโดยสำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

เสนอแผนธุรกิจเพื่อสังคมที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ และวางโมเดลให้เป็นธุรกิจแบบเจ้าของร่วม (co-ownership business) กับคนในชุมชน แผนธุรกิจของพวกเขาชนะการประกวดในเวที One Young World Summit 2015 โดยคว้าเงินรางวัล 2 ล้านบาทเพื่อนำไปใช้พัฒนาธุรกิจนี้ต่อไป

ด้วยเหตุที่ทราเวลล์เกิดขึ้นจากเวทีการประกวดและยังไม่มีโอกาสในการศึกษานำร่อง ดังนั้นช่วงที่ทีมนักวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์และเข้าไปดูการทำงานในปีแรกจึงเป็นช่วงเวลาแห่งการลองผิดลองถูกของคนกลุ่มนี้ อย่างไรก็ตาม ศึกษาระบบการสำคัญบางอย่างที่เริ่มมาตั้งแต่ก่อนค่ายผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อสังคมเสียอีก นั่นคือการค้นหาและทำความรู้จักกับชุมชนในย่านพระนคร ในช่วงเวลานั้นศากับเพื่อน (มิก-ภัททกร ธนสารอักษร) ร่วมกันก่อตั้งโฮสเทลชื่อว่า Once Again Hostel ขึ้นในซอยสำราญราษฎร์ ใกล้ศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ทั้งสองมีความสนใจในการทำงานร่วมกับชุมชนเป็นทุนเดิม และได้ทำการสำรวจชุมชนเก่าบริเวณรอบโฮสเทลไปบ้างแล้ว ทำให้สังเกตเห็นศักยภาพทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของชุมชนโดยรอบ เนื่องจากสมัยก่อนชุมชนเหล่านี้เป็นแหล่งทำสิ่งของเครื่องใช้เพื่อนำไปถวายในวัง และด้วยความใกล้ชิดกับวังหลวง ชาวบ้านในชุมชนจึงได้รับอิทธิพลเรื่องการทำอาหาร ทำให้ยังมีอาหารคาวหวานตามแบบแผนชาววังปรากฏอยู่ นับเป็นเสน่ห์ที่น่าค้นหาสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและคนไทยรุ่นใหม่

แต่ขณะเดียวกันการสำรวจยังทำให้ค้นพบว่าเอกลักษณ์ในหลายชุมชนได้หมดสิ้นไปแล้ว เช่น การทำใบลาน ดินสอพอง น้ำอบ ฯลฯ และมีอีกหลายชุมชนที่มีแนวโน้มจะสูญหาย เช่น ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนบ้านบาตร ฯลฯ แม้กระนั้นก็นับว่าโชคดีที่ยังหลงเหลือชุมชนที่มีชีวิตอยู่นั้นคือ ชุมชนบางลำพูและชุมชนนางเลิ้ง (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2
แผนที่สำรวจชุมชนในเขตพระนครของ Once Again Hostel

ด้วยเหตุที่ Once Again Hostel ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เป็นจุดศูนย์กลางระหว่างชุมชนเหล่านี้ กลุ่มทราเวลล์จึงใช้พื้นที่โฮสเทลเป็นฐานทัพในการรวมพลเพื่อวางแผน คุยงาน จัดกิจกรรม และแม้กระทั่งพักอาศัย โดยมีคาเป็นตัวเชื่อมในการทำงานร่วมกันระหว่างทราเวลล์กับ Once Again Hostel

รู้จักชุมชนนําร่อง 4 แห่ง

ในปีแรกทราเวลล์ทำงานร่วมกับชุมชนนําร่อง 4 แห่ง ได้แก่ ชุมชนวังกรรมพระสมมตอมรพันธ์ (เรียกสั้นๆ ว่า ชุมชนวังกรรมฯ) ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนบ้านบาตร และชุมชนนางเลิ้ง แต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์แตกต่างกันไป ดังนี้

ชุมชนวังกรรมฯ : เป็นชุมชนเล็กๆ ซึ่งที่ดินส่วนใหญ่เคยเป็นที่ตั้งวังของกรรมพระสมมตอมรพันธ์ ชาวบ้านในชุมชนมีอาชีพรับจ้างและค้าขาย ในอดีตเป็นแหล่งผลิตเครื่องสังฆภัณฑ์ที่ครบครัน แต่ปัจจุบันหลงเหลือเพียงการเย็บสัปทอนและผ้าไตร เช่น จีวร สบง อังสะ ฯลฯ อีกทั้งเป็นที่รู้จักในฐานะแหล่งจำหน่ายเครื่องสังฆภัณฑ์มากกว่า บริเวณปากทางเข้าชุมชนยังมีร้านบัวลอยไขหวานของป้าจัน เป็นร้านเก่าแก่และขึ้นชื่อเรื่องความอร่อย บางครั้งเวลาที่มีการจัดทัวร์ลงชุมชน ทราเวลล์จะติดต่อให้ป้าจันช่วยสาธิตและสอนนักท่องเที่ยวทำบัวลอยด้วย

ชุมชนป้อมมหากาฬ : นอกจากการทำกรงนกเขาชวาและการปั้นเศียรพ่อแก่ที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นก่อน คนในชุมชนยังอนุรักษ์บ้านไม้โบราณที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และมีวิถีชีวิตที่ปฏิบัติต่อกันในชุมชนเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน เช่นการมีลานตากผ้าส่วนกลางที่เกือบทุกบ้านนำมาตากรวมกัน หากฝนตกหรือบางคนไม่มีเวลาก็วางใจได้ว่าจะมีคนอื่นช่วยเก็บผ้าให้

ชุมชนบ้านบาตร : เป็นชุมชนขนาดเล็ก และเป็นแห่งเดียวในกรุงเทพฯ ที่ยังคงทำบาตรด้วยมือโดยผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน แต่ละครัวเรือนมีความชำนาญในขั้นตอนที่แตกต่างกันไป จึงต้องอาศัยความร่วมมือที่ดีภายในชุมชน บาตรที่ทำด้วยมือมีความละเอียดประณีตและคุณค่าในเชิงศิลปะมากกว่าบาตรปั๊มจากโรงงาน สวยงามคงทนกว่า ทั้งยังเป็นบาตรที่มีลักษณะถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย นอกจากนี้บ้านบาตรยังมีกลุ่มร่ววงที่อนุรักษ์สืบทอดต่อกันมายาวนาน

ชุมชนนางเลิ้ง : เป็นชุมชนนาร่องที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ครอบคลุมพื้นที่ 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดสุนทรธรรมทาน ชุมชนศุภมิตร 1 และศุภมิตร 2 ย่านนางเลิ้งนั้นมีชื่อเสียงของดีมากมาย ในอดีตที่นี่เคยเป็นแหล่งรวมความบันเทิงที่มีทุกอย่าง จนคนพื้นที่รุ่นเก่าถึงกับกล่าวว่าถ้าเทียบกับปัจจุบัน นางเลิ้งเป็นยิ่งกว่าสยามพารากอนเสียอีก ยกตัวอย่างเช่น ศาลาเฉลิมธานี อาคารไม้สองชั้นเก่าแก่ซึ่งเคยเป็นโรงหนังในอดีต ปัจจุบันมีอายุเกือบ 100 ปี บ้านเต็นรำเคยเป็นแหล่งรวมตัวของหนุ่มสาวให้ได้มาเต้นลีลาศกันเมื่อ 60 ปีที่แล้ว ต่อมาจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์และโรงเรียนสอนเต้นรำ ตรีภพละครชาตรี มีคณะละครชาตรีที่ยังถ่ายทอดศิลปะการแสดงให้แก่เด็กรุ่นใหม่ บ้านนราศิลป์ คณะนาฏศิลป์ที่ก่อตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 มีชื่อเสียงด้านการแสดงโขน

ส่วนในเรื่องของกินนั้น ปัจจุบันตลาดนางเลิ้งมีอาหารคาวหวานอันลือชื่อให้เลือกชิมมากมาย อย่างไส้กรอกปลาแฉม ก๋วยเตี๋ยวเนื้อ ก๋วยเตี๋ยวเป็ด ขนมไทย สาคุไฉ้หมู ฯลฯ นอกจากนี้นางเลิ้งยังเป็นชุมชนที่พระเอกผู้เป็นที่รักยิ่งอย่าง มิตร ชัยบัญชา เคยอาศัยอยู่อีกด้วย เอกลักษณ์เหล่านี้เป็นเหมือนเรื่องเร้นลับสำหรับคนรุ่นใหม่ รวมถึงตัวฉันเองที่เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ แต่ไม่เคยมีโอกาสได้เห็นหรือสัมผัสประสบการณ์เหล่านี้ที่กำลัง

จะหายไป

ภัยคุกคามที่ทำให้เอกลักษณ์ของชุมชนนาร่องทั้งสี่แห่งนี้มีแนวโน้มที่จะหายไป ส่วนหนึ่งเกิดจากทัศนคติที่ใช้ตัดสินคุณค่าสิ่งต่าง ๆ ในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและยุคสมัย อีกประการหนึ่งคือความสามารถที่จะดำรงอยู่บนผืนแผ่นดินนั้น คนในชุมชนไม่ได้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่พวกเขาอาศัยอยู่ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนวังกรมฯ บ้านบาตร และนางเลิ้ง เป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ในขณะที่ชุมชนป้อมมหากาฬต้องยึดกับกรุงเทพมหานครเรื่องการเวนคืนที่ดินเพื่อตอบสนองนโยบายรัฐที่ต้องการสร้างพื้นที่สาธารณะสีเขียวให้แก่คนเมืองมากขึ้น

ศาและมิกได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนป้อมมหากาฬเพื่อเปิดมุมมองใหม่เกี่ยวกับ “การพัฒนาเมืองที่มีคน” ให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐ ว่าไม่จำเป็นต้องไล่คนออกจากป้อมเพื่อสร้างสวนสาธารณะ แต่รัฐควรกลับมาตั้งคำถามใหม่ว่า ทำอย่างไรเล่า พื้นที่นั้นจะกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีประโยชน์ต่อคนทั่วไป ขณะเดียวกันคนในชุมชนก็สามารถใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นได้ กลุ่มทราเวลล์ คนในชุมชนป้อมมหากาฬ พร้อมทั้งนักวิชาการ สถาปนิกชุมชน และบุคคลทั่วไปอีกจำนวนมาก จึงร่วมแรงกันเสนอให้เปลี่ยนแปลงพื้นที่ป้อมมหากาฬเป็นพิพิธภัณฑน์มีชีวิต โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษา และนำเสนอพิพิธภัณฑน์แห่งนี้ผ่านการใช้ชีวิตของพวกเขา

ทว่าทางกรุงเทพมหานครได้เริ่มดำเนินการรื้อถอนและเวนคืนที่ดินบางส่วน โดยให้เหตุผลว่าหลายครัวเรือนได้รับเงินชดเชยการเวนคืนไปแล้วแต่ไม่ยอมย้ายออก อีกทั้งในชุมชนยังมีการขายสิ่งผิดกฎหมายอย่างพลู และมีการแข่งนก

ถึงกระนั้นวิกฤติจากภายนอกเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นแรงผลักดันให้คนในป้อมมีความแน่นแฟ้นกันมากขึ้นผ่านการนำอันเข้มแข็งของพี่กบ ประธาน

ชุมชนวัย 58 ปี ผู้มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่หลังป้อมมานานอย่างน้อย 3ชั่วอายุคน พี่กบกล่าวถึงการต่อสู้ของคนในป้อมว่า พวกเขา “เลือก” ทำสิ่งที่ยากโดยยืนหยัดว่าจะใช้สันติวิธีในการไกล่เกลี่ยกับรัฐบาลจนวินาทีสุดท้ายหลายคนอาจตั้งคำถามว่าทำไมคนในป้อมจึงตั้งต้นจะอยู่ในพื้นที่ที่หลายคนมองว่าเป็นสลัม คำตอบคือ บ้านก็คือบ้าน และความผูกพันระหว่างคนเหล่านี้กับพื้นที่แห่งนี้ดำเนินมาอย่างยาวนานจนยากจะหาพื้นที่อื่นมาทดแทน ดังที่พี่กบเปรียบคนเราเป็นคิ่งต้นไม้ ยืนอยู่ที่ใดนานก็ยิ่งหยั่งรากลึกลงไปแผ่นดินนั้น

“คุณลองไปล้อมเขาสี แล้วเอาเขาย้ายจากที่นี่ไปปลูกที่ใหม่ คุณคิดว่าเขาดำรงชีวิตได้มั๊ย แต่นั่นแค่ชีวิตต้นไม้นะ ผมชีวิตคนนะครับ คุณแน่ใจได้ยังงั้นว่าผมจะดำรงชีวิตอยู่ได้...มันยากแล้วครับกับการที่ผมจะต้องปรับตัวแล้วไปเริ่มนับหนึ่งใหม่ ผมคิดว่าคนเราถ้าอยู่ที่ไหนนานๆ มันก็จะเป็นสิ่งสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น ผมคือป้อมมหากาฬ” (พี่กบ, 30 สิงหาคม 2559)

ฉันไม่มีวันลืมประโยคสุดท้ายของพี่กบ มันทำให้ฉันเข้าใจว่าการต่อสู้ของพี่กบและคนอื่นๆ เพื่อจะได้ได้อยู่ต่อในป้อมมาใช้เพราะพวกเขายึดติดกับทรัพย์สิน แต่เพราะพื้นที่แห่งนี้เต็มไปด้วยเรื่องราวและความทรงจำอันมีคุณค่าต่อจิตใจ และท้ายที่สุดมันคือชีวิต คือตัวตนของพวกเขา

ส่วนที่ชุมชนนางเลิ้ง แม้คนในชุมชนจะมีเป้าหมายคล้ายคลึงกัน คือการฟื้นฟูให้นางเลิ้งกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง อีกทั้งยังไม่ประสบกับแรงกดดันจากภายนอกมากนัก แต่ที่นี้กลับเผชิญปัญหาความแตกแยกภายใน มีการแบ่งเขาแบ่งเราระหว่างกลุ่ม จนกลายเป็นอุปสรรคใหญ่ในการพัฒนาชุมชนคนนอกอย่างฉันได้รับรู้ถึงผลกระทบจากปัญหานี้เมื่อลงพื้นที่นางเลิ้งเป็นครั้งที่ 2 เพื่อสัมภาษณ์ วันนั้นเป็นหนึ่งวันก่อนการจัดงานรำลึก 46 ปี มิตร ชัยบัญชา ที่หน้าโรงหนังศาลาเฉลิมธานี พวกเขานัดกันที่ตลาดนางเลิ้ง เพราะสี่ต้องช่วยเตรียมงานนี้ด้วย เมื่อสี่มาถึง เธอสั่งข้าวราดแกงที่ร้าน

“

การท่องเที่ยวย่อมส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน
ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม การจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบ
ของทราเวลล์จึงต้องการการรับฟังความคิดเห็นจาก
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์
ทางใดทางหนึ่ง ขณะเดียวกันคนในชุมชนก็ดำเนินชีวิตได้
อย่างมีความสุข และไม่ถูกรุกรานจากการท่องเที่ยว

”

อาหารเจด้วยทำที่สนิทสนม และถามเจ้าของร้านว่าจะมาขายอาหารในงาน
นี้หรือเปล่า คำตอบที่ได้รับกลับกลายเป็นคำถามว่า “งานอะไรหรือ” ทั้งที่
ตลาดอยู่ห่างจากโรงหนังเพียงร้อยเมตร

ก่อนหน้านี้ในการประชุมนำเสนอข้อเสนอโครงการวิจัย “การฟื้นฟู
ย่านนางเลิ้งด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน”
โดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กับ
กลุ่มทราเวลล์ และคนในย่านนางเลิ้ง หนึ่งในผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งมีประสบการณ์
การทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนในหลายพื้นที่ได้ตั้งข้อสังเกต
เกี่ยวกับ “กระบวนการมีส่วนร่วม” ที่แกนนำย่านนางเลิ้งและกลุ่มทราเวลล์
นำเสนอว่า มันเป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจริงหรือ และคนในชุมชน
ที่กล่าวมานั้นหมายรวมถึงใครบ้าง

แกนนำไม่ได้ตอบคำถามนี้อย่างชัดเจน เพียงแต่ยอมรับว่าความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติที่อาจเกิดขึ้นกับคนหมู่มาก ส่วนลีในฐานะตัวแทนทราเวลล์กล่าวว่า ทราเวลล์ได้ปรึกษากับแกนนำในชุมชนบ้างแล้ว และได้บทสรุปว่าการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเบื้องต้นโดยพูดคุยสอบถามความต้องการของคนในชุมชนนางเลิ้งเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการท่องเที่ยวย่อมส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม การจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบของทราเวลล์จึงต้องการการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ทางใดทางหนึ่ง ขณะเดียวกันคนในชุมชนก็ดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และไม่ถูกรุกรานจากการท่องเที่ยว ที่สำคัญคือการเข้ามาของทราเวลล์ไม่ควรทำให้เกิดความแตกแยกระหว่างคนในชุมชนมากขึ้นกว่าเดิม แต่ในขณะนั้นทราเวลล์ยังไม่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างแกนนำทั้งสองกลุ่มในนางเลิ้งได้

ภัยคุกคามอื่นๆ ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการสืบทอดเอกลักษณ์ชุมชน ได้แก่ ช่องว่างระหว่างวัยในการถ่ายทอดทักษะการทำผลิตภัณฑ์ชุมชน ปัญหานี้เห็นได้ชัดที่ชุมชนบ้านบาตร ซึ่งแม้หลายครอบครัวยังทำบาตรด้วยมือกันอยู่ แต่ก็ไม่ได้ถ่ายทอดทักษะนี้ให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เพราะผู้ใหญ่บางคนมองว่าเป็นงานที่ลำบาก อยากรู้ลูกหลานทำงานอื่นที่ดีกว่า บางคนก็มองว่าเด็กไม่สามารถทำงานแบบนี้ได้ ช่องว่างดังกล่าวทำให้เด็กขาดความรู้สึกรักผูกพันและความภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของบ้านบาตร ภัยคุกคามสุดท้ายคงหนีไม่พ้นเรื่องจำนวนคนรุ่นใหม่ที่จะสานต่อทักษะและเอกลักษณ์เหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนขนาดเล็กอย่างชุมชนวังกรมฯ ที่มีเด็กอยู่น้อยมาก และส่วนใหญ่เป็นเด็กเล็กซึ่งยังไม่สามารถเรียนรู้ทักษะการทำงานหัตถศิลป์ได้

ธุรกิจคือหนทางสู่ ความยั่งยืน

สิ่งหนึ่งที่ทำให้ทราเวลล์แตกต่างจากอีกสองพื้นที่ในงานวิจัยชิ้นนี้ (มูลนิธิ บ้านครูน้ำ และโคกสูง) คือการเป็นธุรกิจเพื่อสังคม ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเงื่อนไขที่กำหนดขึ้นในเวที One Young World Summit 2015 และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากทัศนคติของทราเวลล์ที่มองว่าธุรกิจเป็นหนทางสู่ความมั่นคงและยั่งยืนในการทำงานเพื่อสังคม เนื่องจากก่อนหน้านี้นักค้าและสมาชิกบางคนในกลุ่มเคยทำงานอาสาสมัคร เช่นกลุ่ม “ปลาจะเพ็ชร” ในช่วงวิกฤติน้ำท่วม แล้วพบว่างานอาสาสมัครมักมีคนเข้าออกตลอดเวลาขึ้นอยู่กับเวลาว่างของแต่ละคน ส่งผลให้การทำงานขาดความต่อเนื่อง แต่หากทำในรูปแบบธุรกิจสร้างรายได้ให้เลี้ยงตนเองได้โดยไม่ต้องหวังพึ่งเงินสนับสนุนจากภายนอกเพียงอย่างเดียว² คนทำงานก็จะมีรายได้ประจำ สามารถทุ่มเททั้งเวลาและแรงกายเพื่อการทำงานได้อย่างเต็มตัวและต่อเนื่อง การมีรายได้อันมั่นคงจึงเป็นหนทางสู่ความอยู่รอดของหลายองค์กร โดยเฉพาะในยุคเศรษฐกิจชะลอตัว ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากทั้งภาครัฐและเอกชน

² ปี พ.ศ. 2555 วิทยานิพนธ์ขององค์การเอกชนที่ไม่แสวงหากำไรในประเทศไทย เป็นเงินและสิ่งของที่ได้รับบริจาคและสนับสนุนคิดเป็น 61% ส่วนรายรับจากการจำหน่ายสินค้าและบริการขององค์กรมีเพียง 11.5% (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557)

ธุรกิจเพื่อสังคมและธุรกิจแบบเจ้าของร่วม

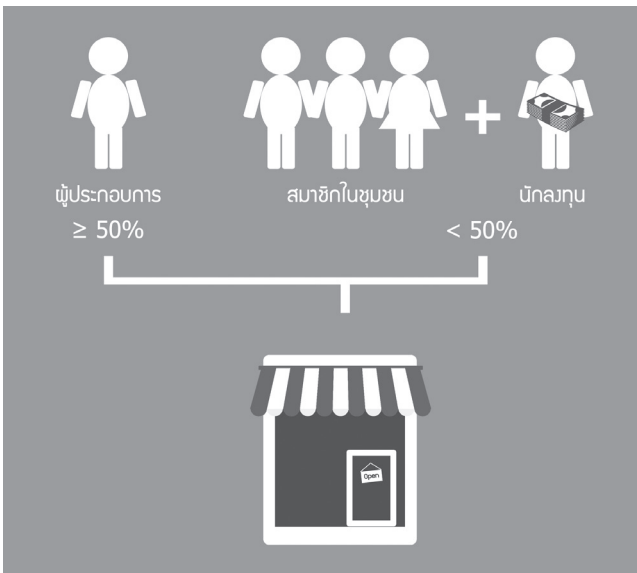
“ธุรกิจเพื่อสังคม” (social enterprise) หรือที่สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ (สกส.) เรียกว่า “กิจการเพื่อสังคม” เกิดจากฐานความคิดเกี่ยวกับ “การประกอบการเพื่อสังคม” (social entrepreneurship) ซึ่งจนถึงปัจจุบันยังมีคำจำกัดความที่หลากหลาย แต่โดยรวมบ่งชี้ถึงแนวทางการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ หรือนวัตกรรมที่มีเป้าหมายหลักในการสร้างคุณค่าทางสังคม สามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในภาครัฐ ภาคธุรกิจที่แสวงหากำไร และองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร (สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ, ม.ป.ป.; Austin, Stevenson, & Wei-Skillern, 2006) แต่ส่วนใหญ่มักกล่าวถึงหน่วยงานสองประเภทหลัง ในประเทศไทยมีผู้ประกอบการเพื่อสังคมอยู่กว่า 120,000 แห่งที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกส. (One Young World, n.d.)

บ่อยครั้งธุรกิจเชิงพาณิชย์กับองค์กรเพื่อสังคมมักถูกมองว่าเป็นขั้วตรงข้ามกัน เหมือนดากับขาว แต่หากพิจารณากระบวนการทำงานและเป้าหมายย่อย เราอาจเห็นว่าการหากำไรกับการทำเพื่อสังคมเป็นขั้วตรงข้ามที่อยู่บนความต่อเนื่อง (Austin et al., 2006) เหมือนการมีหลากหลายเจดิสต์ตั้งแต่ดำ เทาเข้ม เทา เทาอ่อน ไปจนถึงขาว ธุรกิจเพื่อสังคมเปรียบได้กับเจดิสต์เทาเพราะมีการผสมผสานระหว่างการดำเนินกิจการที่ควบคุมต้นทุนและค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างกำไร กับการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ สู่สังคม เป็นธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นต้นทาง ดังที่มัยอธิบายไว้สั้น ๆ แต่เข้าใจง่ายว่า “มันก็คือการที่เราขายของมีรายได้ แต่ระหว่างที่เราทำรายได้ไปด้วยเนี่ย กำไร การลงทุนต่าง ๆ มันต้องกลับมาสู่สังคม” (มัย, 23 มีนาคม 2560)

ในเวที One Young World Summit 2015 ทราเวลล์นำเสนอแผน

ธุรกิจเพื่อสังคมที่ใช้โมเดลแบบเป็นเจ้าของร่วม คือเป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดธุรกิจในระบบทุนนิยมกับฐานคิดแบบสหกรณ์ออมทรัพย์ ผู้ประกอบการซึ่งเป็นชาวบ้านจะมีหุ้นอยู่อย่างน้อยครึ่งหนึ่งในธุรกิจนั้น ที่เหลือเป็นหุ้นที่สมาชิกในชุมชนและนักลงทุนถือร่วมกัน (ภาพที่ 3) แนวทางนี้จะทำให้ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของธุรกิจมีความตื่นตัวที่จะบริหารธุรกิจให้รุ่งเรืองเพราะตนเองถือหุ้นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันชาวบ้านคนอื่นๆ ก็ยินดีจะอุดหนุนธุรกิจนี้ในฐานะเจ้าของร่วมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับผลประกอบการทางธุรกิจ ทราเวลล์จึงมองว่าธุรกิจแบบนี้แหละที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนขึ้นในชุมชน

ภาพที่ 3
โมเดลธุรกิจแบบเป็นเจ้าของร่วม

ทว่าเนื่องจากที่ผ่านมามีตัวอย่างความล้มเหลวเมื่อนายทุนเข้าไปลงทุนในชุมชน เช่นตลาดน้ำอัมพวาที่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงจากตลาดที่ชาวบ้านมาแลกเปลี่ยนซื้อของกัน กลายเป็นตลาดที่มีแต่นายทุนจากภายนอกเข้าไปกว้านซื้อร้านค้า ทำให้ไม่เกิดการกระจายรายได้ในชุมชน และกลายเป็นเพียงสถานที่ต่อยอดกำไรให้แก่นายทุนเหล่านั้น ดังนั้นในเวทีการประชุมนำเสนอข้อเสนอโครงการวิจัยการฟื้นฟูย่านนางเลิ้งฯ ผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่งของโครงการวิจัยนี้จึงแสดงข้อกังขากับการเข้ามาของทราเวลล์ ที่นำเอาแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเข้ามาจับกับการฟื้นฟูเมืองเก่า (urban renewal) ผ่านการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าชิ้นใหม่ (commodification of culture) เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ ประเด็นนี้ยิ่งถูกตั้งคำถามมากขึ้นเมื่อมองว่าทราเวลล์เป็นคนนอกซึ่งจะไม่ได้รับผลกระทบใดๆ หากเกิดความล้มเหลวขึ้นในชุมชน ดังถ้อยคำบางส่วนของผู้ทรงคุณวุฒิท่านนี้ที่ว่า “คุณจะมาอ้างความเป็นหุ้นส่วนร่วมอะไรกับเขา บ้านเขา ถ้าโครงการคุณล้มเหลวหรือสร้างผลกระทบขึ้นมา ทราเวลล์ไม่เดือดร้อน แต่มันจะอยู่กับชาวบ้านตลอดไป เพราะเขาหนีไม่ได้ ถ้าสองบ้านนี้ไม่ถูกกันเพราะโครงการนี้ เขาจะหนีไปไหน หลังชนฝา” คำถามนี้ทำให้คนในทีมทราเวลล์หลายคนเกิดอาการสั่นคลอน และต้องกลับมาคุยทำความเข้าใจกันใหม่

สำหรับศา เขามองจากอีกมุมหนึ่ง และยืนยันรากฐานจุดยืนของตนเองว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อเราไม่มองว่าโลกธุรกิจกับโลกของชุมชนเป็นคนละขั้วกัน และในความเป็นจริงผลประโยชน์หรือผลตอบแทนในการทำงานถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยผลักดันให้คนพัฒนาธุรกิจให้ดีขึ้นอย่างเสมอดันเสมอปลาย แนวคิดธุรกิจแบบเป็นเจ้าของร่วมต้องการดึงให้คนที่อาจมองว่าตนไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจหรือชุมชนนี้เข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียด้วยกัน เพื่อให้เห็นทั้งชุมชนรู้สึกถึงความเป็น “เจ้าของร่วม” ในพื้นที่นั้น และหันกลับมาพินิจกำลังกันพัฒนาชุมชน สุดท้ายแล้วคนในชุมชนก็จะได้ทำ

“

การพัฒนาอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้เมื่อเราไม่มองว่า
โลกธุรกิจกับโลกของชุมชนเป็นคนละขั้วกัน และในความ
เป็นจริงผลประโยชน์หรือผลตอบแทนในการทำงาน
ถือเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยผลักดันให้คนพัฒนาธุรกิจ
ให้ดีขึ้นอย่างเสมอดันเสมอปลาย

”

สิ่งที่ตนเองรักและสามารถสร้างรายได้จากสิ่งนั้น

แต่กว่าที่ทุกคนจะเข้าใจและให้ความร่วมมือกับแนวคิดนี้ในการทำงาน
เป็นไปอย่างต่อเนื่องตามที่วางแผนไว้ก็ต้องอาศัยความไว้วางใจในระดับหนึ่ง
ความไว้วางใจนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในชุมชน “ยอมรับและให้ใจ” กับ
ทราเวลล์ก่อน ศากล่าวว่าสำหรับคนในชุมชนส่วนใหญ่ “มันเป็นเรื่องของ
ใจ มันเป็นเรื่องของ ‘ฉันรักคนนี้’ ถ้าเขาไม่ชอบอะไรที่เราคิดซักเรื่องหนึ่ง มัน
ก็จะพลอยให้ความไว้วางใจหายไปเลย” (ศา, 8 ธันวาคม 2559)

นอกจากทราเวลล์จะเป็นคนกลางในการเชื่อมโยงชุมชนกับแหล่งเงิน
ทุนแล้ว พวกเขายังเป็นตัวเชื่อมโยงกับทรัพยากรที่จำเป็น ไม่ว่าจะเป็นด้าน
เทคโนโลยี ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ด้านการตลาด รวมทั้งเชื่อมโยงกับ
เจ้าของพื้นที่อย่างสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ หรือองค์กรอื่นๆ
เช่น สกว. เป็นต้น

ช่องทางสร้างรายได้ให้ธุรกิจและชุมชน

ช่องทางสร้างรายได้ของทราเวลล์มีทั้งการทำทัวร์ และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ทราเวลล์ออกแบบ แล้วให้คนในชุมชนผลิต ซึ่งนอกจากทำให้ทราเวลล์มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้แล้ว คนในชุมชนก็มีรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

“เรื่องของธุรกิจ เราก็ต้องมองให้มันเป็นธุรกิจเลยนะ เราทำธุรกิจก็ต้องทำตัวเองให้รอดในฝั่งธุรกิจ...แรกๆ เราได้เงินสนับสนุนมาหนึ่งก้อน ด้วยการที่เราไม่เสียแล้วเอาไปขายเหมือนสตาร์ตอัปทั่วไปเลย แล้วพอเราได้เงินมาก็ต้องเอามารันธุรกิจตัวเองให้อยู่รอด ค่าเช่า ค่าจ้าง เราพยายามคิดหาสินค้าขึ้นมา อย่างเช่นเราทำเรื่องท่องเที่ยว เราก็มีทัวร์ มีการดูงานเกิดขึ้น...เราใช้รูปแบบที่ว่าชุมชนเป็นเจ้าของบ้าน เราเป็นแค่คนอำนวยความสะดวกไป เราเป็นแค่ตัวกลางในการเก็บค่าใช้จ่ายมา แล้วไปกระจายสู่บ้านต่างๆ อันนี้คือหนึ่งรายได้ รายได้ที่สอง เราพยายามทำสิ่งที่จับต้องได้มากขึ้น เช่นสินค้าประจำชุมชน พวกผลิตภัณฑ์ชุมชน อย่างเช่นมีชุมชนวังกรมฯ ที่ขายจิ๋วส่งบำรุงเมือง เขาจะมีเศษจิ๋วอยู่ เราไปเห็น เอ๊ะ จะเอามาทำอะไรดี เป็นเศษจิ๋วสามเหลี่ยม ก็ให้เขาลองเย็บเป็นแพตเทิร์น ได้ผ้าเป็นผืน เป็นผ้าสามเหลี่ยมต่อๆ กัน เสร็จแล้วเราก็เอาไปเย็บกระเป๋า รู้สึกว่า เออ มันน่าจะทำเป็นกระเป๋าได้ ก็เลยนำไปปรึกษาพี่ที่เป็นดีไซเนอร์ อันนี้ก็เลยเป็นสิ่งที่กำลังทำในการเลี้ยงตัวเองของทราเวลล์อยู่” (มัย, 23 มีนาคม 2560)

นอกจากผลิตภัณฑ์ของทราเวลล์เองแล้ว พวกเขายังวางแผนช่วยพัฒนาผลิตภัณฑ์ของชุมชนในด้านรูปลักษณ์ บรรจุภัณฑ์ และเรื่องราวที่เพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์ เพื่อให้รายได้เข้าสู่ชุมชนโดยตรง และเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ที่ผ่านมาทราเวลล์ได้ลงพื้นที่ไปคุยกับคนในชุมชนป้อมมหากาฬและชุมชนบ้านบาตร เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เหมาะกับการเป็นของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว

ชาวต่างชาติ มีการปรึกษาคณะทำบาตรในชุมชนบ้านบาตรเกี่ยวกับการผลิต ฝาบาตรเพื่อนำมาเป็นของตกแต่งภายในของ Once Again Hostel ทำให้ ชุมชนบ้านบาตรที่เคยทำแต่บาตรเพียงอย่างเดียว ปัจจุบันสามารถผลิต ฝาบาตรได้ด้วย

ทำไมคนรุ่นใหม่ลุกขึ้นมาทำธุรกิจเพื่อสังคมกันมากขึ้น

อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือ กลุ่มผู้ก่อตั้งหรือแกนนำทราเวลล์ล้วนเป็น คนรุ่นใหม่ที่เป็นคนชนชั้นกลาง แม้หลายคนไม่ใช่คนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด แต่ก็ใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ มาสักกระยะ อีกทั้งทราเวลล์ยังทำงานพัฒนาชุมชน ด้วยสถานะคนนอก ทีมนักวิจัยจึงรู้สึกว่าการช้อตแตกต่างเหล่านี้เป็นเสน่ห์ที่ทำให้ ทราเวลล์มีแนวคิดและวิธีการทำงานแตกต่างจากครุุ่น้ำและแกนนำชุมชน โคกสลุง

หนึ่งในคำถามที่ทีมวิจัยมีใจตั้งแต่แรกคือ ทำไมคนรุ่นใหม่อย่างพวกเขาถึงลุกขึ้นมาทำธุรกิจเพื่อสังคมกันมากขึ้น การทำธุรกิจเพื่อสังคมเป็นแค่ แนวโน้มของโลกปัจจุบันหรือเปล่า คำตอบส่วนหนึ่งอยู่ในสิ่งที่กล่าวไปแล้ว ข้างต้นเกี่ยวกับแรงบันดาลใจในการทำงานของพวกเขาที่ต้องการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคม แต่คำอธิบายเพิ่มเติมต่อไปนี้ก็ช่วยให้คำตอบ กระจ่างชัดขึ้น

แบงค์ : ทุกคนมีตั้งแต่ตั้งคำถามกันตั้งแต่มหาาลัยว่าทำไมอันนั้นลง ทะเบียนไม่ได้ หรือว่าคำถามรถติด ควีน การเมือง แล้วพอมันมีช่องทาง มีคนที่จุดว่าจริง ๆ คุณทำแบบนี้ได้ เราก็เป็นคนเสฟสื่อพวกนี้ แล้วก็อิน คนพวกนี้เลยกระโจนเข้ามาทำ เอ้อ...เราไม่ต้องรอแล้ว เราทำเอง

มัย : มีคนจุดประกายเยอะมากขึ้น ด้วยสื่อด้วยอะไร เหมือนเขา
ปรากฏตัวขึ้นมาทำให้อยากเป็นตาม

แบงค์ : ทุกคนอยากเป็นฮีโร่ในสิ่งที่ตัวเองถนัดอยู่แล้ว พอเห็นว่า
ทำความดีแบบนี้ได้ ก็เลยทำ

มัย : และมันอาจจะถึงยุคที่พอผู้ใหญ่เขาทำงานมาทั้งชีวิต เขาเกษียณ
ไปปั๊บก็ไม่เห็นจะมีอะไรดีขึ้น เขามาสะท้อนให้เราฟังว่า โอ้ ไปอยู่บริษัท
มันก็ได้ดีดีหรง โดนไล่ออกตอนอายุ 55 มันเริ่มมีตัวอย่างที่ไม่ดีเกิดขึ้น
เริ่มมีความไม่แน่ใจว่าจริง ๆ ทำงานตามระบบปกติก็ไม่ใช่ว่าจะดี ลองเสียด
มาทำแบบนี้ดูมัย

(แบงค์และมัย, 11 ตุลาคม 2559)

นอกจากคนรุ่นใหม่จะได้รับแรงบันดาลใจจากการทำความดีในระดับ
ปัจเจกที่ปรากฏให้เห็นและมีการส่งต่อผ่านสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น พวก
เขายังเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับการทำงานเพื่อรายได้ที่มั่นคงและจุดมุ่งหมาย
ในการใช้ชีวิตว่า มันอาจมีอะไรมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน

“อาจเพราะคนรุ่นเราเริ่มมีชนชั้นกลางมากขึ้น แนวคิดการสร้างเนื้อ
สร้างตัวแบบรุ่นพ่อรุ่นแม่อาจจะน้อยลง จุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจของวัย
รุ่นยุคนี้อาจไม่ใช่เพื่อรวยสุด ๆ แบบเมื่อก่อน แต่ทำเพื่อคนอื่นด้วย ทุกวัน
นี้เรายังเห็นสิ่งที่เราอยากแก้ เห็นสิ่งที่เราไม่พอใจอยู่เต็มไปหมด ในช่วงชีวิต
หนึ่งที่ยังพอเขียนหนังสือได้ ถ่ายรูปได้ มีกำลังสมอง กำลังกาย แล้วลงมือ
ทำได้ ก็ทำไปเท่าที่ทำได้ อาจจะได้ดีขึ้นในยุคเรา ในช่วงชีวิตเรา แต่ถ้าเรา
เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหา ก็จะทำให้ชีวิตมีคุณค่าขึ้น” (เนย, 8 ธันวาคม
2559)

เมื่อได้ฟังคำอธิบายเช่นนี้ ฉันรู้สึกชื่นชมวิถีคิดของพวกเขาที่สวนทาง
กับวิถีของโลกยุคปัจจุบัน โลกวัตถุนิยมที่เงินเข้ามามีบทบาทอย่างมากใน

“

จุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจของวัยรุ่นยุคนี้ อาจไม่ใช่เพื่อรวยสุด ๆ แต่ทำเพื่อคนอื่นด้วย ทุกวันนี้เรายังเห็นสิ่งที่เราอยากแก้อยู่เต็มไปหมด ในช่วงชีวิตหนึ่งที่ยังพอมีกำลังสมอง กำลังกาย ก็ทำไปเท่าที่ทำได้ อาจจะไม่ได้ดีขึ้นในช่วงชีวิตเรา แต่ถ้าเราเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหา ก็น่าจะทำให้ชีวิตมีคุณค่าขึ้น

”

ชีวิต ธุรกิจพยายามลดต้นทุนเพื่อหวังกำไร พนักงานต้องการเลื่อนขั้นสูง ๆ และมีเงินเดือนมาก ๆ เราปฏิเสธไม่ได้ว่าเงินและหน้าที่การงานเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิตตามกระแสทุนนิยม แต่สำหรับหลายคน เงินอาจไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของการมีชีวิตอยู่ ดังที่แบงก์และเนยบอก การได้ช่วยเหลือสังคม ไม่ว่าจะเป็นฮีโร่ที่คนรู้จักหรือปิดทองหลังพระ น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตเรามีคุณค่ามากกว่าการอยู่เพื่อตนเองเท่านั้น คุณค่าในตนเอง จึงเป็นสิ่งที่จุดประกายให้คนรุ่นใหม่สนใจทำธุรกิจเพื่อสังคมมากขึ้น

กระบวนการทำงาน ของทราเวลล์ในปีแรก

การทำงานของทราเวลล์แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ด้านการ
ท่องเที่ยวชุมชน และด้านการพัฒนา ซึ่งมีทั้งทางกายภาพ เช่น การพัฒนา
ผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ การสร้างคุณค่าของผลิตภัณฑ์ผ่านเรื่องเล่า
(story) ไปจนถึงการพัฒนาคนเพื่อการสืบสานเอกลักษณ์ชุมชน โดยเฉพาะ
กลุ่มเด็กและเยาวชนในชุมชน กระบวนการทำงานที่ขอหยิบยกมานำเสนอ
ในงานวิจัยชิ้นนี้มีดังนี้

สร้างความไว้วางใจ

อุปสรรคใหญ่อย่างแรกในการเข้าไปทำงานกับชุมชนคือสถานะการ
เป็นคนนอก แม้ศจะเป็นคนกรุงเทพฯ และเป็นเจ้าของโฮสเทลที่อยู่ในรัศมี
1 กิโลเมตรจากชุมชนน้าร้อง แต่เขาและเพื่อน ๆ ในทีมทราเวลล์ก็ไม่ใช่คน
ในพื้นที่ ความท้าทายจึงเริ่มจากการสร้างความไว้วางใจก่อน ในระยะแรก
ทราเวลล์ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการลงพื้นที่เพื่อทำความรู้จักกับคนในชุมชน
โชคดีว่าพวกเขาไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ซะทีเดียว เนื่องจากช่วงที่ศากับมิก
เริ่มทำโฮสเทล พวกเขาได้มีโอกาสทำความรู้จักกับคนในชุมชนทั้งสิ้นแห่งมา
บ้างแล้ว พนมกับมิกเป็นคนในพื้นที่ จึงทำให้ทราเวลล์สามารถต่อยอดการ
ทำงานจากตรงนั้นได้

แต่โจทย์นี้ก็ทวีความท้าทายมากขึ้นเมื่อเป็นการทำงานกับชุมชนป้อม
มหากาฬที่ผ่านความบอบช้ำมานานกว่า 20 ปี ดังคำบอกเล่าของเนย

“พี่กบเคยพูดว่ามีคนเข้ามาในป้อมเยอะมาก มีคนแบบพวกคุณนี่แหละ ที่อยากมาช่วย อยากทำอย่างนี้เยอะมาก สุดท้ายก็หายไป และสุดท้ายก็บังคับเขาเกินไป เหมือนมันต้องใช้เวลา เหมือนเราเป็นคนใหม่ที่ย้ายเข้าไปในนั้น โอเค อาจจะไม่ได้อายุด้วยคลุกคลีด้วยตลอดเวลา วิถีชีวิตไม่เหมือนกัน แต่มันต้องใช้เวลา...คนแรกว่าจะผูกพันกันก็ต้องใช้เวลาทำให้เขา เห็นว่าจะมาช่วยจริง ๆ ไม่ได้จะมาดักดวงผลประโยชน์อะไร หรือไม่ต้องการเปลี่ยนให้เขาเป็นแบบที่เราอยากให้เป็น เพียงแต่ว่าเป็นเพื่อนกันก็อยากให้เพื่อนดีขึ้น” (เนย, 8 ธันวาคม 2559)

ดังนั้นเวลาเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพิสูจน์ความจริงใจและความตั้งใจจริง ในการทำงานของพวกเขา

วางแผนให้เหมาะกับงาน

ทุกคนในที่มทราเวลล์ต่างเข้ามาด้วยความสนใจ ความเชี่ยวชาญ และแรงบันดาลใจอันหลากหลาย แต่สิ่งหนึ่งที่พวกเขามีเหมือนกันคือการหาความหมายในสิ่งที่ตนเองทำอยู่ จนในที่สุดได้พบคำตอบในการทำงาน เพื่อสังคม

ก่อนเข้ามาทำงานที่ทราเวลล์ ลีเคยจัดทริปท่องเที่ยวชุมชนในเมือง เชียงราย ชื่อ “เชียงรายโฮมทาวน์” และเคยทำรายการสารคดีที่ทีวีบูรพา ส่วนมัยยังคงทำงานเป็นผู้ประกาศข่าว ทั้งสองคนทำงานเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตและปัญหาสังคม แต่รู้สึกว่าการเสร็จแล้วก็จบไป จึงอยากเข้าไปสร้างความเปลี่ยนแปลงหรือช่วยเหลือคนอื่นอย่างจริงจัง

ส่วนศาเป็นคนชอบแก้ไขปัญหา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยอย่างการจัดกิจกรรมรับน้องในมหาวิทยาลัย ไปจนถึงการทำธุรกิจเพื่อตอบโจทย์การ

ใช้ชีวิตของคนในครอบครัว แต่หลังจากทำไปแล้วมักเกิดคำถามกับตนเองว่า “แล้วไงต่อล่ะ” เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 คือจุดเปลี่ยนในชีวิตเมื่อเขาได้ทำงานอาสาสมัครในกลุ่มปลาจะเพียร “จากการแก้ปัญหาโง่ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับสังคม พอได้มาแก้ปัญหาเกี่ยวกับสังคม เราชู้สึกฟิน รู้สึกมีประโยชน์ รู้สึกมันมีความหมาย” (ศา, 8 ธันวาคม 2559)

เบงค์เข้ามาทำงานด้วยทัศนคติที่คล้ายๆ กัน ก่อนหน้านี้เขาสนใจการออกแบบนวัตกรรมสำหรับเด็ก ผู้สูงอายุ และคนพิการ เคยส่งผลงานประกวดอยู่เรื่อย ๆ แต่ไม่เคยมีผู้ใช้จริง จนได้มาลองทดสอบผลิตภัณฑ์ที่ตนเองออกแบบกับผู้สูงอายุที่กลัวน้ำไท จึงเห็นว่าสิ่งที่ทำก็สามารถนำมาช่วยเหลือคนได้จริง

พวกเขาเหล่านี้จึงหันมาทำธุรกิจเพื่อสังคมร่วมกัน โดยนำเอาจุดแข็งและความสนใจของแต่ละคนเข้ามาใช้ในการทำงาน แต่นอกจากมีใจรักแล้วการทำงานกับชุมชนยังต้องการทักษะเฉพาะหลายอย่าง ซึ่งบางอย่างเป็นทักษะที่ผู้ก่อตั้งไม่เชี่ยวชาญ ทราเวลล์จึงเริ่มรับคนเข้ามาเพิ่มในทีม “ให้เหมาะกับงาน” มากขึ้น จากตอนเริ่มต้นที่มีผู้ก่อตั้ง 5 คน ตอนนีทราเวลล์มีสมาชิกถึง 9 คน โดยมีเม ปอ เนย และแวน เป็นสมาชิกใหม่ หน้าที่และความรับผิดชอบในการทำงานของแต่ละคนจึงมีขอบเขตชัดเจนมากขึ้น เช่น ศาคดูแลพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ ลีประสานงานกับคนในชุมชนนางเลิ้ง เมดูแลเรื่องเกี่ยวกับชุมชนบ้านบาตร มัยทำหน้าที่เป็นซีโอโอดูแลเรื่องการจัดการและการเงิน ในขณะที่เบงค์เน้นด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน ปอดูแลเนื้อหาในเว็บไซต์และเน้นหนักด้านประชาสัมพันธ์ เนยช่วยเพิ่มเติมด้านเนื้อหาในเว็บไซต์ พร้อมจัดทำระบบจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลชุมชน แวนทำด้านกราฟิกดีไซน์ อาทิ ป้ายภายในป้อมมหากาฬ และสื่อประชาสัมพันธ์ในงานต่าง ๆ ตัวงานทั้งหมดนี้มีค่าเป็นตัวจุดประกายและชี้ให้เห็น

วิสัยทัศน์ใหญ่ร่วมกัน³

ทว่าเมื่อแต่ละคน “อิน” กันคนละเรื่อง จึงนำไปสู่การนิยามความสำเร็จ และเป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่นสำหรับมัย ภายใน 2-3 ปีต้องการให้ ทราเวลล์เป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับชุมชนในพื้นที่ย่านพระนครและกลายเป็น แหล่งข้อมูลให้แก่ทุกฝ่ายที่สนใจ เมผู้มีพรสวรรค์ด้านการร้องเพลงและ สนใจการลงชุมชนอยากให้เด็กในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ของตนเองมากขึ้น และร่วมกันสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้ชุมชน โดยอาจนำ ดนตรีเข้ามาช่วยในการเรียนรู้ของเด็กๆ ปออยากให้ทุกคนในกรุงเทพฯ สามารถเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตและของดีในพื้นที่ย่านพระนครได้ ส่วน แบงค์อยากให้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนเป็นที่รู้จักและมีวางจำหน่ายในห้าง สรรพสินค้า แต่ที่สำคัญกว่านั้นแบงค์มองว่าการพัฒนาจะมีความยั่งยืนเมื่อ เป็นการพัฒนาจากภายใน คือเด็กรุ่นใหม่ในแต่ละชุมชนกลับมาสนใจพัฒนา ผลิตภัณฑ์ชุมชนของตนเอง เพราะคนในชุมชนย่อมเข้าใจความต้องการ และเข้าถึงวิถีชีวิต เข้าถึงภูมิปัญญาบรรพบุรุษได้มากกว่าคนนอก

ช่วงแรกทุกฝ่ายในทราเวลล์ทำงานไปพร้อมๆ กัน คนที่ลงชุมชนอย่าง ลีและเมติดต่อประสานงานกับคนในชุมชนเพื่อจัดทริปท่องเที่ยว ฝ่ายทำ เนื้อหาลงเว็บไซต์อาจออกสำรวจพื้นที่ก่อนเพื่อนำมาเขียนเป็นคอลัมน์เล็กๆ เรียกน้ำย่อยให้คนทั่วไปที่สนใจ และกลับมาทำงานกับฝ่ายกราฟิกเพื่อ ออกแบบสื่อโปรโมตทริปลงในเฟซบุ๊ก ในวันจัดงานจริงก็มีผู้ช่วยที่เซ็นล่ำโพง ขยายเสียงเพื่อให้ลูกค้าวีได้ยินเสียงไกด์ชุมชนได้อย่างทั่วถึง

³ ที่กล่าวมานี้ยังขาดผู้ก่อตั้งอีกหนึ่งคนคือ นุ่น ระหว่างการเก็บข้อมูล ผู้เขียนไม่เคย เจอนุ่น เนื่องจากเธอต้องดูแลบริษัทการท่องเที่ยวเพื่อชุมชนชื่อว่า Local Alike ที่มีการจัดการท่องเที่ยวอยู่ทั่วประเทศ

ในการจัดทัวร์แต่ละครั้งทราเวลล์ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานพานักท่องเที่ยวเข้าไปในชุมชน และมีคนในชุมชนเป็นผู้นำทัวร์ เช่นในวันจัดงานรำลึก 46 ปี มิตร ชัยบัญชา ฉันได้มีโอกาสเข้าร่วมสัมผัสวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม และของดีในชุมชนนางเลิ้ง โดยมีคุณลุงที่เป็นคนพื้นที่นำพวกเราเดินเท้าจากหน้าโรงแรมศาลาเฉลิมธานี คูโบแฉ่งหนี่ร้อยปี ชิมของอร่อยในตลาดนางเลิ้ง คูวิถีการเก็บความเย็นของโรงน้ำแข็งโบราณ เยี่ยมชมร้าน “นางเลิ้งอาร์ต” ที่ยังคงทำลือกเกดภาพถ่ายระบายสีด้วยมือ และเข้าชมวัดสุนทรธรรมทาน วัดที่เก็บอัฐิของ มิตร ชัยบัญชา เนื่องจากทริปปี้เปิดให้คนทั่วไปเข้าร่วมได้โดยไม่ต้องลงทะเบียนล่วงหน้า จึงมีคนเข้าร่วมเยอะกว่าปกติ ประกอบกับต้องเซ็นล่ำโพงให้อยู่ในระยะสัญญาณไมโครโฟนของไกด์ ทำให้การเดินทางเป็นหมู่คณะใหญ่ค่อนข้างทุลักทุเลพอสมควร แต่ฉันก็สนุกที่ได้สัมผัสและเรียนรู้ในสิ่งที่เราอาจมองข้ามไป เช่น โบแฉ่งหนี่ร้อยปีบนผนังปูน หรือของดีที่ซ่อนอยู่ในชุมชนโดยเฉพาะอาหารและขนมหวานในตลาดนางเลิ้ง

ถึงแม้ทราเวลล์จะเป็นธุรกิจที่มีเป้าหมายด้านการท่องเที่ยวเป็นหลัก และต้องใช้เวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อมให้ชาวบ้านคุ้นชินกับนักท่องเที่ยวและพร้อมให้ข้อมูลเกี่ยวกับของดีในชุมชนแก่นักท่องเที่ยวที่เข้าไปเยี่ยมชม แต่เมื่อได้มีโอกาสคลุกคลีกับชุมชนมากขึ้นและเห็นภัยคุกคามที่เข้ามา โดยเฉพาะปัญหาเร่งด่วนอย่างการถูกไล่รื้อที่ป้อมมหากาฬ ทราเวลล์ก็เลือกที่จะหยุดพักการขายทริปปท่องเที่ยวในป้อม

“ในสภาพการณ์ของป้อม เราใช้การขายทริปปไม่ได้ คือเราต้องการมวลชน ก็เลยจัดเป็นทริปปฟรี...เพราะจุดประสงค์คือสร้างการรับรู้ว่ามีชุมชนนี้อยู่ และชุมชนนี้มันดีนะ” (ลี, 2 ธันวาคม 2559)

ทราเวลล์หันมาจับมือกับคนในป้อมมหากาฬเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาภัย

คุณค่านี้ตามความถนัดของพวกเขา จนเกิดเป็นรูปแบบการแปลงโฉมชุมชน บ่อมมหาภาพให้เป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต จัดเวทีเสวนาให้คนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสิทธิและคุณค่าวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ของคนในบ่อมเพื่อหาทางออกที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่าย จัดกิจกรรมเก็บขยะและกิจกรรมที่จะช่วยเสริมสร้างทักษะให้เด็กในชุมชน

เพื่อบุคลากรรุ่นใหม่

ในการทำงานของทราเวลล์ที่กล่าวมาข้างต้น เรื่องการพัฒนาเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากและอาจมากกว่าการท่องเที่ยวเสียอีก ในด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน ที่มทราเวลล์ได้จัดโครงการค่ายพัฒนาเยาวชนขึ้นในนาม Neighbor Youth Camp เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กที่มีอายุ 6-15 ปี จาก 3 ชุมชนนำร่อง ได้แก่ บ่อมมหาภาพ นางเล็ง และบ้านบาตร ได้ทำความรู้จักกันมากขึ้น และใช้ค่ายนี้แนะนำให้ได้รู้จักของดีในแต่ละชุมชน

แต่ก่อนที่ค่ายนี้จะเกิดขึ้น ทีมทราเวลล์และ Once Again Hostel ร่วมกันจัดโครงการ Neighbor Ranger ก่อน (ภาพที่ 4) โดยเปิดรับอาสาสมัครวัย 25-35 ปีมาเป็นเรนเจอร์ที่จะลงชุมชน ออกแบบกิจกรรมและทำค่ายให้เด็ก ๆ โดยค่าใช้จ่าย 3,000 บาทในการร่วมกิจกรรมจะเป็นค่าเข้าค่ายให้เด็ก ๆ 1,000 บาท ค่ายครั้งนี้มีคนสมัครเข้ามาเป็นจำนวนมาก แต่สุดท้ายก็ต้องคัดให้เหลือเพียง 30 คนเท่านั้น โดยเลือกจากความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการเข้ามาทำงานกับเด็กและชุมชน

และนี่คือ 10 เหตุผล
ที่คุณควรมาร่วมเป็น
NEIGHBOR RANGER
กับเรา :)

NEIGHBOR
YOUTH CAMP

ภาพที่ 4
ภาพประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้สมัครเป็นอาสาสมัคร
ค่ายพัฒนาเยาวชน

ที่มา : ทราเวลลี้

ในการอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เหล่าเรนเจอร์ระหว่างวันที่ 22-24 ตุลาคม พ.ศ. 2559 ทีมผู้จัดค่ายได้ชักชวนเพื่อนที่มีประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) และการทำงานร่วมกับเด็กมาช่วยเป็นพี่เลี้ยงและนำกระบวนการ ฉันทและเพื่อนนักวิจัยอีกคนได้เข้าร่วมสังเกตการณ์การอบรมวันที่สองที่ Once Again Hostel ห้องประชุมในวันนั้นดูเล็กไปนิดตาเพราะมีคนอัดอยู่ในนั้นประมาณ 30 กว่าคน ทั้งตัวเรนเจอร์ พี่เลี้ยง และคนในทีมทราเวลล์ที่ฉันทคุ้นหน้า พวกเขากระจายกันนั่งอยู่รอบโต๊ะประชุมยาว บ้างก็ยืนอยู่โดยรอบ และบ้างก็นั่งอยู่ที่พื้น ผนังฝั่งหนึ่งมีกระดาษฟลิปชาร์ตและกระดาษโน้ตสีชมพูแปะอยู่ เช้าวันนั้นฉันทรู้สึกได้ถึงพลังอันเต็มเปี่ยมของเหล่าเรนเจอร์ทุกคนที่ดูกระตือรือร้นกับการเตรียมนำเสนอสิ่งที่พวกเขาได้พูดคุยและพบเห็นจากการลงชุมชนในวันแรก

อาสาสมัครทั้งหมดแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มตามชุมชนนำร่อง 3 แห่งคือ ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนบ้านบาตร และชุมชนนางเลิ้ง โดยแต่ละกลุ่มมีเวลานำเสนอ 15 นาที เมื่อฟังทั้งสามกลุ่มแล้วฉันทรู้สึกทั้งกับความสามรถในการเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมในระดับหนึ่งจากการลงพื้นที่เพียงไม่กี่ชั่วโมง และการหาจุดขายให้แต่ละชุมชน แต่หลังจากการนำเสนอเสร็จสิ้น ดอว่าหนึ่งในพี่เลี้ยงซึ่งทำงานด้านการให้คำปรึกษาแก่บริษัทสตาร์ทอัพ (venture builder) โดยใช้กระบวนการคิดเชิงออกแบบ ได้กล่าวเตือนใจให้ทุกคนมองกลับไปยังเลื้อ Neighbor Youth Camp ของตน เพราะสิ่งที่ทุกคนมุ่งเป้าไปในการลงชุมชนและข้อมูลที่ได้มาล้วนเน้นไปที่ของดีในชุมชน แต่กลับลืมเป้าหมายหลักของโครงการนี้คือการออกแบบกิจกรรมให้แก่ “เด็ก” และจุดประกายให้เด็กเหล่านี้รู้จักชุมชนของตนเองและชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น

เฟิร์น พี่เลี้ยงที่มาจากสายการตลาดเสริมว่า การออกแบบกิจกรรมครั้งนี้ควรคำนึงถึงความต้องการและความสนใจของเด็กในชุมชนเป็นสำคัญ

(customer-centric design) โดยคำถามที่เป็นกุญแจสำคัญคือ “ปัญหาอะไรที่ยังไม่ได้รับการตอบสนอง และอะไรที่สามารถเติมเต็มความต้องการของเขา” (เฟิร์น, 23 ตุลาคม 2559)

ส่วนพะโล้ พี่เลี้ยงอีกคนที่มีประสบการณ์การทำงานกับเด็กมาமாகกล่าวว่า “เชื่อว่าข้อมูลที่เราได้มามันสามารถเอามาปะติดปะต่อ มาสร้างความเชื่อมโยงได้ในระดับหนึ่ง แต่มันเป็นตาบสองคมนะ ในการที่เราสร้างความเชื่อมโยงเอง เพราะว่าส่วนหนึ่งคือ...เราก็เอาความคิดของเรา เอาสถานะทางสังคมกับทุกสิ่งทุกอย่างเป็นตัวเชื่อมโยงเหมือนกัน เราพยายามวาดความเชื่อมโยงของน้องจากมุมมองของเรา เพราะฉะนั้นวันนี้ถ้าเราคิดโอเคได้ปั๊บ เราลงไปหาห้องอีกที พยายามไปถามน้องด้วยว่า ไ้ความเชื่อมโยงที่เราคิดขึ้นมา สำหรับน้องมันใช้รีเปล่า” (พะโล้, 23 ตุลาคม 2559)

หลังจากนั้นแต่ละกลุ่มจึงแยกย้ายไประดมความคิดกันใหม่จากข้อมูลที่ได้มาทั้งจากการลงพื้นที่และการฟังเพื่อน ๆ นำเสนอในช่วงเช้า พวกเขาสามารถออกแบบกิจกรรมสำหรับเด็ก 3 ชุมชนนี้ได้อย่างไร

ในระหว่างการประชุมตอนสายเกิดประเด็นถกเถียงขึ้นอีกหนึ่งเรื่องเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของค่ายพัฒนาเยาวชน ว่าจริง ๆ แล้วทีมทราเวลล์ต้องการให้เด็กสืบสานภูมิปัญญาและวิถีชีวิตเดิมต่อไป หรือเพียงต้องการให้พวกเขารู้จักรากเหง้าของตนเองเท่านั้น หลังจากคุยกันอยู่สักพักจึงได้ข้อสรุปจากทีมทราเวลล์ว่า ต้องการให้เด็กรู้ว่ารากเหง้า ภูมิปัญญา และของดีในชุมชนของตนเองคืออะไร เพื่อเปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถ “เลือก” ได้ว่าต้องการสืบสานมันต่อไป ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะกับยุคสมัยหรือความสนใจของพวกเขา หรือเลือกที่จะไม่ทำมันต่อ

ฉันคิดว่าข้อสรุปที่ได้นี้มีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการทำงานก้าวต่อ ๆ ไปของทราเวลล์ เพราะมันจะนำไปสู่เป้าหมายและการทำงานที่ชัดเจนมากขึ้นของทั้งทีมทราเวลล์เองและเหล่าเรนเจอร์

ภาพที่ 5
บรรยากาศในค่าย Neighbor Ranger

ภาพ : วาสนา ศรีปรีชญานันต์

ฉันรู้สึกทึ่งกับความสามารถของทราเวลลีในการดึงคนรุ่นใหม่ที่มีความสนใจเกี่ยวกับชุมชนและความยั่งยืนให้มารวมตัวกันเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ส่วนหนึ่งของอาสาสมัครรู้จักโครงการนี้เพราะเคยไปทริปเที่ยวชุมชนที่ทราเวลลีจัด บ้างก็เป็นเพื่อนในเฟซบุ๊กกับทีมทราเวลลี บ้างก็รู้จักกับศา ขณะที่บางคนรู้จักผ่านการบอกเล่าปากต่อปากมาอีกที

แต่สาระและความสนุกในการอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เหล่าเรนเจอร์ เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น และในที่สุดวันที่เหล่าเรนเจอร์รอคอยก็มาถึง วันเด็กปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นการจัดค่าย Neighbor Youth Camp ครั้งแรก ค่ายนี้ประสบความสำเร็จในการทำให้เด็ก ๆ รู้จักกันข้ามชุมชน ทั้งยังได้รับความร่วมมือและการตอบรับจากผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นอย่างดี ถึงแม้คนในชุมชนอาจจะยังกังขากับคนนอกอยู่บ้าง แต่เมื่อลูกหลานของพวกเขาเข้าไปถามข้อมูลเพื่อใช้ในการทำกิจกรรม ผู้ใหญ่ทุกท่านก็ยินดีที่จะเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้เด็ก ๆ ฟัง

การเข้ามาสังเกตการณ์และรู้จักกับคนเหล่านี้ทำให้ฉันรู้สึกว่ากรุงเทพฯ ยังมีความหวังอยู่ โครงการนี้แสดงให้เห็นว่ายังมีคนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยที่มองหาวิธีการทำประโยชน์เพื่อสังคม และพร้อมจะแบ่งปันเวลามาร่วมกันพัฒนาเมือง ดังที่หนึ่งในเรนเจอร์กล่าวว่า “จริงๆ สนใจอยากหากิจกรรมอย่างนี้ลงอยู่แล้ว แต่ว่าตัวเองไม่สามารถ contribute ได้เพราะทำงานประจำเยอะ” (แป้ง, 23 ตุลาคม 2559)

สัก ๆ แล้วมีหลายคนที่ยากเป็นส่วนหนึ่งในการทำความดีและช่วยเหลือสังคม แต่ด้วยวิถีชีวิตอันเร่งรีบและการทำงานที่รัดตัวจึงไม่รู้ว่า จะทำได้ที่ไหนและอย่างไร ขณะเดียวกันการพัฒนาเมืองก็ต้องอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของคนจำนวนมาก ทราเวลลีจึงได้ “สร้างโอกาส” ให้คนที่มีความสนใจและมีศักยภาพเข้ามาเป็นเครือข่าย เพื่อระดมสมอง กำลัง และทุน ที่จะช่วยให้การพัฒนาเมืองเกิดขึ้นได้

สื่อสารผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์

ปัจจุบันบริษัทและองค์กรต่างๆ มีการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ (social network) กันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เฟซบุ๊ก” ทราเวลล์เองก็ใช้เฟซบุ๊กเป็นช่องทางหลักในการบอกเล่ากิจกรรมของพวกเขา เช่น การหาอาสาสมัครค่ายพัฒนาเยาวชน การประชาสัมพันธ์ของดีในชุมชน การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ทราเวลล์ทำร่วมกับคนในชุมชน อย่างกระเป๋าผ้าตัดเย็บจากผ้าแคนวาสผสมผสวนกับเศษผ้าที่เหลือจากการตัดเย็บจิวรี่ในชุมชนวังกรมฯ

“โซเซียลเน็ตเวิร์กช่วยได้มากถ้าเรามีเนื้อหาที่โดนใจคนทั่วไป คนทั่วไปชอบเรื่องการกิน บั๊วลอยเนี่ยมันมีอยู่ข้างบริษัทที่ทำอยู่ เป็นบั๊วลอยของชุมชนวังกรมฯ เขาเป็นร้านเล็กๆ ตั้งข้างถนน แต่คนไม่รู้ว่าจะไปกินที่ไหน บั๊วลอยไซ่หวานแบบนวลๆ อย่างนี้ พอเราโพสต์ไปบู๊ป คนแชร์หลายร้อยเลย เป็นคอนเทนต์ที่เยอะที่สุดที่เราเคยแชร์ บางทีของเล็กๆ น้อยๆ อะไรอย่างนี้กลายเป็นคนกรุงเขาก็ก๊วยหา เราโพสต์ก็กลัวท้อ คนแชร์ก็กลัวท้อเยอะมาก บางทีเราก็ก๊วยหา blogger หรือ influencer คนดั่งๆ พาเขามาเที่ยว แล้วให้เขาไปเขียน มันคือหลักการตลาดทั่วไปที่เราต้องทำ แต่ว่าเรื่องโซเซียลเน็ตเวิร์กก็ต้องมีเบื้องลึกเบื้องหลัง เช่น เวลาการโพสต์ เนื้อหาที่จะโพสต์ต้องอย่ายาวเกินไป ก็จะมีหลักการอยู่เหมือนกัน เราต้องมีทีมที่ช่วยกันคิด” (มัย, 23 มีนาคม 2560)

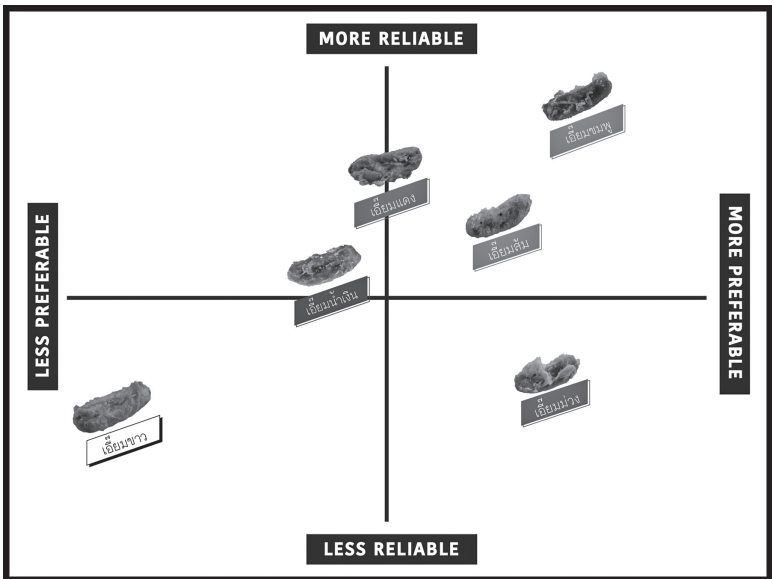
วิธีนำเสนอข้อมูลของทราเวลล์มีความน่าสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นการผสมผสานระหว่างเนื้อหาที่ดึงดูดความสนใจคนรุ่นใหม่ มีความกระชับเป็นกันเอง ใช้กราฟิกที่มีสีสันและดีไซน์ทันสมัย (ภาพที่ 4) บางครั้งมีการแปลงข้อมูลเป็นภาพให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่นการจัดอันดับกลัวท้อในด้านความชอบและความเสมอต้นเสมอปลายของรสชาติ (ภาพที่ 7) การนำเสนอ

ที่ชวนอ่านนี้เกิดจากการรวมความเชี่ยวชาญอันหลากหลายของคนในทีม โดยเฉพาะปอ เนย และแวน ปอมีพื้นฐานเรื่องการทำสื่อประชาสัมพันธ์อยู่แล้ว ในขณะที่เนยเรียนมาทางการเขียนวรรณกรรมเด็ก ทั้งสองคนดูแลเรื่องเนื้อหา ทำให้ข้อมูลที่น่าสนใจและมีชีวิตและมีคุณค่าขึ้นมา เมื่อประกอบกับการมีกราฟิกดีไซน์เนอร์อย่างแวนดูแลเรื่องรูปภาพควบคู่กันไป จึงทำให้งานออกมามีเสน่ห์ยิ่งขึ้น

สร้างเครือข่ายเพื่อมุ่งสู่การพัฒนาเมืองเต็มรูปแบบ

การทำงานกับชุมชนใน 1 ปีที่ผ่านมา ทราเวลล์ได้เรียนรู้จากการทำงานกับคนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ทั้งด้านวัย ทักษะคิด วิถีทำงาน ความเชื่อ และคุณค่าที่ยึดถือทั้งในกลุ่มตนเองและคนภายนอก เช่น คนในชุมชน นักวิชาการ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานรัฐบาล ทุกคนในทราเวลล์ได้เห็นประเด็นปัญหาที่คล้ายคลึงกันใน 4 ชุมชนนำร่อง อาทิ ภัยคุกคามด้านที่อยู่อาศัย ความจำเป็นในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน ความสำคัญในการพัฒนาคนในชุมชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ให้เห็นคุณค่าของเอกลักษณ์ที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้พวกเขากลับมาประเมินเป้าหมายแรกอีกครั้ง เป้าหมายที่ต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาความยากจนในเมือง

ทราเวลล์มองว่าการพัฒนาเมืองที่มีคนเป็นศูนย์กลางจำเป็นต้องมีการพัฒนาด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไป เช่น การส่งเสริมการศึกษาและทักษะที่จำเป็น การรักษาสภาพแวดล้อมให้สะอาดถูกสุขลักษณะ และการพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะให้เข้าถึงชุมชนในเขตพระนคร เป็นต้น การท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียวไม่อาจช่วยแก้ปัญหาด้านการพัฒนาเมืองทั้งหมด และทีม

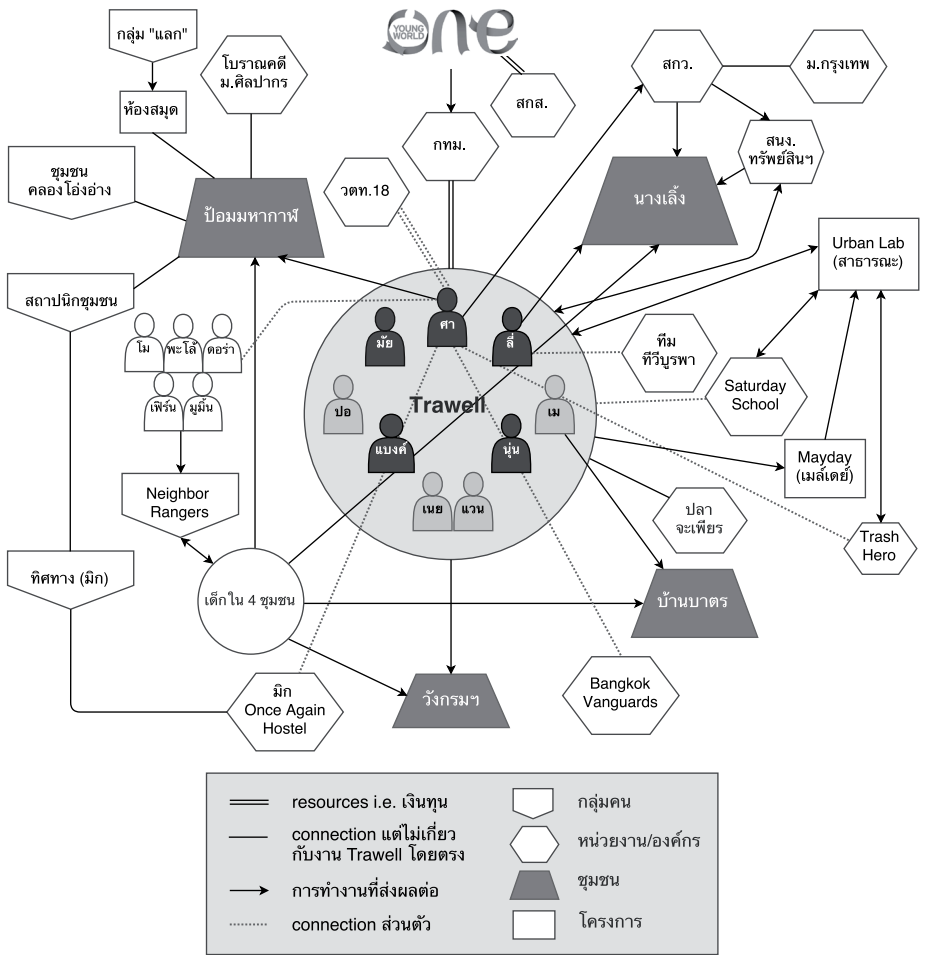
ภาพที่ 6-7
ภาพประกอบงานเขียนเรื่อง
“Nang Loeng’s Fried Bananas Power Ranking!!!”
ซึ่งนำเสนอข้อมูลการจัดอันดับกล้วยทอดย่านนางเลิ้ง

ที่มา : ทราเวลล์

ทราเวลล์ 9 คนก็ไม่สามารถทำทุกอย่างให้เกิดขึ้นได้ พวกเขาจึงสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้นโดยหาหน่วยงานหรือกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายบางอย่างร่วมกัน และเชื่อมเครือข่ายเพื่อมาพัฒนาตรงจุดนั้น (ภาพที่ 8) เช่น กรมการพัฒนาชุมชน (พช.) สถาปนิกชุมชนและกลุ่ม “ทิศทาง” เข้ามาช่วยเรื่องการออกแบบพื้นที่และที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนป้อมมหากาฬ กลุ่ม Trash Hero ช่วยดูแลเรื่องการเก็บขยะในชุมชน และกลุ่ม Saturday School สอนทักษะการใช้ภาษาอังกฤษและการถ่ายภาพให้เด็กในชุมชน นอกจากนี้ทราเวลล์ยังค้นพบว่าพวกเขามีความสนใจอันแรงกล้าในการพัฒนาเมือง ไม่ใช่เรื่องการนำทัวร์ พวกเขาจึงจับมือกับกลุ่ม Bangkok Vanguard ที่เน้นการท่องเที่ยวแบบลงไปเจาะลึกสภาพปัญหาของสังคมเมืองในกรุงเทพมหานคร

ยิ่งไปกว่านั้นทราเวลล์ยังคลอดโครงการใหม่อีก 2 โครงการ โครงการแรกคือ “เมล์เดย์” (Mayday) ซึ่งเกิดจากความสนใจของศา แวน เนย และคนใน Once Again Hostel ในการแก้ปัญหาระบบขนส่งสาธารณะ ปัญหาการเดินทางด้วยระบบขนส่งสาธารณะปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นในช่วงที่พลสภานิกรจากทั่วสารทิศพยายามไปถวายสักการะพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในพระบรมมหาราชวัง ทำให้ทราเวลล์เริ่มนึกถึงการเดินทางด้วยรถสาธารณะในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ และตระหนักว่าหากต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในพื้นที่นี้ การพัฒนาระบบขนส่งก็เป็นหนึ่งในเรื่องที่ต้องทำเป็นอย่างยิ่ง

อีกโครงการหนึ่งคือ “สาธารณะ” (Urban Lab) ที่จะกลายเป็นศูนย์กลางในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกเรื่องเกี่ยวกับชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อให้คนที่ต้องการเข้ามาช่วยเหลือหรือทำกิจกรรมกับชุมชนสามารถขอข้อมูลไปใช้ได้ ทำให้การพัฒนาเป็นไปได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ต้องเริ่มใหม่จากศูนย์ทุกครั้ง

ภาพที่ 8
เครือข่ายของทราเวลล์
 ที่มา : ผลการศึกษา

“มันไม่ใช่เรื่องการท่องเที่ยวอีกแล้ว...เรื่องการพัฒนาเมือง อันนี้มันมาที่หลังทราเวลล์มาก ๆ มันคือเรื่องใหม่ที่เพิ่งมาตอนเราทำป้อมกิติ ตอนเราไปเจอชุมชนไปเจออะไรก็ดี เหมือนเราเจอความท้าทายที่ชุมชนเจอแล้วเรารู้สึกว่า เอ้ย มันคือเรื่องเดียวกัน อย่างเช่นเรื่องโล่ที่ เดี่ยวชุมชนอื่นก็โดนเรารู้สึกว่ามันเป็นเรื่องเมืองที่พัฒนามาด้วยวิธีไล่คนออกจากเมือง เป็นเรื่องวิธีคิดของทุนนิยมที่เอาบริษัทยักษ์ใหญ่เป็นตัวตั้ง แล้วคนตัวเล็ก ๆ ก็ไม่มีสิทธิ์มีเสียง พอเป็นเรื่องประมาณนี้ก็จะสังเกตเรื่องเมืองไปหมด ผมชอบซีจรรย์ยานอย่างนี้ก็จะลิงก์กับเรื่องระบบขนส่ง ประกอบกับว่าทีมก็บารธเมล์เดินทางมาทำงานยังไง มันก็ใหญ่ขึ้นไปจากการท่องเที่ยว มันคือเรื่องของการเดินทาง เรื่องของเมือง เรื่องของที่ มันเชื่อมโยงกับเรื่องอื่น ก็เลยเกิด Urban Lab ขึ้นมา” (ศา, 8 ธันวาคม 2559)

นอกจากโครงการใหม่แล้ว ทราเวลล์ยังเริ่มนำกระบวนการสร้างแนวความคิด (ideation) มาใช้ตั้งแต่เริ่มต้นทำงานกับคนในชุมชน เพื่อให้กิจกรรมที่จะทำเป็นสิ่งที่เกิดจากความคิดและความต้องการอันแท้จริงของคนในชุมชน ยกตัวอย่างเช่นห้องสมุดในป้อมมหากาฬเป็นหนึ่งในไอเดียที่เด็ก ๆ เขียนกันเองว่าอยากทำ เนยสนใจหนังสือและห้องสมุดอยู่แล้ว จึงอาสาเข้าไปช่วยเด็ก ๆ สร้างห้องสมุดและรวบรวมหนังสือ อีกกิจกรรมหนึ่งที่ใช้กระบวนการนี้คือการวางผังพื้นที่ในป้อมมหากาฬใหม่เพื่อจัดให้เอื้อต่อการเป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต มีการขยายพื้นที่สาธารณะให้มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยมีชาวบ้านเป็นผู้เสนอแนวทางในการจัดเรียงบ้านไม้และพื้นที่ส่วนกลาง

แผนภาพเครือข่ายของทราเวลล์นี้ยังแสดงให้เห็นถึงทรัพยากรสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ เงินทุน ตั้งแต่ก่อตั้งมาทราเวลล์ได้รับเงินทุนจาก 2 แหล่งใหญ่ หนึ่ง เงินรางวัลจากเวที One Young World และสอง เงินสนับสนุนจากกลุ่มสถาบันวิทยาการตลาดทุน (วตท.) รุ่นที่ 18 วตท. เป็นหน่วยงานภายใต้การสนับสนุนของตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ศารู้จักสมาชิก

กลุ่ม วตท. รุ่น 18 จากการเข้าอบรมหลักสูตรของสถาบันพระปกเกล้าในระหว่างที่เขาเป็นนายกองค์การบริหารสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2553 เมื่อกลุ่ม วตท.18 ได้รับรู้เกี่ยวกับการทำงานของทราเวลล์ จึงเสนอให้เงินสนับสนุนโครงการในปี พ.ศ. 2559

ทราเวลล์ยังได้รู้จักเครือข่ายที่มีอยู่เดิมของแต่ละชุมชน เช่น ป้อมมหากาฬมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นกับชุมชนคลองโอง่างและนักวิชาการจากหลายสถาบัน อาทิ ศาสตราจารย์พิเศษ ศรีศักร วัลลิโภดม, อาจารย์ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, อาจารย์ชาติรี ประกิตนันทการ ผู้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนบ้านไม้โบราณในป้อมมหากาฬกว่า 10 ปี, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นอกจากนี้ทราเวลล์ยังมีเครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพ ที่รู้จักผ่านการทำงานกับ สกว. อีกด้วย เครือข่ายทรัพยากรเหล่านี้อาจส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการทำงานพัฒนาเมืองอย่างเต็มรูปแบบที่ทราเวลล์ทำร่วมกับชุมชน ซึ่งต้องคำนึงถึงเรื่องรอบด้าน ทั้งการศึกษา สิ่งแวดล้อม ระบบขนส่งสาธารณะ ไปจนถึงที่อยู่อาศัย

โดยสรุป การสร้างเครือข่ายของทราเวลล์เกิดขึ้นผ่านแรงผลักดัน 2 อย่าง แรงผลักดันแรกคือการใช้เป้าหมายหรือประเด็นร่วมกับภาครัฐและกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มอื่น เช่นกลุ่ม Trash Hero ที่ทำงานเรื่องการเก็บขยะเพื่อปรับสภาพภูมิทัศน์ แรงผลักดันที่สองคือการมีจิตสาธารณะของคนรุ่นใหม่ แหล่งทุน และที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ เช่น สถาปนิกชุมชน นักวิชาการ และนักกฎหมาย ทราเวลล์เน้นวิธีสร้างเครือข่ายกับคนรุ่นใหม่ที่มีจิตอาสาผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ โดยเฉพาะเฟซบุ๊กซึ่งสามารถส่งต่อข้อมูลได้ในวงกว้างผ่านการแชร์ และให้ประสบการณ์ร่วมผ่านฟังก์ชันเฟซบุ๊กไลฟ์

สรุปบทเรียนการนำร่วม

ภาวะการนำร่วมในกลุ่มทราเวลล์

จากการลงพื้นที่พูดคุยและสังเกตการทำงานของทีมทราเวลล์ในระยะเวลา 8 เดือนที่ผ่านมา และจากการศึกษางานวิชาการเกี่ยวกับภาวะการนำร่วมซึ่งมีคุณแจลส์อาศัยอยู่ที่ความสามารถในการดึงคนที่มีความสามารถและมีศักยภาพและความเชี่ยวชาญขึ้นมาเป็นผู้นำในสถานการณ์ที่เหมาะสม การแข่งขันข้อมูลอย่างทั่วถึงในทีม และการตัดสินใจร่วมกัน (Friedrich, Vessey, Schuelke, Ruark, & Mumford, 2009) ทีมนักวิจัยเห็นพ้องกันว่า ทราเวลล์มีลักษณะการทำงานที่เอื้อให้เกิดภาวะการนำร่วม โดยส่วนหนึ่งอาจเกิดจากขนาดของกลุ่มยังมีขนาดเล็ก ส่วนใหญ่เป็นเพื่อนกัน มีสถานะทางสังคมใกล้เคียงกัน และยึดถือคุณค่าทางสังคมคล้ายๆ กัน นอกจากนี้พื้นฐานวิชาชีพอันแตกต่างหลากหลายของแต่ละคนยังทำให้เกิดการเคารพความคิดเห็นและความเชี่ยวชาญของกันและกัน มีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน และให้อิสระในการทำงานพอสมควร แต่ระหว่างทางก็มีการกลับมาแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ได้รับมาหรือปรึกษางานด้านที่ตนเองรับผิดชอบ จึงไม่มีใครคนใดคนหนึ่งสวมบทบาทผู้นำที่ยึดครองอำนาจในการตัดสินใจเพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ดี แม้จะบอกว่าไม่มีผู้นำแนวตั้งในทีม แต่ชื่อที่เราได้ยินบ่อยที่สุดในช่วงเก็บข้อมูล ทั้งจากปากคนในทีมทราเวลล์และเหล่าเรนเจอร์คือชื่อ ศานนท์ เช่นเวลาที่มีการประชุมร่วมกันระหว่างทีมวิจัยกับทีมทราเวลล์ทุกคนในทีมจะให้ศานนท์เป็นคนพูดก่อน ทำให้เกิดคำถามขึ้นในใจว่า เสียของของศานนท์ “ดัง” กว่าคนอื่นหรือเปล่า และศานนท์เป็นผู้นำของกลุ่มหรือไม่ ทว่าเมื่อนัก

“

ตัวเขาเชื่อว่าเมืองมันเปลี่ยนได้ ป้อมมหากาฬมันอยู่ได้
 ...คือรู้ว่ามันยาก แต่เขามองว่ามันเป็นไปได้
 ...พอพี่ศาศิ์ว่ามันเป็นไปได้จริงๆ มันน่าจะเป็นไปได้
 ทุกคนก็เลยกล้ามาทำ

”

วิจัยเข้าถึงเหตุการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมอยู่วงนอก เช่นในการประชุมวางแผน ทำค่าย Neighbor Youth Camp เราสังเกตเห็นว่าศาไม้ได้มีบทบาทหรือ อำนาจมากกว่าคนอื่น ในทางกลับกัน ทีมพี่เลี้ยงอย่างโมและมุมนั้นเป็นคนนำ การประชุมเสียด้วยซ้ำ ถึงกระนั้นคำถามนี้ยังคงวนเวียนอยู่ในความคิดฉัน จนกระทั่งวันที่ได้คุยกับเนยและแวน ทั้งคู่ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า ศาไม้ได้ ทำตัวเป็นผู้นำที่กุมอำนาจ แต่เขาเป็นผู้จุดประกาย

เนย : หนูว่าเขาเป็นคนจุดประกายมากกว่าเป็นผู้สั่งการ เป็นคนที่ชวน คนนั้นคนนี้มาทำ เหมือนเป็น hub ของทุกอย่าง เป็นจุดศูนย์กลางที่ดึงคน นั้นคนนี้มาทำ ชวนคนนั้นมาทำจับคู่กับคนนี้ จับคู่ต่อจุดต่างๆ เข้าด้วยกัน มากกว่าเป็นผู้นำทุกคน พาทุกคนไป เนยว่าพี่ศาศิ์พยายามย่อดตัวเองให้เล็ก มากๆ คนนั้นคนนี้มาทำดีกว่า เขาชอบพูดว่าเขาไม่เก่ง ไม่เก่งอะไรเลย แต่ จริงๆ สิ่งที่เขาเก่งมากๆ คือการรู้จักคนนั้นคนนี้แล้วชวน แล้วก็เอาไฟในตัว เขาทำให้คนอื่นอยากมาทำด้วย

แวน : เหมือนเขาเป็นคนจุดประกาย มาทำอันนี้กัน อย่างโพรเจกต์ Neighbor Youth จุดประกายเสร็จแล้วก็กลายเป็นพีโมพีมูมั้นเป็นหัวหน้าอันนี้ไป หลายๆ อย่างก็เป็นพีโมพีมูมั้นเป็นคนตัดสินใจ

ฉันถามต่อด้วยความสนใจยิ่งไปกว่าเดิมว่า “แล้วอะไรในตัวคาที่มันจุดประกายให้ทุกคน”

เนย : หนูว่าพีคาเขามองว่าทุกอย่างเป็นไปได้...ตัวเขาเชื่อว่าเมืองมันเปลี่ยนได้ บ๊อมมหากาฬมันอยู่ได้ เห็นความเป็นไปได้ในสิ่งนั้นๆ คือรู้ว่ามันยาก แต่เขามองว่ามันเป็นไปได้ เพราะฉะนั้นคนอื่นเห็นว่าเขาเชื่อว่ามันเป็นแบบนี้ เห็นว่าพอพีคาชี้ว่ามันเป็นไปได้จริงๆ มันน่าจะเป็นไปได้ ทุกคนก็เลยกล้ามาทำ

(เนยและแวน, 8 ธันวาคม 2559)

การทำตัวให้เล็กและมองว่าทุกอย่างเป็นไปได้เป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการกล่าวถึงนักในงานวิชาการที่ผ่านมาเกี่ยวกับภาวะผู้นำร่วม แต่มันเป็นส่วนประกอบที่สำคัญยิ่ง และเป็นสองสิ่งที่เกี่ยวโยงกันอยู่ คำพูดที่ว่า “ไม่เก่งอะไรเลย” และการชักชวนคนอื่นมาร่วมทำงานบ่งบอกถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพของผู้อื่น เป็นการทำงานที่ให้คุณค่ากับการทำงานเป็นทีม เมื่อเชื่อมั่นในศักยภาพของคนแล้วก็เปิดโอกาสให้คนเหล่านั้นได้แสดงศักยภาพที่มีอยู่ได้อย่างเต็มที่ โดยมองว่าทุกอย่างเป็นไปได้หากคนทำมีความปรารถนาอันแรงกล้าและมีความตั้งใจจริง ลักษณะการทำงานแบบนี้คล้ายกับคำว่า empowerment ที่หมายถึงการมอบอำนาจ ความรับผิดชอบ และอิสรภาพในการทำงานให้แก่คนอื่น ส่วนการทำงานแบบ one-man show ที่คนเดียวสามารถทำได้ทุกอย่าง คาบอกว่า “สิ่งที่ผมคิดมันมีทักษะที่บางคนต้องนำ ถ้าผมไม่ปรึกษา ไม่เกิดการคุยกัน ตกผลึกร่วมกัน มันก็จะทำไม่ได้” (คา, 8 ธันวาคม 2559)

“

ปัญหาใหญ่ที่ผมเห็นตอนนี้คือ
motivation ที่จะทำสิ่งนั้นไปได้นาน ๆ
มันน่าจะเป็นเรื่องสำคัญกว่าเงินซะอีก

”

ลักษณะเด่นอีก 2 ประการของศาคือ การมีเครือข่ายที่กว้างขวางและ
ความสามารถในการเชื่อมโยงคนให้เหมาะกับงาน ศาเป็นที่รู้จักตั้งแต่สมัย
เรียนมหาวิทยาลัยจากการทำค่ายอาสาและการเป็นนายกองค์การบริหาร
สโมสรนิสิตจุฬายา ศาจึงรู้จักคนหลากหลายซึ่งมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่ต่าง
กันไป และสามารถดึงคนเหล่านั้นมาช่วยในการทำงานด้านต่าง ๆ ของ
ทราเวลล์ ทั้งการให้คำปรึกษา การลงแรง และการให้เงินทุน ดังนั้นศาจึง
มองว่า “เงินสำหรับผมไม่ใช่เรื่องยาก ถ้าคุณจะทำหรือว่าคุณอยากทำเรื่อง
นี้ แล้วคุณต้องใช้งบก้อนแรกเท่านั้นะ มันหาได้ ปัญหาใหญ่ที่ผมเห็นตอน
นี้คือ motivation ที่จะทำสิ่งนั้นไปได้นาน ๆ มันน่าจะเป็นเรื่องสำคัญ
กว่าเงินซะอีก” (ศา, 8 ธันวาคม 2559)

เจ้า motivation หรือแรงจูงใจนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือ แรงจูงใจจากภายนอก (extrinsic motivation) เช่น คำชม โบนัส หรือแม้กระทั่งคำพูดสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งต้องมีการเติมอยู่เรื่อยๆ จากภายนอก ส่วนที่สองคือ แรงจูงใจจากภายใน (intrinsic motivation) เกิดขึ้นเวลาคนได้ทำสิ่งที่ตนเองรักด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้า (passion) มันเป็นแรงผลักดันจากภายในที่ทำให้คนสามารถทำสิ่งหนึ่งอย่างลืมนวลลืมคีน หรือที่เรียกว่า flow (Csikszentmihalyi & Hermanson, 1995) และตั้งใจทำสิ่งนั้นให้ออกมาดีที่สุดในที่สุด

ฉันคิดว่าแรงจูงใจที่ศาหมายถึงคือ แรงจูงใจจากภายใน เพราะศาเคยเล่าว่า “ผมแฮปปี้เวลาผมรู้ว่าใครมี passion อะไรจริงๆ เพราะมันเป็นสิ่งเดียวที่ทำให้เวลาเจออาการอะไร เขาจะไม่หลุด เขาจะเดินต่อ” (ศา, 8 ธันวาคม 2559) ศาจึงเลือกคนที่มีความถนัดและความมุ่งมั่นในการทำหน้าที่นั้นเข้ามาทำงาน และศาเชื่อว่าประสิทธิภาพในการทำงานมาพร้อมกับความสุขที่เกิดจากการได้ทำสิ่งที่รัก ดังนั้นหากคนในทีมค้นพบว่าตนเองไม่เหมาะกับงานไหน หรือค้นพบสิ่งที่ตนเองรักและอยากทำ ศาและคนอื่นๆ ในทราเวลล์ก็พร้อมจะสนับสนุนให้ทำสิ่งนั้น หรือนำสิ่งนั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำงาน เช่นสิ่งที่ยังรักในการทำหนังอาจทำหนังสารคดีเกี่ยวกับชุมชน เพื่อสนับสนุนการทำงานของทราเวลล์และโครงการ “สาธารณะ” ในอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ใช่แค่การนำทัวร์

นอกจากนั้นการเป็นผู้นำในแง่ของภาวะผู้นำร่วมไม่ได้เป็นตำแหน่งหัวโชนที่ตายตัว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงและยืดหยุ่นได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับโอกาสและลักษณะงานในตอนนั้น เนื่องจากงานแต่ละงานต้องอาศัยความเชี่ยวชาญที่หลากหลาย เมื่องานเรียกร้องความเชี่ยวชาญอย่างหนึ่ง คนที่มีความชำนาญและสามารถตอบสนองความต้องการนั้นได้ก็จะขึ้นมาเป็นผู้นำ แต่เมื่อความเชี่ยวชาญที่ต้องการเปลี่ยนไป คนอื่นก็จะขึ้นมา

แทน “เหมือนว่าเราเป็นผู้นำในบางประเด็น แล้วในบางประเด็นที่เราไม่ถนัด เราก็ต้องเป็นผู้ตาม” (ลี, 2 ธันวาคม 2559)

แต่ภาวะการนำร่วมแนวระนาบแบบนี้ก็มีข้อจำกัด การที่ทุกคนเป็นเพื่อนรุ่นเดียวกัน พยายามจะเคารพและรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ทำให้ไม่มีใครพยายามทำตัวเป็นผู้บังคับบัญชา ประกอบกับการที่ทราเวลล์แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน และทุกคนต่างมีอิสระในการทำงานของตนเอง ส่งผลให้ไม่มีคนมองภาพรวมว่าแต่ละจุดที่สามารถเชื่อมโยงกันได้อย่างไร นอกจากนี้ในระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ทราเวลล์ทำโครงการเพิ่มอีก 2-3 เรื่อง พร้อมกับให้ความช่วยเหลือชุมชนในด้านต่าง ๆ แต่สิ่งที่ทำเหล่านี้ส่งผลอย่างไรต่อเป้าหมายที่วางไว้ คนในทีมทราเวลล์เองก็สะท้อนความกังวลเหล่านี้ออกมาคล้าย ๆ กัน

“เรื่องนี่ยังเป็นปัญหาอยู่เล็กน้อย ตอนนี่ต้องมาคุยว่าต้องมุ่งไปในหนึ่งทาง แล้วช่วยกันทำ เหมือนปั้นหม้อ ต้องปั้นหนึ่งหม้อ แล้วคนหนึ่งเขียนลวดลาย อีกคนหนึ่งอะไรยังไง มันจะต้องเป็นในเชิงนั้น แต่ปกติคือคนนี้ไปทำชุมชนนี้ คนนี้ก็ไปทำชุมชนนี้ แล้วพอมันลึกลงไปแต่ละด้าน มันไม่ค่อยมีคนมองภาพรวม” (ลี, 2 ธันวาคม 2559)

จากสิ่งที่ลีเล่าให้ฟัง มันเหมือนเป็นการแบ่งหน้าที่ตามความถนัด แล้วต่างคนต่างแยกย้ายไปทำส่วนที่ตนรับผิดชอบ ทำให้งานที่ทำแยกออกจากกัน เพราะไม่มีใครเป็นคนมองภาพรวม เปรียบเสมือนการปั้นหม้อ คนหนึ่งขึ้นรูป คนหนึ่งทำหู อีกคนทำฝา แต่ไม่มีคนที่เข้าใจว่าสุดท้ายหม้อใบนี้จะหน้าตาเป็นอย่างไรและเอาไว้ใช้ทำอะไร ซึ่งคล้ายกับที่ศาเปรียบการทำงานเป็นการชั้บรด

ศา : ผมว่าเลนมันเยอะไป คือถนนมันใหญ่...เรารู้ว่าทุกคนมี passion ในสิ่งที่เราอยากทำกันหมด แล้วใช้ passion นี้จริงๆ มันก็เสริมสิ่งที่เรากำลัง

ทำร่วมกันได้ แต่พอดนน้ำมันกว้างไปก็เลยไม่เดินไปในเส้นเดียวกัน กลายเป็นมีรถกันคนละคัน แล้วก็มีจังหวะที่มานั่งด้วยกันบ้างในบางโพรเจกต์... เหมือนแต่ละเลนมันมีสิ่งกีดขวางต่างกันนะ อย่างตอนทำป้อม ทุกคนรู้มเสร็จ จริง ๆ จะถึงจุดหมายแล้วนะ แต่เหมือนน้ำมันหมด คือเจ้าของที่ไม่เข้าใจเลย แต่อีกคันนะน้ำมันเต็มถัง แต่พวกเรายังไม่ได้ขึ้นรถกัน

มั๊ย : แต่ก็รู้สึกว่าการหนึ่งปีที่ผ่านมาฟังพูดคำว่า “ทดลอง” นะ เพราะว่ามันก็เป็นการแวะที่มีประโยชน์...ได้เห็นอะไรเยอะมากขึ้นเลย

(ศาและมั๊ย, 2 กุมภาพันธ์ 2560)

ทั้งการปั่นหม้อและการขับรถเป็นอุปมาที่ทำให้เห็นภาพข้อจำกัดในการทำงานได้กระจ่างขึ้น โดยเฉพาะด้านภาพรวมและเป้าหมายร่วมของทราเวลล์ เพราะหลายกิจกรรมเป็นการทำ “หน้างาน” เนื่องจากถูกเร่งรัดและบีบคั้นจากภัยคุกคามภายนอก เช่นกรณีป้อมมหากาฬ ดังนั้นทราเวลล์จึงอาจยังไม่มีความคิดถึงภาพรวมมากนัก และอย่างที่มั๊ยกล่าว “การแวะ” ทำบางอย่างก็ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างทราเวลล์กับชุมชน จุดแวะนั้นอาจจำเป็นต่อการทำงานกับชุมชนในระยะยาวก็เป็นได้

นอกจากภาพรวม ยังมีอีกหลายประเด็นที่น่าสนใจจากอุปมาการขับรถ ได้แก่ สิ่งกีดขวางบนถนนแต่ละเลน รถที่น้ำมันหมด และรถที่น้ำมันเต็มแต่ยังไม่ได้ขึ้น สิ่งกีดขวางที่ต่างกันในแต่ละเลนอาจเปรียบได้กับอุปสรรคและความท้าทายที่ทราเวลล์ต้องเผชิญในแต่ละพื้นที่ บางอย่างอาจจะใหญ่โตเป็นภูเขาที่ไม่สามารถข้ามพ้นไปได้ แต่บางอย่างอาจเป็นเพียงลูกระนาดที่ทำให้รถต้องชะลอความเร็วลง เช่น การสร้างความไว้วางใจกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน การปรับทัศนคติในการทำงานให้ตรงกัน และการทำความเข้าใจกับผู้ใหญ่ในชุมชนให้บุตรหลานมาเข้าร่วมค่ายพัฒนาเยาวชน เป็นต้น

ประเด็นที่สอง ในบางกรณีทราเวลล์อาจเติมน้ำมันมาเติมถึงพอให้ขับ

อ้อมต้นไม้ที่ล้อมขวางทางอยู่ไปจนถึงปลายทางได้ แต่พอขับอ้อมไปแล้วกลับพบว่าไม่ใช่แค่ต้นไม้ล้อม แต่มีดินถล่มด้วย น้ำมันเลยหมดก่อนจะข้ามผ่านไป ได้ สองประเด็นแรกนี้มีปัจจัยภายนอกที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของ ทราเวลล์เข้ามาเกี่ยวข้อง

ในประเด็นสุดท้าย ทราเวลล์มีรถอีกคันที่มีน้ำมันเต็มถัง และปลายทาง อาจจะอยู่ใกล้กว่า การเลือกที่จะขึ้นรถหรือไม่นั้นเป็นปัจจัยที่ทราเวลล์ ควบคุมได้ แต่ทุกคนในทีมกำลังอยู่ระหว่างทางไปที่อื่นอยู่ ทำให้รถคันนี้ต้อง จอดทิ้งไว้เฉยๆ เหมือนกับสถานการณ์ปัจจุบันที่ทราเวลล์มีงานในชุมชนล้น มืออยู่แล้ว ทั้งยังมีข้อจำกัดเรื่องเวลา แรงงาน และทรัพยากรอื่นๆ ฉะนั้น หากมีการทบทวนกำลังของทีมเป็นระยะ และกำหนดจุดหมายปลายทางไว้ อย่างชัดเจน ทราเวลล์อาจสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ มากขึ้น รู้ว่าเมื่อไรควรจะได้เพิ่มน้ำมันเพิ่ม เมื่อไรควรหยุดแวะข้างทาง เป็นการเพิ่มทางเลือกให้แก่ตนเอง

ภาวะการนำร่วมระหว่างทราเวลล์กับชุมชน

นอกเหนือจากกระบวนการทำงานในทีมทราเวลล์เอง หนึ่งปีที่ผ่านมา ทุกคนในทราเวลล์ล้วนมีประสบการณ์การทำงานร่วมกับชุมชนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดทัวร์ ขอข้อมูลเพื่อประชาสัมพันธ์ การทำกระบวนการสร้าง และพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกัน (co-creation) และการจัดกิจกรรมในชุมชน ทราเวลล์ทำงานอยู่บนฐานคิดที่ว่าคนในชุมชนเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิถีชีวิตและ ของดีของเขา ส่วนทราเวลล์เข้าไปช่วยในสิ่งที่ตนเองถนัด และช่วยสร้างเครือข่ายที่อาจมีประโยชน์ต่อชุมชน เมื่อนำความเชี่ยวชาญของทั้งสองกลุ่มมา ผสมผสานกันจะทำให้เสน่ห์ของชุมชนเด่นชัดขึ้นจนเป็นที่รู้จักอย่างแพร่

หลาย ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ถึงแม้ทราเวลล์จะพยายามเข้าไปคุยกับคนหลายกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนตั้งแต่แรกโดยไม่บังคับหรือยึดเยียดความคิดของตนให้ชาวบ้าน เช่นการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์อย่างกรงนกเขา แต่กิจกรรมบางอย่างในช่วงแรกก็ยังคงเกิดจากความคิดของทราเวลล์เป็นหลัก เช่นการทำถุงผ้าจากเศษจีวรที่ชุมชนวังกรมฯ หรือทริปท่องเที่ยวในชุมชนนางเลิ้งที่ถึงแม้จะมีการประสานงานและปรึกษาเส้นทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับคนในชุมชน แต่ทราเวลล์ก็เป็นต้นคิดเรื่องการนำนักท่องเที่ยวเข้าไป

“แต่ก่อนผมจะคิดว่าอันนี้ดี แล้วผมจะพยายามคุยกับเขา เพื่อที่เรามาช่วยด้านนี้ คุณก็ต้องเชื่อในด้านนี้ของเรา เราเชื่อในด้านนี้ของเขา แต่ว่ามันเปลี่ยนไป อย่างในสถานปนิทชุมชนที่มาทำบ้านกัน ถ้าเป็นแต่ก่อน [เราเป็น] expert บ้าน [พี่ฟังผม] แต่เปลี่ยนทุกอย่าง ต้องบอกว่าพี่ก็สร้างบ้านได้ เออ วิธีการคิดใหม่ เป็นวิธีการคิดแบบพี่ก็สร้างได้ พี่วาดมาสิ พอพี่วาดเสร็จแล้วก็ไม่ใช่พี่คนเดียว เอาคนอื่นมาด้วย มาให้หมดเลย เอามาวาดบ้าน แล้วก็ถกเถียงกัน ตกผลึก แล้วก็เปลี่ยนใหม่ วาดใหม่ มันกลายเป็นว่าได้บ้านที่เขาอยากได้ ได้บ้านของเขา ผมก็เลยรู้สึกว่าทริปที่เราสร้างมันเป็นทริปของเรา เป็นการท่องเที่ยวของเรา เป็นสิ่งที่เราคิดมาก่อน แล้วมาคุยกับเขา เขามิ่จิงหวะคิดแหละ ให้เขาช่วยดีไซน์แหละ แต่เราไม่เคยถามเขาเลย...มันไม่เคยถูกตกผลึก co-create ร่วมกันว่าจริง ๆ...วิธีการที่เราบอกว่าจะกระจายเงินผ่านการท่องเที่ยวเนี่ย เขาอยากได้รีเปลา่ เขาพร้อมรีเปลา่ ที่ผมเรียนรู้อะไรมาเป็นวิธีการคิดแบบใหม่ที่ผมได้ตอนทำป้อม แล้วผมว่าที่มทุกคนได้หมด” (ศฯ, 8 ธันวาคม 2559)

การทำงานร่วมกับชุมชนเป็นอะไรที่มากกว่าการพบกันครึ่งทาง มันไม่ใช่ว่าเราเชี่ยวชาญด้านนี้ ชาวบ้านเชี่ยวชาญด้านนั้น แล้วมาเจอกันตรงกลาง แต่มันหมายถึงความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและการเคารพการ

“

การทำงานร่วมกับชุมชนเป็นอะไรที่มากกว่าการ
 พบกันครึ่งทาง มันไม่ใช่ที่เราเชิญชาวด้านนี้ ชาวบ้าน
 เชิญชาวด้านนั้น แล้วมาเจอกันตรงกลาง แต่มันหมายถึง
 ความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและการเคารพ
 การตัดสินใจของชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และวิถีชีวิต

”

ตัดสินใจของชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของพื้นที่และวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือ
 เด็ก วิธีคิดแบบนี้ทำให้ทราเวลล์เชิญชวนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการ
 ริเริ่มทำสิ่งต่างๆ ตั้งแต่ต้น อีกทั้งยังทำให้เข้าใจบทบาทของตนเองมากขึ้นว่า
 สิ่งที่ทราเวลล์ทำได้คือการเสนอแนะเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจ
 ของคนในชุมชน

“เหมือนเรารู้ตัวเองว่าเราเป็นคนนอก เราก็จะพยายามเคารพสิ่งที่
 เขาเป็น พยายามไม่ไปแตะจุดที่เขาจะรู้สึกว่าการล่วงล้ำก้าเกินเขาเกินไป...เราก็
 เหมือนเป็นเพื่อนคนหนึ่ง [ที่บอกว่า] อันนี้มันดีนะ ถ้าลองทำดูอาจจะดีอะไร
 อย่างนี้ ถ้าเขาโอเคก็มาช่วยกัน” (เนย, 8 ธันวาคม 2559)

นอกจากนั้นทราเวลล์ยังมีความยืดหยุ่น พร้อมจะปรับเปลี่ยนแผนให้เข้ากับสถานการณ์อยู่เสมอ เช่นเมื่อรู้สึกว่าการเข้าไปของทราเวลล์ทำให้เกิดความแตกแยกกระหว่างแกนนำสองกลุ่มในชุมชนนางเลิ้งมากขึ้น พวกเขาจึงเลือกที่จะถอยออกมาเพื่อให้ชุมชนได้ผสมชนได้ผสมรยร้าว

ผลจากการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานและการวางตัวที่เหมาะสมของทราเวลล์จึงทำให้พวกเขาได้รับการต้อนรับจากคนในชุมชนอย่างอบอุ่นขึ้น

การเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง ของทราเวลล์

สำหรับหลายคนในทีมทราเวลล์ หนึ่งปีหรือครึ่งปีที่ผ่านมาเป็นครั้งแรกที่พวกเขาได้ทำงานอย่างใกล้ชิดกับคนในสาขาอาชีพอื่นและคนในชุมชน ทั้งยังได้ลงพื้นที่ 4 แห่งที่ต่างกันทั้งด้านวิกฤติพื้นที่และด้านความสัมพันธ์กับคน ดังที่มัยกล่าว มันเป็นปีแห่งการทดลอง และการ “วะ” ในหลายๆ ครั้งก็ทำให้ทราเวลล์ได้เรียนรู้อะไรอีกหลายอย่างเกี่ยวกับชุมชนและตนเอง ทีมนักวิจัยสนใจเป็นอย่างยิ่งว่าประสบการณ์เหล่านี้ส่งผลอย่างไรหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรในตัวพวกเขา เพราะการทำงานกับคนที่มีความเชื่อชาตินิยมอันแตกต่างหลากหลายนั้น ในแง่หนึ่งก็คือการรวมตัวกันของคนที่มีความคิดคนละแบบ ใช้ภาษาคนละภาษา บางครั้งกว่าจะเข้าใจตรงกันได้ก็ต้องใช้เวลาคุยกันนาน และต้องพยายามมองจากมุมของอีกฝ่ายเพื่อจะหาวิธีสื่อสารให้เข้าใจกันได้

“ก่อนหน้านี้นี้คือทำบริษัทมา ทุกคนเรียนจบจากคณะใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้นระบบความคิดทุกคนก็จะใกล้เคียงกัน ระบบการจัดเรียงความคิดก็จะเหมือนกัน แต่พอมาทำงานกับคนที่จบมาคนละสาย มีความถนัดคนละอย่าง มากๆ บางทีการทำให้เข้าใจตรงกันมันก็ต้องยากขึ้น ก็จะไม่ค่อยขึ้น พอไปทำกับชุมชนก็ต้องเปลี่ยนเป็นอีกแบบหนึ่งว่า เออ เราจะคิดแบบนี้ไม่ได้แล้ว จะคิดเป็นระบบเบะๆ ไม่ได้แล้ว เพราะชาวบ้านเขาไม่ได้มองสิ่งนี้เหมือนเราก็ต้องเข้าใจเขา แล้วก็ต้องเข้าใจว่าเราอยากได้อะไร เรามีวิธีการคุยกับเขา ยังไง” (ปอ, 11 ตุลาคม 2559)

แต่การทำงานกับคนที่มีความคิดหลากหลายก็เป็นการเปิดโลกทัศน์จากมุมมองใหม่ๆ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ศาเองคงมองเห็นถึงแง่มุมนี้ จึงมีบางครั้งที่เรามอบหมายงานให้ห้องๆ ในทีม ค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับศาสตร์ใหม่ๆ เพื่อนำไปจับกับสิ่งที่แต่ละคนมีความรู้ความถนัดอยู่แล้ว เช่นการให้เนยที่มีพื้นฐานการเขียนวรรณกรรมสำหรับเด็กกลองศึกษาเรื่องการวางตำแหน่งแบรนด์ (brand positioning) เพื่อวางบทบาทของตราเวลล์ในการทำงานด้านการท่องเที่ยวให้ชัดเจนขึ้น โดยอาศัยข้อมูลที่เนยช่วยเก็บรวบรวมจากการลงชุมชนต่างๆ “เราเห็นความเป็นไปได้มากขึ้นว่าถ้าเรามีความรู้เรื่องนี้ไปจับกับความรู้เรื่องนี้ มันจะสร้างอะไรให้เกิดขึ้นได้อีกเยอะแยะเลย ทำให้เห็นโลกกว้างขึ้นมาก” (เนย, 8 ธันวาคม 2559)

การลงไปทำงานกับชุมชนยังช่วยส่งเสริมทักษะการฟังและการสังเกต ทำให้หลายคนในตราเวลล์เปลี่ยนจากเด็กรุ่นใหม่ที่มีอยู่กับตัวเอง กลายเป็นคนที่สนใจและใส่ใจคนรอบข้างมากขึ้น นำไปสู่ความเข้าใจในความเป็นมนุษย์อันเท่าเทียมกันในสังคม และมีตระวังมากขึ้นในการไม่ตัดสินคนจากภายนอก

“พอทำงานกับชุมชนไปเรื่อยๆ เราจะเริ่มรู้ว่าจริงๆ แล้วเขาต้องการ

อะไร ปัญหาที่เขาเผชิญอยู่คืออะไรกันแน่ มันทำให้รู้ว่าเราไม่สามารถตัดสินใครได้จากภายนอก อย่างคนที่อยู่ในสลัม หรือเด็กที่พ่อแม่ติดยา เราเห็นคุณค่าของเขามากขึ้น จากที่เราารู้สึกว่ามันเป็นเรื่องไกลตัว พอได้มาทำงานร่วมกับเขาก็รู้สึกว่าจะจริง ๆ เขาควรได้รับโอกาส มันเหมือนกับเรารู้สึกว่าทุกคนเป็นคนเหมือนกัน” (เม, 11 ตุลาคม 2559)

“มันทำให้เรามีน้ำจิตน้ำใจต่อคนทั่วไปมากขึ้น พอเข้ามาที่นี่มันเป็นการทำงานที่แรกที่ผมรู้สึกว่า ป่ากินข้าวยังครบ หรือป่าทำอะไร...คือเรามีความรู้สึกเหมือนคนโบราณที่เราสงสัยแม่มากกว่า แม่คุยกับชาวบ้านไปทั่วไต่ยังไต่ เมื่อก่อนผมไม่เป็นเลย ผมไม่รู้ว่าจะข้างบ้านมีพัฒนาการไปยังไงบ้าง ตั้งแต่เข้ามาที่นี่ก็เริ่มพูดคุยสื่อสารหรือถามอะไรมากขึ้น...นั่นคือสิ่งที่เปลี่ยนไปจากการทำงานที่เก่าที่ทำทุกอย่างเร็ว ๆ เพื่อเงิน ที่นี้มีความช้าลงเพื่อฟังหรือช่วยอะไรมากขึ้น” (แวน, 8 ธันวาคม 2559)

เมื่อเริ่มเห็นความเป็นมนุษย์ของคนในชุมชนและเข้าใจปัญหาที่เขา กำลังเผชิญอยู่ มันยิ่งผลักดันให้คนรุ่นใหม่ในกลุ่มนี้มีความสนใจชีวิตความเป็นอยู่ของคนเหล่านี้ยิ่งกว่าเดิม นำไปสู่การทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อแก้ปัญหา และสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น โดยหนึ่งในจุดประสงค์ที่เข้าไปคือการหยิบยื่นโอกาสในการเลือกใช้ชีวิตให้แก่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ แม้พื้นที่เหล่านี้กำลังเผชิญกับวิกฤติทั้งจากภายนอกและภายในชุมชน บางเรื่องก็ใหญ่และอยู่เหนือการควบคุมของทราเวลล์ แต่พวกเขา ก็เลือกจะเข้าไปแก้ปัญหาจากจุดเล็กๆ เท่าที่สามารถทำได้

“พอมาอยู่ที่นี้ เราก็ยอมรับความเปลี่ยนแปลง [ของเมือง] ได้ดีขึ้นหน่อย...แต่ในขณะเดียวกันเราก็จะไม่ยอมรับปัญหา...ไม่มองว่ายังไงก็คงเป็นไปไม่ได้ แต่ว่าภายใต้ข้อจำกัดนี้ โอเค มันต้องเปลี่ยน เราจะเปลี่ยนยังไงให้ดีที่สุดสำหรับทุกคน” (เนย, 8 ธันวาคม 2559)

จากคำตอบของทุกคน ฉันคิดว่าการทำงานในปีแรกของทราเวลล์

ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้และเติบโต มันทำให้ฉันย้อนคิดถึงคำพูดของพีทที่ว่า คนในบ่อม “เลือกทำสิ่งที่ยาก” มากกว่าสิ่งที่ง่าย เพราะฉันคิดว่าทราเวลล์เองก็ไม่ต่างกัน พวกเขาสามารถใช้ชีวิตเป็นมนุษย์เงินเดือน หรือนำทัวร์ไปลงชุมชนได้โดยไม่จำเป็นต้องต่อสู้ร่วมกับคนในบ่อม จัดเวทีพูดคุยกับคนในชุมชน หรือสร้างค่ายพัฒนาเยาวชน แต่พวกเขาเลือกที่จะพัฒนาเมืองโดยมีคนเป็นที่ตั้ง และเลือกที่จะเปิดใจเพื่อเข้าใจมุมมองของชาวบ้าน ให้ชาวบ้านเข้ามาเป็นผู้ริเริ่มความคิดในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

ถึงแม้เงินจะเป็นสิ่งจำเป็นในการอยู่รอดของธุรกิจ แต่สิ่งหนึ่งที่ฉันมั่นใจคือ ถ้าไม่ใช้สิ่งสำคัญที่สุดในการเข้ามาทำงาน ณ จุดจุดนี้ของทราเวลล์ คุณค่าจากการทำประโยชน์เพื่อสังคมต่างหากที่เป็นแรงผลักดันให้แก่การทำงานในทุกๆ วันของพวกเขา หากเปรียบเทียบการทำงานของทราเวลล์เป็นหนังสือ หนึ่งปีที่ผ่านมาอาจเป็นเพียงปฐมบท เป็นก้าวแรกที่พวกเขาได้เรียนรู้จากชุมชนนาร์่อง และได้รู้จักตนเองมากขึ้นเพื่อเตรียมเข้าสู่บทต่อไปในการทำงานกับชุมชน

งานวิจัยชิ้นนี้คงไม่สามารถบอกเล่าทุกรายละเอียดเกี่ยวกับทราเวลล์ได้ สิ่งที่ฉันเรียนรู้และถ่ายทอดออกมาเป็นเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งในการทำงานอันไม่หยุดนิ่งของพวกเขา ทุกครั้งที่ฉันได้คุยหรือได้เจอคนในกลุ่มทราเวลล์ ฉันได้เรียนรู้มุมมองใหม่ๆ เสมอ เป็นเรื่องใหญ่บ้างเล็กบ้าง บางเรื่องเป็นสิ่งที่ฉันไม่เข้าใจจนกระทั่งได้เขียนงานวิจัยชิ้นนี้ เช่นถึงแม้สมาชิกบางคนอย่างนู่นไม่ได้อยู่ทำทราเวลล์แบบเต็มตัว แต่แนวคิดในการทำงานด้านการท่องเที่ยวและพัฒนาชุมชนของบริษัทการท่องเที่ยวที่นู่นทำอยู่ก็มีผลต่อทิศทางการทำงานของทราเวลล์

ฉันเพิ่งเข้าใจว่าน้ำหนึ่งหยดสร้างแรงกระเพื่อมได้ขนาดไหน บ่อยครั้งฉันมองแต่ทราเวลล์ว่าเป็นหยดน้ำที่หล่นลงมาแตะพื้นน้ำ แต่ลึลึกไปกว่า

เมื่อหยดน้ำของทราเวลล์หยดลงมาแล้วก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของน้ำในลำธารที่จะได้รับแรงกระเพื่อมจากหยดน้ำหยดอื่นที่ตกลงมาด้วย ฉันรู้สึกยินดีและขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่ได้รู้จักน้องๆ กลุ่มนี้ ฉันหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้มีโอกาสติดตามการทำงานและการเติบโตของพวกเขาต่อไป

ติดตามข้อมูลข่าวสารของทราเวลล์ได้ที่

เว็บไซต์ : www.trawellthailand.com

เฟซบุ๊ก : www.facebook.com/Trawellthailand/

เอกสารอ้างอิง

- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). *การสำรวจองค์การเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร พ.ศ. 2556*. สืบค้นจาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/nonProfitFull56.pdf>
- สำนักงานสร้างเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกิจการเพื่อสังคม*. สืบค้นจาก http://oranuch.nsdv.go.th/main/attachments/237_2012text1.pdf.pdf
- Austin, J., Stevenson, H., & Wei-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: Same, different, or both?. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1), 1-22.
- Csikszentmihalyi, M., & Hermanson, K. (1995). Intrinsic motivation in museums: Why does one want to learn? In Falk, J. H., & Dierking, L. D. (Eds.), *Public institutions for personal learning: Establishing a research agenda* (pp. 67-77). Washington, DC: American Association of Museums.
- Friedrich, T. L., Vessey, W. B., Schuelke, M. J., Ruark, G. A., & Mumford, M. D. (2009). A framework for understanding collective leadership: The selective utilization of leader and team expertise within networks. *The Leadership Quarterly*, 20(6), 933-958.
- One Young World. (n.d.). Thai young leaders programme. Retrieved from <https://www.oneyoungworld.com/thai-young-leaders/en>

บทสังเคราะห์

จิตติกาญจน์ อัครกุล

หากการทำความเข้าใจกับพื้นที่ทั้งสามแห่งที่ผ่านมาเปรียบเสมือนการ
แวะเรียนรู้ตามสถานีต่างๆ บทสังเคราะห์นี้ก็คงเปรียบได้กับช่วงเวลาแห่ง
การเดินทางกลับบ้าน ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอภาพรวมสิ่งที่ได้เรียนรู้จากทั้ง
สามพื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ โคนาสลุง และทราเวลล์ ทั้งประเด็นที่เป็น
จุดร่วมและจุดต่างของภาวะการนำร่วมในการทำงานขับเคลื่อนสังคมผ่าน
บริบทที่แตกต่างกันไป โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นบริบท
การขับเคลื่อนพื้นที่ ตั้งแต่เริ่มเกิดวิกฤติปัญหา ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงที่
เกิดขึ้น ส่วนที่ 2 เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการนำร่วมที่ได้จากการสังเคราะห์
ข้อมูลในพื้นที่ แบ่งเป็น องค์ประกอบการนำร่วม และโมเดลการขับเคลื่อน
สังคมผ่านภาวะการนำร่วม

ส่วนที่ 1

บริบทการขับเคลื่อนพื้นที่

วิกฤตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง

พื้นที่เหล่านี้มีกลุ่มคนลุกขึ้นมาทำงานสร้างการเปลี่ยนแปลงเพื่อต่อสู้หรือรับมือกับวิกฤตในบริบทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิกฤตจากนโยบายภาครัฐที่ส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังพื้นที่มูลนิธิบ้านครูน้ำ ซึ่งต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในการทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กตามแนวชายแดนอยู่แล้ว แต่นโยบายการส่งเสริมพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษและนโยบายเกี่ยวกับคนไร้สัญชาติกลับยิ่งทำให้ปัญหาซับซ้อนทวีคูณยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับพื้นที่โคกสลุงที่ถูกนโยบายผังเมืองกำหนดให้เป็นพื้นที่เขตอุตสาหกรรม ส่วนพื้นที่ย่านเมืองเก่าเขตพระนครอันเป็นที่ตั้งชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์มายาวนานกำลังจะถูกทำให้เป็นพื้นที่สีเขียวปราศจากผู้คนเพื่อประโยชน์ของประชาชนบางส่วนในกรุงเทพมหานคร

ประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศมาเป็นระยะเวลาเกือบ 60 ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ที่เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 จนถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นฉบับที่ 12 เมื่อมองย้อนไปยังช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 พบว่ามีทิศระบวนการพัฒนาส่วนใหญ่เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยได้รับอิทธิพลจากวาทกรรมการพัฒนา (development discourse) ที่แพร่กระจายไปทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 วาทกรรมดังกล่าวเป็นระบบคิดแบบหนึ่งที่กำหนดนิยามการพัฒนาว่า ต้องเป็นไปในทิศทางเพื่อตอบโจทย์

“

สำหรับคนบางกลุ่ม ปัญหาเรื้อรังที่สะสมมานาน ไม่ได้ทำให้พวกเขาหมดหวัง มันกลับเป็นการกระตุ้นแรงขับภายใน ทำให้มีกลุ่มคนลุกขึ้นมาพยายามค้นหาทางออกด้วยตนเอง เกิดเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบต่างๆ

”

ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ กระบวนการพัฒนาต้องดำเนินตามแบบแผนที่ชาติตะวันตกเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542) ดังนั้นหากกระบวนการใดไม่ตอบโจทย์มูลค่าที่วัดได้ด้วยเม็ดเงินก็จะถูกมองข้ามและผลักออกไปจากการมีส่วนร่วมทางอำนาจต่างๆ

การกำหนดแผนพัฒนาฯ ของไทยเองก็เป็นไปในลักษณะการใช้อำนาจจากส่วนบนลงสู่ส่วนล่าง และตลอดระยะเวลาแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-7 ไทยประสบผลสำเร็จด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมากโดยเฉพาะในช่วงต้นทศวรรษ 2530 ที่ไทยผลิตสินค้าส่งออกและเป็นฐานการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมมากมายจนตัวเลขจีดีพีหรือผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศขยายตัวขึ้นมากในช่วงนั้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่มุ่งเน้นเฉพาะมิติด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก นำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างสิ้นเปลืองโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืน ใช้แรงงานราคาถูกโดยหลงลืมความเป็นมนุษย์ ได้สร้างบาดแผลเรื้อรังให้แก่สังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนด้อยโอกาสที่ถูกผลักออกมายู่ชายขอบการพัฒนา

การพัฒนาตามระบบคิดนี้ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2540 เมื่อประเทศไทยเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจครั้งสำคัญที่เรียกว่า “วิกฤติต้มยำกุ้ง” ส่งผลให้ผู้มีบทบาทในภาคส่วนต่างๆ เริ่มหันกลับมามองหาคุณค่าที่มีอยู่ดั้งเดิม และพยายามสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือความเป็นมนุษย์มากขึ้น (แต่มิได้หมายความว่าระบบคิดที่ให้คุณค่ากับเม็ดเงินเป็นหลักจะหายไป) แผนพัฒนาตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาเริ่มให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่กระบวนการจัดทำแผนพัฒนา ยังคงเป็นรูปแบบบนลงล่าง ผู้บริหารประเทศเป็นผู้กำหนดนโยบาย ส่งผลให้การพัฒนาไม่เป็นไปตามความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน รวมถึงไม่สอดคล้องกับบริบทที่แตกต่างในแต่ละชุมชน นอกจากนี้กรอบคิดในการพัฒนาประเทศยังถูกครอบงำด้วยตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ กระแสทุนนิยมทิวความรุนแรงมากยิ่งขึ้น และดูเหมือนว่านายทุนจะมีบทบาทสำคัญต่อการออกแบบนโยบายของรัฐ เพราะสังคมเราถูกทำให้เชื่อว่าคนกลุ่มนี้เปรียบเสมือนภาคส่วนสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนประเทศ ขณะที่ประชาชนทั่วไปกลับถูกผลักออกจากการมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือออกแบบนโยบายใดๆ ยิ่งนานวันสภาวะเหล่านี้ก็ยิ่งฝังลึกจนกลายเป็นเรื่องธรรมดา ความรู้สึกชินชาแปรเปลี่ยนเป็นความเชื่อว่าตนเป็นเพียงคนธรรมดาผู้ไม่มีพลังอำนาจใดๆ และค่อยๆ รู้สึกหมดหวังกับการสร้างความเปลี่ยนแปลงใดๆ ให้เกิดขึ้น มันคือความรู้สึกของคนที่ไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้อีกต่อไป จนหลายคนอาจเกิดคำถามในใจว่าแล้วเราจะหายใจต่อไปทำไม

แต่สำหรับคนบางกลุ่ม ปัญหาเรื้อรังที่สะสมมานานเหล่านี้ไม่ได้ทำให้พวกเขาหมดหวัง มันกลับเป็นการกระตุ้นแรงขับภายในให้คนที่เกิดคำถามในใจเช่นกัน ทว่าเป็นคำถามเรื่องการบริหารจัดการอันไร้ประสิทธิภาพของภาครัฐที่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยวิธีการแบบเดิมอีกต่อไป คำถามดัง

กล่าวทำให้มีกลุ่มคนลุกขึ้นมาพยายามค้นหาทางออกด้วยตนเอง จนเกิดเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) รูปแบบต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งเชิงกายภาพ เช่น พื้นที่ในเขตเมือง ชุมชนนอกเมือง และพื้นที่ติดชายแดน ความแตกต่างด้านรูปแบบองค์กรหรือกลุ่มคน เช่น การรวมกลุ่มกันของสมาชิกในชุมชน องค์กรธุรกิจ ผู้มีอุดมการณ์ด้านสิทธิมนุษยชนเหมือนกัน ส่งผลให้รูปแบบการทำงานแตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ทุกพื้นที่มีเป้าหมายหลักร่วมกันคือเพื่อสร้างความมั่นคงและยั่งยืนในพื้นที่ของตนเองผ่านกระบวนการหรือแนวทางต่างๆ เช่น มูลนิธิบ้านครูน้ำที่นำการศึกษามาใช้เป็นใบเบิกทางเพื่อคืนความเป็นมนุษย์ให้เด็กไร้สัญชาติบริเวณชายแดนที่ถูกกระบบคิดจากการพัฒนาบีบให้ต้องกลายเป็นคนชายขอบและไร้สิทธิขั้นพื้นฐานในดำรงชีวิต โศกสลงใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือต่อรองกับอำนาจรัฐที่ต้องการเปลี่ยนพื้นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนให้เป็นพื้นที่เขตโรงงานอุตสาหกรรม โดยในระหว่างการต่อรองกับสถานการณ์ภายนอกก็ให้ความสำคัญกับกระบวนการทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีรากเดียวกัน เพราะหากคนภายในไม่มีความมั่นคงเพียงพอก็ไม่อาจต่อรองกับภายนอกได้ ส่วนทราเวลล์ตั้งใจให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาเมืองให้อยู่ร่วมกับคนและชุมชนได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่นโยบายภาครัฐให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าคนในพื้นที่

เมื่อพิจารณานิยามของคำว่า “พื้นที่” ในบริบทต่างๆ จากการวิจัยครั้งนี้ พื้นที่มูลนิธิบ้านครูน้ำคงเปรียบได้กับเด็ก ส่วนโศกสลงและทราเวลล์คือคนในชุมชน ปรัชญาการณี่เกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงกันข้างต้นมีการทำงานในลักษณะ “พื้นที่ภายนอก” ซึ่งเทียบได้กับการบริหารจัดการของรัฐ และ “พื้นที่ภายใน” ที่เปรียบเสมือนแรงผลักดันของคนทำงาน หากมีแรงกระทบจากปัญหภายนอกสะสมมากขึ้น แรงผลักดันก็จะมากขึ้นตามไปด้วย

สำนึกทางสังคม เมล็ดพันธุ์สำคัญในตัวผู้นำ

“แทบไม่ต้องคิดเลย พี่ตัดสินใจทันทีว่าจะมาทำงานเป็นครูข้างถนนแบบเต็มตัว” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

วิกฤติจากภายนอกที่ถาโถมเข้ามาและสภาพปัญหาสังคมที่นับวันจะทวีความรุนแรงและซับซ้อนมากยิ่งขึ้นล้วนปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น ความเหลื่อมล้ำทางสังคม การทุจริตคอร์รัปชัน ความขัดแย้งทางความคิด เป็นต้น บางคนไม่อาจสัมผัสความผิดปกติเหล่านี้ได้ บางคนสัมผัสได้และรู้สึกชินชากับมัน บางคนคิดว่าไม่ใช่เรื่องของตนตราบดีที่ยังไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง สาเหตุประการหนึ่งอาจเป็นเพราะธรรมชาติของมนุษย์ที่กลัวการเปลี่ยนแปลง กลัวว่าจะต้องหลุดออกจากพื้นที่ที่สะดวกสบาย (comfort zone) และไม่อยากเสี่ยงกับความไม่มั่นคงในชีวิต ทว่าในเวลาเดียวกันนั้นคนบางคนหรือบางกลุ่มกลับลุกขึ้นมาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นโดยไม่ได้อำนาจถึงผลประโยชน์หรือความคุ้มค่าทางเม็ดเงินใดๆ ที่ตนเองจะได้รับ ดังที่ครูน้ำตัดสินใจลาออกจากงานประจำที่มีรายได้มั่นคง และใช้เงินเก็บจำนวนหนึ่งเป็นทุนสำหรับเริ่มทำงานเลี้ยงวยาเด็กเร่ร่อนด้วยศิลปะ พอมีติดยอมสละเวลาของตนเองเต็มเวลาเพื่อทำงานให้ชุมชนโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน และยอมเลิกเหล้าเพื่อให้คนในชุมชนที่ต้องร่วมชะตากรรมด้วยกันให้ความเชื่อถือและไว้วางใจในตนเองมากขึ้น ขณะที่ทราเวลล์เลือกทำธุรกิจที่สนับสนุนให้ชุมชนรอบข้างอยู่ดีมีสุขและได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนมากกว่ามุ่งหวังกอบโกยกำไรมากมายตามกระแสสังคมทุนนิยมในปัจจุบัน

ตัวแปรสำคัญที่ทำให้พวกเขาลุกขึ้นมากระทำเช่นนั้นอาจเชื่อมโยงกับ “สำนึกทางสังคม” (social consciousness) คือการที่บุคคลตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม รู้หรือรู้หนาวต่อประเด็นต่างๆ ทางสังคม และรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ดำเนินไปในสังคม ทั้งมิติการเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยสำนึกทางสังคม

จะเป็นตัวกำหนดการกระทำของบุคคล (Berman, 1997)

สำนักทางสังคมแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามความเข้มข้นของความข้องเกี่ยวกับสังคมนอบข้าง ได้แก่ 1) ความตระหนักที่ฝังในตัวตน (embedded) บุคคลรับรู้ว่าตนเองเกี่ยวข้องกับสังคม โดยเป็นสำนักที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล ไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางสังคมหรือวัฒนธรรมภายนอกตัว 2) สะท้อนคิด (self-reflexive) บุคคลเริ่มตระหนักผ่านกระบวนการสะท้อนคิดว่าเงื่อนไขทางสังคมมีผลกระทบต่อตัวตนของพวกเขาหรือพวกเขาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม 3) เข้าร่วม (engaged) บุคคลไม่เพียงตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แต่เริ่มสนใจกระทำบางสิ่งเพื่อให้สังคมดีขึ้น 4) สร้างความร่วมมือ (collaborative) บุคคลเริ่มสร้างความร่วมมือกับบุคคลอื่นในสังคมมากขึ้นเพื่อทำงานขับเคลื่อนสังคมให้ดีขึ้น และ 5) สร้างแรงกระเพื่อม (resonant) บุคคลมีความรู้สึกและประสบการณ์ร่วมกับสมาชิกในกลุ่มทางสังคม นำไปสู่การสร้างแรงกระเพื่อมเป็นวงกว้างจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม (Schlitz, Vieten, & Miller, 2010)

เราสามารถนำแนวคิดข้างต้นมาพิจารณาพร้อมกับระดับสำนักทางสังคมของผู้นำทั้งสามพื้นที่ โดยเปรียบกับเมล็ดพันธุ์ในตัวแต่ละคนที่พร้อมเติบโตตามขั้นตอน 5 ระดับจากภายใน เริ่มตั้งแต่การดำเนินชีวิตด้วยความเข้าใจว่าตนเองเกี่ยวข้องกับสังคม เมื่อมีโอกาสได้สะท้อนคิดหรือเผชิญกับเหตุการณ์ที่มากกระตุ้น เมล็ดพันธุ์นั้นจึงเริ่มเจริญเติบโต พัฒนาเป็นการเริ่มตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแห่งนี้ มีหน้าที่ทำอะไรบางอย่างกับความไม่ปกติที่เกิดขึ้น และเริ่มมีความปรารถนาจะลุกขึ้นมาสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง จากนั้นยกระดับสู่การทำงานร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น สร้างเครือข่ายกับผู้อื่น แล้วขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเปรียบเสมือนการโยนก้อนหินลงน้ำแล้วเกิดวงคลื่นกระเพื่อมออกไปเป็นชั้นๆ จากการเปลี่ยนแปลงตนเองสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม

รู้สึกและมีประสบการณ์ร่วมกับ
คนอื่น ๆ ที่ทำงานขับเคลื่อนสังคม

สร้างเครือข่าย ทำงานร่วมกับผู้อื่น

ทำบางสิ่งเพื่อให้สังคมดีขึ้น

ตระหนักผ่านการ
สะท้อนคิดว่าเงื่อนไขทางสังคม
มีผลกระทบต่อตนเอง

เข้าใจว่าตนเอง
เกี่ยวข้องกับสังคม

ภาพที่ 1
ลักษณะการเติบโตของสำนึกทางสังคม

ที่มา : ผลการศึกษา

ก้าวอย่างอย่างมีจริยธรรม

คำว่า “จริยธรรม” ในความหมายทั่วไปนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักปฏิบัติ อย่างมีศีลธรรม เป็นกระบวนการไตร่ตรองว่าควรปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร การกระทำแบบใดที่ควรให้คุณค่า พฤติกรรมไหนดีหรือไม่ดี ส่วน *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* ให้ความหมายว่า “จริยธรรม” คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม อย่างไรก็ตาม จนถึงปัจจุบันยังมีการถกเถียงในประเด็นเกี่ยวกับจริยธรรมว่าจะใช้เกณฑ์ใดมา ตัดสินว่าสิ่งใดดีหรือเลว จริยธรรมสำหรับคนรุ่นหนึ่งสามารถนำไปใช้กับคน อีกรุ่นได้หรือไม่ ผู้ใช้กระบวนการทางจริยธรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายอันไร้ ศีลธรรมนับเป็นบุคคลที่มีจริยธรรมหรือไม่ หรือผู้ใช้กระบวนการซึ่ง ปราศจากจริยธรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีจริยธรรมจะถือเป็นบุคคลที่มี จริยธรรมได้หรือไม่

แนวคิดที่อาจใช้เป็นแนวทางพิจารณาร่วมกับผู้นำในงานวิจัยนี้ได้คือ แนวคิดภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical Leadership) ซึ่ง Northouse (2010) รวบรวมจากงานเขียนของนักวิชาการ ทั้ง Heifetz, Burns และ Greenleaf ที่ให้ความสำคัญกับจริยธรรมสำหรับผู้นำ แนวคิดนี้อธิบายว่า พื้นฐานทางจริยธรรมของผู้นำประกอบด้วยความเคารพผู้อื่น การบริการ ผู้อื่น ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์ และความใส่ใจต่อชุมชน อย่างไรก็ตาม งานสังเคราะห์องค์ความรู้จากบุคคลที่ทำงานขับเคลื่อนพื้นที่ครั้งนี้เป็นเพียง การนำเสนอประเด็นทางจริยธรรมผ่านกลุ่มบุคคลในเรื่องนี้เท่านั้น จึงอาจ ไม่สามารถตอบคำถามทั้งหมดที่เกริ่นไว้ข้างต้นได้ แต่ผู้เขียนคิดว่ามันเป็น ประเด็นที่จำเป็นต้องการสร้างความปลอดภัย และเป็นสิ่งที่ขาดหายไป จากสังคมในปัจจุบัน ครุฑน้ำ พ่อมืด และसानนท์ ใช้จริยธรรมเป็นเสมือน เข็มทิศนำทางในการทำงาน โดยแต่ละคนต่างถือเข็มทิศของตนเองดังนี้

ครูน้ำ-ความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชน : นับตั้งแต่การช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในกรุงเทพฯ ไปจนถึงเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติบริเวณชายแดนจังหวัดเชียงราย ครูน้ำล้วนทำงานบนฐานความเชื่อว่ามีมนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ ทุกคนมีเสรีภาพและความเสมอภาค ชายแดนหรือพรมแดนทางกายภาพไม่ควรกีดกันศักดิ์และศรีแห่งความเป็นมนุษย์ หัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนงานเพื่อชุมชนจึงเริ่มต้นจากความเชื่อมั่นศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์และความปรารถนาอยากเห็นเด็กเหล่านั้น ไม่ว่าจะเกิดหรือเติบโตจากที่ใด ได้หลุดพ้นจากความทุกข์

พอมืด-การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม : การได้รับเงินเวนคืนที่ดินจากการสร้างเขื่อนทำให้โคกสูงเปลี่ยนไป และก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาทั้งปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง ยาเสพติด และหนี้สินที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ถ้าปล่อยไว้ต่อไปเรื่อยๆ คงถึงวันที่โคกสูงล่มสลาย พอมืดและแกนนำชุมชนคนอื่นๆ จึงลุกขึ้นมาช่วยกันหาทางออกโดยมุ่งหวังประโยชน์ส่วนรวมเป็นตัวตั้ง จนเกิดเป็นพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบิ้ง โคกสูง ซึ่งเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ชุมชนโคกสูงที่รวบรวมเรื่องราววิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพวกเขาไว้ และแม้เมื่อพิพิธภัณฑสถานเริ่มซบเซาลง พอมืดก็เป็นผู้กลับมาสานต่องานพิพิธภัณฑสถานอย่างจริงจังอีกครั้ง การทำงานในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่พอมืดกล่าวไว้ว่า “ผู้นำที่แท้จริงจะเป็นใครก็ได้ แต่ต้องเป็นคนเอาธุระส่วนรวม”

ศานนท์-ความยุติธรรมในการพัฒนาเมือง : ระบบทุนนิยมมีวิธีคิดที่มุ่งพัฒนาเมืองด้วยการไล่คนออกจากเมือง โดยเฉพาะคนที่ไม่สิทธิมีเสียงในสังคมซึ่งมักถูกระบบผลักให้ออกไปอยู่นอกเหนือการมีส่วนร่วม เพียงเพื่อให้พื้นที่เหล่านั้นสวยงามในเชิงกายภาพ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวและการลงทุนจากนายทุนยักษ์ใหญ่ แต่ศานนท์และเพื่อนสมาชิกกลุ่มทราวอลล์กลับไม่คล้อยตามกระแสการพัฒนาแบบนี้ การได้มีโอกาสทำงาน พุดคุย

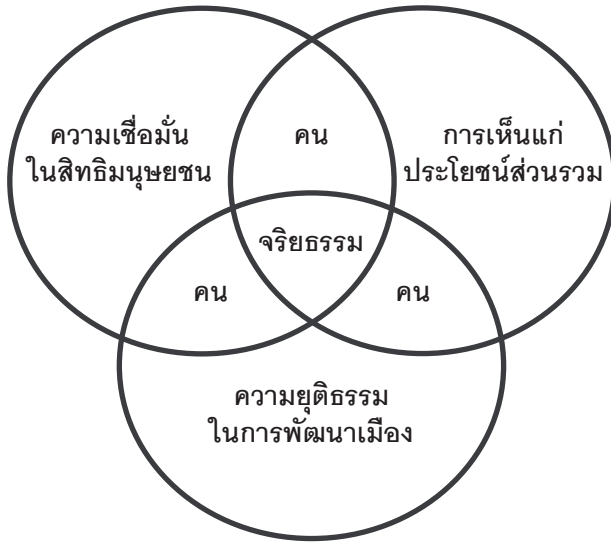
“

เมื่อนำฐานความเชื่อที่แต่ละคนใช้ในการทำงาน
 ขั้วเคลื่อนสังคมมาพิจารณาร่วมกัน ทั้งความเชื่อมั่น
 ในสิทธิมนุษยชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
 และความยุติธรรมในการพัฒนาเมือง จะพบว่าจริยธรรม
 การนำที่ทับซ้อนกันอยู่ คือการเห็นคุณค่าของคน

”

แลกเปลี่ยน และสัมพัทธ์ชีวิตคนในชุมชน ทำให้ฐานความคิดของพวกเขา
 ชัดเจนมากขึ้นว่ามนุษย์ทุกคนควรมีสิทธิ์และเสียงในการตัดสินใจเกี่ยวกับ
 พื้นที่ที่พวกเขาใช้อยู่อาศัยและเติบโตขึ้นมา

เมื่อนำฐานความเชื่อที่แต่ละคนใช้ในการทำงานขั้วเคลื่อนสังคมมา
 พิจารณาร่วมกัน ทั้งความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชน การเห็นแก่ประโยชน์ส่วน
 รวม และความยุติธรรมในการพัฒนาเมือง จะพบว่าจริยธรรมการนำที่ทับ
 ซ้อนกันอยู่ คือการเห็นคุณค่าของคน (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2
 จริยธรรมที่ใช้ในการทำงานขับเคลื่อนสังคม
 ที่มา : ผลการศึกษา

ไม่มีเปลือก แก่นก็พัง

เมื่อจินตนาการถึงดินสอที่เราคุ้นเคยกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ทุกคนคงนึกภาพออก และเห็นพ้องกันว่าส่วนประกอบที่จำเป็นต่อการใช้งานที่สุดคือไส้ดินสอที่ทำจากแร่แกรไฟต์ เพราะประโยชน์ของดินสอคือใช้เขียนหรือวาด แต่สาเหตุที่เราไม่เคยใช้งานไส้ดินสอเปล่า ๆ เลยก็เนื่องจากแร่แกรไฟต์มีคุณสมบัติที่อ่อนนุ่มและเปราะง่าย ดินสอทุกแท่งจึงต้องมีเนื้อไม้ห่อหุ้มอยู่ด้านนอกเสมอ เนื้อไม้เปรียบได้กับเปลือกซึ่งทำหน้าที่ห่อหุ้มแก่นเอาไว้ หากขาดสิ่งนี้ไป แก่นก็เปราะหักได้ง่าย และประสิทธิภาพการใช้งานก็ลดลงตามไปด้วย

เมื่อนำเรื่องเปลือกและแก่นนี้มาพิจารณาพร้อมกับการถอดบทเรียนภาวะการนำของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ชุมชนโคกสูง และกลุ่มทราเวลล์ พบว่าแต่ละกลุ่มอาจมีบุคคลผู้เปรียบเสมือนเป็นแก่นหรือศูนย์รวมจิตใจ หรือในบางครั้งอาจเป็นเพียงผู้จุดประกาย แต่ก็มีคนอื่น ๆ ในพื้นที่ซึ่งมีบทบาทเป็นเสมือนเปลือกคอยห่อหุ้มแก่นเอาไว้ และช่วยขับเคลื่อนพื้นที่ไปด้วยกัน

มูลนิธิบ้านครูน้ำไม่ได้มีแค่ครูน้ำทำงานเพียงลำพัง แต่มีกลุ่มครูข้างถนนลงพื้นที่ทำงานกับเด็ก ๆ สอนหนังสือเด็ก พัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่ประจำทั้งมูลนิธิ และศูนย์เรือบินที่คอยสนับสนุนการทำงานให้ครูน้ำ อีกทั้งกัลยาณมิตรในพื้นที่ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาเด็กและเยาวชน ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่ให้การสนับสนุนด้านการเงิน สิ่งของ องค์กรความรู้ คำปรึกษา เครือข่ายด้านการศึกษา การรักษาพยาบาลและการบำบัดผู้ติดยาเสพติด เป็นต้น

ชุมชนโคกสูงมิได้มีพ่อมดเพียงคนเดียวที่เป็นผู้คิดและลงมือทำงานขับเคลื่อนชุมชน แต่มีแกนนำชุมชนคนอื่น ๆ ช่วยทำงานนี้ร่วมกัน ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มสถาบันไทยเบ็งโคกสูงเพื่อการพัฒนา กลุ่มครูภูมิปัญญาซึ่ง

ประกอบด้วยผู้สูงอายุในชุมชน คอยทำหน้าที่สอนภูมิปัญญาดั้งเดิมให้แก่เด็กและเยาวชนในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งที่จะเป็นผู้สานต่อภูมิปัญญาไทยเบ็ง และที่ขาดไม่ได้คือกลุ่มแกนนำจิตสาธารณะซึ่งเป็นชาวบ้านวัยทำงานที่คอยช่วยงานพิพิธภัณฑสถานบ้านไทยเบ็งฯ มานานหลายปี

กลุ่มทราเวลล์อาจดูเหมือนมีคานนท์เป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมองจากสายตาคนภายนอก แต่เมื่อเข้าไปสังเกตการทำงานจริงๆ พบว่าเขาไม่ได้มีบทบาทมากกว่าคนอื่น ดังที่เนยและแวนกล่าวว่าเขาเป็นเพียงผู้จุดประกาย แล้วสมาชิกคนอื่นๆ ซึ่งต่างมีบทบาทหน้าที่ชัดเจนจึงช่วยกันขับเคลื่อนการทำงาน ทว่าลำพังที่มทราเวลล์เองก็ไม่อาจทำให้ทุกอย่างสำเร็จ ลุล่วงได้หากขาดการสนับสนุนจากคนในชุมชนและเครือข่ายภายนอก ทั้งนักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมทั้งกลุ่มคนอื่นๆ ที่ทำงานพัฒนาเมือง

หากบุคคลหรือกลุ่มคนเหล่านี้ซึ่งเปรียบเสมือนไส้ดินสอไม่มีเปลือกหุ้มไว้ก็คงพาพื้นที่ตนเองเดินมาถึงจุดที่อยู่ ณ ปัจจุบันได้ยาก หรือหน้าต่างพื้นที่อาจดูแปลกไป และคงยากจะบรรลุเป้าหมายที่พวกเขามีส่วนร่วมกัน คือการขีดเขียนลายเส้นลงบนผืนกระดาษแห่งสังคม เพื่อให้ความสวยงามของลายเส้นนี้สร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคม

ประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งระดับสังคม

ความขัดแย้งนับเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ เริ่มตั้งแต่การขัดแย้งกับความคิดของตนเอง และยิ่งเมื่อต้องอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน องค์กร และสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ลุกขึ้นมาทำงานเปลี่ยนแปลงสังคม ย่อมต้องมีโอกาสเผชิญกับความขัดแย้งมากกว่า เพราะการเปลี่ยน

แปลงย่อมกระทบต่อผลประโยชน์ของบุคคลหรือกลุ่มคนอื่น ๆ ที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้การทำงานขับเคลื่อนในยุคปัจจุบันอาจทำได้ยากหากปราศจากเครือข่ายและกัลยาณมิตรคอยเกื้อหนุนร่วมมือกัน ดังนั้นการยอมรับความแตกต่างหลากหลายด้วยความเข้าใจ และไม่ตัดสินคนที่มีฐานความคิดความเชื่อแตกต่างจากตนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำงาน

หลายครั้งความขัดแย้งก็อาจไม่ได้เริ่มต้นจากตัวบุคคล แต่มีจุดกำเนิดมาจากอำนาจภายนอก แม้เราจะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง แต่การเมืองก็จะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเราทุกคน เพราะการเมืองเชื่อมโยงอยู่กับอำนาจในสังคมที่เราอาศัยอยู่ เมื่อการใช้อำนาจนั้นก้าวเข้ามากระทบกับเรา โดยเป็นสิ่งที่เราไม่พึงปรารถนา เราจะจัดการกับมันอย่างไร และกลุ่มคนในพื้นที่วิจัยทั้งสามแห่งจะจัดการกับมันอย่างไร นี่คือสิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งหาคำตอบ

เราพบว่าทุกพื้นที่เลือกใช้ประเด็นเย็นเป็นหนทางต่อรองกับปัญหาความขัดแย้งหรือเพื่อแสวงหาทางออก คำว่า “ประเด็นเย็น” ในที่นี้หมายถึงประเด็นหรือแนวทางแก้ปัญหาที่หลีกเลี่ยงความขัดแย้งอันรุนแรง หลีกเลี่ยงการต่อสู้เรียกร้องโดยใช้กำลังหรือการประท้วง แต่เป็นการเลือกใช้แนวทางอื่น ๆ ดังที่ทราเวลลีใช้สื่อเพื่อส่งต่อความคิด เผยแพร่อุดมการณ์ นำไปสู่การสร้างอุดมการณ์ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ นอกพื้นที่ ขณะที่มูลนิธิบ้านครูหน้าหทัยยกประเด็นด้านการศึกษาเพื่อสร้างทักษะชีวิตควบคู่กับสิทธิที่จะได้รับบัตรหัวศูญย์ การทำให้เด็กดูน่ารักเพื่อให้คนในพื้นที่ยอมรับว่าเด็กกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ส่วนชุมชนโคกสลุงก็หยิบประเด็นทางวัฒนธรรมหรือความเป็นคนไทยเบิ่งขึ้นมาเพื่อหลอมรวมคุณค่าและความเป็นรากเดียวกันของคนในพื้นที่ นอกจากนี้ยังสร้างเครือข่ายร่วมกับคนนอกพื้นที่ที่เห็นความสำคัญของการใช้ประเด็นด้านวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาพื้นที่หรือสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การต่อสู้ด้วยแนวทางนี้เป็นไปตามถ้อยคำที่พอมีดกล่าวไว้ว่า “เราต้องสู้ด้วยความรู้ ไม่ใช่สู้ด้วยอารมณ์” (พอมีด,

22 ตุลาคม 2559)

อย่างไรก็ตาม สำหรับกลุ่มคนที่ทำงานขับเคลื่อนสังคมมาเป็นระยะเวลา นานอย่างมูลนิธิบ้านครูน้ำ และชุมชนโคกสูง ก่อนจะเปลี่ยนมาใช้ประเด็นเย็น พวกเขาเคยใช้ประเด็นร้อนมาก่อน เช่น การเผชิญหน้ากับคนของรัฐด้วยท่าทีไม่เป็นมิตร การประท้วง การขับเคลื่อนด้วยวิธีการลักษณะนี้อาจช่วยสร้างแรงกระเพื่อมให้เกิดขึ้นในสังคมได้บ้าง ทำให้คนภายนอกหันมาเห็นปัญหาของพวกเขามากขึ้นก็จริง แต่มันก็ไม่ช่วยให้แก้ไขปัญหาได้สำเร็จ เนื่องจากรัฐยังคงเป็นผู้มีอำนาจเหนือกว่าประชาชน ความล้มเหลวเหล่านี้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงการทำงานในเวลาต่อมา ในขณะที่ทราเวลล์มีแนวทางแตกต่างออกไป อาจเพราะสมาชิกเป็น คนรุ่นใหม่ที่เห็นความล้มเหลวจากการต่อสู้กับอำนาจรัฐด้วยวิธีการรุนแรง มามากมาย จึงเริ่มต้นแก้ปัญหาเรื่องร้อนๆ ด้วยการ ใช้ประเด็นเย็นก่อน โดยเฉพาะกรณีไร่รื้อชุมชนป้อมมหากาฬ แทนที่จะเรียกร้องด้วยการประท้วง พวกเขา กลับเลือกวิธีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป้อมให้เป็นพิพิธภัณฑ์มีชีวิต เพื่อให้คนในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่นั้นได้

การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลคือพื้นฐาน สู่การเปลี่ยนแปลงระดับสังคม

การเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่ มักมีจุดเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลง ในจุดเล็กๆ เสมอ หากมองเฉพาะเรื่องมนุษย์กับสรรพสิ่งที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ด้วย การเปลี่ยนแปลงระดับเล็กสุดคงเกิดขึ้นในตัวมนุษย์ทุกคนที่พร้อมจะเปลี่ยนแปลง

ผู้นำคือคนธรรมดาที่ไม่ได้วิเศษกว่าผู้อื่น ทุกคนเป็นผู้นำได้ถ้าสามารถ

เอาชนะใจตนเอง ดังคำกล่าวของพระไพศาล วิสาโล (อ้างถึงใน รัตติกรณ์ จงวิศาล, 2556) ที่ว่า ผู้นำที่จะนำพาคนได้นั้นต้องนำตนเองให้ได้ก่อน โดยจะต้องเอาชนะใจตนเองให้ได้ก่อน ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ผู้นำที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันดีงามขึ้นได้จะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน

เช่นเดียวกับปรัชญาเต๋าเต็กเก็งที่กล่าวว่า “คนฉลาดรู้จักคนอื่น คนรู้จริงรู้จักตนเอง คนแข็งแรงชนะคนอื่น คนเข้มแข็งชนะตนเอง” (ประชา หุตานุวัตร, 2559, น. 30) แม้เต๋าเต็กเก็งจะให้ความสำคัญกับการรู้จักคนรอบข้างหรือบุคคลที่ร่วมงานด้วย แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นคือ “การรู้จักตนเอง” เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสลับซับซ้อน มีความต้องการหรือปมลึกๆ ในจิตใจ หลายครั้งบุคคลกระทำกิจกรรมหนึ่งโดยบอกผู้อื่นว่าทำไปด้วยเหตุผลเช่นนี้ แต่ความเป็นจริงแล้วทำลงไปเพราะอีกเหตุผลหนึ่งซึ่งมาจากปมลึกๆ หรือแรงปรารถนาอันแรงกล้าภายในตน โดยที่บางครั้งบุคคลนั้นก็ไม่รู้ตัว และไม่สามารถตอบตัวเองได้ว่าแท้จริงแล้วกระทำการสิ่งนั้นไปเพราะอะไรกันแน่

การไม่ชัดเจนกับความต้องการที่แท้จริงของตนเองเปรียบเสมือนการหลอกตัวเองว่าสิ่งที่ทำอยู่นั้นมีความสุข แต่แท้จริงแล้วอาจไม่ใช่ ดังที่ครูน้ำไม่สามารถฝันทำงานเป็นพนักงานบริษัทต่อไปได้แม้จะเป็นแนวทางกระแสหลักที่สร้างความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ชีวิต เพราะมันขัดต่อแรงปรารถนาอันแรงกล้าในใจที่ต้องการลงมือทำอะไรสักอย่างเพื่อช่วยเหลือเด็ก ๆ ครูน้ำจึงเลือกก้าวออกมาจากพื้นที่สะดวกสบายไปสู่หนทางที่ไม่มีความแน่นอน สิ่งที่ครูน้ำกระทำสื่อถึงการรู้จักและรู้ใจตนเอง รู้ความต้องการลึก ๆ ว่าตนเองต้องการอะไร การตัดลึนใจครั้งนี้นับเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสังคมอันยิ่งใหญ่ในสายตาเด็ก ๆ ผู้ถูกสังคมเพิกเฉยต่อความเป็นมนุษย์

“ก็เข้าใจว่ามันเป็นเรื่องยากลำบาก พี่ก็เอาเรื่องเหล่านี้มาเป็นความท้าทาย บอกตัวเองว่าไม่มีสแตนด์บายอะไร เราท้าทายตัวเอง ลองดูว่าจะทำได้หรือไม่ พี่เร่งทำงาน ทำโอที ใครให้ทำอะไรพี่ทำหมด จนเก็บเงินได้เกือบแสน ซึ่งสมัยนั้นถือว่าเยอะมากนะ แล้วก็ลาออกจากที่ทำงานเลย เพราะรู้สึกว่าการออกแบบที่ทำอยู่ตอนนั้น ทำไปก็ไม่มีความสุขเท่ากับการได้ช่วยเหลือเด็ก” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน 2559)

อย่างไรก็ตาม การรู้จักและเข้าใจแรงปรารถนาเล็กๆ ของตนเองอาจยังไม่เพียงพอ เพราะบางครั้งแรงปรารถนานั้นอาจขัดต่อศีลธรรมอันดีที่สังคมยึดถือ หรืออาจสร้างความเดือดร้อนแก่สังคม เตาเด็กเก่งจึงให้ความสำคัญกับ “การเอาชนะใจตนเอง” ด้วย การเอาชนะใจตนเองนับเป็นเรื่องท้าทายต่อตัวบุคคลมาก เพราะแม้จะดูเหมือนเป็นการเปลี่ยนแปลงในจุดเล็กที่สุด แต่มันอาจต้องแลกกับการพาตัวเองก้าวออกมาจากจุดที่คุ้นเคยและรู้สึกสะดวกสบาย ไม่เหมือนกับการเอาชนะผู้อื่นที่แค่ใช้กำลัง อำนาจ หรือทรัพย์สินเงินทองก็ได้มาซึ่งชัยชนะ พ่อมีตคือตัวอย่างคนที่เอาชนะใจตนเองได้ด้วยการเลิกดื่มเหล้าและเลิกสูบบุหรี่ เพราะมองเห็นถึงเป้าหมายที่สำคัญกว่าแค่เรื่องความสุขฉาบฉวยในแต่ละวัน นั่นคือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชุมชนโคกสลุงอันเป็นพื้นที่บ้านเกิดของตน

“สิ่งที่ยากที่สุดในการทำงานชุมชนไม่ใช่การประสานงาน หางบประมาณ หรือคิดแผนยุทธศาสตร์ แต่เป็นการก้าวข้ามอัตตาของตนเอง ความเป็นตัวตนของคนทำงาน ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้งานไม่สำเร็จ การละวางสิ่งนี้เป็นเรื่องยาก ผมเองก็เคยทำไม่ได้ แต่ถ้าเรามองไปยังเป้าหมายหลักที่ตั้งเอาไว้ เราจะละวางความเป็นตัวตนนั้นได้” (พ่อมีต, 21 ตุลาคม 2559)

สำหรับสมาชิกกลุ่มทราเวลลิ่งซึ่งเป็นเด็กรุ่นใหม่ในครอบครัวชนชั้นกลางและเติบโตมากับสังคมเมือง การได้ทำงานร่วมกับคนในชุมชนทำให้พวกเขาได้เรียนรู้ เติบโต เปลี่ยนแปลงจากข้างใน และมีวิธีการมองโลกแตกต่างไป

จากเดิม ตระหนักถึงคุณค่าในตัวมนุษย์ทุกคนเพิ่มขึ้น มองเห็นปัญหาได้ ลึกซึ้งและเชื่อมโยงกันได้มากขึ้น

“พอทำงานกับชุมชนไปเรื่อย ๆ เราจะเริ่มรู้ว่าจริง ๆ แล้วเขาต้องการอะไร ปัญหาที่เขาเผชิญอยู่คืออะไรกันแน่ มันทำให้รู้ว่าเราไม่สามารถตัดสินใครได้จากภายนอก อย่างคนที่อยู่ในสลัม หรือเด็กที่พ่อแม่ติดยา เราเห็นคุณค่าของเขามากขึ้น จากที่เรารู้สึกว่ามันเป็นเรื่องไกลตัว พอได้มาทำงานร่วมกับเขาก็รู้สึกว่าจะจริง ๆ เขาควรได้รับโอกาส มันเหมือนกับเรารู้สึกว่าทุกคนเป็นคนเหมือนกัน” (เม, 11 ตุลาคม 2559)

กระบวนการเปลี่ยนแปลงภายในมักค่อย ๆ ดำเนินไประหว่างการเข้าไปสัมผัสประสบการณ์ พบเจอผู้คนใหม่ ๆ ที่มีพื้นฐานความคิดต่างจากตน หรือเกิดการเรียนรู้ขึ้นระหว่างทำงาน ซึ่งบางครั้งบุคคลนั้นอาจไม่รู้ตัวว่าตนเองเปลี่ยนแปลงไปแล้ว เปลี่ยนไปอย่างไร หรืออาจไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นการมีโอกาสได้ทำความรู้จักกับเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะช่วยให้บุคคลตระหนักรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองนับเป็นตัวช่วยนำพาพวกเขาให้ค้นพบตัวเองได้เร็วขึ้น เครื่องมือชิ้นแรกคือ “การฟังอย่างลึกซึ้ง” ที่เป็นการฟังในระดับลึกกว่าการทำความเข้าใจข้อความหรือคำพูดที่ผู้พูดกล่าวออกมาในลักษณะการฟังทั่ว ๆ ไป แต่เป็นการฟังโดยอยู่กับขณะปัจจุบัน ตั้งใจฟัง และสนใจแค่ตัวผู้พูดที่อยู่ตรงหน้า โดยปราศจากการคิดวิเคราะห์หรือตั้งคำถาม ห้อยแขวนการตัดสิน และไม่พูดแทรกขณะฟัง การฟังชนิดนี้นับเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลได้ฝึกละวางอัตตา ขยายขอบเขตพื้นที่ในหัวใจเมื่อต้องเผชิญกับเรื่องราวที่มีความหลากหลาย และบางครั้งก็ขัดกับพื้นฐานความเชื่อของตน

เครื่องมือชิ้นถัดไปคือ “สุนทรียสนทนา” ซึ่งมักนำมาใช้ในการทำงานขับเคลื่อนพื้นที่ มันเป็นกระบวนการสนทนาในรูปแบบหนึ่งที่ไม่ได้ตั้งวาระไว้ชัดเจนเหมือนการประชุมอื่นๆ ที่มุ่งหาข้อสรุปในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จึงเกิด

การโต้เถียง วิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นหรือข้อเสนอของผู้อื่น สุนทรีย-
สนทนาไม่ได้ต้องการให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น การสนทนาในรูปแบบนี้ไม่ได้คาด
หวังว่าแต่ละคนต้องได้ข้อสรุปแบบเดียวกัน หรือเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง
เหมือนกัน ทว่ามีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตนเอง เข้าใจ
ความหลากหลายของความคิดความเชื่อ และตระหนักถึงคุณค่าที่ตนเอง
และผู้อื่นยึดถือ

เครื่องมือเหล่านี้ช่วยให้คนทำงานในพื้นที่ซึ่งต้องทำงานในสถานการณ์
จริง พบเจอบุคคลที่มีความเชื่อหรือยึดถือคุณค่าแตกต่างจากตน ก้าวผ่าน
ร่องการทำงานแบบเดิม ๆ ไปสู่ก้าวต่อไปในการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ดังที่
ครูน้ำกล่าวไว้ว่า “พี่เป็นพวกไบเล้งเดี่ยว...ไม่ใช่ทำไมเชื่อใครนะ แต่เราจะไม่
ค่อยเรียนรู้ผู้อื่น เพราะเรามั่นใจว่าเราทำงานกับชีวิตคนจริง ๆ เลยมักมอง
ผู้อื่นเป็นพวกโลกสวย การได้เข้าโครงการผู้นำ ช่วยให้เห็นกลุ่มคน
ที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น เข้าใจตัวเองมากขึ้นด้วย” (ครูน้ำ, 18 พฤศจิกายน
2559)

ส่วนที่ 2 การนำร่วม

การนำร่วม (Collective Leadership) เป็นคำที่ยังไม่มีคำจำกัดความตายตัว เนื่องจากเป็นคำที่เกิดขึ้นมาใหม่และความหมายยังคงคลุมเครือ การอธิบายแนวคิดนี้ในบริบทสังคมตะวันตกมักอยู่ในลักษณะการนำไปประยุกต์ใช้อิงองค์กร และมองว่าเป็นกระบวนการทำงานของกลุ่มบุคคลซึ่งเลือกหยิบทักษะหรือความเชี่ยวชาญภายในเครือข่ายมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีการกระจายบทบาทผู้นำ สามารถสลับบทบาทการนำหรือผลัดกันตาม เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือลักษณะงานแต่ละแบบ (Foldy, Goldman, & Ospina, 2008; Friedrich, Vessey, Schuelke, Ruark, & Mumford, 2009) สำหรับการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ องค์ประกอบการนำร่วม และ โมเดลการขับเคลื่อนสังคมผ่านภาวะการนำร่วม

องค์ประกอบการนำร่วม

จากการถอดบทเรียนการนำร่วมในพื้นที่พบว่าองค์ประกอบหรือคุณลักษณะบางประการที่เป็นจุดร่วมของทั้งสามพื้นที่ ได้แก่ การมีเป้าหมายร่วมกัน ศักยภาพและองค์ความรู้ การแบ่งปันข้อมูล ความจำเป็นของคนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า เครือข่ายที่หลากหลายและกัลยาณมิตรผู้เข้าใจ โดยมียุทธศาสตร์ดังนี้

1) เป้าหมายร่วม

การทำงานขับเคลื่อนในพื้นที่แต่ละแห่ง ทั้งการทำงานช่วยเหลือเด็ก เยาวชนไร้สัญชาติ แถบชายแดนจังหวัดเชียงราย การพัฒนาชุมชนโคกสูง อย่างยั่งยืน และการพัฒนาเมืองที่มีคนในเขตพระนคร ได้ดึงดูคนที่มีความหมายใหญ่ในชีวิตร่วมกันมาอยู่รวมกันเพื่อสร้างพลังให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ขึ้นในสังคม ดังสมาชิกทราเวลล์ซึ่งต่างเข้ามาทำงานด้วยความสนใจ ความเชี่ยวชาญ และแรงบันดาลใจที่แตกต่างกัน แต่สิ่งหนึ่งที่พวกเขามีเหมือนกัน คือการแสวงหาความหมายให้แก่ชีวิต และพบว่าการทำงานเพื่อสังคมคือ คำตอบ

สำหรับชุมชนโคกสูง ความกลัวสังคมจะล่มสลายสร้างแรงผลักดัน ให้คนกลุ่มหนึ่งลุกขึ้นมาทำบางอย่างร่วมกัน เมื่อครูเสื่อ ผู้ใหญ่อืด และพ่อ มีด เริ่มพูดคุยกันถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านด้วยความกังวล และความกังวลนี้เองที่ทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจังโดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาชุมชนโคกสูงอย่างยั่งยืนโดยใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวไทย เบ็ญเป็นตัวขับเคลื่อน

ส่วนครูน้ำจัดเวทีสร้างความร่วมมือพัฒนาศักยภาพของเครือข่าย พลเมืองและสถาบันอิสระภาคประชาสังคม โดยรวบรวมคนที่มีเป้าหมาย อยากรเห็นผู้คนในพื้นที่ชายแดนจังหวัดเชียงรายอยู่ดีมีสุข ให้มาร่วมแบ่งปัน ประสบการณ์การทำงานที่แตกต่างเพื่อให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการทำงาน ระหว่างกัน แสดงวิสัยทัศน์การทำงานของแต่ละองค์กร และหาจุดร่วมทาง ความคิดเพื่อวางนโยบายการทำงานแก้ปัญหาสังคมอย่างเป็นระบบ

ทั้งนี้งานของ W. K. Kellogg Foundation (2007) ได้อธิบายการนำ ร่วมในบริบทการพัฒนาชุมชนว่าเป็นกระบวนการสำหรับรวบรวมทรัพยากร ในชุมชน เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรด้านวัฒนธรรม และทรัพยากรที่ เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยี เข้าไว้ด้วยกัน ผ่านกระบวนการที่ส่งเสริมให้สมาชิก

ในชุมชนสามารถทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาและขับเคลื่อนชุมชนไปสู่ความอยู่ดีมีสุขร่วมกัน (collective wellbeing) โดยเชื่อว่าการนำร่วมกันจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสมาชิกในชุมชนมี “เป้าหมายร่วมกัน” (common purpose/ common goal) การมีเป้าหมาย วิสัยทัศน์ ความมุ่งมั่นร่วมกัน เป็นตัวกำหนดทิศทางการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม อันจะช่วยให้สมาชิกระดมปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยกัน และมองข้ามความแตกต่างหลากหลายของแต่ละบุคคลเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

2) ศักยภาพและองค์ความรู้

ทั้งโลกตะวันออกและโลกตะวันตกต่างก็มีกลุ่มแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในตนเอง ตัวอย่างแนวคิดทางตะวันออกคือหลักคิดทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ นอกจากนี้ยังมีนักจิตวิทยาสายมนุษยนิยมจากฝั่งตะวันตกที่เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีแนวโน้มตามธรรมชาติที่จะพัฒนาศักยภาพตนเองเพื่อรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ และพัฒนาให้ดีขึ้นจนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่แท้ (Actualizing Tendency)¹ ผลการศึกษาจากพื้นที่ทั้งสามพบว่า ความเชื่อมั่นว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีศักยภาพในตัวเองทำให้บุคคลกล้าลงมือทำในสิ่งที่ตนวางเป้าหมายไว้อย่างไม่ลังเล กระบวนการทำงานของผู้นำในแต่ละพื้นที่ยังสะท้อนถึงการเชื่อมั่นว่าคนอื่น ๆ มีศักยภาพอยู่ภายในตนเองอยู่แล้ว เปรียบเสมือนเมล็ดพันธุ์ที่เมื่อบ่มเพาะได้ที่ ศักยภาพเหล่านั้นก็จะเติบโต

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science* (Vol. 3, pp. 184-256). New York: McGraw Hill.

และแบ่งบานออกมา และเป็นเรื่องธรรมดาว่าเมล็ดพันธุ์แต่ละเมล็ดย่อมเติบโตไม่พร้อมเพรียงกัน อีกทั้งมีหลากหลายชนิด จึงทำให้หน้าตาแตกต่างกันออกไป

ครูน้ำเชื่อมั่นว่าเด็กทุกคนมีคุณค่าและศักยภาพในตัวเองโดยไม่แบ่งแยกสัญชาติหรือเชื้อชาติ ไม่แบ่งแยกว่าเด็กคนไหนดีหรือไม่ดี ดังคำพูดครูน้ำที่ว่า “เราต้องรักเขา แม้เขาจะไม่น่ารัก” เธอเชื่อมั่นว่าหากเด็กเหล่านี้ได้มีการศึกษาติดตัว มันจะเป็นใบเบิกทางที่เติมเต็มศักยภาพบางประการ ทำให้พวกเขาเติบโตได้อย่างปลอดภัยมากขึ้น และได้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลับคืนมา

เช่นเดียวกับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนโคกสูงที่มุ่งไปสู่เป้าหมาย “โคกสูงน่าอยู่ ผู้คนมีสุขภาพะ บันรากเหง้าของศิลปวัฒนธรรมไทยเบ็ง” ก็มีที่มาจากฐานความเชื่อของแกนนำว่าสมาชิกทุกกลุ่มทุกวัยในชุมชนมีหน่อศักยภาพอยู่ภายในที่พร้อมพัฒนาต่อยอดได้ ความเชื่อดังกล่าวแสดงออกมาผ่านแผนการพัฒนาดน ตั้งแต่กลุ่มแกนนำจิตสาธารณะ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชนในพื้นที่

กลุ่มทราเวลล์เองก็ไม่ต่างกัน พวกเขาทำงานพัฒนาเมืองด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนในชุมชน ในขณะเดียวกันการทำธุรกิจเพื่อสังคมในแบบทราเวลล์ก็ช่วยทำให้ชุมชนต่างๆ มองเห็นศักยภาพ คุณค่า และเสน่ห์ของวิถีชีวิตที่มีอยู่แล้วในชุมชนหรือบ้านของตนเอง

องค์ความรู้และประสบการณ์เป็นตัวแปรหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่และเสริมสร้างศักยภาพให้แก่บุคคล ดังแสดงให้เห็นในจุดร่วมด้านวิถีคิดของผู้นำในงานวิจัยนี้ นั่นคือ “การคิดเชิงระบบ”² ซึ่งเป็นวิถีคิดอย่างเป็นกระบวนการที่มองว่าองค์ประกอบต่างๆ ในระบบมีความสัมพันธ์กัน

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Senge, P. M. (1997). *The fifth discipline. Measuring Business Excellence*, 1(3), 46-51.

และส่วนใหญ่มักไม่ใช้เส้นความสัมพันธ์แบบตรงไปตรงมา แต่จะเป็นความสัมพันธ์ทางอ้อม การคิดรูปแบบนี้จะช่วยให้เข้าใจว่าปัญหาต่าง ๆ มีรากหรือที่มาที่ไปอย่างไร การคิดเชิงระบบเป็นส่วนหนึ่งส่งเสริมการทำงาน ขับเคลื่อนพื้นที่ เพราะทำให้มองเห็นภาพรวมของทุกปัจจัยหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดว่ามีความสัมพันธ์กันอยู่ และนำไปสู่การเลือกใช้วิธีการรับมือหรือจัดการกับปรากฏการณ์นั้น ๆ

ผู้เขียนมักได้ยินพ่อมิดและครูน้ำกล่าวถึงอาจารย์ชัยวัฒน์ ภิระพันธ์ วิทยากรที่เป็นผู้ถ่ายทอดหลักการคิดเชิงระบบให้ทั้งสองได้เรียนรู้ พวกเขา กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าได้นำวิธีคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน ขับเคลื่อนพื้นที่ เพราะมันทำให้มองปัญหาได้คมลึกมากขึ้นกว่าการมองเพียงระดับปรากฏการณ์ เช่นเมื่อเห็นเด็กข้ามฝั่งเข้ามาขอทานบริเวณด่านชายแดนอำเภอแม่สาย หรือเมื่อรับรู้ว่ามีพื้นที่โคกสูงจะถูกเปลี่ยนไปเป็นเขตอุตสาหกรรม พวกเขาก็สามารถพิจารณาจนถึงรากและที่มาอันซับซ้อนของปรากฏการณ์เหล่านั้นไปสู่ระดับฐานความเชื่อของบุคคล

สำหรับกลุ่มทราเวลล์ แม้การคิดเชิงระบบจะแฝงอยู่ในการทำงาน ตั้งแต่การวางแผนธุรกิจเพื่อสังคมที่มุ่งให้ชุมชนและสังคมรอบข้างมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประเด็นการพัฒนาที่มุ่งไปยังคนซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับมิติอื่น ๆ อีกมากมาย ทว่าในบางครั้งกระบวนการทำงานที่ต่างคนต่างทำแยกส่วนกันก็สร้างความกังวลใจให้แก่สมาชิกบางคนว่าอาจทำให้หลงลืมเป้าหมายร่วมที่มียุทธศาสตร์ไว้ให้ถึง เพราะไม่มีคนคอยห่างออกมา มองภาพรวม

“เหมือนปั่นหม้อ ต้องปั่นหนึ่งหม้อ แล้วคนหนึ่งเขียนลวดลาย คนอื่นก็ทำอย่างอื่น ๆ มันจะต้องเป็นในเชิงนั้น แต่ตอนนั้นนี่ไปทำชุมชนนี้ คนนี้ก็ไปทำชุมชนนี้ แล้วพอมันลึกลงไปแต่ละด้าน มันไม่ค่อยมีคนมองภาพรวม” (ลี, 2 ธันวาคม 2559)

หากผู้นำเหล่านี้ไม่ได้ใช้กระบวนการคิดเชิงระบบเป็นหลักคิดสำหรับการขับเคลื่อนพื้นที่ ทิศทางการทำงานอาจมีรูปแบบแตกต่างออกไป เช่น เป้าหมายหลักในการพัฒนาของชุมชนโคกสูงและกลุ่มทราเวลล์อาจเป็นการสร้างรายได้และผลกำไรสูง ๆ จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มูลนิธิบ้านครูน้ำอาจทำงานแบบเอ็นจีโอยุคเก่าที่ต่อต้านการทำงานร่วมกับเครือข่ายหรือองค์กรภาครัฐ และการทำงานด้วยกระบวนการนาร่วมก็อาจไม่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งสามนี้

3) การแบ่งปันข้อมูล

การสื่อสารเป็นกระบวนการส่งผ่านข้อมูลไปสู่เครือข่ายหรือบุคคลอื่น ๆ ในกลุ่ม ทั้งกลุ่มสมาชิกในชุมชนหรือกลุ่มเพื่อนร่วมงาน หากสมาชิกได้รับรู้ข้อมูลที่จำเป็น มีความสำคัญ รู้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นคืออะไร มีสาเหตุจากอะไร ก็จะช่วยให้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน ดังที่มูลนิธิบ้านครูน้ำ ชุมชนโคกสูง และทราเวลล์ ใช้การแบ่งปันข้อมูลเป็นองค์ประกอบหนึ่งเพื่อสร้างภาวะการนาร่วมในกลุ่ม การแบ่งปันข้อมูลอาจมีรูปแบบเป็นทางการ เช่น การจัดเวทีประชุมแกนนำกลุ่มต่าง ๆ ในโคกสูง การประชุมในที่มทราเวลล์ทั้งก่อนและหลังลงพื้นที่ชุมชน หรือบางครั้งอาจไม่เป็นทางการ เช่นครูน้ำและกลุ่มครูข้างถนนที่มักใช้พื้นที่หน้างานจริงเพื่อถ่ายทอดข้อมูลใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาเด็กไร้สัญชาติให้ทีมงานรับรู้ ไม่ว่าจะแบบทางการหรือไม่ทางการก็ถือเป็นการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกมีโอกาสรับรู้ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการขับเคลื่อนงาน

Friedrich et al. (2009) อธิบายว่าการแบ่งปันข้อมูลระหว่างสมาชิกในกลุ่มเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับการสร้างภาวะการนาร่วม การกระทำนี้จะช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจและสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม มิงงานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลการปฏิบัติงานของกลุ่มกับการ

“

การแบ่งปันข้อมูลระหว่างสมาชิกในกลุ่ม
เป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับการสร้างภาวะการนำร่วม
การกระทำนี้จะช่วยเสริมสร้างพลังอำนาจ
และสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

”

แบ่งปันข้อมูล ผลการศึกษาพบว่าสองสิ่งนี้แปรผันตามกัน คือการแบ่งปัน
ข้อมูลกันภายในทีมมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานระดับกลุ่ม
เพราะมันเปรียบเสมือนศูนย์กลางกระบวนการที่ช่วยให้สมาชิกในกลุ่มได้นำ
ทรัพยากรข้อมูลที่ตนเองมีมาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อกลุ่ม นอกจากนี้การ
แบ่งปันข้อมูลระหว่างสมาชิกยังมีส่วนช่วยลดความขัดแย้งภายในกลุ่ม ทั้ง
ความขัดแย้งเกี่ยวกับสาระและเป้าหมายของงาน (task conflict) และความ
ขัดแย้งเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (relationship conflict) เพราะ
การที่สมาชิกในทีมรับรู้ข้อมูลเท่า ๆ กันจะช่วยลดความรู้สึกไม่แน่นอน ความ
เข้าใจผิด และความรู้สึกแปลกแยกออกจากกลุ่ม อันมีสาเหตุมาจากการ
ไม่ได้รับข้อมูลที่จำเป็น (Mesmer-Magnus & DeChurch, 2009; Moya
& Langfred, 2004)

4) คนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่า

พลังขับเคลื่อนจากคนรุ่นใหม่

เราอาจเคยได้ยินวาทกรรมเกี่ยวกับคนรุ่นใหม่ว่า ไม่สู้งาน ซี้เบื้อ ซีวิต ไร้แบบแผน ทว่าสิ่งที่ผู้เขียนสัมผัสได้จากกรวิจัยครั้งนี้คือพลังขับเคลื่อนจากกลุ่มคนรุ่นใหม่ ทั้งกลุ่มผู้ที่จะมาพัฒนาชุมชน สืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยเบ็งต่อไปอย่าง “กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง” ซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนที่ใช้ชีวิตตั้งแต่เด็กจนเติบโตขึ้นในชุมชนโคกสูง เปรียบเสมือนเมล็ดข้าวเปลือกพันธุ์ดีที่รอเวลาเติบโต โดยมีผู้ใหญ่ในพื้นที่คอยช่วยบ่มเพาะก่อนหย่อนลงดิน “กลุ่มครูข้างถนน” ของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ซึ่งนอกจากจะเป็นเยาวชนในพื้นที่แล้ว ยังประกอบด้วยเยาวชนผู้ประสบปัญหาโดยตรง เคยเป็นเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติที่ขาดโอกาสเข้าถึงสิทธิการเป็นมนุษย์ เด็กเหล่านี้ได้รับการช่วยเหลือจากครูน้ำ และปัจจุบันก็ก้าวขึ้นมาเป็นผู้ทำงานสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ร่วมกับครูน้ำเพื่อมอบโอกาสแก่เด็กคนอื่นๆ ต่อไป ส่วน “กลุ่มทราเวลล์” นอกจากตัวสมาชิกเองที่เป็นคนรุ่นใหม่ พวกเขายังมีเครือข่ายต่างๆ ที่เป็นคนรุ่นใหม่ผู้เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง และมีอุดมการณ์ร่วมกันในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคม

การให้คุณค่าของคนรุ่นเจนเนอร์เรชันวัย

นักวิชาการในสังคมตะวันตกจำแนกกลุ่มคนออกตามรุ่นปีเกิด (cohort) เรียกว่ากลุ่มรุ่นวัย (Generation) โดยจำแนกเป็น 4 กลุ่มหลักๆ ได้แก่ กลุ่มประชากรรุ่นเกิดล้าน (Baby Boomer Generation) หมายถึงกลุ่มคนที่เกิดระหว่างปี ค.ศ. 1945–1964 อันเป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ทหารทยอยกลับประเทศตนเอง อีกทั้งเมื่อสังคมสงบสุข จากศึกสงคราม ประเทศชาติก็ต้องการกำลังพลเพื่อมาพัฒนาประเทศ

ส่งผลให้นโยบายส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมการเกิด กลุ่มต่อมาคือ เจนเนอเรชันเอ็กซ์ (Generation X) หมายถึงกลุ่มคนที่เกิดช่วงปี ค.ศ. 1965-1981 เติบโตขึ้นมาในช่วงที่มีการพัฒนาและเริ่มมีเทคโนโลยีพื้นฐาน คนกลุ่มนี้มีค่านิยมที่เน้นความมั่นคงในชีวิต การประหยัดอดออม ดำเนินชีวิตตามกรอบแบบแผนที่สังคมคาดหวังไว้ กลุ่มถัดไปคือ เจนเนอเรชันวาย (Generation Y) หมายถึงกลุ่มคนที่เกิดช่วงปี ค.ศ. 1982-2000 และกลุ่มสุดท้ายคือเจนเนอเรชันซี (Generation Z) หมายถึงกลุ่มคนที่เกิดหลังปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นไป คนสองกลุ่มหลังนี้เติบโตมาพร้อมกับการพัฒนาทางเทคโนโลยี ทำให้มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสื่อสารต่างๆ ประชากรกลุ่มนี้จึงมีแนวโน้มที่จะเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้รวดเร็วและหลากหลาย (Newbold & Scott, 2017)

การแบ่งคนตามกลุ่มข้างต้นนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าสภาพสังคมมีส่วนทำให้ผู้คนมีค่านิยมและคุณลักษณะที่อาจแตกต่างกัน ผู้คนที่เกิดในช่วงเวลาใกล้เคียงกันจะมีประสบการณ์ร่วมกันจากปรากฏการณ์ทางสังคมหรือเหตุการณ์สำคัญในแต่ละช่วงเวลานั้นๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม (Parry & Urwin, 2011) โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่เทคโนโลยีพัฒนาอย่างก้าวกระโดด ข้อมูลต่างๆ ถูกจัดเก็บไว้ในระบบที่เชื่อมโยงไปได้ทั่วโลก ผู้คนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็ว จึงมีผลสำคัญต่อพฤติกรรมและวิถีชีวิต

แนวคิดที่ว่าความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลก่อให้เกิดพลังอำนาจในตัวบุคคลจนทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองและรู้สึกว่ามีอำนาจควบคุมวิถีชีวิตของตนเองได้นั้นเชื่อมโยงกับลักษณะการใช้ชีวิตของคนเจนเนอเรชันวายโดยตรง เมื่อผนวกกับการเกิดและเติบโตมาในช่วงเวลาที่เต็มไปด้วยปัญหาและความขัดแย้งต่างๆ ที่สะสมมาจากยุคก่อนๆ ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา เช่นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในช่วงการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยไม่คำนึง

ถึงความยั่งยืนและคุณภาพชีวิตคนรุ่นหลัง จึงส่งผลให้คนเจนเนอเรชั่นวาย รู้สึกว่าตนเองต้องลุกขึ้นมาทำอะไรสักอย่าง เราจึงเห็นกลุ่มคนรุ่นใหม่เริ่มเข้าไปมีบทบาททำงานในภาคส่วนต่างๆ มากขึ้นทั้งภาคธุรกิจและภาคประชาสังคม

คนกลุ่มนี้มีแบบแผนการทำงาน ความคิด และความเชื่อแตกต่างจากคนเจนเนอเรชั่นก่อนๆ กล่าวคือ มีความคาดหวังเกี่ยวกับตนเองและเพื่อนร่วมงานสูง ชอบความตรงไปตรงมา รักการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ซึ่งอาจเป็นเพราะมีเครื่องมือและวิธีการเข้าถึงข้อมูลความรู้ต่างๆ ได้ง่าย มีความยืดหยุ่นในการทำงานมากกว่าคนรุ่นก่อนๆ ให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลระหว่างการทำงานกับการใช้ชีวิต (Work-Life Balance) คือไม่ต้องการทุ่มเทเวลาให้การทำงานมากเกินไป แต่จะแบ่งเวลาให้แก่การใช้ชีวิตด้วยแนวคิดนี้อาจทำให้คนรุ่นก่อนๆ มองคนกลุ่มนี้ว่าไม่สู้งาน ทว่าแท้จริงแล้วค่านิยมอีกประการที่พวกเขายึดถือในการใช้ชีวิตคือการมีเวลาสำหรับทำประโยชน์ให้แก่สังคมในรูปแบบงานอาสาสมัครต่างๆ (Armour, 2005; Brown et al., 2009)

Martin (2005) อธิบายว่าคนเจนเนอเรชั่นวายให้ความสนใจกับการเป็นผู้ประกอบการมากกว่าคนรุ่นก่อนๆ และมีบางส่วนริเริ่มธุรกิจตั้งแต่ยังเรียนอยู่ระดับมหาวิทยาลัย สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากคนเจนเนอเรชั่นเอ็กซ์คือ เป้าหมายสูงสุดในการทำธุรกิจของคนรุ่นใหม่มิใช่การแสวงหาผลกำไรให้ได้มากที่สุด แต่ครอบคลุมถึงการสร้างคุณค่าให้แก่สังคม การพาชุมชนรอบข้างให้เติบโตอย่างยั่งยืนไปพร้อมๆ กัน เราจึงเห็นธุรกิจเพื่อสังคมที่มีผู้ก่อตั้งเป็นคนรุ่นใหม่เพิ่มมากขึ้น

การวิเคราะห์ข้างต้นนี้สอดคล้องกับลักษณะสมาชิกในทีมทราเวลล์ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่ล้วนชื่นชอบงานอาสาสมัครและกิจกรรมเพื่อสังคม เมื่อมีโอกาสนำเสนอแนวคิดเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมในเวทีการประชุมสุดยอดผู้นำ

“

คนรุ่นใหม่ในพื้นที่วิจัยทั้งสามแห่งมีคุณลักษณะเฉพาะ
บางประการแตกต่างกัน คือกลุ่มชนชั้นกลางที่เติบโต
มาในเมือง กับกลุ่มที่ไม่ได้เติบโตมาในเมือง ส่งผลให้
แต่ละกลุ่มทำงานอยู่ในบทบาทหรือสถานะต่างกัน

”

เยาวชนระดับโลก พวกเขาจึงไม่รอช้าที่จะความั่นมาสานต่อความฝันโดย
การเสนอแผนธุรกิจเพื่อสังคมที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ จนในที่สุดก็
ชนะการประกวดและได้เงินรางวัลมาเป็นทุนดำเนินธุรกิจ นอกจากนี้จะมี
แนวคิดการทำธุรกิจโดยไม่ได้มองว่าผลกำไรคือเป้าหมายสูงสุดแล้ว พวกเขา
ยังมีคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่งคือ “คิดแล้วลงมือทำ” ทั้งในกลุ่มทราเวลล์เอง
และกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มาช่วยทำค่ายพัฒนาเยาวชนร่วมกับทราเวลล์ กลุ่ม
คนเหล่านี้มาเพราะเห็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้พวกเขาได้แสดงศักยภาพและ
เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเปลี่ยนแปลง แม้จะต้องเสียเงินเพื่อมาทำงาน
อาสาสมัครก็ตาม

“อาจเพราะคนรุ่นเราเริ่มมีชนชั้นกลางมากขึ้น แนวคิดการสร้างเนื้อสร้างตัวแบบรุ่นพ่อรุ่นแม่อาจจะน้อยลง จุดมุ่งหมายในการทำธุรกิจของวัยรุ่นยุคนี้อาจไม่ใช่เพื่อรวยสุดๆ แบบเมื่อก่อน แต่ทำเพื่อคนอื่นด้วย ทุกวันนี้เรายังเห็นสิ่งที่เราอยากแก่ เห็นสิ่งที่เราไม่พอใจอยู่เต็มไปหมด ในช่วงชีวิตหนึ่งที่ยังพอเขียนหนังสือได้ ถ่ายรูปได้ มีกำลังสมอง กำลังกาย แล้วลงมือทำได้ ก็ทำไปเท่าที่ทำได้ อาจจะได้ดีขึ้นในยุคเรา ในช่วงชีวิตเรา แต่ถ้าเราเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาที่น่าจะทำให้ชีวิตมีคุณค่าขึ้น” (เนย, 8 ธันวาคม 2559)

ผู้เขียนยังพบอีกว่าคนรุ่นใหม่ในพื้นที่วิจัยทั้งสามแห่งมีคุณลักษณะเฉพาะบางประการแตกต่างกัน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มชนชั้นกลางที่เติบโตมาในเมือง กับกลุ่มที่ไม่ได้เติบโตมาในเมือง ส่งผลให้แต่ละกลุ่มทำงานอยู่ในบทบาทหรือสถานะต่างกัน กลุ่มแรกคือทราเวลลิ่งซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ไม่ได้เติบโตขึ้นมาในพื้นที่ที่ตนเองทำงานพัฒนาอยู่ บทบาทการทำงานจึงเป็นไปในลักษณะ “คนนอก” และพร้อมจะขยายพื้นที่ทำงานตลอดเวลากลับพบว่าพื้นที่อื่นๆ มีปัญหาในประเด็นที่พวกเขาสนใจ การทำงานขับเคลื่อนของคนเมืองกลุ่มนี้จึงดำเนินไปตามความปรารถนาเพื่อเติมเต็มคุณค่าความเป็นมนุษย์ผ่านการทำงานอาสาสมัครและกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เน้นคิดการใหญ่ คิดเร็ว ทำเร็ว ส่วนกลุ่มหลังได้แก่กลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็งและกลุ่มครูช่างถนนซึ่งส่วนใหญ่เติบโตขึ้นมาในพื้นที่นั้น และเป็นผู้ประสบปัญหาด้วยตนเอง การทำงานขับเคลื่อนพื้นที่จึงมีชีวิตเป็นเติมพื้นที่ มุ่งทำงานเพื่อพัฒนาพื้นที่เฉพาะในประเด็นเฉพาะ เช่น พัฒนาชุมชนของตนเอง ช่วยเหลือเด็กด้อยโอกาส

การเห็นคุณค่าพลังคนรุ่นใหม่ที่จะช่วยขับเคลื่อนสังคมนี้มีได้หมายความว่าคนรุ่นเก่าจะถูกลดความสำคัญลงไป เพราะคำว่า “คนรุ่นใหม่” และ “คนรุ่นเก่า” เป็นพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง ในวันนี้คนกลุ่มหนึ่งอาจเป็นคน

รุ่นใหม่ แต่ในวันข้างหน้าพวกเขาก็จะกลายเป็นคนรุ่นเก่าเมื่อมีคนอีกรุ่นก้าวเข้ามา เป็นวงจรที่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ดังนั้นการเชื่อมร้อยคนต่างรุ่นต่างวัยเหล่านี้ไว้ด้วยกันจะช่วยให้เกิดพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม ดังจะอธิบายไว้ในส่วนถัดไป

เสริมสร้างทุนทางสังคมด้วยการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย

แนวคิดด้านทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นการมองภาพองค์ประกอบที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนหรือสังคมหนึ่ง โดยมุ่งให้ความสำคัญกับการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือปัจจัยที่เกื้อหนุนให้สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่นมากขึ้น ทุนทางสังคมนี้ไม่ได้ตั้งแต่ระดับสังคมไปจนถึงระดับจุลภาคที่มองย่อยลงไป ในความสัมพันธ์ระดับบุคคล มีทั้งแบบที่มองเห็นได้ยาก คือเป็นทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกรัก ความเชื่อ ทศนคติ เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจกัน การยึดถือคุณค่าร่วมกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน และแบบที่มองเห็นได้จากภายนอกในรูปแบบสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเครือข่ายแบบแผนพฤติกรรม บทบาทของแต่ละบุคคล

Coleman (1990) อธิบายว่าทุนทางสังคมมีความเกี่ยวข้องกับโครงสร้างต่าง ๆ ที่เอื้อให้บุคคลกระทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันได้ เปรียบเสมือนทุนชนิดอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดผลผลิตได้เช่นกัน แต่จะแตกต่างตรงที่ทุนทางสังคมเป็นเรื่องความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมและใช้หน่วยวัดเป็นตัวเลขได้ยาก เราจะสังเกตรูปแบบทุนทางสังคมได้จากระดับความไว้วางใจซึ่งกันและกันซึ่งต้องอาศัยการสังเกตในสถานการณ์จริง ช่องทางเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารโดยสังเกตว่าการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างสมาชิกเกิดขึ้นอย่างไร และการแลกเปลี่ยนบรรทัดฐานหรือค่านิยมซึ่งสังเกตได้จากการที่สมาชิกทำงานร่วมกันบนเป้าหมายเดียวกันโดยปราศจากความเห็นแก่ตัว

สำหรับแนวคิดถัดมาจะมองทุนทางสังคมในระดับกว้างขึ้น ครอบคลุมประเด็นทางการเมืองการปกครองไว้ด้วย เป็นแนวคิดเกี่ยวกับกลไกที่ทำให้ชุมชนหรือสังคมดำรงอยู่ได้ โดย Putnam (as cited in MacCallum et al., 2010) มองว่ากลไกที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมประกอบด้วย การสร้างเครือข่าย บรรทัดฐานทางสังคม และการไว้วางใจ อันเป็นกลไกที่ทำให้ชุมชนและสังคมเข้มแข็ง และขับเคลื่อนต่อไปได้

แนวคิดทุนทางสังคมเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญหรือได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นในประเทศไทยภายหลังการเผชิญวิกฤติเศรษฐกิจครั้งสำคัญเมื่อปี พ.ศ. 2540 นักวิชาการไทยที่นำแนวคิดทุนทางสังคมมาประยุกต์ใช้ในประเทศไทยได้มีการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทยมากขึ้น ประเทศไทยมีภูมิปัญญาหรือชุดความรู้บางประการที่แฝงอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว ดังนั้นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงค่อนข้างมากและเป็นรูปธรรมจะเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งครอบคลุมถึงความสามารถในการแก้ปัญหาและปรับตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่นการขับเคลื่อนวัฒนธรรมในชุมชนโคกสลุงด้วยการสร้างพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ญฯ ในลักษณะพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (living museum) ได้ถนอมเรือนเป็นที่ตั้งที่ทอผ้าหลังใหญ่ ใช้จัดแสดงวิธีทอผ้าแบบโบราณ มีผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเป็นนักแสดง ส่วนลานหน้าพิพิธภัณฑ์เป็นพื้นที่ร้องเพลงรำไทونอันเป็นเพลงพื้นบ้านของชาวไทยเบ็ญ

การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาศักยภาพคนผ่านการท่องเที่ยวยังปรากฏให้เห็นในกระบวนการทำงานของทราเวลลิ่งกับชุมชนที่ร่วมทำงานพัฒนาด้วย ได้แก่ ชุมชนป้อมมหากาฬ ชุมชนบ้านบาตร ชุมชนวังกรมฯ และชุมชนนางเล็ง ที่ใช้วิถีความเป็นเมืองเก่าและวัฒนธรรมดั้งเดิมมาเป็นเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสบรรยากาศ เช่น บ้านไม้โบราณ การปั้นเศียรพ้อแก่ การทำบาตรด้วยมือ ละครชาตรี เป็นต้น ทั้งนี้องค์ประกอบสำคัญใน

การพัฒนาทุนทางสังคมคือการสร้างโอกาสและเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนได้มาปฏิสังสรรค์กัน โดยเฉพาะพื้นที่ภายในบริเวณชุมชนที่เป็นทั้งพื้นที่ตามธรรมชาติหรือองค์กรสถาบันต่างๆ ในชุมชน

นอกจากนี้การเปลี่ยนมุมมองและทัศนคติที่เด็กหรือเยาวชนกับผู้สูงอายุมีต่อกันให้เป็นไปได้ในทิศทางที่ดีขึ้นนับเป็นเป้าหมายสำคัญมากในการสร้างทุนทางสังคม ตามที่ Schuller, Brasset-Grundy, Green, Hammond, and Preston (2002) ได้อธิบายว่าการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย (Intergenerational Learning)³ ช่วยสร้างทุนทางสังคมได้ โดยให้เหตุผลว่าการนำผู้สูงอายุและเด็กหรือเยาวชนในชุมชนมาทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเป็นการช่วยเพิ่มพูนและบูรณะเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ให้เข้มแข็งขึ้น ทั้งยังช่วยสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ซึ่งมักประสบปัญหาช่องว่างระหว่างวัย

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัยยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดบรรทัดฐานหรือค่านิยม รวมทั้งสร้างความเข้าใจและความเคารพซึ่งกันและกันระหว่างประชากรสองกลุ่มนี้ ทั้งยังมีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติส่วนบุคคล ทำให้บุคคลมีส่วนร่วมในชุมชนหรือสังคมมากขึ้น (Boström, 2009; Coleman, 1990)

ตัวอย่างชุมชนที่มีปัญหาช่องว่างระหว่างวัยคือชุมชนบ้านบาตร ซึ่งกำลังเผชิญกับสถานการณ์ “วัยาคติ” (Ageism)⁴ ในชุมชน กล่าวคือ หลาย

³ การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัย (Intergenerational Learning) หมายถึง การที่ประชากรต่างวัยมาทำกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นได้ทั้งแบบทางการ เช่น ในสถานศึกษาหรือสถานที่ทำงาน และแบบไม่เป็นทางการ เช่นระหว่างสมาชิกในครอบครัว

⁴ วัยาคติ (Ageism) หมายถึง อคติหรือทัศนคติในแง่ลบที่บุคคลมีต่อกลุ่มคนที่มีอายุแตกต่างจากตน โดยส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในบริบททัศนคติเชิงลบที่มีต่อผู้สูงอายุ

ครอบครัวในชุมชนบ้านบาตรยังคงทำบาตรด้วยมือกันอยู่ แต่ไม่มีการถ่ายทอดทักษะนี้สู่เด็กและเยาวชน เพราะผู้ใหญ่บางคนมองว่าเด็กไม่สามารถทำงานแบบนี้ได้ วิธีคิดดังกล่าวสื่อถึงการมีทัศนคติเชิงลบแบบเหมารวมต่อศักยภาพของกลุ่มเด็กและเยาวชน

จะเห็นได้ว่าทุกพื้นที่ไม่ได้ตัดขาดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุกับเยาวชนคนรุ่นหลังออกจากกัน แต่กลับให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นและกระบวนการเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นระหว่างประชากรสองกลุ่มนี้ กระบวนการสร้างทุนทางสังคมเหล่านี้ยังเป็นตัวช่วยให้บุคคลที่ถูกผลักไปอยู่ชายขอบระบบเศรษฐกิจได้ใช้ความสัมพันธ์ของทุนนี้มาชดเชยทุนทางเศรษฐกิจ เช่น ผู้สูงอายุและวัยรุ่นที่ได้รับผลกระทบจากค่านิยมที่มุ่งเน้นคุณค่าทางเม็ดเงิน ทำให้ผู้สูงอายุถูกมองว่าเป็นภาระเนื่องจากไม่สามารถให้ผลผลิตที่คุ้มค่าเป็นตัวเงินได้ เช่นเดียวกับกลุ่มเด็กหรือวัยรุ่นที่มีถูกมองว่าไม่มีศักยภาพเพียงพอสำหรับการทำงานที่มีคุณค่า

5) เครือข่ายและกัลยาณมิตร

คำกล่าวที่ว่า “คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย” เป็นข้อความที่คุ้นหูกันมาเป็นเวลานานแล้ว และดูเหมือนว่าจะนำมาปรับใช้ได้หลายสถานการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำงานขับเคลื่อนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ไปจนถึงระดับจังหวัด ประเทศ หรือระหว่างประเทศ การสร้างเครือข่ายระหว่างบุคคล องค์กร และสังคม รวมทั้งการมีกัลยาณมิตรที่เกิดขึ้นบนรากฐานความเชื่อถือไว้วางใจกัน ถือคุณค่าและเป้าหมายร่วมกัน นับเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเพิ่มระดับทุนทางสังคมในชุมชน กลุ่ม หรือองค์กรต่าง ๆ ดังการทำงานภายในมูลนิธิบ้านครูน้ำที่ประกอบด้วยสมาชิกครูข้างถนนซึ่งเคยเป็นเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติผู้เติบโต

“

การเชื่อมโยงเครือข่ายด้วยความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้น
 ในกลุ่มที่มีอุดมการณ์ คุณลักษณะ ความถนัดใกล้เคียงกัน
 หรือเผชิญปัญหาอุปสรรคร่วมกันมานานจนเกิดความ
 ไว้วางใจและเชื่อใจกันมีจุดเด่นคือ ความไว้นือเชื่อใจ
 เป็นตัวช่วยให้การทำงานในพื้นที่เป็นไปได้ง่าย
 และลดต้นทุนด้านอื่นลง

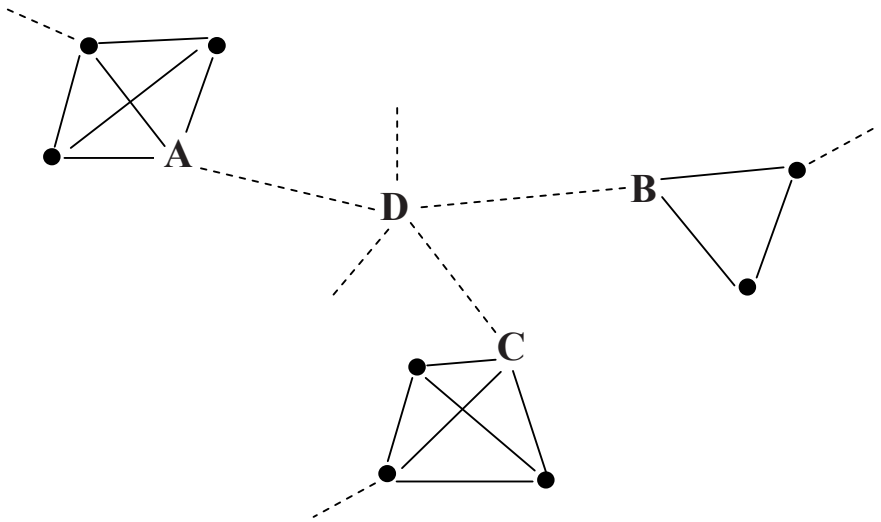
”

มาพร้อมกับการรับรู้ปัญหาในพื้นที่ การทำงานขับเคลื่อนชุมชนโคกสูงโดย
 อาศัยความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านและเยาวชนในชุมชนซึ่งมีความสัมพันธ์
 ใกล้ชิดกันเชิงเครือญาติ และการทำงานภายในกลุ่มทราเวลล์ซึ่งสมาชิก
 แต่ละคนเป็นเพื่อนที่มีเป้าหมายอยากทำงานเพื่อสังคมร่วมกันมาก่อน
 เป็นคนรุ่นใหม่ชนชั้นกลางที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองและมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน

การเชื่อมโยงเครือข่ายด้วยความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้น (strong ties)⁵ ในกลุ่มที่มีอุดมการณ์ คุณลักษณะ ความถนัดใกล้เคียงกัน หรือเผชิญปัญหา อุปสรรคร่วมกันมานานจนเกิดความไว้วางใจและเชื่อใจกันตามที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้มีจุดเด่นคือ ความไว้วางใจเชื่อใจเป็นตัวช่วยให้การทำงานในพื้นที่เป็นไปได้ง่ายและลดต้นทุนด้านอื่นลง เช่น หากครูข้างถนนของมูลนิธิบ้านครูน้ำส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่ การสร้างความเข้าใจในการทำงานกับเด็กไร้สัญชาติในพื้นที่คงยากขึ้น หรือหากกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้งที่ได้รับการบ่มเพาะให้เตรียมตัวก้าวขึ้นมาเป็นผู้ขับเคลื่อนชุมชนต่อไปเป็นเด็กและเยาวชนที่ไม่ได้เกิดและเติบโตในชุมชนโคกสูง คงสร้างสำนักแห่งการเป็น คนรากเดียวกันได้ยากขึ้น (Friedrich et al., 2009; Granovetter, 1973; Williams & Durrance, 2008)

อย่างไรก็ตาม การสร้างเครือข่ายกับบุคคล องค์กร ภาคีภายนอกที่มีความแตกต่างจากกลุ่มตนเองนั้นเป็นประโยชน์ต่อการเปิดมุมมอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อีกทั้งยังช่วยเกื้อหนุนให้การทำงานขับเคลื่อนบรรลุเป้าหมายได้สะดวกขึ้น ดังที่ในพื้นที่ทั้งสามแห่งพยายามสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคีเครือข่ายทางวิชาการต่าง ๆ กลุ่มคนทำงานในพื้นที่ องค์กรอิสระ สถานศึกษา รวมทั้งโครงการผู้นำแห่งอนาคตด้วย จุดแข็งของ

⁵ ความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้น (strong ties) และความสัมพันธ์แบบหลวม (weak ties) เป็นคำที่ใช้อธิบายรูปแบบความสัมพันธ์ในแนวคิดการสร้างเครือข่าย โดยมองว่าบุคคลจะมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นทั้งแบบสนิทแน่นแฟ้น ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน หรือต้องมีคุณลักษณะบางอย่างที่ได้เปรียบ เช่น เป็นสมาชิกในครอบครัว ในขณะที่ความสัมพันธ์แบบหลวมจะใช้เวลาน้อยกว่าและง่ายกว่า แต่อาจต้องมีประเด็นที่สนใจร่วมกัน

ภาพที่ 3

เส้นความสัมพันธ์ของเครือข่ายการนำร่วม

— แทนความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้น (strong ties)

- - - - แทนความสัมพันธ์แบบหลวม (weak ties)

ที่มา : ประยุกต์จาก “The strength of weak ties,”

โดย M. S. Granovetter, 1973,

American Journal of Sociology, 78(6), pp. 1360-1380.

ความสัมพันธ์แบบหลวม (the strength of weak ties)⁶ นี้คือการเปิดโอกาสในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล และแนวคิดที่แตกต่างจากกลุ่มตน เพื่อนำไปบูรณาการให้เกิดประโยชน์สูงสุด และหากมีการเชื่อมโยงกับองค์กรหรือหน่วยงานซึ่งมีเครือข่ายที่มีเป้าหมายคล้ายกับกลุ่มตน ก็ยิ่งช่วยลดระยะเวลาสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายนั้น Granovetter (1973) เคยอธิบายไว้ว่า ถ้า A มีเครือข่ายกับ B และ A มีเครือข่ายกับ C จะเพิ่มโอกาสให้ B กับ C เชื่อมโยงกันมากขึ้น

เมื่อพิจารณาการทำงานในพื้นที่กรณีศึกษาร่วมกับภาพที่ 3 หากเปรียบ A, B และ C เป็นครูน้ำ พ่อมืด และคานนท์ ตามลำดับ โดยมีเส้นทึบแทนความสัมพันธ์แบบแน่นแฟ้นที่เชื่อมโยงกลุ่มตนบนฐานการไว้วางใจกัน จุดดำในพื้นที่ A ก็เปรียบได้กับกลุ่มครูข้างถนนและเจ้าหน้าที่มูลนิธิบ้านครูน้ำ จุดดำในพื้นที่ B เปรียบได้กับกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง กลุ่มครูภูมิปัญญา กลุ่มอาชีพทอผ้า กลุ่มโฮมสเตย์ และกลุ่มอื่นๆ ที่มีรากความเป็นชุมชนโคกสูงร่วมกัน จุดดำในพื้นที่ C เปรียบได้กับสมาชิกทีมทราเวลล์ ในขณะที่ D เป็นบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กร ที่เปิดโอกาสให้ทั้งสามพื้นที่ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน อาจเปรียบได้กับโครงการผู้นำแห่งอนาคต ซึ่งมีบทบาทเป็นจุดเชื่อมต่อหนึ่งที่คอยเชื่อมโยงกลุ่มคนหรือหน่วยงานต่างๆ ไว้ และเกื้อหนุนให้พวกเขาเหล่านี้เดินทางมาพบกันง่ายขึ้น

⁶ จุดแข็งของความสัมพันธแบบหลวม (the strength of weak ties) เป็นแนวคิดที่อธิบายถึงจุดแข็งของความสัมพันธแบบหลวมในการสร้างเครือข่าย โดยความสัมพันธ์แบบนี้จะช่วยเชื่อมสะพานระหว่างกลุ่มต่างๆ และการรวมกลุ่มกันของสมาชิกทั้งหมดจะช่วยทำให้องค์กรหรือสังคมขับเคลื่อนด้วยความร่วมมือกัน

สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแพร่อุดมการณ์และหาแนวร่วม

การเคลื่อนไหวทางสังคมซึ่งเป็นการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันกระทำกิจกรรมบางอย่าง (collective action) โดยมุ่งหวังให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่กลุ่มตนปรารถนามักเป็นเรื่องที่นักวิชาการทางสังคมศาสตร์หลากหลายสาขาให้ความสนใจในประเด็นเงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหว ทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และอื่น ๆ แม้การเคลื่อนไหวทางสังคมจะปรากฏให้เห็นในหน้าประวัติศาสตร์โลกมาตลอดแต่ที่ผ่านมากการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความคิด และอุดมการณ์ของกลุ่มนักเคลื่อนไหวยังไม่สามารถกระจายไปสู่กว้างขวางเช่นในปัจจุบัน การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดดโดยเฉพาะระบบการสื่อสารสมัยใหม่ประเภทสื่อสังคมออนไลน์ (social media) เช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ยูทูบ ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เรื่องราวการเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกได้รับการเผยแพร่ไปสู่กลุ่มคนมากมายโดยไม่มีข้อจำกัดเชิงกายภาพอีกต่อไป

ปรากฏการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์โลกซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังของสื่อสังคมออนไลน์ในฐานะกลไกขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ “อาหรับสปริง” (Arab Spring) อันเป็นเหตุการณ์ที่ประชาชนในประเทศกลุ่มอาหรับรวมตัวกันลุกฮือขึ้นต่อต้านรัฐบาลและเรียกร้องเสรีภาพเพราะปัญหาความยากจนและการแบ่งปันผลประโยชน์ให้แก่ประชาชนอย่างไม่เป็นธรรม โดยกลุ่มผู้เคลื่อนไหวใช้สื่อสังคมออนไลน์เป็นเครื่องมือในกระบวนการรณรงค์ ทั้งนัดหมายหยุดงาน ระดมพล และสร้างความตระหนักต่อประเด็นนี้ ในอดีตการรวมกลุ่มกันเพื่อเผยแพร่ข้อมูลหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นมักกระทำผ่านกลุ่มทางสังคมนรูปแบบอื่นๆ เช่น กลุ่มในมหาวิทยาลัย ร้านกาแฟ การประชุมกลุ่ม เป็นต้น แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบไปเป็นทางสื่อสังคมออนไลน์มากขึ้น ทำให้ประชาชนทั่วไป นักกิจกรรม องค์กรอิสระ

ต่าง ๆ ได้มีโอกาสเผยแพร่ความคิดเห็นหรืออุดมการณ์ออกสู่สาธารณะ เป็นวงกว้าง แตกต่างจากเดิมที่โอกาสในการเข้าถึงสื่อกระแสหลักมักถูก จำกัดอยู่เพียงกลุ่มผู้มีอำนาจและเงินทุน (Lim, 2012; Ozalp, 2013)

ทุกพื้นที่ในงานวิจัยชิ้นนี้มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อเผยแพร่ข้อมูล การทำงานขับเคลื่อน เช่น มูลนิธิบ้านครูน้ำจัดทำแฟนเพจในเฟซบุ๊กเพื่อ ประชาสัมพันธ์การทำงาน มีการอัปโหลดคลิบกิจกรรมการพัฒนาเด็กลงใน ยูทูป เช่นเดียวกับชุมชนโคกสูงก็มีแฟนเพจสำหรับประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยววิถีชุมชนและกิจกรรมต่าง ๆ แต่กลุ่มที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในเรื่อง การใช้สื่อสังคมออนไลน์คือทราเวลล์ พวกเขาใช้สื่อนี้เป็นเครื่องมือรวมกลุ่ม คนรุ่นใหม่ที่ยากเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมให้มาร่วมกันทำงาน อาสาสมัครต่าง ๆ เช่นโครงการ Neighbor Ranger นอกจากนี้ยังใช้เป็น เครื่องมือดึงนักท่องเที่ยวมายังชุมชนต่าง ๆ เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาอย่าง ยั่งยืนด้วยการท่องเที่ยววิถีชุมชนตามเป้าหมายที่วางไว้

หากพิจารณาตามการวิเคราะห์ข้างต้น ดูเหมือนการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารและอุดมการณ์ด้วยช่องทางสื่อสังคมออนไลน์จะเป็นเรื่องง่าย ทว่า มูลนิธิบ้านครูน้ำและชุมชนโคกสูงกลับมีความเห็นว่าการใช้สื่อสังคม ออนไลน์เพื่อนำเสนอจุดยืนและการดำเนินงานต่าง ๆ ของพื้นที่ตนเองยังไม่ ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร (พิจารณาจากจำนวนผู้เข้าชมเพจหรือคลิบวิดีโอ) ความท้าทายจึงน่าจะอยู่ที่ว่าทำอะไรให้ได้รับความสนใจจากผู้รับสารเพื่อ เข้าไปสร้างแรงสั่นสะเทือนภายในใจผู้รับสารได้

จากการถอดบทเรียนกระบวนการทำงานของทราเวลล์พบว่าองค์ ประกอบที่ส่งผลให้การใช้สื่อสังคมออนไลน์มีพลังมากขึ้น คือ 1) ลงข้อมูล อย่างสม่ำเสมอ 2) เนื้อหาน่าสนใจในมุมมองกลุ่มเป้าหมาย และ 3) ช่วง เวลาลงข้อมูล โดยองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดคือข้อ 2 จะทำอะไรให้กลุ่ม เป้าหมายรู้สึกว่่าเนื้อหาน่าสนใจ กระบวนการนี้ต้องอาศัยทักษะที่ซับซ้อน

ขึ้น เช่นทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมาย (empathize) เนื่องจากเป้าหมายการใช้สื่อคือต้องการทำให้คนอื่นสนใจ ผู้ใช้สื่อจึงจำเป็นต้องเข้าใจกลุ่มเป้าหมายอย่างถ่องแท้เสียก่อน โดยอาจใช้กระบวนการสังเกต สัมภาษณ์ หรือสวมบทบาทให้ตนเองเป็นกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งทักษะนี้เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในกระบวนการคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking)⁷ เมื่ออ่านมาถึงจุดนี้อาจเกิดข้อสงสัยขึ้นว่าสมาชิกในชุมชนหรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการใช้สื่อให้มีประสิทธิภาพต้องมีทักษะนี้กันทุกคนเลยหรือไม่ เพราะปัญหาที่ต้องเผชิญกันหน้างานมีให้แก้อยู่ทุกวัน หากต้องเพิ่มทักษะทุกด้านคงเป็นเรื่องยาก คำตอบจึงอาจอยู่ที่การแสวงหาเครือข่ายที่มีความถนัดหรือเชี่ยวชาญในด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ และเลือกหยิบใช้ทักษะเหล่านี้จากเครือข่าย

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการนำร่วมดำเนินไปบนหลักการสำคัญ ได้แก่ การตระหนักว่าการนำร่วมเป็นกระบวนการที่เลื่อนไหลไม่ตายตัว แปรเปลี่ยนตามสถานการณ์ การเชื่อมั่นว่าสมาชิกทุกคนมีภาวะการนำอยู่ภายในตนเองหรือเชื่อในศักยภาพของคนทั้งกลุ่มคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ มีความเปิดกว้าง พร้อมจะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ และเต็มใจจะเปลี่ยนแปลงตนเอง มีการแบ่งปันข้อมูลซึ่งกันและกัน สร้างความไว้วางใจอันจะช่วยทำให้สมาชิกรู้สึกว่ามีพื้นที่นั้นๆ ปลอดภัยสำหรับการสื่อสารกับผู้อื่น และนำไปสู่ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายและกัลยาณมิตรจะช่วยเพิ่มแรงสนับสนุนในการขับเคลื่อนสังคมบนพื้นฐานการมีเป้าหมายร่วมกัน

⁷ การคิดเชิงออกแบบ (Design Thinking) เป็นกระบวนการคิดเพื่อออกแบบหรือสร้างสรรค์แนวทางพัฒนาหรือนวัตกรรมอย่างเป็นระบบโดยมุ่งเน้นคนเป็นศูนย์กลาง เริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจปัญหาอย่างลึกซึ้งและตีความระบุปัญหาออกมา จากนั้นระดมความคิดเห็นที่หลากหลายมาสร้างไอเดียและทดสอบไอเดียเพื่อพัฒนาต้นแบบแนวทางหรือนวัตกรรม (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ <http://dschool.stanford.edu/dgifi/>)

โมเดลการขับเคลื่อนสังคมผ่านภาวะการนำร่วม

ในส่วนที่แล้วผู้เขียนได้เริ่มต้นและปิดท้ายด้วยองค์ประกอบพื้นฐานในการนำร่วม นั่นคือการมีเป้าหมายร่วมกัน บุคคลในพื้นที่งานวิจัยทั้งสามแห่งล้วนมีเป้าหมายร่วมกันคืออยากเห็นสังคมดีขึ้น โดยมีวิกฤติหรือปัญหาจากภายนอกเป็นตัวสร้างแรงกระแทกกับแรงขับที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล แรงขับนี้อาจเป็นทั้งแรงขับเชิงลบหรือแรงขับเชิงบวก แต่คนที่จะถูกขับเคลื่อนมาจัดการกับอะไรบางอย่างเพื่อเป้าหมายนี้ต้องมีคุณลักษณะสำคัญคือ**สำนึกทางสังคม** ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางการกระทำให้บุคคลนั้นปฏิบัติโดยใช้จริยธรรมเป็นพื้นฐาน สำนึกทางสังคมอาจเกิดขึ้นกับบุคคลเพียงคนเดียวก่อนหรือเกิดขึ้นกับหลายๆ คนพร้อมกัน และบางครั้งอาจเป็นแค่เมล็ดพันธุ์อยู่ในตัวบุคคลที่ยังไม่รู้ว่าจะตนเองมีคุณลักษณะนี้ แต่เมื่อมีคนมาช่วยจุดประกายก็อาจทำให้สำนึกทางสังคมปรากฏชัดขึ้น

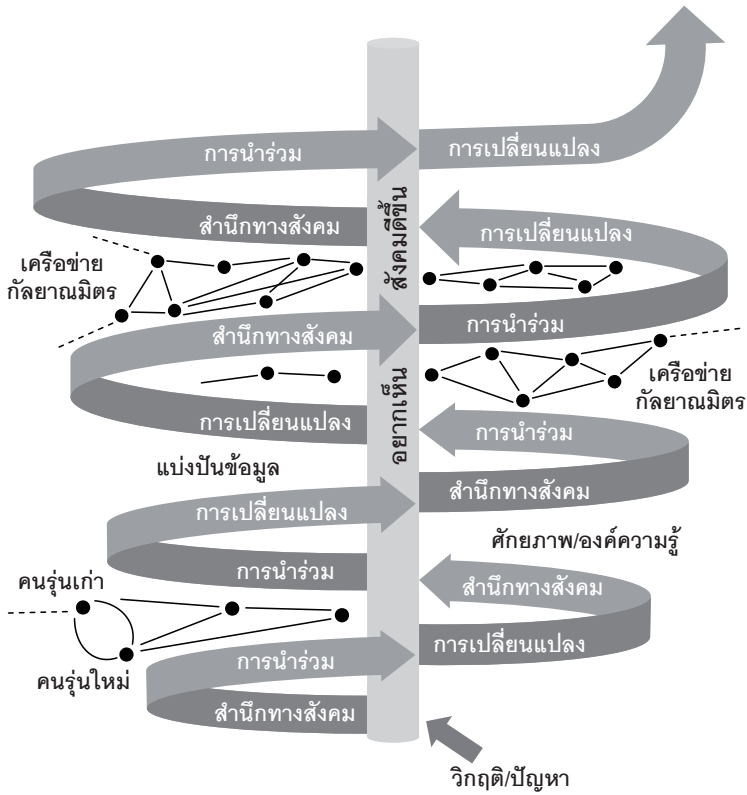
จากนั้นจึงนำไปสู่การลงมือปฏิบัติที่กระทำผ่านกระบวนการนำร่วม อันเป็นเวลาแห่งการสร้างเครือข่ายกับบุคคลและกัลยาณมิตรที่มีเป้าหมายเดียวกัน โดยใช้ศักยภาพและองค์ความรู้ช่วยขับเคลื่อน ศักยภาพที่ว่าเป็นทั้งความเชื่อมั่นในศักยภาพและตัวศักยภาพที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังต้องอาศัยการเชื่อมโยงคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ไว้ด้วยกัน และการแบ่งปันข้อมูลที่เป็นประโยชน์กันในกลุ่ม ในระหว่างเส้นทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยการนำร่วมนี้บุคคลต้องพบกับประสบการณ์ใหม่ๆ ผู้คนหลากหลายที่มีความคิดความเชื่อต่างจากตน ความสำเร็จและอุปสรรค ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัวคนทำงานและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในระยะถัดไป เมื่อกระบวนการขับเคลื่อนแบบนี้มีเครือข่ายที่มีเป้าหมายร่วมเพิ่มขึ้น การทำงานในโมเดลนี้ก็จะมีขยายขึ้นไปเรื่อยๆ และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่มีระดับใหญ่ขึ้น

“

บุคคลในพื้นที่งานวิจัยทั้งสามแห่งล้วนมีเป้าหมายร่วมกัน คืออยากเห็นสังคมดีขึ้น โดยมีวิกฤติหรือปัญหาจากภายนอกเป็นตัวสร้างแรงกระตุ้นกับแรงขับที่มีอยู่ภายในตัวบุคคล แต่คนที่จะลุกขึ้นมาจัดการกับอะไรบางอย่างเพื่อเป้าหมายนี้ต้องมีคุณลักษณะสำคัญ คือผู้นำทางสังคม

”

จากองค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนภาวะการนำร่วมในพื้นที่ ผู้เขียนจึงสรุปเป็นโมเดลการทำงานขับเคลื่อนสังคมเพื่อเป็นทางเลือกสำหรับนำไปประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นๆ เรื่องราวภายในโมเดลนี้ประกอบด้วยวิกฤติหรือปัญหาและองค์ประกอบการนำร่วม ซึ่งดำเนินไปด้วยการเชื่อมร้อย 3 เสาหลักแห่งภาวะการนำกระบวนการนวัตกรรมที่โครงการผู้นำแห่งอนาคตใช้เป็นแกนการทำงาน ได้แก่ คนที่มีผู้นำทางสังคม คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม (ภาวะการนำเชิงจริยธรรม : Ethical Leadership) ลุกขึ้นมาทำงานขับเคลื่อนผ่านกระบวนการนำร่วม (ภาวะการนำร่วม : Collective Leadership) ซึ่งเชื่อมโยงผู้คนที่มีความหมายร่วมกันมาขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับตนเอง องค์กร และสังคม (ภาวะการนำเพื่อการเปลี่ยนแปลง : Transformative Leadership) ดังแสดงไว้ในภาพที่ 4

ภาพที่ 4
โมเดลการขับเคลื่อนสังคมผ่านภาวะการนำร่วม

ที่มา : ผลการศึกษา

จากการถอดบทเรียนครั้งนี้ การนำร่วมที่มีจริยธรรมเป็นพื้นฐานดูเหมือนจะเป็นกระบวนการอันนำไปสู่การขับเคลื่อนในทุกพื้นที่ซึ่งมีบริบทแตกต่างกัน ส่งผลให้แต่ละบุคคลแต่ละพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับแตกต่างกันไป ทว่าความท้าทายสำคัญที่อาจต้องเผชิญต่อจากนี้คือความยั่งยืน โดยสรุปได้เป็น 3 ประเด็นสำคัญดังนี้

1) การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเปรียบเสมือนตัวเสริมแรงในการรวบรวมองค์ประกอบ การนำร่วมไว้ด้วยกัน หากพื้นที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคนี้อาจทำให้องค์ประกอบการนำร่วมไม่สามารถดำเนินไปอย่างราบรื่น ดังที่สมาชิกบางกลุ่มในชุมชนโคกสูงมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะสืบสานการพัฒนาโคกสูงในระยะยาวด้วยการพัฒนากลุ่มแกนนำเยาวชนเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ้ง เพราะมองว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องเสียเวลาสำหรับลูกหลานซึ่งควรใช้เวลาไปกับเรื่องเรียนหรือช่วยงานบ้านมากกว่า เมื่อผู้ปกครองไม่ให้ความร่วมมือจึงส่งผลกระทบต่อกระบวนการสานต่อบทบาทการพัฒนาพื้นที่โดยคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นองค์ประกอบจำเป็นในการนำร่วม เช่นเดียวกับการท่องเที่ยววิถีชุมชนโดยชุมชนที่ทราเวลล์พยายามผลักดันอยู่นี้ หากสมาชิกในชุมชนเองไม่ให้ความร่วมมือดังที่ประสบปัญหาอยู่ในบางชุมชน คงยากที่จะขับเคลื่อนต่อไปบนฐานความยั่งยืนของชุมชน นอกจากนี้ด้วยเหตุที่สมาชิกทราเวลล์เป็นคนนอกพื้นที่ การเข้าไปสร้างความยั่งยืนในชุมชนซึ่งไม่ใช่พื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่จึงเป็นอีกหนึ่งความท้าทายที่ทราเวลล์ต้องข้ามผ่านไปให้ได้

2) ภาวะภายในของคนทำงาน

ไม่ว่าวิกฤติจากภายนอกจะรุนแรงเพียงใด ความสามารถในการรับแรงปะทะจากปัญหาต่าง ๆ ล้วนมาจากสภาวะภายในตัวบุคคล การดูแลภาวะ

ภายในของคนทำงานและสมาชิกในทีมจึงเป็นความท้าทายที่คนทำงานในพื้นที่ต้องให้ความสำคัญ การทำงานที่ต้องช่วยเหลือ ดูแลผู้อื่นและจัดการแก้ปัญหาตรงหน้าตลอดเวลาอาจทำให้คนทำงานหลงลืมการหันกลับมาดูแลสภาวะภายในจิตใจตนเอง ลืมรักและเมตตาตนเอง ไม่มีโอกาสใช้เวลาใคร่ครวญถึงเป้าหมายสำคัญในชีวิต บางพื้นที่ก็ประสบกับภาวะการยึดมั่นในตัวผู้นำมากจนอาจกลายเป็นการตีกรอบความคิดให้คนทำงานรุ่นหลัง เพราะยังขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง เช่นกลุ่มครูข้างถนนในมูลนิธิบ้านครูน้ำที่มีความกังวลถึงอนาคตว่าหากครูน้ำว่างมือ ตนเองจะสานต่องานขับเคลื่อนนี้ได้หรือไม่ ทั้งที่ตนก็เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนนี้มาตลอด การเปิดพื้นที่หรือให้เครื่องมือที่จะทำให้พวกเขาตระหนักถึงศักยภาพภายในของตนเองจึงอาจเป็นหนทางให้พวกเขาก้าวข้ามอุปสรรคนี้ไปได้

3) การสอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิต

การทำงานขับเคลื่อนสังคมส่วนใหญ่เป็นการทำงานที่ใช้หัวใจนำ และมันมักจะเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในวิถีชีวิตคนทำงานจนไม่สามารถแยกเวลาทำงานกับเวลาสำหรับชีวิตส่วนตัวออกจากกันได้อย่างชัดเจน แตกต่างจากการทำงานในระบบกระแสหลักทั่วไปที่มีชั่วโมงทำงานชัดเจน ความท้าทายในมิตินี้แสดงให้เห็นผ่านความกังวลใจของคนรุ่นหลังที่จะก้าวเข้ามาสานต่องานมูลนิธิบ้านครูน้ำซึ่งมีวิถีการทำงานที่ไม่สอดคล้องกับการใช้ชีวิตครอบครัวทั่วไป นอกจากมิติเรื่องเวลาแล้ว มิติทางเศรษฐกิจก็อาจเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน เพราะแม้คนทำงานจะไม่ได้ให้คุณค่ากับเงินว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในชีวิต แต่ตราบดีที่ยังไม่ได้ถอนตัวเองออกจากสังคมที่มีระบบทุนนิยมเป็นตัวขับเคลื่อนประเทศอยู่ก็คงปฏิเสธเรื่องเงินไม่ได้ ดังที่การทำงานพัฒนาชุมชนโคกสูงส่วนใหญ่เป็นรูปแบบอาสาสมัคร จึงอาจไม่ตอบสนองความเพียงพอด้านรายได้ให้แก่คนทำงาน คนที่อาสามาทำงานขับ

เคลื่อนไหวจริงๆ จึงยังจำกัดอยู่แค่กลุ่มคนที่ไม่ได้ทำงานประจำ และสภาวะเช่นนี้ย่อมส่งผลต่อคนรุ่นถัดไปที่จะเข้ามาสานงาน

เอกสารอ้างอิง

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณะ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ประชา หุตานวัตร. (2559). *ผู้นำที่แท้ มรรควิธีของเล่าจื๊อ ฉบับกะทัดรัด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม: โครงการผู้นำแห่งอนาคต ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. (2556). *ภาวะผู้นำ : ทฤษฎี การวิจัย และแนวทางสู่การพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หนึ่ง ระยะที่ 1* (พ.ศ. 2504-2506). สืบค้นจาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3776
- Armour, S. (2005, November 6). Generation Y: They've arrived at work with a new attitude. *USA Today*.
- Berman, S. (1997). *Children's social consciousness and the development of social responsibility*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Boström, A. (2009). Social capital in intergenerational meetings in compulsory schools in Sweden. *Journal of Intergenerational Relationships*, 7(4), 425-441.
- Brown, S., Carter, B., Collins, M., Gallerson, C., Giffin, G., Greer, J., Griffith, R., Johnson, E., & Richardson, K. (2009). Generation Y in the workplace. Retrieved from <http://bush.tamu.edu/psaa/capstones/projects/2009/2009GenerationYintheWorkplace.pdf>

- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Foldy, E. G., Goldman, L., & Ospina, S. (2008). Sensegiving and the role of cognitive shifts in the work of leadership. *The Leadership Quarterly*, 19(5), 514-529.
- Friedrich, T. L., Vessey, W. B., Schuelke, M. J., Ruark, G. A., & Mumford, M. D. (2009). A framework for understanding collective leadership: The selective utilization of leader and team expertise within networks. *The Leadership Quarterly*, 20(6), 933-958.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Lim, M. (2012). Clicks, cabs, and coffee houses: Social media and oppositional movements in Egypt. *Journal of Communication*, 62, 231-248.
- MacCallum, J., Palmer, D., Wright, P., Cumming-Potvin, W., Brooker, M., & Tero, C. (2010). Australian perspectives: Community building through intergenerational exchange programs. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(2), 113-127.
- Martin, C. A. (2005). From high maintenance to high productivity: What managers need to know about Generation Y. *Industrial and Commercial Training*, 37(1), 39-44.
- Mesmer-Magnus, J. R., & DeChurch, L. A. (2009). Information sharing and team performance: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 94(2), 535-546.
- Moye, N. A., & Langfred, C. W. (2004). Information sharing and group conflict: Going beyond decision making to understand the effects of information sharing on group performance. *International Journal of Conflict Management*, 15(4), 381-410.
- Newbold, K. B., & Scott, D. M. (2017). Driving over the life course: The auto-mobility of Canada's Millennial, generation X, baby boomer and greatest generations. *Travel Behaviour and Society*, 6, 57-63.

- Northouse, P. G. (2010). *Leadership: Theory and practice* (5th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ozalp, O. N. (2013). The dynamics and potentials of mass protests in Central Asian Republics under the influence of Arab Spring. *Journal of Academic Studies*, 14(56), 215-230.
- Parry, E., & Urwin, P. (2011). Generational differences in work values: A review of theory and evidence. *International Journal of Management Reviews*, 13(1), 79-96.
- Rogers, C. R. (1959). A theory of therapy, personality, and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A study of a science* (Vol. 3, pp. 184-256). New York: McGraw Hill.
- Schlitz, M. M., Vieten, C., & Miller, E. M. (2010). Worldview transformation and the development of social consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 17(7-8), 18-36.
- Schuller, T., Brassel-Grundy, A., Green, A., Hammond, C., & Preston, J. (2002). Learning, continuity and change in adult life. *Wider benefits of learning research report no. 3*. Retrieved from <http://eprints.ioe.ac.uk/5506/1/Schuller2002Learning.pdf>
- Senge, P. M. (1997). The fifth discipline. *Measuring Business Excellence*, 1(3), 46-51.
- W. K. Kellogg Foundation. (2007). *The collective leadership framework: A workbook for cultivating and sustaining community change*. Retrieved from http://www.ethicalleadership.org/uploads/2/6/2/6/26265761/collective_leadership_framework_workbook.pdf
- Williams, K., & Durrance, J. C. (2008). Social networks and social capital: Rethinking theory in community informatics. *The Journal of Community Informatics*, 4(3). Retrieved from <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/465/430>

จุดเริ่มต้น
ของสิ่งที่
ไม่มีวันสิ้นสุด

ในที่สุดเราก็เดินทางมาถึงบทสุดท้ายของเรื่องราวทั้งหมด หากบท
สังเคราะห์ที่เปรียบเสมือนช่วงเวลาแห่งการเดินทางกลับบ้าน ซึ่งเราได้ช่วยกัน
วิเคราะห์และสรุปเรื่องราวมากมายจากการเข้าไปเรียนรู้ภาวะการนำร่วมใน
พื้นที่ทั้งสามแห่ง เนื้อหาส่วนนี้คงเปรียบได้กับช่วงเวลาที่คุณวิจัยทั้งสิ้นเดินทาง
กลับมาถึงบ้าน ปลดกระเป๋าดำเดินทางใบใหญ่ลงจากบ่า เอนหลังพักผ่อน
และหลับตาเพื่อคิดถึงการเดินทางตลอดทั้งปีที่ผ่านมา แน่ใจว่าจุดหมาย
ปลายทางสำคัญบนเส้นทางนี้คือการทำความเข้าใจภาวะการนำร่วมของ
คนทำงานขับเคลื่อนสังคมในแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ดังที่นักเดินทาง
ทั้งหลายเคยกล่าวไว้ว่า บางครั้งสิ่งสำคัญที่แท้จริงในการเดินทางอาจไม่ใช่
แค่จุดหมายปลายทาง แต่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นระหว่างทางต่างหาก ดังนั้น
เนื้อหาในบทนี้จึงเรียบเรียงขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวที่นักวิจัยแต่ละคนได้
ค้นพบระหว่างทาง

โดยไม่ตั้งใจและไม่ได้อวางแผนมาก่อน พวกเราทั้งสี่คนต่างรู้สึกได้ว่าตนเองเติบโตขึ้นจากการทำงานครั้งนี้ แต่การทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงภายใน อาจไม่ใช่เรื่องง่ายนัก การเขียนเนื้อหาในบทนี้จึงได้รับความช่วยเหลือจากพีบีล (อาจารย์อธิษฐาน์ คงทรัพย์) ผู้ทำหน้าที่เป็นโค้ชที่ช่วยให้ค้นลึกลงไปยังโลกภายในของแต่ละคน และทำให้พวกเราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ในที่สุด

มนุษย์มีการเติบโตคล้ายการแตกกิ่งของต้นไม้ แม้จะได้รับปุ๋ยและน้ำเหมือนกันหรือแตกยอดมาจากต้นเดียวกัน แต่กิ่งไม้แต่ละกิ่งย่อมเติบโตไปตามธรรมชาติของตนเอง เรื่องราวในบทนี้จึงแบ่งออกเป็น 4 ส่วนเพื่อให้นักวิจัยแต่ละคนสามารถบอกเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างเต็มที่ เริ่มต้นด้วยคำถามที่ชวนให้สับสนสะท้อนระหว่างการเดินทางของอาจารย์เต๋ย (ดร. กิตติ คงตุก) หัวหน้าทีมผู้เป็นพี่ใหญ่ในโครงการ ซึ่งศึกษาการทำงานของมูลนิธิบ้านครูน้ำ ตามด้วยเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงมุมมองที่มีต่อโลกใบเดิมของอาจารย์แท๊ป (ชลิดา เหล่าจุมพล) นักวิจัยในพื้นที่ชุมชนโคกสูง ต่อด้วยเรื่องราวการค้นพบของอาจารย์ไผ่ (ดร. วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์) นักวิจัยผู้ลงพื้นที่ทำงานร่วมกับกลุ่มทราเวลล์ที่ช่วยจุดประกายและมอบพลังบางอย่างให้แก่เธอ และปิดท้ายด้วยเรื่องราวการเติบโตของอาจารย์แต้ว (ดร. วิฑิตกาญจน์ อัครกรกุล) ผู้ได้ค้นพบโลกภายในของตนเองจากการลงไปทำงานในทั้งสามพื้นที่

ว่ากันว่า การเติบโตภายในคือสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์อย่างไม่ยึดจำกัด และไร้ปลายทาง การเปลี่ยนแปลงของพวกเราครั้งนี้จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งที่ไม่มีความสิ้นสุดอย่างแท้จริง

ความเปลี่ยนแปลงคือนิรันดร์

กิตติ คงตุก

16 เมษายน 2560

“แต่ย...ว่างไหม มาคุยกับพี่หน่อยสิ” เสียงหุ่มๆ อันแสนคุ้นเคยลอยมากับสายลมในห้องทำงานนาร์กะทด์ริตที่เหล่าคณาจารย์คณะวิทยาการ เรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติงานร่วมกัน เจ้าของเสียงเชื้อเชิญนี้คืออาจารย์อ้อ (รศ. ดร. อนุชาติ พวงสำลี) ผู้เริ่มวงสนทนาด้วยการสอบถามถึงความสนใจเข้าร่วมทีมทำโครงการวิจัย “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” เมื่อได้ทราบรายละเอียดโครงการ ผมก็ตอบรับเข้าร่วมด้วยความเต็มใจและรู้สึกตื่นเต้นเป็นอย่างยิ่ง

โจทย์สำคัญคือการลงพื้นที่ศึกษากระบวนการทำงานของกลุ่มคน 3 กลุ่ม ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ ชุมชนโคกสูง และทราเวลล์ ทั้งสามกลุ่มนี้มีทั้งกลุ่มที่ทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างยาวนานและกลุ่มที่เพิ่งเริ่มต้นมาได้ไม่นานนัก แต่ทุกพื้นที่ล้วนมีแนวทางการดำเนินงานเป็นของตัวเองซึ่งทั้งน่าสนใจและแตกต่างกัน ดังรายละเอียดตอนต้นในหนังสือเล่มนี้

หลังจากลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลได้ประมาณ 5 เดือน ผมและทีมนักวิจัยได้รับโจทย์เพิ่มเติมจาก “กก” (กานน คัมพ์ประพันธ์) ผู้ประสานงานวิชาการโครงการผู้นำแห่งอนาคต ซึ่งร่วมทำงานกับเราอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอด ว่าทางโครงการฯ ต้องการให้เพิ่มเติมประเด็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าไปทำงานถอดบทเรียนด้วย โจทย์ดังกล่าวสร้างความประหลาดใจให้พวกเราไม่น้อย เนื่องจากตลอดระยะเวลาการทำงานที่ผ่านมาแทบไม่มีช่วงเวลาใดเลยที่พวกเราหยิบยกประเด็นความเปลี่ยนแปลงภายในตนเองขึ้นมาพูดคุยกัน สิ่งที่น่ามาสังเคราะห์เขียนรายงานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาเสียมากกว่า

โจทย์ใหม่ที่ได้รับอาจไม่จำเป็นต้องลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม แต่มันช่วยให้ผู้ถอดบทเรียนค่อย ๆ เริ่มใคร่ครวญเรื่องราวระหว่างทางมากยิ่งขึ้น ด้วยความต้องการให้เนื้อหาส่วนนี้มีความหมายและสะท้อนความคิดได้ครบถ้วนสมบูรณ์ พวกเราจึงเชิญพี่เปิ้ลเข้ามาช่วยทำหน้าที่พูดคุยสะท้อนคิดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงจากการลงพื้นที่ทำโครงการวิจัยนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2560 ซึ่งเป็นโค้งสุดท้ายของการทำงาน ลำหรับผม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพอจะแบ่งออกได้เป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

ผู้นำและภาวะการนำร่วม

ยอมรับตามตรงว่าเมื่อเริ่มต้นทำงาน ผมมีข้อสงสัยเกี่ยวกับเรื่องภาวะการนำร่วมเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว คือสนใจว่าภาวะดังกล่าวมีอยู่จริงหรือ และถ้ามีอยู่ มันจะมีหน้าตาเป็นอย่างไร ดำรงอยู่ในสภาวะแบบไหน จากความ

เข้าใจเดิมในฐานะนักดนตรีคนหนึ่ง คำว่า “ผู้นำ” ดูจะมีนัยยะทั้งดีและร้ายปะปนกันไป แง่หนึ่งอาจหมายถึงการใช้อำนาจสั่งการควบคุมสิ่งต่างๆ แบบเบ็ดเสร็จโดยบุคคลคนหนึ่ง แต่อีกแง่หนึ่งอาจหมายถึงการปลดปล่อยสร้างความร่วมมือ หรืออำนวยความสะดวกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้คนในสังคมที่ล้วนแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามระหว่างการทำงานที่คณะวิทยาการวิจัย ผมมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมที่โครงการผู้นำแห่งอนาคตจัดขึ้นหลายครั้ง และมี 2 กิจกรรมที่ผมรู้สึกประทับใจมากเป็นพิเศษ เพราะช่วยให้เข้าใจความหมายคำว่า “ผู้นำ” ในมิติที่แตกต่างออกไป คือเวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม (Leadership for Social Facilitation) รุ่นที่ 2 และการเข้าร่วมทีมนักวิจัยเพื่อถอดบทเรียนภาวะการนำร่วม ซึ่งกลายมาเป็นหนังสือเล่มนี้ในเวลาต่อมา

ความเข้าใจที่เปลี่ยนแปลงไปคือได้พบความจริงๆ แล้วผู้นำนั้นมีหลายแบบ แต่มิได้ยึดติดอยู่กับตัวบุคคลอย่างสิ้นเชิง มันคืออู่อุบัติภาวะหรือคุณสมบัติที่คอยผลักดันให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจกัน โดยการสร้างพื้นที่และโอกาสให้มนุษย์สามารถแสดงศักยภาพของตัวเองออกมา เพื่อเดินหน้าสร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในตนเองและต่อสังคมวงกว้าง ความสำเร็จและอุปสรรคที่ผู้นำทั้งสามพื้นที่ได้ข้ามผ่านพิสูจน์ให้เห็นว่าแม้ผู้นำจะมีมากมายหลายแบบ อาทิเช่น ผู้นำเครือข่ายพลเมือง ผู้นำเชิงประเด็น หรือผู้นำที่เป็นนักบริหารยุทธศาสตร์ แต่คุณสมบัติพื้นฐานที่สังคมเรียกร้องต้องการจากผู้นำคือการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมหรือมีจิตสำนึกทางสังคมเป็นพื้นฐาน ผู้นำที่ดีและประสบความสำเร็จมักเป็นผู้นำที่มีประสบการณ์การทำงานจนค้นพบว่า วิธีการนำร่วมซึ่งเหมาะสมกับปัญหาตรงหน้าคือหนทางการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน นั่นเป็นเพราะภาวะผู้นำไม่ใช่แค่เพียงพรสวรรค์ แต่เป็นคุณสมบัติที่ปัจเจกบุคคลมี และพร้อมผลิบบานหากโอกาสอำนวย

การทำงานเป็นทีมบนฐานสหวิทยา

โจทยงานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ผมได้รับโอกาสทำงานรูปแบบใหม่นอกกรอบความคิดเดิมที่คุ้นเคย โดยเฉพาะกับทีมงานซึ่งมีมุมมองต่อปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาแตกต่างกัน ได้แก่ ใฝ่ผู้สนใจด้านศิลปศึกษาโดยเฉพาะเรื่องการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ แต่ผู้มีความถนัดทางประชากรศาสตร์ แท้ปเป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านซากดึกดำบรรพ์ และผม ผู้ใฝ่ใจศึกษาด้านมานุษยวิทยาการดนตรี เมื่อร่วมทีมกันแล้วดูจะเป็นอะไรที่มีทั้งความน่าสนใจผสมกับน่าเป็นห่วงอยู่ในที เพราะหากมีใครคนใดคนหนึ่งทำงานโดยยึดเอาความคิดตนเองเป็นใหญ่ก็คงยากที่จะได้ชิ้นงานซึ่งสามารถสะท้อนเรื่องราวผ่านมุมมองสหวิทยา อันเป็นหลักการสำคัญของคณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ที่นำมาใช้กับโครงการวิจัยชิ้นนี้

สำหรับผมแล้ว การได้ทำงานร่วมกันครั้งนี้เหมือนเป็นธรรมชาติจัดสรร และถือเป็นประสบการณ์ใหม่ที่ต่อยอดการเรียนรู้ให้พวกเราได้เป็นอย่างดี กล่าวคือการทำงานร่วมกับทีมงานที่มีทักษะแตกต่าง คอยเติมเต็มส่วนที่ขาดหายให้กันและกัน ประกอบกับมีที่ปรึกษาชั้นยอดอย่างคุณหมอธนา (ผศ. นพ. ธนา นิลชัยโกวิทย์) และพี่อ้น (ดร. อติศร จันทรสุข) คอยให้คำแนะนำ เปรียบเสมือนการทำอาหารโดยมีวัตถุดิบและเครื่องปรุงครบครันอยู่ในมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยกัน พวกเราต่างเรียนรู้วิธีการทำงานของกันและกัน ทั้งวิธีคิด วิธีตั้งคำถาม วิธีการตีความสังเคราะห์ข้อมูล และสำคัญที่สุดคือการทำงานด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน แรงยึดเหนี่ยวที่ช่วยให้การทำงานเป็นทีมบนพื้นฐานทางความคิดที่แตกต่างสำเร็จลุล่วงไปได้มีอยู่ 2 ประการคือ

1) ฟังเป็น : ทุกครั้งเมื่อมีประเด็นความคิดเห็นแตกต่างในการทำงาน ทุกคนล้วนมีจังหวะของตัวเอง คือจังหวะการหยุดเพื่อให้อีกฝ่ายได้พูด

จนจบ และจังหวะการพูดที่ระลึกลู่อยู่เสมอว่าตนเองไม่ได้กำลังควบคุมพลัง
ของกลุ่ม

2) ความรักในการเรียนรู้ : สิ่งนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่ง และมัน
สะท้อนผ่านการทำงานของแต่ละคนซึ่งไม่อายุที่จะถามเมื่อไม่รู้ และยินดี
แบ่งปันสิ่งที่ตนเองรู้ด้วยท่าทีอ่อนน้อม

บรรยากาศดังกล่าวช่วยให้ผมมีสติใคร่ครวญมากยิ่งขึ้นเมื่อต้องแสดง
ความคิดเห็นกับทุกคน เป็นเรื่องจำเป็นที่ต้องพึงระลึกลู่อยู่เสมอว่าข้อเท็จ
จริงหรือคำพูดที่เรากำลังสื่อสารออกไปนั้นอยู่บนวิถีคิดแบบหนึ่งในอีกหลาย
ร้อยหลายพันวิถีคิดที่เรายังไม่เคยล่วงรู้ มีหลายครั้งผมได้รับองค์ความรู้ที่
ไม่เคยได้ยินมาก่อน ทำให้เริ่มมองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาและวิธีการ
หาคำตอบแตกต่างไปจากเดิม สิ่งเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการทำงาน
เท่านั้น แต่มันขยายไปสู่ความองอาจของมิตรภาพในฐานะการเป็นเพื่อน
ที่มากกว่าเพื่อนร่วมงาน เป็นพี่เป็นน้องที่พร้อมให้ความช่วยเหลือต่อกันใน
ยามเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน คอยตักเตือนเมื่อทำสิ่งผิดพลาด และคอย
กล่อมเกลากล่อมความคิดในการใช้ชีวิตให้แหลมคมยิ่งขึ้น

ก่อนหน้านี้ผมอาจเคยพูดหรือได้ยินถ้อยคำอันสวยงามเกี่ยวกับการ
เคารพความแตกต่างทางความคิด หรือการทำงานวิจัยย่อมมีเลนส์ในการ
มองปรากฏการณ์แตกต่างกัน จนคิดไปว่าตัวเองเข้าใจข้อความเหล่านั้นเป็น
อย่างดี แต่การได้ร่วมทีมทำงานถอดบทเรียนครั้งนี้เปิดเผยให้เห็นว่าการจะ
ไปถึงจุดนั้นได้จำเป็นต้องเห็นว่าความคิดตัวเองเริ่มต้นทำงานอย่างไร รู้วิธี
รับฟังความคิดของผู้อื่นว่าต้องการสื่อสารอะไรอย่างแท้จริง (ซึ่งไม่ง่ายเลย)
และมีใจกว้างพอจะยอมรับว่าตัวเองยังขาดสิ่งใด จะเติมเต็มสิ่งที่ขาดหายไป
ได้ด้วยวิธีการใดบ้าง การได้มีโอกาสคุยกับอัตตาตัวเองซึ่งถูกบดบังมา
ยาวนานจึงนับเป็นจุดเริ่มต้นอันแสนมีคุณค่า

การทำงานภายในทีมเราถือเป็นภาวะการนำร่วมหรือไม่? คำถามข้อนี้ถูกโยนเข้ามาในวงสนทนาขณะนำเสนอความก้าวหน้าของงานชิ้นนี้ ในมุมมองผม ผมมั่นใจว่านี่คือบรรยากาศการนำร่วมในแวดวงวิชาการอย่างหนึ่ง ซึ่งหาได้ไม่ถ้ง่ายนักในชีวิตการทำงาน เป็นบรรยากาศแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน เปิดใจรับฟัง จนทำให้เริ่มเข้าใจคำพูดที่ว่าปัจจุบันศาสตร์หรือองค์ความรู้ถูกแบ่งออกเป็นส่วนๆ ไม่มีการบูรณาการกัน ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านมักยึดเอาความรู้ความสามารถนั้นมาเป็นแก่นสร้างพื้นที่ของตนเอง หากมีใครรุกล้ำพื้นที่นั้นก็พร้อมพาดพิงกันไปมาโดยไม่เข้าใจด้วยซ้ำว่าอะไรคือความงอกงามทางภูมิปัญญาที่จะเกิดขึ้น

ผมมีความสุขกับช่วงเวลาที่ได้ทำโครงการวิจัยนี้ ทั้งกับทีมงาน กลุ่มคนที่เข้าไปศึกษาขอความรู้จากเขา และกับทุกๆ เหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์นั้นมีคุณค่าความดีงามอยู่ในตัวเสมอ ความสุขที่เกิดขึ้นช่วยให้ผมเข้าใจถ้อยคำที่อาจารย์ลือชัย (รศ. ดร. ลือชัย ศรีเงินยวง) เคยกล่าวว่า การทำงานวิจัยไม่ควรนำมาซึ่งความทุกข์ ทั้งแก่ตัวผู้วิจัยและพื้นที่ที่ลงไปทำงาน แต่ควรทำมันด้วยความสุขและสามารถเปลื้องทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้ รวมทั้งคำสอนและการประพฤติตัวเป็นแบบอย่างของอาจารย์รัตนา (ดร. รัตนา โตสกุล) บุคคลสำคัญผู้ย่าเตือนผมเสมอว่า การทำงานด้วยจิตใจเปิดกว้าง จะช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ละเอียดลออขึ้นเสมอ

สังคม ครอบครัว และตัวเรา

หากการถอดบทเรียนครั้งนี้คือการออกไปทำความเข้าใจกระบวนการทำงานของผู้นำด้วยวิธีการนำร่วม ว่ามีที่มาที่ไปและส่งผลต่อเนื้อสู่สังคม

อย่างไร ก่อนจะถ่ายทอดเรื่องราวความเข้าใจนั้นสู่ผู้อื่นอีกต่อหนึ่ง การได้รับรู้ความทุกข์ยากของเด็กเร่ร่อนไร้สัญชาติ มองเห็นความเดือดร้อนของชุมชนที่พยายามต่อสู้หรือต่อรองกับการถูกกดทับโดยอำนาจรัฐเพื่อหาทางออกให้แก่ชีวิตทั้งที่ไม่ว่าผลสุดท้ายจะลงเอยอย่างไร การได้พบว่ายังคงมีประชาชนอีกมากมายหลายกลุ่มพร้อมเสียสละตนเองเพื่อนำพาสังคมไปสู่จุดที่ดีกว่า คำถามชวนคิดต่อไปคือ เราจะทำงานวิจัยเพื่อรู้จักผู้คนและสังคมอย่างที่พยายามทำอยู่ไปทำไม ?

สำหรับผม เมื่องานชิ้นนี้เสร็จสิ้นลง ไม่ว่าผู้อ่านเรื่องราวทั้งหมดจะได้ประโยชน์มากน้อยเพียงใดก็ถือเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งแล้ว แต่โดยส่วนตัว ประสบการณ์การทำงานวิจัยชิ้นนี้สร้างความสั่นสะเทือนทางความคิดให้ผมได้มากเลยทีเดียว โดยเฉพาะเมื่อมองย้อนมาเทียบเคียงกับบทบาทหน้าที่ตนเองซึ่งกำลังดำเนินอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน

ในฐานะนักวิจัย เราทำงานวิจัยไปเพื่ออะไร และสุดท้ายความจริงที่ค้นหาได้จากการทำวิจัยนั้นจะก่อประโยชน์โดยการปลดปล่อยความทุกข์ได้อย่างไร คำถามเหล่านี้ส่งเสียงดังขึ้นในหัวเมื่อพอมืดแสดงทีละคนว่า นักวิจัยหรือนักวิชาการที่ไม่มีพื้นที่ของตัวเอง (ในที่นี้หมายถึงไม่อาจนำผลงานมาสร้างให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้) ก็คงเป็นเพียงการทำวิจัยที่แค่ท่องจำทฤษฎีต่อ ๆ กันไป ไม่มีประโยชน์อะไร

ในฐานะอาจารย์สอนหนังสือ เราจะทำอะไรได้บ้างเพื่อให้นักศึกษาได้รับรู้ความเป็นไปในโลกจนเกิดความรู้หรือหนทางหรือสำนักทางสังคม แล้วลุกขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนสร้างสรรค์ประโยชน์ส่วนรวมควบคู่กับการแสวงหาความสุขสบายส่วนตัว

ในฐานะเพื่อนมนุษย์ เราจะแบ่งปันโอกาสและสิ่งของที่เรามีเกินความจำเป็นให้แก่คนยากไร้กว่าเราอีกจำนวนมากได้หรือไม่ จะสนับสนุนผู้ที่กำลังต่อสู้เพื่อคนยากไร้อย่างห้าวหาญด้วยวิธีการใดได้บ้าง

ในฐานะพ่อ เราจะจัดการความคาดหวังที่เรามีต่อลูกได้อย่างไร จะเลี้ยงดูลูกด้วยวิธีใดเพื่อให้เขาเติบโตเป็นคนที่รู้จักตัวเอง เข้าใจผู้อื่น เป็นผู้รับ และผู้ให้อย่างสมดุลเพียงพอที่จะเรียนรู้ว่าความสุขที่แท้จริงในชีวิตคืออะไร

ความเปลี่ยนแปลงภายในตนเองซึ่งเกิดขึ้นหลังจากได้ทำงานถอดบทเรียนขั้นนี้คือการรับรู้ขอบหรือข้อจำกัดของตนเองในบทบาทต่างๆ ได้ตั้งคำถามกับความปกติที่เกิดจากการใช้ชีวิตอยู่ในระบบจนหลงลืมพิจารณา มันอย่างถี่ถ้วนในบางเวลา และสำคัญที่สุดคือได้ทำความเข้าใจมนุษย์ในมิติที่ไม่เคยรับรู้มาก่อน ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่งสำหรับความต้องการเปลี่ยนแปลงตัวเองเพื่อสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่นมากยิ่งขึ้น

เพราะความเปลี่ยนแปลงคือนิรันดร์ จึงอยากขอขอบคุณทุกคนที่เข้ามากระตุ้นเตือนให้ผมเรียนรู้ว่า ควรเปลี่ยนแปลงอย่างไรจึงจะเหมาะสม และงดงาม

โลกใบเดิม...ก็เปลี่ยนไป

ชลิตา เหล่าจุมพล
16 เมษายน 2560

“ผลการเรียนดี ความประพฤติเรียบร้อย ไม่ค่อยกล้าแสดงออก” เป็นคำจำกัดความหรือคำอธิบายตัวตนที่ปรากฏอยู่บนสมุดพกของฉันตั้งแต่เริ่มเรียนชั้นประถมไปจนกระทั่งจบมัธยมศึกษา คำจำกัดความสั้นๆ นี้คงพอทำให้มองเห็นภาพเด็กผู้หญิงเรียบร้อย ขยันเรียน และค่อนข้างขี้อายไปจนถึงซึ่กแล้วได้บ้างไม่มากก็น้อย นี่คือภาพฉันที่คนภายนอกหรืออย่างน้อยๆ ก็ครูประจำชั้นทุกคนมองเห็น และฉันเองก็เชื่อเช่นนั้นมาตลอดชีวิต ดังนั้นเมื่อรู้ว่าตนเองต้องเข้าไปทำงานวิจัยเกี่ยวกับผู้นำและภาวะการนำ ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นคือประหม่าและค่อนข้างเป็นกังวล เพราะฉันคิดอยู่เสมอว่าตนเองช่างห่างไกลจากความเป็นผู้นำในทุกๆ ด้าน การเข้าไปทำความเข้าใจสิ่งที่แตกต่างกันจากตนเองอย่างสุดซึ้งดูจะเป็นเรื่องไม่่ง่ายนัก อย่างไรก็ตาม แม้จะเต็มไปด้วยความกังวลและไม่มั่นใจ แต่ฉันก็ตกลงรับทำงานวิจัยชิ้นนี้อย่างไม่อิดออด เพราะในช่วงเวลานั้นอาการโหยหาการเดินทางและการทำงานภาคสนามอย่างที่เคยทำมาตลอดหลายปีดูจะมีพลังมากกว่า

ใช่แล้วค่ะ ฉันเป็นนักวิจัยที่เคยชินกับการทำงานภาคสนาม และรักวิถีการทำงานเช่นนั้นเป็นชีวิตจิตใจ ในฐานะคนที่คลุกคลีและทำงานด้านบรรพชีวินวิทยา มาสิบกว่าปี ฉันเดินทางไปซูดาน โดโมสาร์มาแล้วเกือบทุกแห่งที่มีการค้นพบในประเทศไทย ใช้ชีวิตกลางแดดร้อน ในป่ากว้าง เนื้อตัวเต็มไปด้วยฝุ่น และอาศัยนอนตามบ้านพักอุทยาน ทางเดินที่บนลานหิน หรือแม้แต่ในศาลาวัดมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน นอกจากการค้นพบซากดึกดำบรรพ์ชิ้นใหม่ ๆ จะทำให้หัวใจพองโตแล้ว การลงพื้นที่ทำงานในหมู่บ้าน เจอผู้คนในชุมชนที่มาจากหลากหลายวัฒนธรรมและความเชื่อ ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้การเดินทางมีสีสันมากขึ้น สิ่งหนึ่งที่ฉันรอคอยในการทำงานภาคสนามทุกครั้งคือบรรยากาศการนั่งล้อมรอบกองไฟภายใต้ท้องฟ้าที่เต็มไปด้วยแสงดาว และการได้นั่งกินข้าวพูดคุยกับคนในหมู่บ้านที่มาช่วยทีมขุดค้นทำงาน หรือการได้มีโอกาสต้อนรับนักเขียน คนทำสารคดี และนักวิจัย ที่มาเรียนรู้เรื่องราวการทำงานจากพวกเรา เพราะนั่นคือช่วงเวลาที่จะทำให้เกิดเสียงหัวเราะและความประทับใจอันมีผลให้คนในทีมขุดค้นสนิทสนมและรู้จักกันมากขึ้น

ภาพประทับใจจากงานภาคสนามทำให้ฉันตกปากรับคำเข้าร่วมโครงการวิจัยของคณะวิทยาการการเรียนรู้ ที่ตนเองสังกัดอยู่ในที่สุด แต่นักวิจัยทีมนี้นั้นดูจะแตกต่างจากทีมซูดาน โดโมสาร์ที่ทุกคนล้วนพูดภาษาเดียวกันไปอย่างสิ้นเชิง เพราะประกอบด้วยเพื่อนอาจารย์ในคณะที่เรียนจบกันมาคนละทางทั้งด้านมานุษยวิทยาการดนตรี ประชากรศาสตร์ ศิลปศึกษา รวมถึงฉันซึ่งเป็นคนซูดาน โดโมสาร์และนักวิจัยด้านวิทยาศาสตร์เพียงคนเดียวในกลุ่มพวกเราแบ่งการทำงานออกเป็น 2 แบบ แบบแรกคือนักวิจัย 3 คนที่จะเข้าทำงานคลุกคลีและมีพื้นที่รับผิดชอบหลักเป็นของตัวเอง ได้แก่ อาจารย์เตี้ย อาจารย์ไผ่ และฉัน รับผิดชอบคนละพื้นที่ ส่วนแบบที่สองคือนักวิจัยผู้ทำหน้าที่ถอยออกมามองสถานการณ์โดยรวม สรุปรูปภาพการทำงาน และ

วิเคราะห์ความเหมือนความต่างของทั้ง 3 พื้นที่ โดยมีนักวิจัย 1 คน คือ อาจารย์แฉั่ว

แม้จะแบ่งงานกันเป็นส่วนชัดเจน แต่ก็เป็นการแบ่งงานเพื่อให้การเขียนงานวิจัยแต่ละพื้นที่เป็นไปโดยสะดวกและสิ้นไหลเท่านั้น เพราะพวกเราตกลงกันเอาไว้ว่าในการปฏิบัติงานจริงจะช่วยกันลงภาคสนาม และช่วยกันวิเคราะห์สถานการณ์ทุกพื้นที่ที่อยู่เสมอ ดังนั้นความคิดและข้อความมากมายที่ปรากฏในงานเกี่ยวกับพื้นที่โคกสูงซึ่งฉันรับผิดชอบจึงไม่ได้มาจากตัวฉันเองทั้งหมด แต่เป็นความคิดและการวิเคราะห์ที่เพื่อนนักวิจัยคนอื่นๆ ในโครงการร่วมสร้างให้เกิดขึ้นเช่นกัน

การทำงานภาคสนามครั้งแรกเป็นการลงพื้นที่ในประเทศพม่าร่วมกับมูลนิธิบ้านครูน้ำ แม้จะลงภาคสนามมาหลายครั้ง แต่นั่นคือการทำงานครั้งแรกในชีวิตที่ฉันต้องปลอมตัวเป็นหมอเข้าไปแจกวิตามินและขนมให้เด็ก ๆ ในฝั่งพม่าพร้อมอาจารย์แฉั่วและอาจารย์เปิ้ล นักวิจัยคนสำคัญในโครงการ ผู้นำแห่งอนาคตผู้คอยเป็นที่ปรึกษาให้พวกเราอีกชั้นหนึ่ง นับเป็นการทำงานภาคสนามที่ตื่นเต้นมากที่สุดในชีวิต ภาพเด็กเล็ก ๆ เดินเท้าเปล่ามารับขนมโดยผ่านกองเขมฉัดยาที่ตกเกลื่อนหมู่บ้าน บรรยากาศที่เราต้องคอยระวังไม่ให้สบตาผู้ชายในหมู่บ้าน และต้องตรวจดูกระเป๋าอยู่เสมอว่ามีใครมายัดยาเสพติดหรือไม่ ยังติดตาฉันมาจนถึงทุกวันนี้ แม้เคยได้ยินเรื่องราวคนไร้สัญชาติจากสื่อมานับครั้งไม่ถ้วน แต่วันนั้นเป็นวันแรกที่ได้เห็นกับตัวว่าในโลกที่ฉันอาศัยอยู่นี้ คนเราสามารถมีชีวิตแตกต่างกันได้มากเพียงใด

การลงพื้นที่ครั้งนั้นทำให้ฉันได้รู้จักครูข้างถนน คนทำงานในมูลนิธิบ้านครูน้ำซึ่งทำหน้าที่สอนหนังสือให้เด็กไร้สัญชาติบริเวณชายแดนจังหวัดเชียงรายโดยอาศัยพื้นที่ริมถนนหรือใต้สะพานเป็นห้องเรียน ช่วงเวลาที่ได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากครูข้างถนน ฉันกำลังร่างหลักสูตรให้โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มันทำให้ฉันได้ใคร่ครวญว่าในขณะที่พวกเรา

กำลังช่วยกันระดมความคิดเพื่อจัดการศึกษาที่ดีที่สุดให้เด็กกลุ่มหนึ่ง ยังมีเด็กเล็ก ๆ อีกจำนวนมากที่ไม่มีแม่แต่โอกาสจะเข้าโรงเรียนอย่างจริงจัง และมีครูอีกหลายคนที่ไม่ได้สอนหนังสือในห้องแอร์ หรือไม่มีแม่แต่จะตั้งคำถามว่าหลักสูตรของนักคิดคนไหนหรือประเทศใดเหมาะสมที่สุดสำหรับนักเรียนของเขา การลงพื้นที่ครั้งนั้นทำให้ฉันตั้งคำถามกับสิ่งที่ตัวเองทำอยู่ในฐานะคนที่เรียกตัวเองว่า “ครู” เหมือน ๆ กัน ว่าฉันทุ่มเทให้การสอนและนักเรียนมากเพียงพอหรือยัง

คงต้องยอมรับตามตรงว่าการลงพื้นที่ครั้งเดียวนั้นสร้างความสิ้นสะเทือนให้ฉันค่อนข้างมาก อย่างไรก็ตามนั่นถือเป็นเพียงบทเรียนแรก เพราะการเข้าไปทำงานในพื้นที่ทั้งสามอีกหลายต่อหลายครั้งทำให้ฉันตั้งคำถามและเกิดความรู้สึกบางอย่างอยู่เสมอ เช่นการได้เห็นแวตามุ่งมั่นและได้รับฟังความคิดอ่านแปลกใหม่จากกลุ่มทราเวลล์ทำให้ฉันหวนคิดถึงโมงยามที่ตัวเองเคยเป็นอาสาสมัครและคนทำกิจกรรมตัวเล็ก ๆ สมัยเรียนมหาวิทยาลัย ฉันและน้อง ๆ กลุ่มทราเวลล์คงเป็นเด็กที่มุ่งมั่นอยากทำอะไรเพื่อเปลี่ยนโลกเหมือนกัน จะต่างกันก็แค่คนหนึ่งกล้าเสี่ยงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการ ขณะที่อีกคนได้แต่เก็บความคิดเหล่านั้นไว้ในหัว ไม่กล้าออกไปทำอะไรจริงจัง เพราะคอยแต่คิดว่าตัวเองคงไม่มีศักยภาพมากพอจะเปลี่ยนแปลงโลกได้ ความกล้าหาญและทุ่มเทลงมือทดลองที่พวกเขาแสดงให้เห็นผ่านการทำงานจึงเป็นสิ่งที่ฉันนับถือด้วยใจจริง

มาถึงการทำงานที่โคกสลุง ชุมชนเล็ก ๆ ในเขตรอยต่อภาคกลางกับภาคอีสาน ซึ่งกลายมาเป็นครูคนสำคัญของฉันในเวลาต่อมา ภาพความเป็นชนบทที่ทุกคนในหมู่บ้านยังรู้จักกัน ไม่มีปัญหาโรคติด มองฟ้ายังเห็นดวงดาว เจียหูฟังยังได้ยินเสียงจ๊กจั่นร้องระงม ทำให้คิดถึงบ้านเกิดขึ้นมาจับใจ ด้วยภาระหน้าที่และข้อจำกัดที่ทำให้ฉันไม่ได้กลับบ้านบ่อย ๆ หลายครั้งภาพพ่อแม่และญาติ ๆ จึงซ้อนทับเข้ากับคนในพื้นที่อย่างอดไม่ได้ การ

เข้าไปทำงานในพื้นที่โคกสูงแต่ละครั้งจึงเหมือนการได้กลับบ้าน ได้ไปหาญาติผู้ใหญ่ มากกว่าการไปทำงานวิจัยอย่างจริงจัง ความรู้สึกเล็กๆ ในใจนี้เองทำให้ฉันแอบดื้อขอรับผิดชอบเขียนเรื่องชุมชนโคกสูง แม้จะไม่ได้มีความรู้เรื่องวัฒนธรรม เพลงพื้นบ้าน หรือแม้แต่เรื่องพิธีกรรมเท่าที่เพื่อนคนอื่นๆ ในโครงการ การได้เข้าไปทำงานกับพ่อแม่และคนในชุมชนโคกสูงให้ทั้งความอบอุ่นใจ และให้บทเรียนแก่ฉันหลายอย่าง แต่บทเรียนสำคัญที่สุดและดูจะเป็นสิ่งที่ตกตะกอนจากการทำงานวิจัยครั้งนี้คงเป็นเรื่อง “ความเป็นผู้นำ” ซึ่งพ่อแม่เป็นคนเปลี่ยนความเชื่อที่ฉันมีต่อคำคำนี้ไปอย่างสิ้นเชิง

ดังที่เล่าไปตอนต้น ฉันเคยคิดอยู่เสมอว่าตนเองช่างห่างไกลกับความ เป็นผู้นำในทุกๆ ด้าน ภาพผู้นำในความคิดฉันคือคนที่ยืนเด่นอยู่ข้างหน้า พุดจาเสียงดังจะฉาน ไม่เกรงกลัวใคร คนเสียเบาะและขี้กัวลอย่างฉันจึงไม่น่าจะเป็นผู้นำใครได้ ฉันคิดเช่นนั้นมาเสมอจนกระทั่งพ่อแม่แย้งว่าสิ่งที่ฉันเข้าใจนั้นจริง ๆ แล้วเป็นเพียงผู้นำแบบหนึ่งที่เรียกว่า “ผู้นำทางการ” เพราะผู้นำที่แท้จริงไม่จำเป็นต้องอยู่ข้างหน้าเสมอไป ความทุ่มเททำงานเพื่อสังคมอย่างจริงจังต่างหากที่เป็นตัวชี้ขาดว่าใครคือผู้นำที่แท้ คนคนนั้นอาจไม่ได้มีตำแหน่ง ไม่ได้เรียนมาสูง หรือไม่ได้พูดเก่งเหมือนใครๆ แต่ต้องเป็นคนที่ลงมือลงแรงทำงาน และผลักให้เกิดการเคลื่อนที่ด้วยมือทั้งสองของตนเองจริงๆ คนเหล่านี้ต่างหากคือผู้นำที่แท้

คำพูดสั้นๆ เพียงไม่กี่ประโยคนี้ทำให้ฉันคิดถึงน้องๆ คนรุ่นใหม่ที่ยังไม่มีประสบการณ์และอยู่ในช่วงลองผิดลองถูกอย่างกลุ่มทราเวลล์ ทำให้นึกถึงครูข้างถนนที่บางคนไม่มีแม้แต่บัตรประชาชน นึกถึงลุงอ้น ป้าแดง และเด็ก ๆ ในกลุ่มเมล็ดข้าวเปลือกไทยเบ็ง ที่ไม่ได้เรียนจบจากมหาวิทยาลัย มีชื่อเสียง ผู้คนเหล่านี้ล้วนแตกต่างทั้งอายุ การศึกษา และฐานะ แต่มุ่งมั่นทำงานเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยแนวทางของตนเองเหมือนๆ กัน สิ่งที

ฉันเคยมองว่าเป็นข้อจำกัดในการก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำหรือทำอะไรบางอย่างเพื่อสังคมแล้วแต่ปรากฏอยู่ในตัวคนเหล่านี้ทั้งสิ้น นั่นทำให้ฉันคิดไปถึงตัวเอง ก็ครั้งแล้วที่เกิดความคิดบางอย่างขึ้นในหัวแล้วปล่อยให้เลื่อนหายไป ก็ครั้งแล้วที่เห็นปัญหาในสังคมแล้วเลือกที่จะมองข้าม เพียงเพราะคิดว่าตนเองไม่สามารถเป็นผู้นำได้ หรือไม่กล้าแสดงออกมากพอจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นได้จริง ข้อค้นพบนี้ทำให้ฉันเข้าใจคำว่า “ศักยภาพของมนุษย์” อย่างชัดเจนมากกว่าครั้งใดๆ และนั่นอาจนับเป็นครั้งแรกในชีวิตที่ทำให้ฉันได้มองเห็นศักยภาพของตนเองด้วยเช่นกัน

บทเรียนอันมีค่านี้ทำให้สายตาที่ฉันเคยมองโลกใบเดิมเปลี่ยนแปลงไป โลกที่ฉันรู้จักในตอนนั้นไม่ใช่แค่วัตถุทรงกลมที่ลอยอยู่ในอวกาศ ไม่ได้มีแค่องค์ประกอบส่วนใหญ่เป็นโมเลกุลน้ำ และวัตถุทุกอย่างถูกยึดเหนี่ยวไว้ด้วยสิ่งที่เรียกว่าแรงโน้มถ่วงเท่านั้น แต่บนพื้นผิวลูกบอลสีฟ้าสดใส่ที่เป็นส่วนหนึ่งในจักรวาลยังมีเรื่องราวอีกมากมายเกิดขึ้น มีสิ่งมีชีวิตตัวเล็กๆ ที่ถูกเรียกว่ามนุษย์ ซึ่งอาจไม่ได้มีแต่ความงดงาม แต่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน การเอารัดเอาเปรียบ และความไม่เท่าเทียมกันตามกฎหมายการคัดเลือกตามธรรมชาติ แต่ก็ยังมีสิ่งเล็กๆ ในตัวที่เรียกว่า “ศักยภาพและความดีงาม” เป็นแรงยึดเหนี่ยวสำคัญซึ่งทำให้เกิดพลังอันยิ่งใหญ่ที่ช่วยหมุนโลกให้เคลื่อนไปข้างหน้าไม่แพ้แรงดึงดูดใดๆ ในทางฟิสิกส์

การเดินทางตลอดระยะเวลา 8-9 เดือนที่ผ่านมา นอกจากจะทำให้ฉันเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ศักยภาพของมนุษย์” อย่างจริงจังแล้ว การทำงานภาคสนาม ออกเดินทางตะลอนๆ ไปในพื้นที่ต่างๆ ยังทำให้ได้รู้จักและเข้าใจตัวตนเพื่อนร่วมทีมเพิ่มมากขึ้นอีกหลากหลายแง่มุม ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้พวกเขาไม่ได้เป็นเพียงเพื่อนร่วมงาน แต่ยังเป็นอะไรหลายๆ อย่างที่มีความหมายกับฉันมากกว่านั้น

อาจารย์เตี้ยหรือพี่เตี้ยในฐานะพี่ใหญ่และคนที่ดูจะมีประสบการณ์

การทำงานในพื้นที่มากที่สุดในกลุ่มพวกเราคงไม่ได้เป็นเพียงเพื่อนนักวิจัยในโครงการ แต่ยังเป็นเหมือนครูอีกคนหนึ่ง ที่ช่วยเหลือพวกเราเป็นอย่างดี เมื่อลงไปทำงานในพื้นที่ วิธีการวางตัว การเลือกใช้คำพูด ตลอดจนการระมัดระวังน้ำเสียงและภาษากาย คือสิ่งที่พี่ได้ย่ำทำให้ดู และคอยบอกพวกเราเสมอระหว่างการทำงานในพื้นที่ ยังไม่นับรวมความเสียสละที่ต้องคอยออกหน้าแทนพวกเราในการติดต่อประสานกับส่วนต่างๆ จนทำให้ตัวเองต้องเดือดร้อนอยู่บ่อยครั้ง ในฐานะหัวหน้าทีม พี่ได้ย่ำคือคนที่ออกไปรับหน้า และเป็นคนสำคัญผู้ทำให้ทีมวิจัยผ่านพ้นวิกฤติต่างๆ มาได้หลายครั้ง

อาจารย์ไผ่เป็นเพื่อนนักวิจัยที่ฉันต้องขอยกนิ้วให้กับความทุ่มเทและขยันขันแข็ง ภาพการลงพื้นที่บ่อยครั้งที่สุด เขียนงานวิจัยเสร็จเร็วที่สุด และการทุ่มเทหาข้อมูลทางวิชาการมากมาย คงเป็นเครื่องยืนยันความทุ่มเทนั้นได้เป็นอย่างดี ยิ่งไปกว่านั้นไผ่ยังเป็นเพื่อนคนสำคัญที่สุดซึ่งทำให้งานวิจัยในส่วนพื้นที่โคกสลุงที่ฉันรับผิดชอบมีความสมบูรณ์อย่างแท้จริง สิ่งที่ไผ่ตั้งข้อสังเกตและตั้งคำถามเกี่ยวกับพื้นที่โคกสลุงทำให้ฉันต้องกลับไปค้นหาคำตอบในพื้นที่ และทำให้ฉันมองเรื่องเดิมด้วยมุมมองใหม่ๆ ที่มีความแหลมคมมากขึ้นเสมอ ดังนั้นสำหรับฉันแล้ว ไผ่จึงเป็นเหมือนแรงบันดาลใจในการทำงานที่ฉันอยากจะเอาเป็นแบบอย่าง และเป็นเหมือนเพื่อนคู่คิดที่รับผิดชอบพื้นที่โคกสลุงไปพร้อมๆ กันอย่างแท้จริง

อาจารย์แต้วคือเพื่อนนักวิจัยที่เสียสละรับผิดชอบดูภาพรวมทั้งสามพื้นที่จนทำให้ต้องลงพื้นที่อย่างเข้มข้นมากกว่าใครเพื่อน ถ้าให้เปรียบเทียบเป็นอะไรบางอย่าง แต้วคงเป็นเหมือนนาฬิกาปลุกที่คอยเตือนพวกเราอยู่เสมอในเรื่องกำหนดการส่งงาน ขอบเขตงานวิจัย และความเป็นไปได้ต่างๆ ทั้งยังช่วยให้พวกเราทำงานอย่างเป็นระเบียบ อยู่ในรูปในรอย ไม่ออกทะเลไปไกลจนเกินไป การลงพื้นที่หลายครั้งทำให้ฉันกับแต้วได้ กิน นอน และพูดคุยเรื่องต่างๆ อยู่เสมอ ภาพแต้วกับเด็กๆ ที่แม่สาย หรือการเข้าไปช่วย

ชาวบ้านทำงานอย่างแข็งขันที่โคกสูง อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้ตัวเป็นเพื่อน อาจารย์ในคณะเพียงคนเดียวที่ฉันกล้าพูดคุยเล่นหัว เพราะรู้ว่าภายใต้การทำงานอย่างจริงจังนั้น ตัวมีจิตใจดีไม่แพ้ใคร

การแบ่งปันข้อมูล ถกเถียง ร่วมแสดงความคิดเห็น และรับฟังกันเสมอ ทำให้ฉันไม่มีข้อสงสัยเลยว่าการทำงานของพวกเขาทั้งสี่คนมีความเป็นการนำร่วมหรือไม่ ฉันคิดว่าการทำงานที่ทุกคนมีพื้นที่ได้คิดอย่างอิสระ ใจกว้างพอจะให้เพื่อนในทีมเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และตั้งคำถามต่อการทำงานซึ่งกันและกัน น่าจะเป็นนิยามการนำร่วมในทีมเราได้เป็นอย่างดี

นอกจากทีมนักวิจัยแล้วยังมีคนสำคัญอีกหลายคนที่เป็นเหมือนแขกพิเศษและกัลยาณมิตรผู้ร่วมเดินทางไปกับพวกเราในครั้งนี้ คนแรกที่จะต้องขอบคุณเป็นพิเศษคือ “กก” ผู้ประสานงานวิชาการผู้คอยทำหน้าที่ตั้งคำถามเสนอมุมมองใหม่ๆ ไปลงพื้นที่เป็นเพื่อนพวกเราหลายครั้ง และอดทนอย่างยิ่งต่อข้อเรียกร้องมากมายที่พวกเรา มี นอกจากนี้ยังมีพี่ทุเรียนและบ๊วย สองผู้ประสานงานโครงการผู้นำ ซึ่งคอยดูแลให้พวกเรามีโอกาสเข้าอบรมกับโครงการผู้นำแห่งอนาคตตามรอยเจ้าของพื้นที่ที่เราจะเข้าไปทำงาน ความรู้และสิ่งที่ได้รับจากโครงการภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม (Leadership for Social Facilitation) ทำให้พวกเรานักวิจัยเข้าใจกระบวนการทำงาน และพอจะมีนิยามเกี่ยวกับผู้นำกระบวนการที่คนใหม่ติดตัวเข้าไปทำงานมากขึ้น

ขอบคุณ “นิ” นักศึกษาปริญญาโทในคณะซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิจัยคอยจอบที่ปักและดูแลการเดินทางให้พวกเราเป็นอย่างดีทุกครั้ง ขอบคุณ พี่อ้น พี่เบิร์ด พี่ใหญ่ในคณะ และทีมงานในโครงการผู้นำแห่งอนาคต ผู้คอยเป็นที่ปรึกษาและพาพวกเราเข้าไปรู้จักโลกภายในของมนุษย์หลายต่อหลายครั้ง ขอขอบคุณคุณหมอธนา ผู้ใหญ่คนสำคัญที่ทุ่มเทร่างกายและสติปัญญาเข้ามาช่วยพวกเราให้ผ่านพื้นที่สำคัญในการนำเสนอผลงานวิจัยไปได้ อย่างเรียบร้อย และขอบคุณอาจารย์อ้อ ท่านคนพบดีที่ให้โอกาสและชักนำ

ให้ฉันได้ไปพบกับคนทำงานเพื่อสังคม “ตัวจริง” ผู้มีพลังอย่างมากในการสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นกับนักวิจัยหน้าใหม่คนนี้

ขอขอบคุณ รศ. ดร. ลือชัย ศรีเงินยวง อาจารย์คนสำคัญที่สอนให้ฉันรู้จักคำว่า “กระบวนทัศน์” และการวิจัยเชิงคุณภาพอย่างลึกซึ้ง บทเรียนตลอด 10 วันที่ได้รับจากอาจารย์ช่วยปรับมุมมองการเข้าใจมนุษย์ และมีส่วนช่วยอย่างยิ่งเมื่อไปทำงานจริงในภาคสนาม ขอขอบคุณอาจารย์ที่สอนให้รู้จักนิยามการทำงานวิจัยที่ว่า “การวิจัยที่แท้ต้องทำให้พันทุกซ์” และขอขอบคุณที่อาจารย์ช่วยอ่านงานเขียนของลูกศิษย์คนนี้ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่ง

นอกจากนี้ฉันยังอยากขอบคุณพื้นที่ทั้งสาม ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ ชุมชนโคกสูง และกลุ่มทราวเอล์ ในฐานะครูคนสำคัญที่ช่วยให้การเดินทางครั้งนี้ไปได้ไกลกว่าที่ฉันคาดคิด และมีพลังมากกว่าที่ฉันเคยคาดฝัน

สุดท้ายนี้คงไม่มีถ้อยคำใดจะสรุปบทเรียนที่ฉันได้รับจากการเดินทางครั้งนี้ได้ชัดเจนและหมดจดไปกว่าคำกล่าวที่ว่า “คนทุกคนมีเมล็ดพันธุ์ชนิดหนึ่งอยู่ในตัว เรียกว่า ‘ความดีงาม’ เมล็ดพันธุ์ชนิดนี้เมื่อได้รับแดด รับน้ำ และได้ปุ๋ยที่ดี ในเวลาและสถานที่ที่เหมาะสม มันจะเริ่มหยั่งราก แตกหน่อ และเติบโตกลายเป็นต้นไม้ใหญ่ที่จะสร้างเมล็ดพันธุ์ต่อๆ ไปอีกไม่รู้จักจบสิ้น” (ลุงริน, 24 กุมภาพันธ์ 2560¹)

¹ เวทีการนำเสนอผลงานวิจัยโครงการ “การถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของพื้นที่ผ่านภาวะการนำร่วม” ณ พิพิธภัณฑิ์พื้นบ้านไทยเบ็ญจโคกสูง อ. พัฒนานิคม จ. ลพบุรี

สะท้อนเส้นทางกลางพื้นที่

วาสนา ศรีปรัชญาอนันต์

15 เมษายน 2560

การได้ทำงานร่วมกับนักวิจัยอีก 3 คน และผู้ประสานงานวิชาการ โครงการผู้นำแห่งอนาคต การได้ลงพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง การได้เข้าร่วมเวที เครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม (Leadership for Social Facilitation) รุ่นที่ 3 และการสะท้อนคิดโดยมีอาจารย์เป็ลเป็นโค้ช ทั้งหมดนี้ช่วยเปิดโลกทัศน์ให้แก่ฉันเป็นอย่างยิ่ง

หากมองย้อนกลับไป เส้นทางการเดินทางของฉันในฐานะนักวิจัยเริ่มต้นตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2559 เมื่ออาจารย์อ้อชักชวนให้ฉันซึ่งสนใจเรื่องการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ เข้ามาร่วมทำงานลงพื้นที่กับพี่เต๋ย แท๊ป และแต้ว เนื่องจากหนึ่งในพื้นที่ที่ทำงานร่วมกับโครงการผู้นำ มายาวนานคือพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านไทยเบ็ญ โคกสลุง แม้ไม่เคยมีประสบการณ์ลงชุมชนในประเทศไทยมาก่อนและไม่เคยทำงานร่วมกับนักวิจัยทั้งสาม แต่ฉันก็ตกปากรับคำโดยไม่ลังเล และรู้สึกมั่นใจว่าจะสามารถเรียนรู้และทำงานเป็นทีมกับทุกคนได้ดี เพราะพี่เต๋ยผู้เปรียบเสมือนพี่ใหญ่ในทีมและเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยนี้คุยกับพวกเราทั้งสามคนตั้งแต่นั้นว่า เหตุที่โครงการผู้นำ ชักชวนอาจารย์ซึ่งมาจากต่างสาขาให้มาร่วมตัวกันลงพื้นที่ก็เพราะอยากได้มุมมอง

ใหม่ ๆ จากคนนอก ดังนั้นแต่ละคนก็ทำในสิ่งที่ตัวเองทำได้ แต่ที่สำคัญคือ การเปิดใจเรียนรู้และทำความรู้จักกับคนทำงานขับเคลื่อนเหล่านี้ เมื่อรวม ทีมครบแล้ว เราจึงตกลงกันว่า จะพยายามลงพื้นที่ร่วมกันเพื่อจะได้แลกเปลี่ยนมุมมองซึ่งกันและกัน

โจทย์ที่ได้รับคือการลงพื้นที่ 3 แห่งเพื่อถอดบทเรียนกระบวนการทำงานขับเคลื่อนสังคม โดยโครงการผู้นำฯ เลือกไว้แล้ว 2 พื้นที่ ได้แก่ มูลนิธิบ้านครูน้ำ กับชุมชนโคกสูง และมีการเสนอชื่อสถานที่ให้แก่ทีม เราจึงเริ่มจากการเข้าไปคุยกับสถานที่เกี่ยวกับงานเพื่อสังคมที่เขากำลังทำอยู่ และพบว่า Once Again Hostel กับทราเวลส์มีการทำงานบางอย่างทับซ้อนกันอยู่ พวกเราสนใจการทำงานของทราเวลส์กับชุมชนนาร่องทั้งสี่เป็นพิเศษ จึงเลือกมุ่งเน้นไปยังกลุ่มทราเวลส์มากกว่าตัวบุคคลอย่างสถานที่หรือโฮสเทล อย่างไรก็ตาม ตอนแรกมีเหตุที่ทำให้ทางโครงการฯ ลังเลเกี่ยวกับทราเวลส์ แต่ฉันยืนยันว่าจะลงพื้นที่ศึกษาทราเวลส์ เพราะทุกคนในทีมวิจัยเห็นพ้องกันว่าทราเวลส์แตกต่างจากสองพื้นที่แรกอย่างชัดเจน น่าจะทำให้ได้เห็นการทำงานและวิธีคิดอีกแบบหนึ่งในการทำงานขับเคลื่อนสังคม โดยเฉพาะวิธีคิดผ่านมุมมองคนรุ่นใหม่ เราจึงตัดสินใจหยุดอยู่ที่ทราเวลส์

หลังจากลงพื้นที่ครบทั้งสามแห่งแล้วจึงมาคุยกันเรื่องกระบวนการทำงานว่าใครจะดูแลรับผิดชอบส่วนใดเป็นหลัก เมื่อดูจากความสนใจและความเหมาะสมในการทำงานเชิงลึกกับแต่ละพื้นที่ พี่เต๋ยจึงกลายเป็นผู้ดูแลพื้นที่มูลนิธิบ้านครูน้ำ แท้ปดูแลพื้นที่โคกสูง ฉันทูที่ทราเวลส์ ขณะที่เต๋ยทำหน้าที่มองภาพรวมและสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด แม้กระนั้น เมื่อไรที่มีโอกาส พวกเราก็ยังคงลงพื้นที่ด้วยกัน ทั้งทีมบ้าง สองสามคนบ้าง และนำประเด็นที่พบเห็นในพื้นที่มาพูดคุยกันเสมอ

ระหว่างการลงพื้นที่ไปทำความรู้จักกับคนทำงานขับเคลื่อน ฉันทูรู้สึกทั้งในความเป็นธรรมชาติของพี่เต๋ยและแท้ปเป็นอย่างมาก รู้สึกว่าทั้งสองคน

พูดภาษาเดียวกันกับคนพื้นที่ มีความซาบซึ้งในวิถีชีวิตและการทำงานของ คนเหล่านี้จริงๆ จนเหมือนพวกเขาเป็นคนในพื้นที่นั้น สังเกตได้จากที่ครู น้ำเคยเปรยชวนพี่เต๋ยให้มาทำงานด้วยกัน หรือลุงอัน ป้าแดง และพ่อมืด ต้อนรับขับสู้แท้ๆ เหมือนเป็นลูกหลาน ส่วนตัวนั้นแม้จะไม่ได้ดูแลพื้นที่ ใดเป็นหลัก แต่ก็ลงทุกพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ และพูดคุยกับทุกคนได้อย่าง กลมกลืน ชนิดที่ว่าสามารถแฝงตัวเข้าไปในหมู่บ้านฝั่งพม่าเพื่อดูวิถีชีวิตเด็ก ที่มูลนิธิบ้านครูน้ำให้ความช่วยเหลือ นอกจากนั้นนักวิจัยแต่ละคนยังแสดง ถึงความ “อิน” และความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ที่ตนเองดูแลได้อย่างลึกซึ้ง มี การวิเคราะห์เปรียบเทียบพื้นที่เป็นดนตรีแต่ละประเภท อันเป็นการเชื่อมโยง สิ่งที่ตนได้เรียนรู้ใหม่เข้ากับสาขาวิชาที่ตนเชี่ยวชาญ ขณะที่แต่ละต้องรับบท หนักในการวิเคราะห์ภาพรวมทั้งสามพื้นที่ให้เชื่อมโยงกับแนวคิดการนำแบบ ต่างๆ จนออกมาเป็นโมเดลการขับเคลื่อนสังคมผ่านภาวะการนำร่วม

อีกคนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำงานวิจัยครั้งนี้คือ “กก” หรือ กานน คุมพ์ประพันธ์ ผู้ประสานงานวิชาการโครงการผู้นำ ที่ลงพื้นที่ร่วมกับพวก เรายู่เสมอ กกมักรับบทฝ่ายค้านคอยตั้งคำถามให้พวกเรากลับมาคิดอย่าง ถี่ถ้วนว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือ ซึ่งเป็นการช่วยสะท้อนคิดจากมุมมองที่ แตกต่าง

การทำงานในช่วงระยะเวลากว่า 8 เดือนทำให้ฉันรู้จักพี่เต๋ย แท้ป้ แด้ว และกก มากขึ้น ได้เห็นการตีความและการมองโลกด้วยแง่มุมใหม่ๆ จาก ฐานความคิดอันแตกต่างหลากหลาย และเมื่อเราถามกันเองว่าการทำงาน ของพวกเราเป็นภาวะการนำร่วมหรือไม่ คำตอบที่เห็นตรงกันคือ ใช่ เรา ทำงานกันอย่างน้อย นำร่วม ด้วยความเคารพ รับฟังความคิดเห็นกันและกัน แบ่ง บันข้อมูล พูดคุยแลกเปลี่ยน และถามความคิดเห็นจากแต่ละคนก่อนตัดสินใจ เสมอ หลายครั้งหลายหนฉันเห็นความคล้ายคลึงระหว่างกระบวนการ ทำงานในทีมนักวิจัยกับทีมทราวเวลล์ ซึ่งอาจเป็นเพราะเรามีลักษณะบาง

อย่างใกล้ชิดเคียงกัน เช่น กลุ่มมีขนาดกะทัดรัด ความเชี่ยวชาญหลากหลาย อายุไล่เลี่ยกัน การเคารพซึ่งกันและกัน และการเปิดใจรับฟัง จึงทำให้การพูดคุยและแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นไปโดยง่าย

ฉันได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างจากเหล่าคนทำงานขับเคลื่อนในพื้นที่ แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือการได้เห็นความเป็นมนุษย์และความจริงใจในการทำงาน คนจำนวนมากมองว่าคนไร้สัญชาติไม่ควรได้รับสิทธิใดๆ ในประเทศไทย แต่หากเรามองเขาเป็นมนุษย์ดังที่ทีมครูน้ำมอมเด็กทุกคน เราจะเห็นเหมือนกันว่าเด็กไร้สัญชาติเหล่านี้ควรมีโอกาสเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานทุกด้านเช่นเดียวกับเด็กไทย หากเรามองว่าคนในชุมชนป้อมมหากาฬเป็นมนุษย์ที่มีความรู้สึกนึกคิด เป็นคนกรุงเทพฯ ไม่ต่างจากคนกรุงเทพฯ ในพื้นที่อื่นๆ อย่างที่ทราเวลล์เชื่อมั่น เราอาจรับฟังข้อเสนอแนะ ข้อคิดเห็น และเชิญชวนให้พวกเขาเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการพื้นที่และอนาคตกรุงเทพฯ มากกว่านี้ โดยมีพวกเขา รวมอยู่ในภาพอนาคตของกรุงเทพฯ ด้วย

แกนนำทั้งสามพื้นที่แสดงให้เราเห็นว่าพวกเขาต้องฝ่าฟันอุปสรรคและข้อท้าทายอันหลากหลาย รวมทั้งต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการทำงานขับเคลื่อน เช่นการขอความร่วมมือจากคนในชุมชนให้ส่งลูกหลานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการทำงาน การสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นผ่านการชักชวนกลุ่มโฮมสเตย์ให้เข้าร่วมการพัฒนาชุมชนโคกสูง การให้คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นผู้ระบุปัญหา ความต้องการ และแนวทางแก้ไขปัญหาจากมุมมองคนในเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน เหล่านี้ล้วนเกิดจากความจริงใจในการทำงานและความปรารถนาจะเห็นสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งสำคัญไม่แพ้กันคือความกล้าลงมือทำ ทุกครั้งที่ลงพื้นที่ไปคุยกับน้องๆ กลุ่มทราเวลล์ ฉันรู้สึกว่าได้พลังกลับมาอย่างล้นหลาม พวกเขาฝันอยากทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองน่าอยู่สำหรับ “คน” เป็น

เมืองที่มีเรื่องราวและเสน่ห์ทางวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้เป็นภาพที่ยิ่งใหญ่เหลือเกิน แต่พวกเขากลัวคิดและกลัวลงมือทำไปที่ละก้าว สิ่งไหนเกินกำลังก็มองหาเครือข่ายเพื่อมาช่วยต่อเติมภาพนั้นให้เป็นจริง ฉันทึ่งที่มีฝันแต่ยังปิดกั้นตนเองด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ รู้สึกชื่นชมความกล้าของพวกเขาเป็นอย่างมาก พวกเขาเริ่มจุดประกายให้ฉันค้นหาความกล้าภายในตนเองเพื่อทำตามความฝันเล็ก ๆ ฉันคงเอาแต่คิดไม่ได้แล้ว และต้องเริ่มลงมือทำอะไรสักอย่างแล้วละ

นอกเหนือจากบทเรียนที่ได้รับจากการทำงานโดยตรง ยังมีเรื่องราวในอีกหลายห้วงเวลาที่ประทับอยู่ในความทรงจำ เช่นเมื่อพวกเราได้นั่งท้ายรถกระบะครูน้ำ ล้อมวงกินข้าวด้วยกันบนเสื่อข้างริมน้ำโขง นอนรวมกันในพิพิธภัณฑสถาน เป็นลูกมือช่วยพอมืดทำกับข้าว ชมการแสดงละครชาตรี สัมผัสเสน่ห์ของบ้านไม้โบราณและวิถีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมที่ชุมชนป้อมมหากาฬ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นประสบการณ์ระหว่างทางอันมีคุณค่าที่ฉันจะไม่มีวันลืม

สุดท้ายนี้ฉันรู้สึกโชคดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับโอกาสให้เข้าร่วมเวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม โดยมีอาจารย์ประชา หุตานุกูวตร และคุณณัฐพัช วังวิญญู เป็นผู้แนะนำแนวทางการเปิดพื้นที่ปลอดภัยเพื่อการแลกเปลี่ยน การดำดิ่งเพื่อค้นหาทุกซอกในใจ การรับฟังเสียงต่าง ๆ ของตนเอง และการก้าวข้ามความกลัว การฝึกฝนเหล่านี้ทำให้ฉันเริ่มเห็นบางสิ่งที่ขับเคลื่อนความรู้สึกรักนึกคิดและการกระทำ เริ่มเข้าใจว่าการทำทันความคิดตนเองมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต รวมทั้งการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและผู้อื่นอย่างไร แต่ฉันคงต้องฝึกอีกมากกว่าจะรู้เท่าทันและไม่ตกเป็นทาสความคิดตนเองได้

ก่อนจะปิดโครงการวิจัย อาจารย์เป็ลยังให้โอกาสพวกเราได้สะท้อนคิดเกี่ยวกับกระบวนการทำงานครั้งนี้ อาจารย์เป็ลพาฉันย้อนไปให้เห็นปมที่เป็น

ตัวกำหนดความรู้สึกนึกคิดและการกระทำต่าง ๆ ได้ชัดเจนขึ้นไปอีก ซึ่งในชีวิตที่เต็มไปด้วยความรีบร้อน ฉันไม่ได้สนใจจะเข้าไปทำความเข้าใจกับสิ่งเหล่านี้สัก หรือบางครั้งมันอาจจะเป็นทุกข์อันใหญ่หลวงที่ฉันไม่อยากหันไปมองเท่าไร แต่เวทีและกระบวนการเหล่านี้ได้มอบเครื่องมืออันเปรียบเสมือนกระจกให้ฉันได้ลองมองเพื่อกลับมาเข้าใจและดูแลตนเองมากขึ้น

ขอบคุณอาจารย์อ้อ อาจารย์อ้น อาจารย์เปิ้ล อาจารย์แต้ว อาจารย์เตี้ย อาจารย์แท๊ป กก อาจารย์ประชา พี่ณัฐพล พี่ทุเรียน พี่บู๊ย ศา ลี มัย เนย เม แวน ปอ แบงค์ ครูน้ำ ครูอ้วน อู๊ด ชาฟิว ภัลลพ พ่อมีด พี่มู่ย ลุง อ้น ป้าแดง ครูเสื่อ ผู้พัน น้อย เนตร เนกซ์ ป้า แม่ และคุณยาย ที่ช่วยให้ฉันได้เติบโตจากการเดินทางครั้งนี้ ขอขอบคุณค่ะ

เพราะไม่รู้ ไม่ถนัด ไม่คุ้นเคย จึงพยายาม
เพราะผู้คนที่หลากหลาย จึงเรียนรู้
เพราะเครื่องมือที่ได้มา จึงเต็มเต็ม
เพราะตระหนักรู้ตนเอง จึงเปลี่ยนแปลง

จิตติกาญจน์ อัครสกุล

16 เมษายน 2560

สำหรับฉันแล้ว แนวคิดที่ว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อก้าวออกมาจากพื้นที่
คุ้นเคยสะดวกสบายมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตัวเองในครั้งนี้น่า
กจะเป็นงานวิจัยชิ้นแรกที่ได้ทำเมื่อเข้ามาอยู่ในที่ทำงานใหม่ มีเพื่อนร่วมทีม
หน้าใหม่ และฉันก็ไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับผู้นำเลย ไม่ถนัดและไม่เคยทำงานถอด
บทเรียน คุ้นเคยแต่กับงานวิจัยเชิงปริมาณ จึงรู้สึกแปลกใจว่าเหตุใดจึงได้รับ
เลือกเข้าร่วมโครงการนี้ แต่ขณะเดียวกันก็คิดว่าเป็นเรื่องท้าทายที่อยาก
เอาชนะให้ได้ เพราะเชื่อว่าการออกจากพื้นที่คุ้นเคยและการพยายามทำงาน
ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดีจะทำให้ได้เรียนรู้วิธีการใหม่ๆ ที่ใช้มองและทำความเข้าใจ
เชิงลึกต่าง ๆ

ครั้งแรกๆ ที่ลงพื้นที่ทั้งสามแห่ง ฉันตั้งธงไว้เลยว่าจะต้องไปถามไป สัมภาษณ์ประเด็นใดบ้างโดยใช้แนวทางที่เรียนและเคยทำมาเพื่อให้ได้ข้อมูล ตรงตามประเด็นที่ตั้งไว้ แน่ใจว่าฉันรู้สึกพอใจกับข้อมูลที่ได้มาครั้งนั้น ทว่าเหมือนโชคชะตานำพาความท้าทายมาให้อีกรอบเมื่อต้องสอนวิชา กระบวนการและการจัดการความเปลี่ยนแปลง วิชานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับ ภาวะภายในตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ฉันรู้สึกว่าจะห่างไกลจากความเข้าใจของตัวเอง มาก แต่โชคดีว่ามีอาจารย์เบิร์ลและอาจารย์อันคอยประกบอยู่ เลยรู้สึก เหมือนได้เข้าไปเป็นผู้เรียนร่วมกับนักศึกษาด้วย

เครื่องมืออย่างหนึ่งที่ได้มาระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชั้น เรียน และเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเติมเต็มการเรียนรู้ในพื้นที่ครั้งนี้คือ “การฟัง อย่างลึกซึ้ง” ฉันลองนำเครื่องมือนี้มาใช้ในการลงพื้นที่ครั้งต่อมา โดย เปลี่ยนจากการพยายามตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบ เป็นการเปิดประเด็นแล้ว ชวนคุยเพื่อให้แหล่งข้อมูลมีโอกาสเล่าเรื่องตัวเองมากขึ้น ช่วงแรกๆ ที่ พยายามฟังอย่างเดียวโดยไม่ขัด ไม่ตัดสิน ฉันรู้สึกอึดอัดเพราะอยากถาม ต่อ และมักคิดตามว่าทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ทำไมไม่เป็นอย่างนั้น ในหัวเกิด ความสงสัยว่าการตั้งคำถามให้น้อยเป็นวิธีที่ถูกต้องแล้วหรือไม่ แต่อีกความ คิดก็บอกตัวเองว่าต้องเชื่อมั่นในคำสอนของผู้รู้ที่ว่าให้ฟังมากๆ หลังจาก ทดลองใช้เครื่องมือนี้หลายๆ ครั้ง ผลลัพธ์ที่ได้ทำให้รู้สึกว่าคนในพื้นที่เปิด ใจให้ฉันมากขึ้น พวกเขามีเรื่องเล่าให้ฟังมากมาย และหลายเรื่องเป็น ประเด็นที่คาดไม่ถึง ทำให้ฉันได้ข้อมูลเพิ่มขึ้นและรู้สึกเข้าถึงพื้นที่มากขึ้น

การได้ฟังเรื่องราว ประสบการณ์ และความรู้สึกนึกคิดจากผู้คนเหล่านี้ ยังเปิดโลกให้ได้ทำความรู้จักกับวิถีคิดหลายแบบที่ฉันเคยไม่เชื่อมั่น ได้เห็น คนที่คิดและทำต่างจากฉัน ซึ่งหลายเรื่องมีความน่าทึ่งแบบที่ฉันไม่เคยสัมผัส มาก่อน เช่น ครูหน้าตัดสินใจลาออกจากงานประจำเพื่อมาทำงานช่วยเหลือ เด็ก พ่อมิดหักดิบเลิกเหล้าเพื่อมุ่งทำงานพัฒนาคน กลุ่มทราเวลลิ่งกล้าคิด

กล้าทำในสิ่งที่ตนเองฝัน พวกเขาทำงานด้วยหัวใจจริงๆ โดยไม่ต้องโฆษณาว่าตัวเองดีอย่างไร ฉันเคยเชื่อมาตลอด 30 ปีว่ามนุษย์เกิดมาเปรียบเหมือนผ้าดำที่ต้องให้สังคมขัดเกลาชำระล้างจึงจะขาวขึ้น แต่คนทำงานขับเคลื่อนพื้นที่กลุ่มนี้เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาเหมือนผ้าขาว พวกเขาเห็นคุณค่าและศักยภาพในตัวมนุษย์ทุกคน ตอนแรกฉันไม่เข้าใจนักว่าทำไมตัวเองจึงคิดแบบนี้ จนกระทั่งต่อมาได้เข้าร่วมเวทีอบรมของโครงการผู้นำแห่งอนาคตและทำงานร่วมกับทีมวิจัย จึงมองเห็นที่มาที่ไปของวิธีคิดดังกล่าว ส่งผลให้การลงพื้นที่ทุกครั้งหลังจากนั้น ฉันสามารถซึมซับอารมณ์ความรู้สึกผู้อื่นได้มากขึ้น และได้รับพลังบวกกลับมาเสมอ

เมื่อทำวิจัยไปสักพักก็ถูกส่งตัวไปอบรมในเวทีเครือข่ายภาวะการนำเพื่อการขับเคลื่อนสังคม (Leadership for Social Facilitation) รุ่น 3 ตอนนั้นรู้สึกดีใจเพราะคาดหวังว่าการอบรมจะทำให้เข้าใจวิถีและทิศทางโครงการผู้นำแห่งอนาคตมากขึ้น ซึ่งน่าจะช่วยให้คุยกับผู้นำในพื้นที่รู้เรื่องมากขึ้น แต่ปรากฏว่าฉันกลับได้เครื่องมือสำหรับการใคร่ครวญตนเองที่ช่วยให้ฉันเดินทางเข้าไปยังโลกภายในตัวเอง...โลกที่ฉันไม่เคยเข้าไปสัมผัสมาก่อนเพราะมีเกราะกำบังที่ฉันสร้างเอาไว้

ฉันใช้เครื่องมือนี้มาย้อนคิดใคร่ครวญว่าเหตุใดตัวเองจึงชอบตั้งคำถามกับการทำงานของคนในพื้นที่ จนได้คำตอบว่าคงเพราะตัวเองเกิดและเติบโตมาในสังคมเมือง ในครอบครัวที่เน้นการใช้ฐานหัวหรือฐานคิดมากกว่าฐานกายกับฐานใจ มีวิถีชีวิตเหมือนครอบครัวส่วนใหญ่ในเมืองที่คาดหวังให้ลูกมีหน้าที่หลักคือเรียนหนังสือเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยชั้นนํา เรียนจบมาทำงานดี มีอนาคตมั่นคง ฉันไม่อยากเดินตามเส้นทางนั้นเลย หลายครั้งจึงเลือกถือเจียบไป แต่บางทีก็ไม่เจียบเพราะมันแสดงออกมาทางผลการเรียนว่าฉันได้ลำดับท้ายๆ ของห้องเสมอ ครอบครัวเราไม่ค่อยพูดคุยกันแบบเปิดเผยความรู้สึกมากนัก มักใช้เหตุผลเป็นหลักมากกว่า ฉันเคยคิดว่าคนที่

แสดงความรู้สึกมาก ๆ เป็นคนอ่อนแอ คิดมาตลอดว่าตัวเองจะมีคุณค่าได้ก็เมื่อแสดงให้คนที่เรารักเห็นว่าเรามีศักยภาพในการทำงาน นั่นจึงทำให้ฉันเป็นคนตั้งใจทำงาน มีความรับผิดชอบ เพราะอยากให้งานสำเร็จ และอยากได้รับความรักจากพวกเขา วิธีคิดเช่นนี้ทำให้ฉันมีนิสัยไม่ค่อยยืดหยุ่น เพราะแม้แต่มุ่งไปยังความสำเร็จเพื่อเอาไปแลกกับความรักนั้น

การได้ทำงานร่วมกับทีมวิจัยนี้ทำให้ความคิดหลายอย่างเปลี่ยนไป เพราะนอกจากความต่างทางสาขาวิชาที่เรียนมาซึ่งส่งผลให้ได้เรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ในแง่มุมแตกต่างไปจากเดิมแล้ว ยังมีความต่างที่พวกเรามักนำมาใช้พูดกันเล่น ๆ ตั้งแต่เริ่มทำงานร่วมกันใหม่ ๆ โดยตั้งฉายาให้พี่เต๋ยเป็นเจ้าพ่อ “สายโรแมนติก” ด้วยความเป็นศิลปินผู้มองโลกสวยงาม ส่วนฉันจัดอยู่ใน “สายดาร์ก” เพราะช่วงแรกชอบตั้งคำถามกับการทำงานของผู้นำในพื้นที่ที่อยู่บ่อย ๆ จนดูเหมือนจะมองโลกมืดบอดไปเกือบทุกเรื่อง พอทำงานไปเรื่อย ๆ จึงเริ่มเข้าใจว่าจริง ๆ ที่มองว่าพี่เต๋ยโรแมนติกเพราะเขามีความละเอียดลึกซึ้งในการมองความเป็นมนุษย์ต่างหาก ส่วนฉันเองที่มองโลกเช่นนี้ก็เพราะเลือกมองภาพกว้างจนบางครั้งหลงลืมการมองมนุษย์จริง ๆ ฉันมีชุดความเชื่อที่ถูกรอบล้อมแบบทุนนิยมครอบไว้โดยไม่รู้ตัว

จนกระทั่งได้เรียนรู้กับอาจารย์ประจำ หุตานุวัตร ในเวลาที่เครือข่ายภาวะการนำ อาจารย์ก็กล่าวว่าระบบทุนนิยมทำให้คนรู้สึกที่ตัวเองไร้ค่าจนต้องเติมเต็มด้วยวัตถุหรือความรู้ตลอดเวลา ทั้งที่จริง ๆ มนุษย์เกิดมาดงามอยู่แล้ว ถ้อยคำของอาจารย์ประจำทำให้ฉันหยุดนิ่งไปสักพัก แล้วตระหนักถึงกรอบวิธีคิดเดิม ๆ ของตัวเอง ตั้งแต่การชอบตั้งคำถามกับการทำงานของคนในพื้นที่ จนถึงการพยายามวิ่งหาสิ่งภายนอกมาเติมเต็มเพราะมองไม่เห็นคุณค่าในตัวเองมากพอจะทำให้รู้สึกศรัทธาความเป็นมนุษย์ในตัวผู้อื่น ความตระหนักนี้จึงกล่าวส่งผลให้ฉันเริ่มหันกลับมาให้ความสำคัญเรื่องความสัมพันธ์กับคนรอบข้างมากขึ้น มีความยืดหยุ่นในการทำงานมากกว่าเดิม ไว้

วางใจให้คนอื่นเข้ามาแตะเรื่องภายใน เรื่องอารมณ์ความรู้สึกมากขึ้น และ กล้ามองมนุษย์อย่างละเอียดและเชื่อมั่นในศักยภาพของพวกเขาดูบ้าง

หลายครั้งเวลาเห็นไฟทำงาน ฉันรู้สึกทั้งกับความมุ่งมั่นตั้งใจที่ไฟมีต่อ งานมาก ไฟเป็นคนกระตือรือร้นในการทำงานและมีความสุขกับสิ่งที่ตัวเอง ทำ เวลาคุยกับสมาชิกทราเวลล์หรือเข้าไปร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมที่ ทราเวลล์จัด ฉันสังเกตเห็นประกายตาของไฟว่าเหมือนเด็ก ๆ ที่สนุกกับการ ได้ไปเที่ยวหรือได้ของเล่นใหม่ มันทำให้บางครั้งฉันรู้สึกอยากมีประกายตา แบบนั้นบ้างเวลามองเรื่องใดเรื่องหนึ่ง อีกสิ่งในตัวไฟที่ฉันรู้สึกอัศจรรย์ใจ มากคือการเห็นประโยชน์ส่วนรวม ไฟทุ่มเทและรับผิดชอบกับงานกลุ่ม มากกว่างานเดี่ยวเสมอ

ยังมีอีกคนที่ดูเหมือนอ่อนอ่อนไปกับทุกคนที่ได้พบเจอ ถ้าเปรียบไฟได้ย เป็นเสมือนเจ้าพ่อสายโรแมนติก แท้ปก็คงเปรียบได้กับมือขวาของไฟได้ย ฉันประทับใจในความอ่อนน้อมถ่อมตนที่แท้ปมีต่อธรรมชาติและมนุษย์มาก แท้ปเป็นคนละเอียดอ่อนและลึกซึ้งกับประเด็นเรื่องความเป็นมนุษย์ ใน สายตาเรา แท้ปมักจะเป็นห่วงความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนทุกคน

แม้พวกเราจะมีความแตกต่างกันในหลายแง่มุม แต่เราเหมือนกันตรง ที่เป็นคนง่าย ๆ ไม่เรื่องมาก จึงทำให้การลงพื้นที่แต่ละครั้งมีบรรยากาศแบบ สบาย ๆ ไปไหนไปกัน พวกเราเคยตั้งคำถามกันว่า “การทำงานในทีมเรา เป็นนำร่วมหรือไม่” ฉันมองว่าถ้ากระบวนการนำร่วมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับบุคคล องค์กร และสังคม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ พวกเราก็คงเป็นสิ่งยืนยันคำตอบได้

สุดท้ายนี้ ฉันอยากขอบคุณจักรวาลที่จัดสรรให้พวกเราทุกคนมารวม ตัวกันอย่างถูกที่ถูกเวลา ขอบคุณผู้นำและผู้คนในทุกพื้นที่ที่มั่นคงกับสิ่งที่ ตนเองกำลังทำอยู่ และขอบคุณกัลยาณมิตรทุกคนที่ทำให้ฉันเติบโตไป อีกก้าว